

केंद्रीय उत्पादन व सीमा शुल्क मंडळ
नवी दिल्ली

वस्तू आणि सेवाकर (जी.एस.टी) बाबत
वारंवार विचारले जाणारे प्रश्न
(एफ.अे.क्यू.)

द्वितीय आवृत्ती : ३१ मार्च, २०१७.

प्रस्तावना :-

केंद्रीय उत्पादन व सीमा शुल्क मंडळ अंतर्गत कार्यरत असलेल्या सीमा शुल्क, उत्पादन शुल्क व नारकॉटिक्स राष्ट्रीय अकादमी (NACEN) या शिखर प्रशिक्षण संस्थेने प्रसिद्ध केलेल्या "वस्तू आणि सेवाकर (GST) बाबत वारंवार विचारले जाणारे प्रश्न (FAQs)" संकलनास उत्तम प्रतिसाद लाभला. दिनांक २१ सप्टेंबर, २०१६ रोजी मा. वित्त मंत्री यांच्या हस्ते सदर "GST वरील FAQs" चे प्रकाशन करण्यात आले आणि सदर "GST वरील FAQs" जून, २०१६ रोजीच्या मॉडेल GST कायद्यावर आधारित आहेत. संपूर्ण देशभरात माहितीचा प्रसार व्हावा या करीता सदर "GST वरील FAQs" चे अनेक प्रादेशिक भाषांमध्ये भाषांतर करण्यात आले.

प्रथम आवृत्तीच्या प्रकाशनानंतर अनेक महत्वपूर्ण बदल झालेले आहेत. साप्रंत GST परिषदेने प्रारूप CGST, SGST, IGST, UTGST कायदे आणि अनेकविध नियमांसह भरपाई उपकर (Compensation Cess) मंजूर केलेले आहेत. संसदेत केंद्रीय विधेयके (bills) प्रस्तुत करण्यात आलेली आहेत; राज्यांशी संबंधित कायदे व नियम त्यांच्या राज्य विधानसभा पारित करतील. प्रथम आवृत्तीच्या प्रकाशनाच्या वेळी वचन दिल्याप्रमाणे, NACEN संस्थेने संसदेमध्ये प्रस्तुत झालेल्या उपरोक्त विधेयकांवर आधारित FAQs ची द्वितीय आवृत्ती तयार केली आहे. महासंचालक, NACEN आणि त्यांच्या सहकाऱ्यांनी घेतलेल्या श्रमासाठी मी त्यांचे अभिनंदन करतो आणि मला खात्री आहे की "FAQs"- वारंवार विचारल्या जाणाऱ्या प्रश्नावलींचे संकलन, कर अधिकारी, व्यापारीवर्ग आणि जनता यांच्यामध्ये GST बाबत माहिती/ज्ञानाचा प्रसार करण्यात आणि जागरूकता निर्माण करण्यात यशस्वी होईल.

नजीब शाह
अध्यक्ष, सीबीईसी.

विषयसूची

१.	वस्तू आणि सेवाकर (GST) संक्षिप्त अवलोकन	..	५
२.	कर आकारणी आणि कर सवलत	..	२१
३.	नोंदणी (Registration)	..	२९
४.	पुरवठा - अर्थ व व्याप्ती	..	४६
५.	पुरवठ्याची वेळ	..	५४
६.	GST मधील मूल्यांकन	..	६०
७.	GST करप्रणाली अंतर्गत कराधिदान (Payment of Tax)	..	६४
८.	इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्स	..	७४
९.	जॉब वर्क	..	७९
१०.	इनपूट टॅक्स क्रेडिट (Input Tax Credit)	..	८४
११.	GST तील इनपूट सेवा वितरकांची संकल्पना	..	९५
१२.	विवरणपत्र प्रक्रिया आणि इनपूट टॅक्स क्रेडिट जुळवणी	..	१००
१३.	कर निर्धारण आणि लेखापरीक्षण	..	११०
१४.	परतावा (Refunds)	..	११९
१५.	मागणी आणि वसुली	..	१२८
१६.	GST मध्ये अपील, पुनर्विलोकन आणि पुनरीक्षण	..	१३६
१७.	अग्रिम अधिनिर्णय (Advance Ruling)	..	१४३
१८.	समेट आयोग (Settlement Commission) (वगळण्यात आला)	..	१५१
१९.	निरीक्षण, तपास, जप्ती आणि अटक	..	१५२
२०.	अपराध आणि शिक्षा/दंड, फिर्याद आणि संयुक्त तडजोड	..	१७१
२१.	IGST अधिनियमांचा संक्षिप्त आढावा	..	१८५
२२.	वस्तू/माल आणि सेवा यांचे पुरवठा स्थळ/स्थान	..	१९०
२३.	GSTN आणि GST पोर्टलवर दृश्यमान व्यवसाय प्रक्रिया (Frontend Business Process)	..	१९७
२४.	अंतरीम तरतुदी	..	२१५

निर्मिती :-

श्री. समीर बजाज, अपर संचालक, NACEN, मुंबई यांच्या देखरेखीखाली,
श्री. दिपक माटा, साहाय्यक संचालक, NACEN, मुंबई आणि श्री. संजीव नायर, परीक्षक,
CESTAT, मुंबई यांचा निर्मितीत सहभाग आहे.

पुनरावलोकन:-

श्री. पी. के. मोहंती, सल्लागार, CBEC, (प्रकरण-१),
श्री. विशाल प्रताप सिंग, उपायुक्त(GST), GST धोरण कक्ष, CBEC, (प्रकरण-२);
डॉ. पी. डी. वाघेला, आयुक्त, व्यावसायिक कर, गुजरात (प्रकरण-३ व ७)
श्री. डी.पी. नागेंद्र कुमार, मुख्य अतिरिक्त महासंचालक, DGCEI, बेंगलुरु (प्रकरण-४ ते ६)
श्री. उपेंद्र गुप्ता, आयुक्त, GST, CBEC (प्रकरण-८ ते ११)
श्री. ऋत्विक् पांडे, आयुक्त, व्यावसायिक कर, कर्नाटक (प्रकरण-१२)
श्री. अरूण कुमार मिश्रा, सह सचिव, CTD, बिहार (प्रकरण-१३)
श्री. खलीद अन्वर, वरिष्ठ संयुक्त आयुक्त, पश्चिम बंगाल (प्रकरण-१४ व २४)
श्री. अजय जैन, प्रधान आयुक्त, सीमा शुल्क, अहमदाबाद (प्रकरण- १५)
श्री. बाँके बिहारी अगरवाल, प्रधान आयुक्त (सीमाशुल्क) (प्रकरण-१६)
श्री. शशांक प्रिया, मुख्य अतिरिक्त महासंचालक, GST, CBEC (प्रकरण-१७ ते २०)
श्री. जी. डी. लोहानी, आयुक्त, सीमा शुल्क, फरीदाबाद, (प्रकरण २१ व २२)
आणि श्री. प्रकाश कुमार, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, GSTN (प्रकरण-२३) यांचा पुनरीक्षण
कामात सहभाग आहे.

FAQ वरील अभिप्राय व सूचना dg.nacen-cbec@nic.in कृपया या ई-मेलवर
पाठवाव्यात.

अस्वीकरण :-

NACEN या संस्थेने संकलित केलेले व Source Trainers यांनी काळजीपूर्वक तपासलेले,
GST वरील सदर FAQ हे CGST/SGST/UTGST/IGST या अधिनियमांवर आधारित
आहेत. सदर FAQ केवळ प्रशिक्षण व शैक्षणिक उद्देशांसाठी आहेत.

या पुस्तिकेत माहिती केवळ सर्वसाधारण अवलोकनार्थाच्या उद्देशाने देण्यात आलेली आहे व या
माहितीस कायदेशीर सल्ला किंवा मत असे मानण्यात येऊ नये. व्यापक तपशीलांसाठी आपणांस
CGST/SGST/UTGST/IGST अधिनियमांचा आधार घेण्याची विनंती आहे.

CGST अधिनियम आणि SGST अधिनियम यांचा या FAQ मध्ये CGST/SGST असा
उल्लेख करण्यात आलेला आहे. कारण CGST अधिनियम आणि SGST अधिनियम यातील
बहुतांशी तरतूदी समान आहेत. CGST अधिनियम संसदेत प्रस्तुत झालेला आहे. संबंधित राज्य
विधानमंडळे SGST अधिनियम पारित करतील. काही तरतूदी विशेषत्वाने राज्यांशी संबंधित
असतील आणि त्या तरतूदी CGST मध्ये नसतील.

मराठी FAQs मूळ इंग्रजी FAQs चे भाषांतर असून मराठी व इंग्रजी मध्ये विसंगती आढळल्यास
किंवा सर्व विवादांमध्ये मूळ इंग्रजी FAQs ग्राह्य मानले जातील.

१. संक्षिप्त अवलोकन - वस्तू आणि सेवाकर (GST)

प्र.१. :- वस्तू आणि सेवाकर म्हणजे काय?

उत्तर :- हा एक गंतव्य स्थान आधारित वस्तू आणि सेवा यांच्या उपभोगावरील कर आहे. यामध्ये निर्मिती/उत्पादनापासून ते अंतिम उपभोगपर्यंत प्रत्येक टप्प्यावर कर आकारणी करण्याचे प्रस्तावित केले आहे. मागील टप्प्यांवर अदा केलेल्या कराची जमा रक्कम समायोजित करता येईल. सारांश असा की केवळ वर्धित मूल्यावर कर आकारला जाईल आणि अंतिम उपभोगकर्ता/ग्राहकाला कराचे ओझे सहन करावे लागेल.

प्र.२. :- वस्तू आणि सेवाकर यांच्या उपभोगावर गंतव्य स्थान आधारित कर याची अचूक संकल्पना काय आहे?

उत्तर :- ज्या कर प्राधिकरणाच्या अधिकार क्षेत्रात उपभोग स्थान असेल, त्या प्राधिकरणाकडे कर जमा होईल. या उपभोग स्थळाला "पुरवठा स्थान" अशी ही संज्ञा देता येईल.

प्र.३. :- अस्तित्वात असलेले कोणते कर GST मध्ये अंतर्भूत करण्याचे प्रस्तावित करण्यात आलेले आहे?

उत्तर :- निम्नलिखित कर GST मध्ये अंतर्भूत होतील.

(१) सांप्रत केंद्र शासनाद्वारे आकारले जाणारे आणि केंद्र शासनाकडे जमा होणारे कर :-

- (क) केंद्रीय उत्पादन शुल्क.
- (ख) उत्पादन शुल्क (औषधे व प्रसाधन सामग्री)
- (ग) अतिरिक्त उत्पादन शुल्क (विशेष महत्वाचा विक्री माल)
- (घ) अतिरिक्त उत्पादन शुल्क (वस्त्र व वस्त्रनिर्मित माल)
- (ङ) अतिरिक्त सीमा शुल्क (सामान्यतः CVD म्हणून ओळखले जाते.)
- (च) विशेष अतिरिक्त सीमा शुल्क (SAD)
- (छ) सेवा कर

(ज) वस्तु व सेवा पुरवठा संबंधित केंद्रीय अधिभार व उपकर
(ब) राज्य शासनाद्वारे आकारले जाणारे निम्नलिखित कर GST मध्ये अंतर्भूत होतील.

- (क) राज्य शासन मूल्य वर्धित कर (VAT)
- (ख) केंद्रीय विक्री कर
- (ग) ऐषआरामी वस्तुंवरील कर (लक्झरी टॅक्स)
- (घ) प्रवेश कर (सर्व प्रकारचे)
- (ङ) मनोरंजन व करमणूकीच्या साधनांवरील कर (स्थानिक संस्थांनी कर आकारलेला नसल्यास)
- (च) जाहिरातींवरील कर.
- (छ) खरेदी कर.
- (ज) लॉटरी, पैज, जुगार इत्यादींवरील कर.
- (झ) वस्तु व सेवा पुरवठासंबंधित राज्य शासनाचे अधिभार व उपकर.

GST मध्ये अंतर्भूत होऊ शकणारे केंद्र शासन, राज्य शासन व स्थानिक संस्था आकारणी करत असलेले कर, उपकर व अधिभार यांच्याबाबत GST परिषद केंद्र शासन व राज्य शासन यांना शिफारसी करील.

प्र.४.:- उपरोक्त कर GST मध्ये अंतर्भूत करण्यासाठी कोणती तत्त्वे अंगिकारण्यात आली?

उत्तर :- अनेकविध केंद्र, राज्य आणि स्थानिक संस्थां आकारीत असलेल्या करांचे GST मध्ये अंतर्भूत करण्यास शक्याशक्यता पडताळण्यासाठी परीक्षण करण्यात आले. शक्याशक्यता पडताळतांना निम्नलिखित तत्त्वे विचारात घेण्यात आली :

१) GST मध्ये अंतर्भूत करण्यात येणारे कर व उपकर, प्रामुख्याने वस्तू/मालाचा पुरवठा किंवा सेवापूर्तीवर अप्रत्यक्ष कर स्वरूपात आकारलेले पाहिजेत.

२) GST मध्ये अंतर्भूत करण्यात येणारे कर व उपकर, वस्तू/मालाची आयात/ निर्मिती/ उत्पादन झाल्यापासून किंवा सेवापूर्ती केल्यापासून ते वस्तू

आणि सेवा यांच्या उपभोगापर्यंत असणाऱ्या व्यवहार शृंखलेचा भाग असले पाहिजेत.

३) GST मध्ये कर व उपकरांचा अंतर्भाव झाल्यानंतर, परिणामस्वरूप राज्यातर्गत व आंतरराज्य स्तरांवर मुक्तपणे (Free flow) कर देयतेचा लाभ मिळाला पाहिजे. वस्तू पुरवठा व सेवापूर्ती यांच्याशी विशेषतः संबंधित नसलेले कर, उपकर व शुल्क यांचा GST मध्ये अंतर्भाव करण्यात येऊ नये.

४) केंद्र शासन व राज्य शासन यांनी महसूलाचा योग्य अंश/हिस्सा मिळावा यासाठी पृथकपणे प्रयत्न करणे आवश्यक आहे.

प्र.५.:- कोणत्या वस्तू GST कक्षेच्या बाहेर ठेवण्याचे प्रस्तावित करण्यात आले आहे?

उत्तर :- संविधान (१०१ वी सुधारणा) अधिनियमान्वये सुधारित करण्यात आलेल्या कलम ३६६ (१२अ) मध्ये वस्तू/माल आणि सेवा कर (GST) याची मानवी उपभोगासाठी लागणाऱ्या मद्यार्काचा पुरवठा वगळून, वस्तू/माल किंवा सेवा किंवा दोन्ही पुरवठे अशी व्याख्या करण्यात आली आहे. संविधानातील GST च्या व्याख्येच्या अनुषंगाने मानवी उपभोगासाठी लागणारे मद्यार्क GST कक्षेच्या बाहेर ठेवलेले आहे. पाच पेट्रोलियम उत्पादने पेट्रोलियम कच्चे तेल, मोटार स्पिरिट (पेट्रोल), हायस्पीड डिझेल, नैसर्गिक वायू आणि विमानाच्या इंजिनासाठी लागणारे इंधन तात्पुरत्या कालावधीसाठी GST कक्षेच्या बाहेर ठेवलेले आहे आणि या पाच पेट्रोलियम उत्पादनांचा GST कक्षेत समावेशाबाबतच्या तारखेचा निर्णय GST परिषद घेईल. शिवाय विद्युतपुरवठाही GST कक्षेच्या बाहेर ठेवण्यात आला आहे.

प्र.६. :- GST करप्रणाली कार्यान्वित झाल्यानंतर उपरोक्त वस्तूंच्या कर आकारणीची व्यवस्था काय असेल?

उत्तर :- उपरोक्त वस्तूंच्या बाबतीत अस्तित्वात असलेली कर आकारणी प्रणाली (मूल्यवर्धित कर आणि केन्द्रीय उत्पादन शुल्क) चालू राहणार.

प्र. ६(अ).:- GST करप्रणाली अंतर्गत तंबाखू व तंबाखूची उत्पादने या संबंधी कर आकारणीची व्यवस्था काय असेल?

उत्तर :- तंबाखू व तंबाखूची उत्पादने GST च्या अधीन असतील. याखेरीज केंद्र शासनाला या उत्पादनांवर केंद्रीय उत्पादन शुल्क आकारण्याचा अधिकार असेल.

प्र.७.:- कोणत्या प्रकारचा GST कार्यान्वित करण्याचे प्रस्तावित केले आहे?

उत्तर :- केंद्र शासन व राज्य शासन द्वारे सामाईक करदात्यांवर एकाच वेळी आकारण्यात येणारा दुहेरी GST असेल. केंद्र शासनाद्वारे आंतर-राज्य वस्तू/माल पुरवठा आणि/किंवा सेवापूर्ती वर आकारण्यात येणा-या GST ला केंद्रीय GST (CGST) असे संबोधित केले जाईल आणि राज्य शासनांद्वारे/केंद्रशासित प्रदेशांद्वारे (Union Territory) आकारण्यात येणा-या GST ला राज्य GST (SGST)/ UTGST असे संबोधित केले जाईल. तसेच केंद्र शासनाद्वारे प्रत्येक आंतर-राज्य वस्तू पुरवठा आणि सेवापूर्ती वर एकात्मिक कर (IGST-Integrated GST) आकारला जाईल व प्रशासित करण्यात येईल.

प्र.८.:- दुहेरी GST ची आवश्यकता का आहे?

उत्तर :- भारत संघ राष्ट्र आहे व योग्य विधि/कायद्यांद्वारे केंद्र शासन आणि राज्य शासन यांना कर आकारणीचे व कर संकलनाचे अधिकार प्रदान करण्यात आलेले आहेत. संविधानात विहित केलेल्या अधिकार विभागणी अनुसार काम करण्यासाठी सरकारच्या दोन्ही स्तरांवर - केंद्र शासन व राज्य शासन यांच्यावर भिन्न-भिन्न जबाबदाऱ्या आहेत व त्यासाठी त्यांना साधनसंपत्ती निर्माण करण्याची आवश्यकता असते. तरी दुहेरी GST वित्तीय केंद्रीकरण व विकेंद्रीकरण संबंधित (Fiscal Federalism) संविधानात्मक आवश्यकतेशी सुसंगत असेल.

प्र.९.:- कोणते प्राधिकरण GST आकारणी व कर नियंत्रण/व्यवस्थापन करणार?

उत्तर :- केंद्राद्वारे CGST/IGST कराची आकारणी व कर नियंत्रण/व्यवस्थापन केले जाईल, तसेच संबंधित राज्ये/केंद्रशासित प्रदेश यांच्या द्वारे SGST/UTGST कराची आकारणी व कर नियंत्रण/व्यवस्थापन केले जाईल.

प्र.१०.:- अलिकडच्या काळात GSTच्या संदर्भात भारताच्या संविधानात का सुधारणा करण्यात आली?

उत्तर :- सांप्रत संविधानामध्ये केंद्र शासन व राज्य शासने यांच्या वित्तीय अधिकारांच्या सीमारेषा स्पष्टपणे निश्चित करण्यात आलेल्या आहेत, ज्यायोगे त्यांच्या संबंधित कार्यक्षेत्रात अतिव्याप्ती (overlap) झालेली नाही. केंद्र शासनाला वस्तू/ मालाचे उत्पादन/निर्मितीवर (मानवी उपभोगासाठी लागणारे मद्यार्क, अफू, अमली पदार्थ वगळून) कर आकारणीचे अधिकार आहेत, तर राज्य शासनांना वस्तू/मालाच्या विक्रीवर कर आकारणीचे अधिकार आहेत. आंतर-राज्य विक्रीबाबत, केंद्र शासनाला कर आकारणीचे अधिकार आहेत (केंद्रीय विक्री कर), परंतु सदर कर राज्य शासनांद्वारे जमा केला जाईल व संपूर्णपणे ताब्यात ठेवला जाईल. सेवांच्या बाबतीत, केवळ केंद्र शासनाला सेवाकर आकारणीचे अधिकार आहेत.

GST प्रस्तुत करण्यासाठी संविधानात सुधारणा करणे आवश्यक होते, ज्यायोगे केंद्र व राज्य शासनांना कर आकारणी व संकलनाचे अधिकार एकाचवेळी प्रदान करता येतील. या हेतूने संविधान (१०१ वी सुधारणा) अधिनियम, २०१६ अन्वये भारताच्या संविधानात सुधारणा करण्यात आली. संविधान कलम २४६(अ) अन्वये केंद्र आणि राज्य शासनांना कर आकारणी व संकलित करण्याचे अधिकार प्रदान करण्यात आलेले आहेत.

प्र.११.:- वस्तू व सेवा यांच्या विशिष्ट व्यवहारावर एकाच वेळी केंद्र GST (CGST) आणि राज्य GST (SGST) कर कसे आकारले जातील?

उत्तर :- करसूट देण्यात आलेल्या वस्तू व सेवा, GST च्या कक्षेबाहेरील वस्तू/माल आणि सीमित मर्यादेखालील व्यवहार वगळता, प्रत्येक वस्तू/माल पुरवठा आणि सेवापूर्ती व्यवहारावर एकाच वेळी केंद्रीय GST व राज्य GST आकारले जातील. राज्य मूल्य वर्धित कर, जो मालाच्या मूल्यांवर सेनव्हॅटसह

आकारला जातो, याच्या विपरीत, उपरोक्त दोन्ही GST समान किंमत किंवा मूल्यावर आकारले जातील. CGST साठी देशातील पुरवठाकर्ता व उपभोक्ता यांचे स्थळ/स्थान विशेष महत्वाचे नाही, परंतु जेव्हा पुरवठाकर्ता व उपभोक्ता दोघेही एकाच राज्यात स्थित असतात, तेव्हा SGST आकारला जाईल.

उदा.१.:- समजा असे गृहित धरले की CGST चा दर १०% आहे आणि SGST चा दर १०% आहे. जेव्हा उत्तर प्रदेशातील स्टीलचा घाऊक व्यापारी त्याच राज्यातील एका बांधकाम कंपनीला, ₹.१००/- किंमतीला स्टील बार आणि रॉड यांचा पुरवठा करतो असे मानल्यास, तो व्यापारी मालाच्या मूळ किंमत ₹.१००/- अधिक ₹.१०/- CGST + ₹.१०/- SGST एवढी किंमत आकारेल. CGST चा हिस्सा त्याला केंद्र शासनाच्या खाती जमा करावा लागणार, तसेच SGST चा हिस्सा त्याला संबंधित राज्य शासनाच्या खाती जमा करावा लागणार. अर्थात, प्रत्यक्षात त्याला ₹. २०/- (₹.१०/- CGST + ₹.१०/- SGST) एवढा नगद निधी भरावा लागणार नाही, कारण खरेदी केलेल्या कच्च्या मालावर अदा केलेल्या CGST किंवा SGST कर देयतेचा लाभ वापरण्याचा हक्क त्याला असेल. परंतु CGST कर, त्याने खरेदी केलेल्या कच्च्या मालावर अदा केलेल्या CGST पोटी वापरता येईल, तसेच SGST कर त्याने अदा केलेल्या SGST पोटी वापरता येईल. दुस-या शब्दात सांगायचे म्हणजे, CGST ची जमा रक्कम सामान्यपणे SGST च्या कर अधिदानासाठी वापरता येणार नाही. तसेच SGST ची जमा रक्कम सामान्यपणे CGST च्या कराधिदानासाठी वापरता येणार नाही.

उदा.२. :- समजा परत असे गृहित धरले की CGST चा दर १०% आहे आणि SGST चा दर १०% आहे. जेव्हा मुंबई स्थित जाहिरात कंपनी, साबणाचे उत्पादन करणा-या महाराष्ट्रातील एका कंपनीला जाहिरातीची सेवा पुरविते व असे म्हणूया की त्यासाठी ₹.१००/- आकारते, तर ती जाहिरात कंपनी, जाहिरातीचे मूळ मूल्य ₹.१००/- अधिक ₹.१०/- CGST + ₹.१०/- SGST एवढे मूल्य आकारेल. CGST चा हिस्सा कंपनीला केंद्र शासनाच्या खाती जमा करावा लागणार, तसेच SGST चा हिस्सा कंपनीला संबंधित राज्य शासनाच्या खाती जमा करावा लागणार. अर्थात, प्रत्यक्षात कंपनीला ₹. २०/- (₹.१०/- CGST + ₹.१०/- SGST) एवढा नगद निधी भरावा लागणार नाही, कारण खरेदी केलेल्या कच्च्या मालावर (स्टेशनरी, कार्यालयीन साधने, आर्टिस्टचे सेवा शुल्क इत्यादी) अदा केलेल्या CGST किंवा SGST कर रकमेच्यापोटी सदर दायित्व वापरण्याचा हक्क कंपनीला असेल. परंतु CGST कर, कंपनीने खरेदी वर अदा केलेल्या CGST पोटी वापरता येईल, तसेच SGST कर कंपनीने अदा केलेल्या SGST पोटी वापरता येईल. दुस-या शब्दात सांगायचे म्हणजे, CGST ची जमा रक्कम सामान्यपणे

SGST च्या कराधिदानासाठी वापरता येणार नाही. तसेच SGST ची जमा रक्कम सामान्यपणे CSGT च्या कराधिदानासाठी वापरता येणार नाही.

प्र.१२.:- GST मुळे देशाला कोणते लाभ प्राप्त होतील?

उत्तर :- प्रस्तावित GST भारताच्या अप्रत्यक्ष कर सुधारणा क्षेत्रातील महत्वपूर्ण पाऊल आहे. केंद्र आणि राज्य शासनांच्या अनेक करांचे एकीकरण फक्त एकेरी करात केल्याने आणि पूर्व टप्प्यांवरील करांच्या समायोजनास अनुमती दिल्याने, वाढीव करांचा अहितकारक प्रभाव (ill effects of cascading) कमी होईल आणि समान राष्ट्रीय बाजारपेठ निर्माण करता येईल. उपभोक्त्यांसाठी सर्वात मोठा फायदा म्हणजे उपभोग्य वस्तूंवरील सांप्रत २५% ते ३०% असलेल्या करांच्या ओझ्यात घट होईल. प्रस्तावित GST मुळे राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेतील स्पर्धेला सामोरे जाण्यास आपली उत्पादने सक्षम होतील. संशोधन असे दर्शविते की यामुळे आर्थिक विकासाच्या वेगात तात्काळ वाढ होईल. करदात्यांची व्याप्ती विस्तृत झाल्याने, व्यापार वृद्धिंगत झाल्याने व सुधारित कर अनुपालन पद्धतीमुळे केंद्र शासन व राज्य शासनांच्या महसूलात वाढ होईल. सर्वात शेवटी म्हणजे पारदर्शी करांमुळे त्यांच्यावर प्रशासकिय नियंत्रण ठेवणे सोपे जाईल.

प्र.१३.:- आय.जी.एस.टी.(IGST) म्हणजे काय?

उत्तर :- GST कार्यक्षेत्राच्या अंतर्गत, आंतर-राज्य वस्तू/मालाचा पुरवठा व सेवापूर्ती वर केंद्र शासन "एकात्मिक GST "(Integrated GST) आकारेल व संकलित करेल. संविधानाचे कलम २६९(अ) अन्वये आंतर-राज्य व्यापार व्यवसाय किंवा मालाची खरेदी विक्री इत्यादी व्यवहारांतील पुरवठ्यांवर GST आकारण्याचे व संकलित करण्याचे अधिकार भारत सरकारला प्रदान करण्यात आलेले आहेत. संसदेच्या कायद्यात विहित केलेल्या पद्धतीने सदर संकलित करांचे केंद्र शासन आणि राज्य शासने यांमध्ये वस्तू आणि सेवाकर परिषदेच्या शिफारसीनुसार योग्य विभाजन केले जाईल.

प्र.१४. :- GST कर आकारणीचे दर कोण निश्चित करणार?

उत्तर :- केंद्र शासन व राज्य शासन यांच्या संयुक्त विद्यमाने निश्चित करण्यात येणा-या दराने CGST & SGST करांची आकारणी करण्यात येईल. GST परिषदेच्या शिफारसीनुसार दर अधिसूचित केले जातील.

प्र.१५. :- GST परिषदेची भूमिका काय असेल?

उत्तर :- GST परिषद गठीत केली जाईल. या परिषदेत केंद्रीय वित्त मंत्री (परिषदेचे अध्यक्ष असतील), राज्य मंत्री (महसूल) आणि राज्यांचे वित्त/कर आकारणी मंत्री इत्यादींचा समावेश असेल व ही परिषद केंद्र व राज्य शासनांना निम्नलिखित बाबींवर सल्ले देईल.

- i) केंद्र शासन, राज्य शासने आणि स्थानिक संस्था आकारीत असलेले कर, उपकर आणि अधिभार जीएसटी मध्ये अंतर्भूत करण्याबाबत;
- ii) GST च्या अधीन वस्तू/माल व सेवा किंवा जीएसटी मुक्त वस्तू/माल व सेवा यांची निवड करण्याबाबत;
- iii) पेट्रोलियम कच्चे तेल, मोटार स्पिरीट(पेट्रोल), हायस्पीड डिझेल, नैसर्गिक वायू आणि विमानाच्या इंजिनासाठी लागणारे इंधन या बाबींवरील जीएसटी आकारणीचा दिनांक ठरविणे;
- iv) मॉडेल GST कायदे, कर आकारणीची तत्त्वे, IGST चे विभाजन आणि पुरवठ्याचे स्थान निर्धारित करणारी तत्त्वे;
- v) GST अंतर्गत सूट देण्यासाठी वस्तू व सेवा यांच्या उलाढालीची सीमित मर्यादा ठरविण्याबाबत;
- vi) GST च्या टप्प्यांसह (Bands of GST) आधारभूत दरांचा समावेश असलेले इतर दर ठरविण्याबाबत;
- vii) अन्य विशेष दर किंवा नैसर्गिक संकटे किंवा आपत्तीच्या समयी अतिरिक्त साधनसंपत्ती स्रोत निर्मितीसाठी विहित कालावधीकरिता कांही विशेष दर;

viii) ईशान्येकडील राज्यांसाठी, जम्मू व काश्मीर, हिमाचल प्रदेश आणि उत्तराखंड राज्यांसाठी विशेष तरतूद;

ix) परिषदेच्या सूचनेनुसार GST संबंधित इतर बाबी/विषय;

प्र.१६.:- GST परिषदेची मार्गदर्शक तत्त्वे कोणती आहेत?

उत्तर :- केंद्र शासन व राज्य शासने तसेच राज्य शासनांबाबत परस्परांमध्ये जीएसटीच्या विविध पैलूंबाबत सामंजस्य राखले जाईल याची काळजी GST परिषदेची यंत्रणा घेईल. संविधान (१०१ वी सुधारणा) अधिनियम, २०१६ अन्वये अशी तरतूद करण्यात आली आहे की GST परिषद, विविध कार्ये पार पाडतांना, GSTच्या सामंजस्यपूर्ण संरचनेची आवश्यकता आणि वस्तू/माल व सेवा यासाठी राष्ट्रीय बाजारपेठेचा सामंजस्यपूर्ण विकास या बाबींचा मार्गदर्शक तत्त्वे म्हणून वापर करील.

प्र.१७.:- GST परिषद निर्णय कसे घेईल?

उत्तर :- संविधान(१०१ वी सुधारणा)अधिनियम, २०१६ विहित तरतुदीनुसार GST परिषदेचा प्रत्येक निर्णय बैठकीत उपस्थित व मतदानाचा अधिकार असलेल्या सदस्यांपैकी कमीत कमी तीन चतुर्थांश वजनी मतांच्या बहुमताने घेतला जाईल. बैठकीत देण्यात आलेल्या एकूण मतांपैकी, केंद्र शासनाचा एक तृतीयांश मतभार असेल आणि सर्व राज्य शासनांचा मिळून दोन तृतीयांश मतभार असला पाहिजे. GST परिषदेच्या एकूण सदस्यांपैकी, पन्नास टक्के सदस्यांची उपस्थितीबैठकीच्या गणपूर्तीसाठी आवश्यक आहे.

प्र.१८. :- प्रस्तावित GST करप्रणाली अंतर्गत GST अदा करण्याचे दायित्व कोणाचे असेल?

उत्तर :- GST करप्रणाली अंतर्गत करपात्र व्यक्तीला वस्तू/ मालाचा पुरवठा आणि/किंवा सेवापूर्ती यासाठी कर भरावा लागेल. जेव्हा करपात्र व्यक्ती, उलाढालीची ₹. २० लाखाची सीमित मर्यादा पार करते (₹. १० लाख ईशान्येकडील आणि विशेष प्रवर्ग राज्यांसाठी/) तेव्हा त्या व्यक्तीवर कर भरण्याची जबाबदारी येते, शिवाय कांही विशिष्ट निर्दिष्ट बाबींमध्ये करपात्र

व्यक्तीने सीमित सूट मर्यादा पार केली नसली तरीही त्या व्यक्तीवर कर भरण्याची जबाबदारी येते. राज्यांतर्गत झालेल्या सर्व वस्तू/माल व सेवा यांच्या पुरवठा व्यवहारात CGST/ SGST देय असतो आणि आंतर-राज्यांत झालेल्या सर्व वस्तू/माल व सेवा यांच्या पुरवठा व्यवहारात IGST देय असतो. CGST/SGST आणि IGST संबंधित अधिनियमांच्या परिशिष्टमध्ये विहित केलेल्या दरांनुसार देय आहेत.

प्र.१९. :- GST करप्रणाली अंतर्गत लहान करदात्यांना कोणते लाभ प्राप्त होतील?

उत्तर :- आर्थिक वर्षात ₹. २० लाख (₹.१० लाख ईशान्येकडील आणि विशेष प्रवर्ग राज्यांसाठी) पर्यंत एकूण उलाढाल असलेल्या करदात्यांना करातून सूट देण्यात येईल. तसेच ज्या व्यक्तीची मागील आर्थिक वर्षातील एकूण उलाढाल ₹.५० लाखापेक्षा कमी असेल, ती व्यक्ती सुलभ संयुक्त कर योजनेचा (simplified Composition Scheme) लाभ घेऊ शकते, ज्या अंतर्गत राज्यातील उलाढालीवर सवलतीच्या दराने कर अदा करता येईल.

(एकूण उलाढालीत, सर्व करपात्र पुरवठ्यांचे मूल्य, सूट दिलेला वस्तू/माल-पुरवठा आणि वस्तू/माल आणि/किंवा सेवा यांची निर्यात, इत्यादींचा समावेश आहे. GST चा समावेश नाही) अखिल भारतीय स्तरावर एकूण उलाढालीची गणना केली जाईल. ईशान्येकडील राज्ये आणि विशेष प्रवर्ग राज्यांसाठी, सीमित सूट [₹.१० लाख] असेल. सीमित सूट मर्यादेसाठी पात्र असणा-या करदात्यांना Input Tax Credit (ITC) च्या लाभासह कर अदा करण्याचा पर्याय असेल. आंतर-राज्य पुरवठ्याचे व्यवहार करणारे किंवा रिव्हर्स चार्ज (Reverse charge) आधारावर कर अदा करणारे करदाते सीमित सूट मर्यादेसाठी (Threshold Exemption) पात्र नसतील.

प्र.२०. :- GST करप्रणालीत वस्तू/माल आणि सेवा यांचे वर्गीकरण कसे केले जाईल?

उत्तर :- GST करप्रणालीत वस्तू/मालाचे वर्गीकरण करण्यासाठी एच.एस.एन. (Harmonized System of Nomenclature) कोड प्रणालीचा वापर करण्यात येईल. ज्या करदात्यांची उलाढाल ₹. १.५ कोटीपेक्षा जास्त आहे, परंतू

₹.५.०० कोटीपेक्षा कमी आहे, ते करदाते दोन अंकी सांकेतांकाचा (२ digit code) वापर करतील आणि ज्या करदात्यांची उलाढाल ₹. ५.०० कोटी आणि ₹. ५.०० कोटीपेक्षा जास्त आहे, ते करदाते चार अंकी सांकेतांकाचा (४ digit code) वापर करतील. ज्या करदात्यांची उलाढाल ₹. १.५ कोटीपेक्षा कमी आहे, त्यांना चलन/बीजकांवर HSN कोड नमूद करण्याची आवश्यकता नाही.

सेवांचे वर्गीकरण सर्विसेस अकौन्टींग कोड (SAC) अनुसार करण्यात येईल.

प्र.२१:- GST अंतर्गत आयातींवर कर आकारणी कशी करण्यात येईल?

उत्तर :- वस्तू/माल आणि सेवा यांची आयात आंतर-राज्य पुरवठा मानला जाईल आणि देशात आयात होणा-या वस्तू/माल व सेवा यांच्यावर IGST आकारला जाईल. यासाठी गंतव्य स्थान/स्थळ तत्त्वे करपद्धतीत अनुसरली जातील आणि SGST महसूल जेथे आयात केलेला वस्तू/माल व सेवांचा उपभोग घेतला गेला त्या राज्यात जमा होईल. वस्तू/माल व सेवा यांच्या आयातींवर अदा केलेल्या GST वर सर्व व समग्र वजावट उपलब्ध होईल.

प्र.२२:- GST अंतर्गत निर्यातीचे व्यवहार कसे हाताळले जातील?

उत्तर :- निर्यातीचे व्यवहार शुन्य दर पुरवठा म्हणून मानले जातील. वस्तू/माल किंवा सेवा यांच्या निर्यातींवर कोणताही कर आकारला जाणार नाही. परंतु यावर कच्च्या मालावरील इनपूट टॅक्स क्रेडिटची (ITC) सुविधा उपलब्ध असेल आणि सदर रक्कम परतावा म्हणून निर्यातदारांना घेता येईल. निर्यातदारांना विकल्प असेल की निर्यातींवर कर अदा करणे व IGSTचा परतावा घेणे, किंवा IGST अधिदान अदा न करता बंध पत्र (Bond) अंतर्गत निर्यात करणे व इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) परतावा घेणे.

प्र.२३:- GST अंतर्गत संयुक्त कर योजनेची (Composition Scheme) व्याप्ती काय आहे?

उत्तर :- लहान करदाते, ज्यांची मागील आर्थिक वर्षातील उलाढाल ₹.५० लाखापर्यंत आहे, ते करदाते संयुक्त कर आकारणीस पात्र ठरतील. या

योजनेंतर्गत, करदाता इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) चा लाभ न घेता आर्थिक वर्षात राज्यातील उलाढालीच्या टक्क्याच्या स्वरूपात कर अदा करील. CGST आणि SGST/UTGST यांचा उत्पादकांसाठी न्युनतम कर दर [१ टक्क्यापेक्षा] कमी नसेल आणि इतर बाबींमध्ये [०.५ टक्क्यापेक्षा] कमी नसेल; परिशिष्ट II परिच्छेद ६(बी) मध्ये नमूद करण्यात आलेल्या विशेष सेवांसाठी कर दर [२.५ टक्क्यापेक्षा] कमी नसेल, उदा. अन्नपुरवठा/उपाहार सेवा किंवा मानवी उपभोगासाठी लागणारे इतर साहित्य. संयुक्त कर आकारणीचा विकल्प निवडणारा करदाता त्याच्या ग्राहकाकडून कोणताही कर वसूल करणार नाही. सरकार/शासन GST परिषदेच्या शिफारसीनुसार उपरोक्त ₹.५० लाखाच्या मर्यादेत ₹.१ कोटीपर्यंत वाढ करू शकेल.

आंतर-राज्य पुरवठा व्यवहार करणारे करदाते किंवा स्रोतावर कर आकारणाऱ्या ई-कॉमर्स चालकांद्वारा पुरवठा व्यवहार करणारे करदाते संयुक्त कर योजनेस पात्र नसतील.

प्र.२४. :- संयुक्त कर योजना वैकल्पिक आहे की अनिवार्य आहे?

उत्तर :- वैकल्पिक.

प्र.२५. :- GSTN म्हणजे काय आणि GST करप्रणालीत त्याची भूमिका काय आहे?

उत्तर :- GSTN म्हणजे "Goods and Service Tax Network." विशेष प्रयोजनाचे माध्यम असलेल्या GSTN ची निर्मिती GST च्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी केलेली आहे. GSTN, GST कार्यान्वित करण्यासाठी, केंद्र आणि राज्य शासने, करदाते व इतर भागधारक यांना सामाईक माहिती तंत्रज्ञानाच्या (IT) पायाभूत सुविधा आणि सेवा उपलब्ध करून देईल. इतर बाबींसह, GSTNच्या कार्यात पुढील बाबींचा समावेश असेल १) नोंदणी प्रक्रियेची सुविधा; २) केंद्रीय आणि राज्य प्राधिकरणांना विवरण पत्रके पाठविणे; ३) IGST - कराची संगणना करणे आणि समझोता करणे; ४) भरणा केलेल्या कराचा तपशील बँक नेटवर्कशी जुळवणे; ५) करदात्यांच्या विवरण पत्रकांतील माहितीच्या आधारे केंद्र व राज्य शासनांना विविध MIS अहवाल उपलब्ध करून देणे; ६) करदात्यांच्या माहितीचे विश्लेषण उपलब्ध करून देणे; आणि ७)

इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) मेळ घालणे, परावर्तन करणे आणि पुनःप्राप्त करणे यासाठी सुसंगत आयोजन करणे;

GSTN हे नोंदणी, अधिदान/अदायगी, विवरण पत्रके आणि MIS/अहवाल इत्यादींसाठी एक सामाईक GST पोर्टल आणि ॲप्लिकेशन्स विकसित करित आहे. GSTN अस्तित्वात असलेल्या कर प्रशासन माहिती तंत्रज्ञान प्रणालीबरोबर सामाईक पोर्टल एकत्रित करणार आहे आणि करदात्यांसाठी इंटरफेसेसची निर्मिती करणार आहे. तसेच GSTN, १९ राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेश (मॉडेल II राज्ये) यांच्याकरीता कर निर्धारण, लेखापरीक्षण, परतावे, अपील इत्यादी बॅक-एन्ड मॉड्युल्स विकसित करित आहे. CBEC आणि मॉडेल I राज्ये (१५ राज्ये) स्वतः त्यांचे GST बॅक-एन्ड प्रणाली विकसित करित आहेत. GST फ्रंट-एन्ड प्रणालीचे बॅक-एन्ड प्रणाली बरोबर एकत्रिकरण पूर्ण करण्यात येईल आणि या प्रणालींचे सुरळीतपणे संक्रमण होण्यासाठी आधी चाचणी घेतली जाईल.

प्र.२६.:- GST करप्रणाली अंतर्गत मतभेद किंवा विवाद इत्यादींचे निराकरण कसे केले जाईल?

उत्तर :- वस्तू आणि सेवाकर परिषदेच्या शिफारसीमुळे किंवा त्या शिफारसीच्या कार्यान्वयनामुळे (अ) भारत सरकार व एक किंवा अधिक राज्ये यामध्ये; किंवा (ब) भारत सरकार आणि कोणतेही राज्य किंवा राज्ये एका बाजूला व एक किंवा अनेक इतर राज्ये दुस-या बाजूला यांमध्ये; किंवा (क) दोन किंवा त्यापेक्षा जास्त राज्यांत; कोणतेही मतभेद किंवा विवाद निर्माण झाल्यास, संविधान (१०१वी सुधारणा) अधिनियम, २०१६ तरतुदीनुसार, मतभेद/विवाद यांचे निराकरण करण्यासाठी वस्तू आणि सेवाकर परिषदेला यंत्रणा स्थापन करता येईल.

प्र.२७. :- अनुपालन प्रतवारी यंत्रणेचे (Compliance rating mechanism) प्रयोजन काय आहे?

उत्तर:- CGST/SGST अधिनियम कलम १४९ अनुसार, प्रत्येक नोंदणीकृत व्यक्तीला विवक्षित मापदंडाच्या अनुपालनाच्या कामगिरीवर आधारित अनुपालन प्रतवारी दिली जाईल. सदर प्रतवारी सार्वजनिक क्षेत्रातही

प्रदर्शित केली जाईल. भावी ग्राहकाला पुरवठाकर्त्याची अनुपालन प्रतवारी ज्ञात होईल आणि त्या विशिष्ट पुरवठाकर्त्याबरोबर व्यवहार करावा किंवा नाही याबाबत निर्णय घेता येईल. यामुळे करपात्र व्यक्तींमध्ये निकोप स्पर्धा निर्माण होईल.

प्र.२८. :- आर्थिक /चलनी दावे (actionable claims) GST आकारणीस पात्र आहेत का?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम २(५२) अनुसार "आर्थिक /चलनी दावे (actionable claims)" वस्तू/माल मानले जाणार आहेत. CGST/SGST अधिनियम कलम ७ सह परिशिष्ट III पाहिले असता त्यात कार्ये किंवा व्यवहारांची सूची दिली आहे, ज्यांना वस्तू/माल यांचा पुरवठा किंवा सेवांचा पुरवठा मानता येणार नाही. लॉटरी, पैज आणि जुगार वगळून परिशिष्टात अशा प्रकारचा एक व्यवहार म्हणून आर्थिक/चलनी दावे यांचा समावेश करण्यात आलेला आहे. अशाप्रकारे GST करप्रणालीत फक्त लॉटरी, पैज आणि जुगार यांना पुरवठा मानले जाईल. इतर सर्व आर्थिक /चलनी दावे यांना पुरवठा मानले जाणार नाही.

प्र.२९. :- रोखे (securities) व्यवहार GST मध्ये करयोग्य असतील का?

उत्तर :- रोखे व्यवहारांना स्पष्टपणे वस्तू तसेच सेवा यांच्या व्याख्येतून वगळण्यात आलेले आहे. म्हणून रोखे व्यवहार GST आकारणीस पात्र नसतील.

प्र.३०.:- माहिती विवरण (Information Return) ही संकल्पना काय आहे?

उत्तर :- माहिती विवरण ही संकल्पना स्वतंत्र त्रयस्थ स्रोतामार्फत संपादित केलेल्या माहितीच्या द्वारे नोंदणीकृत व्यक्तीच्या अनुपालन स्तराची सत्यता पडताळण्यासाठी आखलेल्या योजनेवर आधारित आहे. CGST/SGST अधिनियम कलम १५० अनुसार, अनेक प्राधिकरणांना नोंदणी दस्तऐवज किंवा लेखापत्रके किंवा नियतकालीक विवरणे किंवा कर अधिदानाचे तपशील

असलेले दस्तऐवज, आणि वस्तू/माल किंवा सेवांचे किंवा दोन्हीच्या व्यवहाराचे अन्य तपशील, किंवा बँकेच्या खात्याशी संबंधित व्यवहार किंवा विद्युत पुरवठ्याच्या उपभोगाशी संबंधित व्यवहार किंवा सांप्रत अंमलात असलेल्या कायद्यान्वये करण्यात आलेली वस्तू किंवा मालमत्ता किंवा मालमत्तेतील हक्क किंवा वाटा यांच्या खरेदी, विक्री किंवा देवाणघेवाण व्यवहार याबाबतचे दस्तऐवज, विशिष्ट कालावधीचे, विशिष्ट वेळेत, विशिष्ट नमून्यात आणि पध्दतीने उपरोक्त बाबत माहिती विवरण विहित प्राधिकरणांना किंवा एजन्सींना सादर करणे बंधनकारक आहे. असे न केल्यास परिणामतः कलम १२३ अनुसार दंड/शिक्षा लादली जाईल.

प्र.३१.:- वेगवेगळ्या कंपनीकडे लेख्यांसाठी भिन्न प्रकारचे संगणकिय कार्यक्रम (Softwares) असतात आणि नोंदी ठेवण्यासाठी कोणतीही विशिष्ट पद्धती (Format) अनिवार्य केलेली नाही. अशा प्रकारचे क्लिष्ट संगणकिय कार्यक्रम विभाग कसे समजून घेईल?

उत्तर :- प्रत्येक प्रकरणाचे स्वरूप आणि क्लिष्टता लक्षांत घेता, आणि महसूलाच्या हिताच्या दृष्टीने, CGST/SGST अधिनियम कलम १५३ अनुसार, छाननी, चौकशी, तपास किंवा अन्य कोणत्याही कार्यवाहीच्या स्तरावर विभागाला तज्ज्ञ व्यक्तीचे सहकार्य घेता येईल.

प्र.३२. :- प्राप्तकर्त्याने परत केलेल्या वस्तू/मालावरील कर आकारणी बाबत GST मध्ये काही तरतूद आहे का?

उत्तर :- होय. कलम ३४ मध्ये अशा परिस्थिती हाताळण्यात आलेल्या आहेत. जेव्हा प्राप्तकर्ता पुरवठा करण्यात आलेल्या वस्तू/माल त्याला परत करतो, तेव्हा नोंदणीकृत व्यक्तीने (वस्तू/मालाचा पुरवठाकर्ता) विहित तपशीलांची नोंद असलेली क्रेडिट नोट प्राप्तकर्त्यास निर्गमित करावी. ज्या महिन्यात क्रेडिट नोट निर्गमित केली असेल त्या महिन्याच्या विवरणात पुरवठाकर्त्याने सदर क्रेडिट नोटचे तपशील घोषित केले पाहिजेत. प्राप्तकर्त्याला सदर पुरवठा करण्यात आलेल्या वर्षाअखेरच्या नंतर येणारा सप्टेंबर महिना किंवा संबंधित वार्षिक विवरण दाखल केलेली तारीख यापैकी जे अगोदर घडेल ते तेव्हा घोषित करता येईल, परंतु त्यानंतर घोषित करता येणार नाही. प्राप्तकर्त्याने

त्याच कर कालावधीत किंवा नंतरच्या कर कालावधीत दाखल केलेल्या वैध विवरणातील इनपूट टॅक्स क्रेडिटच्या देयस्वातील (claim) तदनुरूप घटीशी क्रेडिट नोट मधील तपशील जुळवले पाहिजेत आणि प्राप्तकर्त्याचे इनपूट टॅक्स क्रेडिटच्या देयस्वातील तदनुरूप घटीशी जुळणारे पुरवठाकर्त्याच्या उत्पादन कर दायित्वातील (Output tax liability) घटाचे देयस्व, निर्णायकपणे स्वीकृत करून दोन्ही पक्षांना कळविले जातील.

प्र.३३:- "नफाखोरी विरोधी उपाय" (Anti-Profiteering measure) म्हणजे काय?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम १७१ अनुसार, किंमतीमधील घटीच्या प्रमाणात वस्तू/माल किंवा सेवांच्या कोणत्याही पुरवठ्यावरील कर दरातील कोणतीही घट किंवा इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ प्राप्तकर्त्याला दिला पाहिजे. कोणत्याही नोंदणीकृत व्यक्तीने घेतलेला इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ किंवा कर दरातील घट ही बाब, नोंदणीकृत व्यक्तीने पुरवठा केलेल्या वस्तू/माल किंवा सेवा किंवा दोन्हीच्या किंमतींमध्ये योग्य परिमाणात केलेल्या घटीचा प्रत्यक्ष परिणाम आहे हे तपासण्यासाठी सरकार/शासनाने एका प्राधिकरणाची निर्मिती करावी.

*****

२. कर आकारणी आणि कर सवलत (Levy of & Exemption from Tax)

प्र.१.:- GST आकारण्याचा अधिकार कसा प्राप्त झाला?

उत्तर :- संविधान (१०१ वी सुधारणा) अधिनियम, २०१६ द्वारे प्रस्तुत करण्यात आलेल्या कलम २४६(अ) अन्वये संसद आणि राज्य विधिमंडळांना GST बाबत कायदा करण्याचे समवर्ती अधिकार प्रदान करण्यात आलेले आहेत, म्हणजे केंद्रीय कर (CGST) आणि राज्य कर (SGST) किंवा केंद्रशासित प्रदेश कर (UTGST). तथापि कलम २४६(अ) पोटकलम (२), कलम २६९(अ) सह आंतर-राज्य व्यापार किंवा उद्योगधंद्याबाबत, एकात्मिक कर (IGST) कायदे करण्याचे अधिकार केवळ संसदेला प्रदान करण्यात आलेले आहेत.

प्र.२.:- GST अंतर्गत करपात्र घटना म्हणजे काय?

उत्तर :- वस्तू/मालाचा पुरवठा आणि/किंवा सेवा यांचा पुरवठा किंवा दोन्ही. CGST आणि SGST/UTGST करांची आकारणी राज्यांतर्गत केलेल्या पुरवठ्यांवर करण्यात येईल, तर IGST कराची आकारणी आंतर-राज्य पुरवठ्यांवर केली जाईल.

प्र.३. :- कोणत्याही मोबदल्याशिवाय पुरवठा केल्यास, सदर पुरवठा GST अंतर्गत पुरवठ्याच्या कक्षेत येईल का?

उत्तर :- होय. फक्त त्या बाबींमध्ये ज्या CGST अधिनियम/SGST अधिनियम, परिशिष्ट-१ मध्ये स्पष्टपणे मांडल्या आहेत. सदर तरतूद IGST अधिनियम तसेच UTGST अधिनियम यामध्येही स्वीकारण्यात आलेली आहे.

प्र.४.:- धर्मादाय संस्थेने (charitable institution) अत्यावश्यक वस्तू दिल्यास, ते करयोग्य कार्य होईल का?

उत्तर :- GST अंतर्गत पुरवठा करयोग्य होण्यासाठी, व्यवहार व्यवसायाच्या दरम्यान किंवा व्यवसायाच्या वृद्धीसाठी झाला पाहिजे. धर्मादाय कार्यासाठी

केलेल्या पुरवठ्यात कोणताही आर्थिक व्यवहार झालेला नसल्याने, GST अंतर्गत तो "पुरवठा" नाही.

प्र.५. :- वस्तू/माल किंवा सेवा यांचा पुरवठा व्यवहार असल्याचे अधिसूचित करण्यास कोण सक्षम आहे?

उत्तर :- "व्यवहार" हा वस्तूंचा पुरवठा असेल आणि सेवांचा पुरवठा नसेल, किंवा सेवांचा पुरवठा असेल आणि वस्तूंचा पुरवठा नसेल, किंवा वस्तूंचाही पुरवठा नसेल किंवा सेवांचाही पुरवठा नसेल, असे अधिसूचित करण्यास GST परिषदेच्या शिफारसीनुसार केंद्र शासन किंवा राज्य शासन सक्षम आहे.

प्र.६.:- संयुक्त पुरवठा (composite supply) आणि मिश्र पुरवठा (mixed supply) म्हणजे काय? हे दोन्ही पुरवठे एकमेकांपासून भिन्न कसे आहेत?

उत्तर :- "संयुक्त पुरवठा" या पुरवठ्यामध्ये वस्तू किंवा सेवांचे दोन किंवा दोनापेक्षा अधिक करयोग्य पुरवठे असतात किंवा दोन्ही असतात किंवा वस्तू/सेवा यांचा संयोग असतो, जे स्वाभाविकपणे एकत्रित बांधलेले असतात आणि सर्वसाधारण व्यवसायाच्या दरम्यान संयुक्तपणे पुरविले जातात आणि त्यामधील एक "प्रमुख पुरवठा" असतो. उदाहरणार्थ, जेव्हा ग्राहक टेलिव्हिजन सेट विकत घेतो आणि त्याला टिव्ही सोबत हमीपत्र आणि परिरक्षण करारपत्रही मिळते, हा पुरवठा "संयुक्त पुरवठा" आहे. या उदाहरणामध्ये टिव्हीचा पुरवठा "प्रमुख पुरवठा" आहे आणि हमीपत्र व परिरक्षण सेवा पूरक आहेत.

"मिश्र पुरवठा" म्हणजे एकापेक्षा अधिक वेगवेगळ्या वस्तू किंवा सेवांच्या पुरवठ्याचा संयोग किंवा एकाच किंमतीत संयुक्तपणे पुरविण्यात येणाऱ्या वस्तू/सेवांचा कोणताही संयोग आहे, ज्या वस्तू/सेवा सर्वसाधारणतः विभक्तपणे पुरविता येतात. उदाहरणार्थ, रेफ्रिजरेटर बरोबर पाण्याच्या बाटल्या विकणारा दुकानदार. बाटल्या आणि रेफ्रिजरेटर वेगळ्या किंमतीना विभक्तपणे सहज विकता येतात.

प्र.७.:- GST अंतर्गत संयुक्त पुरवठा (composite supply) आणि मिश्र पुरवठा (mixed supply) कसे मानले जातील?

उत्तर :- संयुक्त पुरवठ्याला "प्रमुख पुरवठ्याचा पुरवठा" मानले जाईल. मिश्र पुरवठ्यामध्ये ज्या विशेष वस्तू किंवा सेवांचा पुरवठ्यांवर अधिकतम कर दर लागू होतो, त्या पुरवठ्याला मिश्र पुरवठा मानले जाईल.

प्र.८. :- GST अंतर्गत सर्व वस्तू आणि सेवा करपात्र आहेत का?

उत्तर :- मानवी उपभोगासाठी लागणारे मद्यार्क व्यतिरिक्त सर्व वस्तू/माल आणि सेवांचे करपात्र आहेत. पेट्रोलियम कच्चे तेल, मोटार स्पिरीट (पेट्रोल), हायस्पीड डिझेल, नैसर्गिक वायू आणि विमानाच्या इंजिनासाठी लागणारे इंधन यांचे पुरवठे पुढील भावी दिनांकापासून करपात्र होतील. GST परिषदेच्या शिफारसीनुसार, सरकार/शासन सदर दिनांक अधिसूचित करतील.

प्र.९.:- "रिव्हर्स चार्ज" म्हणजे काय?

उत्तर :- याचा अर्थ असा की अधिसूचित प्रवर्गातील सदर वस्तू/माल आणि सेवांचा पुरवठा करणाऱ्या पुरवठाकर्त्याऐवजी, वस्तू/माल आणि सेवांच्या पुरवठा प्राप्तकर्त्यांवर कर अदायगीचे दायित्व असेल.

प्र.१०.:- रिव्हर्स चार्ज यंत्रणा केवळ सेवांच्या बाबतीत लागू आहे का?

उत्तर :- नाही. GST परिषदेच्या शिफारसीनुसार सरकार/शासनाने अधिसूचित केल्याप्रमाणे रिव्हर्स चार्ज यंत्रणा वस्तू/माल आणि सेवा यांचा पुरवठा या दोन्ही बाबतीत लागू आहे.

प्र.११. :- नोंदणीकृत नसलेल्या व्यक्तींकडून पुरवठा प्राप्त केल्यास काय परिणाम होतील?

उत्तर :- नोंदणीकृत नसलेल्या व्यक्तींकडून पुरवठा प्राप्त केल्यास, वस्तू/माल किंवा सेवांचा पुरवठा प्राप्त झालेल्या नोंदणीकृत व्यक्तींवर रिव्हर्स चार्ज यंत्रणेतर्गत कर अदायगीची जबाबदारी असेल.

प्र.१२. :- पुरवठाकर्ता किंवा प्राप्तकर्ता यांच्या खेरीज अन्य व्यक्ती GST अंतर्गत कर अदा करण्यास जबाबदार असते का?

उत्तर :- होय, सदर सेवा इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्स ऑपरेटरद्वारे पुरविल्या जात असल्यास, केंद्र/राज्य सरकार/शासन यांना या सेवांचे प्रवर्ग निर्देशित करता येतील. इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्स ऑपरेटरला या सेवांवर कर अदा करावा लागेल आणि सदर सेवांच्या पुरवठ्याबाबत कर अदा करण्यास जबाबदार व्यक्ती असल्याप्रमाणे, इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्स ऑपरेटरला अधिनियमातील सर्व तरतूदी लागू होतील.

प्र.१३. :- संयुक्त कर योजनेतर्गत (Composition Scheme) कर अधिदानासाठी सीमित आर्थिक मर्यादा काय आहे?

उत्तर :- संयुक्त कर योजनेसाठी (Composition Scheme) मागील आर्थिक वर्षातील एकूण उलाढाल ₹. ५० लाख पर्यंत सीमित करण्यात आली आहे. चालू आर्थिक वर्षात ₹. ५० लाख पर्यंतच्या उलाढालीवर संयुक्त कर योजनेचा लाभ घेता येईल.

प्र.१४.:- संयुक्त कर योजनेसाठी कर दर काय आहेत?

उत्तर :- वेगवेगळ्या क्षेत्रांसाठी भिन्न कर दर आहेत. वस्तू/माल यांचा पुरवठाकर्ता (म्हणजेच व्यापारी) यांच्या सर्वसाधारण प्रकरणांत, राज्यात किंवा केंद्रशासित प्रदेशात संयुक्त कर दर तेथील उलाढालीच्या ०.५% आहे. संयुक्त कर योजनेचा विकल्प निवडणारा उत्पादक असेल तर, राज्यात किंवा केंद्रशासित प्रदेशात कर दर तिथल्या उलाढालीच्या ०.१% आहे. उपाहारगृहाच्या सेवांसाठी, राज्यात किंवा केंद्रशासित प्रदेशात कर दर तेथील उलाढालीच्या २.५% आहे. सदर कर दर एका अधिनियमांतर्गत आहेत आणि अन्य अधिनियमांत देखील समान कर दर लागू होतील. थोडक्यात प्रभावी रीतीने, संयुक्त कर दर (CGST आणि SGST/UTGST अंतर्गत संयोगी कर) १%, २% आणि ५% अनुक्रमे सर्वसाधारण पुरवठाकर्ता, उत्पादक, आणि उपाहारगृह सेवेसाठी आहेत.

प्र.१५.:- एका आर्थिक वर्षात संयुक्त कर योजनेचा लाभ घेणाऱ्या व्यक्तीने त्या वर्षाच्या दरम्यान ₹.५० लाख उलाढालीची मर्यादा पार केली, म्हणजे समजा की डिसेंबर महिन्यात त्या व्यक्तीने ₹.५० लाख उलाढालीची मर्यादा पार केली, त्या व्यक्तीला उर्वरित वर्षासाठी म्हणजे ३१ मार्च पर्यंत संयुक्त कर योजनेतर्गत कर अदा करण्याची अनुमती असेल का?

उत्तर :- नाही. आर्थिक वर्षात त्या व्यक्तीची एकूण उलाढाल ₹.५० लाखाची मर्यादा ज्या दिवशी पार करते, त्या दिवसापासून संयुक्त कर विकल्पाचा लाभ रद्दबातल होईल.

प्र.१६.:- अनेक नोंदण्या असलेली करपात्र व्यक्ती त्यातील काही मोजक्या नोंदणीसाठी संयुक्त कर योजना निवडण्यास पात्र असेल का?

उत्तर :- समान स्थायी क्रमांक (Permanent Account Number-PAN) असलेल्या सर्व नोंदणीकृत व्यक्तींनी संयुक्त कर योजना निवडली पाहिजे. जर एका नोंदणीकृत व्यक्तीने सर्वसाधारण योजना निवडली, तर अन्य नोंदणीकृत व्यक्ती संयुक्त कर योजनेसाठी अपात्र ठरतील.

प्र.१७.:- उत्पादक आणि सेवा पुरवठादार यांना संयुक्त कर योजनेचा लाभ घेता येतो का?

उत्तर :- होय, सर्वसाधारणपणे उत्पादक संयुक्त कर योजनेचा लाभ घेऊ शकतो. तथापि GST परिषदेच्या शिफारसीनुसार अधिसूचित करण्यात येणाऱ्या वस्तू/मालाच्या उत्पादकाला सदर योजना निवडता येणार नाही. उपाहारगृह सेवेव्यतिरिक्त इतर सेवा क्षेत्रासाठी सदर योजना उपलब्ध नाही.

प्र.१८.:- संयुक्त कर योजना निवडण्यास कोण पात्र नाहीत?

उत्तर :- सामान्यतः नोंदणीकृत व्यक्तींचे पाच प्रवर्ग संयुक्त कर योजना निवडण्यास पात्र नाहीत. ते खालीलप्रमाणे :-

(i) उपाहारगृह सेवेच्या पुरवठादारांखेरीज, इतर सेवांचे पुरवठादार;

- (ii) CGST अधिनियम /SGST अधिनियम /UTGST अधिनियम अंतर्गत करयोग्य नसलेल्या वस्तू/मालाचा पुरवठाकर्ता;
- (iii) वस्तू/मालाचा आंतरराज्य पुरवठाकर्ता;
- (iv) इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्स ऑपरेटरद्वारे वस्तू/मालाचा पुरवठा करणारी व्यक्ती;
- (v) काही विशिष्ट अधिसूचित वस्तू/मालाचा उत्पादक.

प्र.१९. :- संयुक्त कर योजनेतर्गत (Composition Scheme) नोंदणीकृत व्यक्तीला इनपूट टॅक्स क्रेडिटसाठी (ITC) दावा करता येतो का?

उत्तर :- नाही. नोंदणीकृत व्यक्ती संयुक्त कर योजनेतर्गत (Composition Scheme) इनपूट टॅक्स क्रेडिटसाठी (ITC) दावा करण्यास पात्र नसते.

प्र.२०. :- संयुक्त कर योजनेतर्गत (Composition Scheme) असलेल्या नोंदणीकृत व्यक्तीकडून वस्तू/माल विकत घेणारा ग्राहक, इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) म्हणून संयुक्त करावर दावा करू शकतो का?

उत्तर :- नाही. संयुक्त कर योजनेतर्गत (Composition Scheme) असलेल्या नोंदणीकृत व्यक्तीकडून वस्तू/माल विकत घेणारा ग्राहक, इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) म्हणून संयुक्त करावर दावा करू शकत नाही. कारण संयुक्त कर योजनेतर्गत (Composition Scheme) असलेल्या पुरवठाकर्त्यास कर बीजक (Tax Invoice) निर्गमित करता येत नाही.

प्र.२१. :- ग्राहकांकडून संयुक्त कर संकलित करता येतो का?

उत्तर :- नाही. संयुक्त कर योजनेतर्गत (Composition Scheme) नोंदणीकृत व्यक्तीला कर संकलनास मनाई आहे. याचा अर्थ संयुक्त कर योजनेतर्गत पुरवठाकर्त्यास कर बीजक (Tax Invoice) निर्गमित करता येत नाही.

प्र.२२. :- संयुक्त कर योजनेसाठी (Composition Scheme) पात्रता निर्धारित करण्यासाठी "एकूण उलाढाल" कशी परिगणित केली जाईल?

उत्तर :- एकूण (aggregate) उलाढाल परिगणित करण्याची पद्धती कलम २(६) मध्ये देण्यात आलेली आहे. त्यानुसार "एकूण उलाढाल" याचा अर्थ समान स्थायी क्रमांक (PAN) असलेल्या व्यक्तीने केलेल्या सर्व जावक पुरवठ्यांचे मूल्य (करपात्र पुरवठा + करमुक्त पुरवठा + निर्यात + आंतरराज्य पुरवठा) आणि केंद्रीय कर (CGST), राज्य कर (SGST), केंद्रशासित प्रदेश कर (UTGST) व एकात्मिक कर (IGST) आणि भरपाई उपकर (Compensation Cess) अंतर्गत केलेली कर आकारणी यातून वगळली आहे. तसेच "एकूण उलाढाल" परिगणित करताना रिव्हर्स चार्ज अंतर्गत करपात्र असलेले जावक पुरवठ्यांचे मूल्य विचारात घेतलेले नाही.

प्र. २३. :- अटींचा भंग करून जर व्यक्ती संयुक्त कर योजनेचा विकल्प निवडत असेल तर कोणते दंडात्मक परिणाम होतील?

उत्तर :- संयुक्त कर योजनेसाठी पात्र नसताना करपात्र व्यक्तीने संयुक्त कर योजनेंतर्गत कर अदा केला तर ती व्यक्ती दंडास पात्र ठरेल आणि कर व दंड निश्चितीसाठी कलम ७३ किंवा कलम ७४ च्या तरतूदी लागू होतील.

प्र.२४. :- GST कायद्याने सरकार/शासनाला GST कर आकारणीतून पुरवठ्याला मुक्तता/सूट देण्याचे अधिकार दिले आहेत का?

उत्तर :- होय. सार्वजनिक हिताच्या दृष्टिने, केंद्र किंवा राज्य सरकार/शासन GST परिषदेच्या शिफारसीनुसार, वस्तू/माल किंवा सेवा किंवा दोन्ही पुरवठ्यांना GST कर आकारणीतून पूर्णपणे किंवा अटींच्या अधीन राहून संपूर्णपणे किंवा अंशतः मुक्तता/सूट (exemption) देऊ शकते. अपवादात्मक स्वरूपाच्या परिस्थितीत, सरकार/शासन विशेष आदेशान्वये कोणत्याही वस्तू/माल किंवा सेवा किंवा दोन्ही बाबींना मुक्तता/सूट देऊ शकते. SGST अधिनियम आणि UTGST अधिनियम यामध्ये अशी तरतूद देण्यात आलेली आहे की CGST अधिनियम अंतर्गत देण्यात आलेली मुक्तता/सूट पूर्वोक्त अधिनियमांतर्गत देण्यात आलेली मुक्तता/सूट असल्याचे मानले जाईल.

प्र.२५. :- वस्तू/माल किंवा सेवा किंवा दोन्ही वरील संपूर्ण संग्रहीत करास जेव्हा पूर्णपणे सूट देण्यात येते, तेव्हा करपात्र व्यक्ती कर अदा करू शकते का?

उत्तर :- नाही. सूट देण्यात आलेल्या वस्तू/माल किंवा सेवा किंवा दोन्हीचा पुरवठा करणाऱ्या करपात्र व्यक्तीला प्रचलित दरापेक्षा जास्त दराने कर संकलित करता येणार नाही.

*****

३. नोंदणी (Registration)

प्र.१.:- GST अंतर्गत नोंदणी करण्याचे फायदे काय आहेत?

उत्तर :- वस्तू/माल आणि सेवाकर (GST) करप्रणाली अंतर्गत नोंदणी केल्यास व्यवसायास पुढीलप्रमाणे फायदे प्राप्त होतात.

- वस्तू/मालाचा किंवा सेवांचा पुरवठाकर्ता अशी कायदेशीर मान्यता मिळते.
- व्यवसायाद्वारे पुरविलेल्या वस्तू/माल किंवा सेवा किंवा दोन्ही वरील देय GST करासाठी, वापरता येणाऱ्या कच्च्या (Input) वस्तू/माल किंवा सेवा यावर अदा केलेला कराच्या लाभाचे योग्य लेखांकन करता येते.
- खरीददारांकडून कर आकारणे आणि खरीददारांना किंवा प्राप्तकर्त्यांना पुरविलेल्या वस्तू/माल किंवा सेवा यावर अदा केलेल्या करांचे लाभ देण्याबाबत कायदेशीर अधिकार प्राप्त होतात.
- GST कायद्यांतर्गत देण्यात आलेल्या विविध इतर लाभ आणि हक्क यांचा वापर करण्यास पात्र होतात.

प्र.२. :- GST अंतर्गत नोंदणीकृत नसलेली व्यक्ती इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) साठी दावा आणि कर आकारणी करू शकते का?

उत्तर :- नाही, GST अंतर्गत नोंदणी नसल्यास व्यक्तीला तिच्या ग्राहकांकडून GST आकारता येणार नाही. तसेच त्याने अदा केलेल्या GSTच्या इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) साठी दावाही करता येणार नाही.

प्र.३. :- नोंदणीचा "प्रभावी दिनांक" कोणता असेल?

उत्तर :- जेव्हा, ज्या दिनांकापासून व्यक्ती नोंदणीसाठी जबाबदार असते, त्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या आत नोंदणीसाठी अर्ज केल्यास, ज्या दिनांकापासून व्यक्ती नोंदणीसाठी जबाबदार ठरली आहे, तो दिनांक नोंदणीचा "प्रभावी दिनांक" असेल.

जेव्हा, एखादा अर्जदार, नोंदणीसाठी जबाबदार ठरलेल्या दिनांकापासून तीस दिवसानंतर नोंदणीसाठी अर्ज सादर करतो, तेव्हा ज्या दिनांकास नोंदणीस मान्यता मिळते, तो दिनांक नोंदणीचा "प्रभावी दिनांक" असेल.

स्वयंप्रेरणेने नोंदणी करण्याबाबत, म्हणजेच कर अधिदानाच्या सीमित सूट मर्यादेत असलेली व्यक्ती जेव्हा स्वच्छेने नोंदणी करते, तेव्हा नोंदणी आदेश पारित झाल्याचा दिनांक नोंदणीचा "प्रभावी दिनांक" असेल.

प्र.४.:- मॉडेल GST कायद्यांतर्गत कोणत्या व्यक्ती नोंदणीसाठी जबाबदार असतात?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम २०१७ कलम २२ अनुसार, प्रत्येक पुरवठाकर्ता (त्याचा प्रतिनिधी अंतर्भूत), जो करयोग्य पुरवठा करतो म्हणजेच वस्तू/मालाचा पुरवठा आणि/किंवा सेवांचा पुरवठा, जे GST कायद्यांतर्गत कर आकारणीयोग्य आहेत, आणि आर्थिक वर्षातील त्याची एकूण उलाढाल ₹.२० लाखाची सिमीत मर्यादा पार करते, सदर पुरवठाकर्ता जेथून करयोग्य पुरवठा करतो, त्या राज्यात किंवा दिल्ली किंवा पुडुचेरी या केंद्रशासित प्रदेशात नोंदणी प्राप्त करून घेण्यास जबाबदार असेल.

अकरा विशेष प्रवर्ग राज्यांच्या बाबतीत (भारतीय राज्यघटना अनुच्छेद २७९अ(४)(जी) मध्ये नमूद केल्यानुसार) नोंदणीस जबाबदार ठरण्यासाठी सिमीत मर्यादा ₹.१० लाख आहे.

या खेरीज अधिनियमातील कलम २४ मध्ये पुरवठाकर्त्यांचे काही विशिष्ट प्रवर्ग नमूद करण्यात आले आहेत, ज्यांची एकूण उलाढाल पूर्वोक्त ₹.२० लाखापेक्षा कमी असली तरीही ते नोंदणी प्राप्त करून घेण्यास जबाबदार असतील.

दुसरीकडे, अधिनियमातील कलम २३ अनुसार, कृषि उत्पादनाच्या त्याच्या पुरवठ्याच्या बाबतीत कृषि व्यावसायिक, तसेच फक्त करयोग्य नसलेला मालाचा पुरवठा करणारी किंवा पूर्णपणे करमुक्त असलेल्या वस्तू/माल आणि किंवा सेवांचा पुरवठा करणारी व्यक्ती, GST कायद्यांतर्गत नोंदणीसाठी जबाबदार नसतील.

प्र.५. :- एकूण उलाढाल म्हणजे काय?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम २(६) अनुसार एकूण उलाढालीत खालील बाबींच्या एकूण मूल्यांचा समावेश असतो .....

- (i) सर्व करयोग्य पुरवठे;
- (ii) सर्व सूट देण्यात आलेले पुरवठे;
- (iii) वस्तू/माल आणि/किंवा सेवांच्या निर्याती; आणि
- (iv) समान PAN असलेल्या व्यक्तीसाठी वस्तू/माल आणि/किंवा सेवांचे केलेले सर्व आंतर राज्य पुरवठे.

उपरोक्त मूल्ये अखिल भारतात करण्यात आलेला व्यवसाय या आधारावर संगणित करण्यात येतील आणि त्यात CGST अधिनियम, SGST अधिनियम, UTGST अधिनियम आणि IGST अधिनियम अंतर्गत आकारलेल्या करांचा समावेश नसेल. एकूण उलाढालीत करपात्र व्यक्तीने केलेल्या सर्व पुरवठ्यांचा समावेश असेल, तो पुरवठा त्याने स्वतःसाठी केलेला असेल किंवा त्याच्या सर्व प्रमुख व्यक्तींच्या वतीने केलेला असेल.

एकूण उलाढालीत पुरवठ्यांचे मूल्य, ज्यावर रिव्हर्स चार्ज बेसिस आधारे कर आकारलेला आहे, तसेच आवक पुरवठ्यांच्या मूल्याचा समावेश नसतो.

जॉब वर्क पूर्ण झाल्यानंतर वस्तूंच्या मूल्याचा जॉब वर्करच्या उलाढालीमध्ये समावेश होणार नाही. त्या वस्तूंना प्रमुख व्यक्तीने केलेला वस्तू/मालाचा पुरवठा असे मानले जाईल आणि म्हणून प्रमुख व्यक्तीच्या उलाढालीत त्या पुरवठ्याच्या मूल्याचा समावेश होईल.

प्र.६. :- कोणत्या बाबींमध्ये नोंदणी अनिवार्य आहे?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम २४ अनुसार निम्ननिर्देशित प्रवर्गातील व्यक्तींनी, सीमित मर्यादा लक्षात न घेता, नोंदणी करणे अनिवार्य आहे.

- (i) ज्या व्यक्ती कोणताही आंतर-राज्य करयोग्य पुरवठा करतात;
- (ii) तात्पुरत्या करपात्र व्यक्ती;
- (iii) रिव्हर्स चार्ज अंतर्गत कर भरणा करीत असलेल्या व्यक्ती;
- (iv) कलम ९ उपकलम (५) अंतर्गत इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्स ऑपरेटर्सनी कर भरणे आवश्यक आहे.
- (v) अनिवासी करपात्र व्यक्ती;

- (vi) कलम ५१ अंतर्गत कर वजात करावी लागणाऱ्या व्यक्ती;
- (vii) ज्या व्यक्ती, मध्यस्थ म्हणून किंवा अन्यप्रकारे, दुसऱ्या नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तींच्या वतीने वस्तू/माल किंवा सेवांचा पुरवठा करतात;
- (viii) इनपुट सेवा वितरक (Input Service Distributors) (अधिनियमांतर्गत स्वतंत्रपणे नोंदणीकृत असतील किंवा नसतील)
- (ix) कलम ५२ अंतर्गत कर संकलित कराव्या लागणाऱ्या व्यक्ती;
- (x) प्रत्येक इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्स ऑपरेटर;
- (xi) नोंदणीकृत व्यक्तींच्या खेरीज, प्रत्येक व्यक्ती, जी भारताच्या बाहेरील ठिकाणाहून भारतातील व्यक्तीला ऑनलाईन माहिती आणि संगणकिय डेटा आधारित माहिती पुनःप्राप्य (data base retrieval) करून देणाऱ्या सेवांचा पुरवठा करते; आणि
- (xii) परिषदेच्या शिफारसीनुसार केंद्र शासन किंवा राज्य शासन यांनी अधिसूचित केलेल्या इतर व्यक्ती किंवा व्यक्तींचा वर्ग;

प्र.७. :- GST अंतर्गत नोंदणी करण्याची कालमर्यादा काय आहे?

उत्तर :- नोंदणी नियमांतर्गत (Registration Rules) विहित केलेल्या पध्दतीने आणि विहित अटींच्या अधीन राहून, ज्या दिनांकापासून ती व्यक्ती नोंदणीसाठी जबाबदार होते, त्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या आंत त्या व्यक्तीने नोंदणी करणे आवश्यक आहे. तथापि तात्पुरत्या करपात्र व्यक्ती आणि अनिवासी करपात्र व्यक्ती यांनी व्यवसाय सुरू करण्यापूर्वी किमान पाच दिवस अगोदर नोंदणीसाठी अर्ज केला पाहिजे.

प्र.८. :- एकाच PAN अंतर्गत एखादी व्यक्ती विभिन्न राज्यांत व्यवसाय करीत असेल तर ती व्यक्ती एकाच नोंदणीवर व्यवसाय करू शकते का?

उत्तर :- नाही. प्रत्येक व्यक्ती, जी नोंदणीसाठी जबाबदार आहे, त्या व्यक्तीने जेथे व्यवसाय करीत आहे त्या प्रत्येक राज्यात वेगळी नोंदणी करणे आवश्यक आहे आणि ती व्यक्ती CGST/SGST अधिनियम कलम २२ उपकलम (१) अनुसार GST अदा करण्यास जबाबदार आहे.

प्र.९ :- एका राज्यात बहुविध व्यावसायिक कार्यक्षेत्रे (Multiple Business Verticles) असलेली व्यक्ती विभिन्न नोंदणी प्राप्त करू शकते का?

उत्तर :- होय. कलम २५ उपकलम (२) मधील अटीनुसार एकाच राज्यात बहुविध व्यावसायिक कार्यक्षेत्रे असलेली व्यक्ती, विहित अटींच्या अधीन राहून, प्रत्येक व्यावसायिक कार्यक्षेत्रासाठी वेगळी नोंदणी करू शकते.

प्र.१०. :- एखादी व्यक्ती GST अदा करण्यास जबाबदार नसली तरीही, अशा व्यक्तीला स्वेच्छेने नोंदणी करण्याची तरतूद आहे का?

उत्तर :- होय. कलम २२ अंतर्गत एखादी व्यक्ती नोंदणीसाठी जबाबदार नसली तरी, कलम २५ उपकलम (३) अनुसार स्वेच्छेने ती व्यक्ती नोंदणी करू शकते, आणि अधिनियमातील सर्व तरतूदी, जशा नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीस लागू होतात, तशा या व्यक्तीला लागू होतील.

प्र. ११ :- नोंदणी करण्यासाठी "कायम लेखा क्रमांक" (Permanent Account Number-PAN) असणे बंधनकारक आहे का?

उत्तर :- होय. CGST/SGST अधिनियम कलम २५(६) अनुसार नोंदणी प्राप्तीसाठी पात्र ठरण्यास, प्रत्येक व्यक्तीकडे आय-कर अधिनियम, १९६१ (कलम ४३) अंतर्गत निर्गमित केलेला PAN असणे अनिवार्य आहे.

तथापि उपरोक्त कलम २५(६) मधील अटीनुसार, कलम ५१ अंतर्गत कर वजात करावी लागणाऱ्या व्यक्तीला नोंदणी प्राप्तीसाठी पात्र ठरण्यास, PAN च्या ऐवजी, त्या व्यक्तीकडे पूर्वोक्त आय-कर अधिनियम अंतर्गत निर्गमित केलेला "कर वजात आणि संकलन खाते क्रमांक" (Tax Deduction and Collection Account Number) असला पाहिजे.

शिवाय कलम २५ (७) अनुसार अनिवासी करपात्र व्यक्तीला PAN अनिवार्य नाही. अशा व्यक्तीला विहित केलेल्या इतर कोणत्याही दस्तऐवजाच्या आधारे नोंदणी दिली जाईल.

प्र.१२.:- या अधिनियमांतर्गत विभाग/शासन सक्षम अधिकाऱ्यामार्फत स्वतःहून (suo-moto) एखाद्या व्यक्तीच्या नोंदणीची कार्यवाही करू शकते का?

उत्तर :- होय. कलम २५ उपकलम (८) अनुसार जेव्हा नोंदणीसाठी जबाबदार असलेली एखादी व्यक्ती या अधिनियमांतर्गत नोंदणी प्राप्त करून घेण्यास अपयशी ठरते, तेव्हा या अधिनियमांतर्गत करण्यात आलेली किंवा सध्या अस्तित्वात असलेल्या इतर कोणत्याही कायदांतर्गत करण्यात आलेल्या कोणत्याही कारवाई बाबत पूर्वग्रह न ठेवता, नोंदणी नियमांत (Registration Rules) विहित केलेल्या पद्धतीने सक्षम अधिकारी अशा व्यक्तीच्या नोंदणीची कार्यवाही सुरू करू शकतो.

प्र.१३.:- सक्षम अधिकारी नोंदणी अर्ज नाकारू शकतो का?

उत्तर :- होय. CGST/SGST अधिनियम कलम २५ उपकलम १० अनुसार, सक्षम अधिकारी उचित तपासणी करून अर्ज नाकारू शकतो.

प्र.१४. :- कोणत्याही व्यक्तीला देण्यात आलेली नोंदणी स्थायी (permanent) असते का?

उत्तर :- होय. एकदा दिलेले नोंदणी प्रमाणपत्र स्थायी असते, जोपर्यंत ते प्रमाणपत्र अभ्यर्पण, रद्द, निलंबित होत नाही किंवा मागे घेतले जात नाही.

प्र.१५. :- GST अंतर्गत संयुक्त राष्ट्रांच्या मंडळांना नोंदणी करणे आवश्यक आहे का?

उत्तर :- होय. CGST/SGST अधिनियम कलम २५(९) अनुसार सर्व अधिसूचित संयुक्त राष्ट्र मंडळे, वकिलाती किंवा विदेशी दूतावास आणि याप्रकारे अधिसूचित इतर व्यक्तींचा वर्ग, यांना GST पोर्टलद्वारे विशिष्ट ओळख क्रमांक (Unique Identification Number[UIN]) प्राप्त करून घेणे आवश्यक आहे. पूर्वोक्त ओळख क्रमांकाची (UIN) संरचना, GSTIN संरचनेशी सुसंगत तसेच सर्व राज्यांत समान असेल आणि केंद्र शासन व राज्य शासने यांच्यासाठी एकसमान असेल. त्यांना प्राप्त झालेल्या वस्तू/माल आणि सेवांच्या अधिसूचित

पुरवठ्यांवर अदा केलेल्या करांचा परतावा मिळविण्यासाठी हा UIN आवश्यक आहे आणि सूचित केल्यानुसार इतर कारणांसाठी देखील आवश्यक आहे.

प्र.१६. :- संयुक्त राष्ट्र मंडळांना पुरवठा करणाऱ्या करपात्र व्यक्तींची जबाबदारी काय आहे?

उत्तर :- या संस्थांना पुरवठा करणाऱ्या पुरवठाकर्त्याने बीजकांवर UIN नमूद करणे अपेक्षित आहे आणि अशा प्रकारचा पुरवठा अन्य नोंदणीकृत व्यक्तीला (B2B) केला गेल्याचे मानणे अपेक्षित आहे आणि या पुरवठ्यांची बीजके पुरवठाकर्त्याद्वारे अपलोड केली जातील.

प्र.१७.:- शासकीय संस्थांना नोंदणी करणे आवश्यक आहे का?

उत्तर :- शासकीय संस्था/सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम, जे GST वस्तू/मालाचा जावक पुरवठा करीत नाहीत, (आणि त्यामुळे GST नोंदणी प्राप्त करून घेण्यास जबाबदार नाहीत) परंतु आंतर-राज्य खरेदी करतात, त्यांना GST पोर्टल माध्यमातून संबंधित राज्य शासनांद्वारे ओळख क्रमांक (Identification Number) दिला जाईल.

प्र.१८. :- तात्पुरती करपात्र व्यक्ती कोण आहे?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम २ (२०) मध्ये तात्पुरती करपात्र व्यक्ती (Casual Taxable Person) याची व्याख्या देण्यात आलेली आहे. तात्पुरती करपात्र व्यक्ती म्हणजे जी व्यक्ती व्यवसायाच्या दरम्यान किंवा व्यवसाय वृद्धीसाठी, प्रमुख व्यक्ती म्हणून, किंवा प्रतिनिधी किंवा अन्य अधिकारात, कधीतरी वस्तू/माल आणि/किंवा सेवांचा पुरवठा करण्याचे व्यवहार एखाद्या राज्यात किंवा केंद्रशासित प्रदेशात करते, जेथे त्या व्यक्तीच्या व्यवसायाचे एकच स्थान निश्चित नसते.

प्र.१९. :- अनिवासी करपात्र व्यक्ती (Non-resident Taxable person) कोण आहे?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम २(७७) अनुसार अनिवासी करपात्र व्यक्ती म्हणजे प्रमुख व्यक्ती म्हणून, किंवा प्रतिनिधी किंवा अन्य

अधिकारात, कधीतरी वस्तू/माल आणि/किंवा सेवांचा पुरवठा करण्याचे व्यवहार करते, परंतु त्या व्यक्तीच्या व्यवसायाचे भारतात एकच स्थान निश्चित नसते किंवा भारतात निवासस्थान नसते.

प्र.२०. :- तात्पुरती करपात्र व्यक्ती (Casual Taxable Person) आणि अनिवासी करपात्र व्यक्ती (Non-Resident Taxable Person) यांना निर्गमित करण्यात येणा-या नोंदणी प्रमाणपत्राचा वैधता कालावधी काय आहे?

उत्तर :- कलम २७(१) सह त्यातील अटीनुसार, "तात्पुरती करपात्र व्यक्ती" आणि "अनिवासी करपात्र व्यक्ती" यांना निर्गमित केलेले प्रमाणपत्र नोंदणी अर्जात विहित केलेल्या कालावधीसाठी किंवा प्रत्यक्ष नोंदणीच्या दिनांकापासून ९० दिवस पर्यन्तच्या कालावधीसाठी, यापैकी जे अगोदर घडेल त्या कालावधीसाठी वैध असेल. तथापि सक्षम अधिकारी कथित करपात्र व्यक्तीच्या विनंतीवरून उपरोक्त ९० दिवसांच्या कालावधीत वाढ करू शकतो. परंतु सदर पुढील वाढीव कालावधी ९० दिवसापेक्षा जास्त असणार नाही.

प्र. २१. :- विशेष वर्गातर्गत येणाऱ्या तात्पुरती करपात्र व्यक्ती आणि अनिवासी करपात्र व्यक्ती यांना नोंदणी करतांना अग्रिम कर भरावा लागतो का?

उत्तर :- होय. सामान्य करपात्र व्यक्तीला नोंदणी प्राप्त करण्यासाठी कोणताही अग्रिम कर जमा करावा लागत नाही, परंतु तात्पुरती करपात्र व्यक्ती आणि अनिवासी करपात्र व्यक्ती यांना नोंदणीसाठी अर्ज सादर करतांना, ज्या कालावधीसाठी त्या व्यक्तीस नोंदणी हवी आहे, त्या कालावधीसाठी त्या व्यक्तीला कलम २७(२) सह त्यातील अटीनुसार त्या कालावधीतील अंदाजित कराच्या अधिदानाएवढा अग्रिम कर भरावा लागेल. जर नोंदणीच्या कालावधीत आरंभीच्या ९० दिवसांच्या कालावधीपेक्षा जास्त वाढ हवी असेल तर वाढीव कालावधीतील अंदाजित कराच्या दायित्वाएवढा अतिरिक्त अग्रिम कर जमा करावा लागेल.

प्र.२२. :- नोंदणी प्रमाणपत्रात सुधारणा करण्याची अनुमती आहे का?

उत्तर :- होय. कलम २८ अनुसार, सक्षम अधिकारी, नोंदणीकर्त्याने सादर केलेल्या माहितीच्या आधारे किंवा स्वतः शहानिशा केलेल्या माहितीच्या आधारे, सुधारणेसाठी करण्यात आलेला अर्ज प्राप्त झालेल्या तारखेपासून १५ दिवसांच्या नियमित कामकाजाच्या (common working days) कालावधीच्या आत, नोंदणी तपशीलातील सुधारणा मान्य किंवा अमान्य करू शकतो.

याची नोंद घेणे आवश्यक आहे की माहितीच्या केवळ काही विशिष्ट महत्वपूर्ण क्षेत्रात/मुद्द्यांमध्ये सुधारणा करण्यासाठी सक्षम अधिकाऱ्याची अनुमती आवश्यक आहे, उलटपक्षी इतर क्षेत्रात/मुद्द्यांसाठी, GST समार्क पोर्टलवर अर्ज सादर झाल्यानंतर नोंदणी प्रमाणपत्र सुधारित होईल.

प्र.२३.:- नोंदणी रद्द करणे अनुज्ञेय आहे का?

उत्तर :- होय. CGST/SGST अधिनियम कलम २९ मध्ये निर्देशित परिस्थितीत सक्षम अधिकाऱ्याद्वारे या कायदांतर्गत देण्यात आलेली नोंदणी रद्द केली जाऊ शकते. सक्षम अधिकारी, स्वतःच्या प्रस्तावानुसार, किंवा नोंदणीकृत करपात्र व्यक्ती किंवा त्या व्यक्तीचा मृत्यु झाल्यास कायदेशीर वारसाने विहित पध्दतीने अर्ज दाखल केल्यास, विहित पद्धतीनुसार आणि विहित कालावधीत नोंदणी रद्द करू शकतो. नोंदणी नियमांनुसार (Registration Rules), कारणे दाखवा नोटीसला उत्तर प्राप्त झाल्याच्या तारखेपासून (अशा प्रकरणात जेथे नोंदणी रद्द करण्याचे सक्षम अधिकाऱ्याने स्वतःहून संमत केले आहे) किंवा नोंदणी रद्द करण्यासाठी दाखल केलेल्या अर्जाच्या तारखेपासून (अशा प्रकरणात जेथे करपात्र व्यक्ती/कायदेशीर वारसाने सादर नोंदणी रद्द करण्यासाठी अर्ज केलेला आहे) ३० दिवसांच्या आत नोंदणी रद्द करण्यात आल्याचा आदेश निर्गमित केला पाहिजे.

प्र.२४.:- CGST अधिनियमांतर्गत नोंदणी रद्द करणे म्हणजे SGST अधिनियमांतर्गत देखील नोंदणी रद्द करण्यात आली आहे असा अर्थ होतो का?

उत्तर :- होय. एका अधिनियमांतर्गत (जसे CGST अधिनियम) नोंदणी रद्द केल्यास, अन्य अधिनियमांतर्गत (म्हणजे SGST अधिनियम) नोंदणी रद्द झाल्याचे

मानण्यात येईल. (कलम २९(४))

प्र.२५. :- सक्षम अधिकारी स्वतःहून नोंदणी रद्द करू शकतो का?

उत्तर :- होय. CGST/SGST अधिनियम कलम २९ (२) अंतर्गत स्पष्ट केल्याप्रमाणे, विशिष्ट परिस्थितीत सक्षम अधिकारी स्वतःहून नोंदणी रद्द करू शकतो. सदर विशिष्ट परिस्थितीत, CGST अधिनियमातील विहित तरतुदींपैकी कोणत्याही तरतुदींचा किंवा त्या अंतर्गत केलेल्या नियमांचा भंग, सलग तीन महिन्यांच्या कालावधीसाठी संयुक्त व्यापाऱ्याने विवरण दाखल केले नाहीतर, किंवा सलग सहा महिन्यांच्या कालावधीसाठी सर्वसाधारण करदात्याने विवरण दाखल केले नाहीतर, आणि स्वेच्छेने नोंदणी घेतलेल्या दिनांकापासून सहा महिन्यांच्या आंत व्यापार/व्यवसाय सुरू केला नाहीतर या बाबींचा समावेश होतो. तथापि नोंदणी रद्द करण्यापूर्वी सक्षम अधिकाऱ्याने नैसर्गिक न्याय तत्त्वे (Principles of Natural Justice) (कलम २९(२)(इ) मधील अटी) अनुसरली पाहिजेत.

प्र.२६. :- हेतूपुरस्सर असत्य विधान, लबाडी किंवा वस्तुस्थिती दडवून ठेवणे इत्यादी प्रकारे नोंदणी प्राप्त केलेली असल्यास काय होईल?

उत्तर :- अशा प्रकरणांत, सक्षम अधिकारी पूर्वलक्षी प्रभावाने (retrospective effect) नोंदणी रद्द करू शकतो. (कलम २९(२)(इ))

प्र.२७.:- GST कायद्यांतर्गत सेवांसाठी केंद्रीकृत (centralized) नोंदणीचा विकल्प आहे का?

उत्तर :- नाही. जेथून करदाता करयोग्य पुरवठे करतो, त्या प्रत्येक राज्यात करदात्यास वेगळी नोंदणी घेतली पाहिजे.

प्र.२८. :- जर एका राज्यात करदात्याचे विविध व्यापार/व्यवसाय (business verticles) असतील तर, त्या व्यक्तीला प्रत्येक व्यापार/व्यवसायासाठी वेगवेगळी नोंदणी प्राप्त करून घेणे आवश्यक आहे का?

उत्तर :- नाही. CGST अधिनियम, २०१७ कलम २५(२) मधील अटीनुसार, करदात्यास अशा प्रकारच्या विभिन्न व्यापार/व्यवसायांची स्वतंत्र नोंदणी करण्याचा विकल्प देण्यात आला आहे.

प्र.२९. :- आयएसडी (ISD) म्हणजे काय?

उत्तर :- आयएसडी म्हणजे "कच्च्या मालाचा पुरवठा/सेवा देणारा वितरक" (Input Service Distributor) आणि CGST/SGST अधिनियम कलम २(६१) अंतर्गत त्याची व्याख्या देण्यात आली आहे. आयएसडी मूलतः एक यंत्रणा आहे, इनपुट सर्विसेसच्या प्राप्तीच्या बाबत कर बीजके स्वीकारणे आणि तसेच समान PAN असलेल्या पुरवठाकर्त्यांना (supplier units) इनपूट टॅक्स क्रेडिट वापराच्या प्रमाणात वितरित करणे, हे ISD चे प्रयोजन आहे.

प्र.३०. :- करदात्याच्या अस्तित्वात असलेल्या नोंदणी अतिरिक्त ISDना स्वतंत्रपणे नोंदणी करणे आवश्यक आहे का?

उत्तर :- होय. ISD नोंदणी करदात्याच्या एका कार्यालयासाठी आहे, नियमित नोंदणीपेक्षा ही नोंदणी भिन्न आहे.

प्र. ३१. :- करदाता एकापेक्षा अनेक ISD नोंदणी करू शकतो का?

उत्तर :- होय. करदात्याची विभिन्न कार्यालये ISD नोंदणीसाठी अर्ज करू शकतात.

प्र.३२. :- व्यवसायाचे हस्तांतरण झाल्यास काय दायित्व असेल (नोंदणीच्या संबंधी)?

उत्तर :- हस्तांतरण किंवा वारसाहक्काने व्यवसाय हस्तांतरित झालेल्या दिनांकापासून नोंदणी करण्याची जबाबदारी हस्तांतरिती किंवा उत्तराधिकारी यांची असेल आणि त्याला हस्तांतरण किंवा वारसाहक्काने व्यवसाय हस्तांतरित झालेल्या दिनांकापासून नवीन नोंदणी प्राप्त करून घेणे आवश्यक असेल. (कलम २२(३))

प्र.३३. :- सर्व करपात्र व्यक्ती / व्यापारी विक्रेते जे अस्तित्वात असलेल्या केंद्रीय उत्पादन शुल्क/सेवा कर/मूल्य वर्धित अधिनियम अंतर्गत नोंदणीकृत आहेत, त्यांना नवीन नोंदणी प्राप्त करून घ्यावी लागेल का?

उत्तर :- नाही. GSTN द्वारे अशा सर्व करपात्र व्यक्ती /व्यापारी विक्रेते यांना GSTN नेटवर्क मध्ये स्थानांतरित करण्यात येईल आणि नियोजित दिवशी GSTN त्यांना GSTIN क्रमांकासह तात्पुरते प्रमाणपत्र निर्गमित करील, सहा महिन्याच्या आत विभागीय अधिकाऱ्यांनी उचित पडताळणी केल्यानंतर, सदर तात्पुरते प्रमाणपत्र अंतिम नोंदणी प्रमाणपत्रात रूपान्तरित केले जाईल. तात्पुरते प्रमाणपत्र अंतिम प्रमाणपत्रात रूपान्तरित करण्यासाठी नोंदणीकर्त्यास विहित कालावधीत नोंदणीसाठी आवश्यक ते सर्व दस्तऐवज आणि माहिती सादर करण्याबाबत सांगण्यात येईल. सदर माहिती आणि दस्तऐवज सादर करण्यात असफल झाल्यास, परिणामतः तात्पुरता GSTIN क्रमांक रद्द होईल.

सेवाकर करपात्र व्यक्ती ज्यांच्याकडे केंद्रीकृत (centralized) नोंदणी आहे, त्या व्यक्तींना जेथे त्यांचा व्यवसाय आहे, त्या प्रत्येक संबंधित राज्यांमध्ये परत नोंदणीसाठी अर्ज करावा लागणार आहे.

प्र.३४. :- जॉब वर्करला नोंदणी करणे सक्तीचे आहे का?

उत्तर :- नाही. जॉब वर्कर सेवांचा पुरवठाकर्ता आहे आणि त्याची उलाढाल ₹. २०/१० लाखाची विहित सिमीत मर्यादा पार करते फक्त तेव्हाच त्याला नोंदणी घेणे बंधनकारक असेल.

प्र.३५. :- जॉब वर्करच्या व्यावसायिक स्थानातून वस्तू/मालाचा पुरवठा करण्याची अनुमती दिली जाईल का?

उत्तर :- होय. परंतु फक्त या बाबतीत जेव्हा जॉब वर्कर नोंदणीकृत असतो. जर नोंदणीकृत नसल्यास, प्रमुख व्यवसायकर्ता असे घोषित करतो की जॉब वर्करचे व्यावसायिक स्थान त्याचे अतिरिक्त व्यावसायिक स्थान आहे.

प्र.३६. :- करपात्र व्यक्तीला नोंदणी करतेवेळी त्याची सर्व व्यावसायिक स्थाने घोषित करावी लागतात का?

उत्तर :- होय. CGST/SGST अधिनियम कलम २(८९) व २(८५) अंतर्गत अनुक्रमे व्यवसायाचे मुख्य स्थान आणि व्यावसायिक स्थान यांच्या स्वतंत्र व्याख्या देण्यात आलेल्या आहेत. करपात्र व्यक्तीला नोंदणी अर्जात व्यवसायाचे मुख्य स्थान घोषित करावे लागेल तसेच अतिरिक्त व्यावसायिक स्थानांचे तपशील द्यावे लागतील.

प्र.३७. :- छोटे व्यापारी तसेच माहिती तंत्रज्ञानाच्या पायाभूत सुविधा नसलेले व्यापारी यांच्या सुविधेसाठी कोणती पद्धत/यंत्रणा आहे?

उत्तर :- माहिती तंत्रज्ञानात कुशल नसलेल्या करदात्यांच्या आवश्यकता पूर्ण करण्याच्या हेतूने खालील सुविधा उपलब्ध करून देण्यात येतील :-

टॅक्स रिटर्न प्रिपेअरर (टीआरपी):- करपात्र व्यक्ती त्याचे नोंदणी अर्ज / विवरण स्वतः तयार करू शकतो किंवा साहाय्यासाठी टीआरपीशी संपर्क साधू शकतो. करपात्र व्यक्तीने त्याला सादर केलेल्या माहितीच्या आधारे, टीआरपी कथित नोंदणी दस्तऐवज / विवरण विहित नमुन्यात तयार करील. टीआरपीनी तयार केलेल्या अर्जातील माहितीच्या अचूकपणाची कायदेशीर जबाबदारी केवळ करपात्र व्यक्तीची असेल आणि चुकीच्या किंवा असत्य माहितीसाठी टीआरपी जबाबदार नसेल.

सुविधा केंद्र (Facilitation Centre-FC):- प्राधिकृत स्वाक्षरीकर्त्याने स्वाक्षरीत केलेल्या सारांश पृष्ठासह (summary sheet) करपात्र व्यक्तीने सादर केलेले अर्ज आणि दस्तऐवज यांचे अंकात्मक संगणकीकरण (digitization) आणि/किंवा अपलोड करण्याची जबाबदारी FC ची असेल. FC चा ओळख क्रमांक आणि पासवर्ड वापरून दस्तऐवज सामाईक पोर्टलवर अपलोड केल्यानंतर पोचपावतीची प्रिंट FC द्वारे स्वाक्षरीत करून करपात्र व्यक्तीस त्याच्या रेकॉर्डसाठी देण्यात येईल. प्राधिकृत स्वाक्षरीकर्त्याने स्वाक्षरीत केलेले सारांश पृष्ठ FC स्कॅन करून अपलोड करील.

प्र.३८. :- GSTN नोंदणीसाठी अंकीय स्वाक्षरी करीता (digital signature) काही सुविधा उपलब्ध आहेत का?

उत्तर :- सादर केलेल्या अर्जावर वैध डिजिटल स्वाक्षरी करण्याचा विकल्प करदात्याला आहे. अर्ज किंवा इतर सादर करण्यात येणारे दस्तऐवज इलेक्ट्रॉनिकली स्वाक्षरीत करण्याचे दोन पर्याय आहेत - आधार क्रमांकाच्या द्वारे ई-स्वाक्षरीत (E-Signing) करणे किंवा DSC द्वारे म्हणजे GST पोर्टलवर करदात्याची डिजिटल स्वाक्षरी प्रमाणपत्र नोंदविणे. तथापि कंपनी किंवा मर्यादित भागीदारी संस्थांनी (limited liability partnership entities) यांनी DSC द्वारे स्वाक्षरी करणे बंधनकारक आहे. फक्त Level2 & Level3 DSC प्रमाणपत्रे स्वाक्षरीसाठी स्वीकारली जातील.

प्र.३९. :- ऑनलाईन अर्जावर निर्णय घेण्याची कालमर्यादा काय असेल?

उत्तर :- जर माहिती आणि अपलोड केलेले दस्तऐवज व्यवस्थित असतील तर राज्य आणि केंद्रीय अधिकाऱ्यांनी तीन नियमित (common) कामकाज दिवसांच्या आत अर्जाला उत्तर दिले पाहिजे. या कालावधीत जर त्यांनी अर्जातील त्रुटी किंवा विसंगती बाबत कळविले, तर अर्जदाराने सदर सूचना प्राप्त झाल्यापासून ७ दिवसांच्या आत ती त्रुटी / विसंगती दूर केली पाहिजे. त्यानंतर अर्ज स्वीकृत करण्यासाठी किंवा अस्वीकृत करण्यासाठी, राज्य आणि केंद्र अधिकाऱ्यांकडे विसंगती दूर केल्याबाबत करदात्या व्यक्तीने दिलेल्या सूचनेच्या तारखेपासून सात दिवसांचा कालावधी असेल. पूर्वोक्त कालावधीत विभागीय अधिकाऱ्यांनी उत्तर दिले नाही, तर पोर्टल स्वयंचलनाने नोंदणी प्रमाणपत्र तयार करील.

प्र.४०. :- ऑनलाईन अर्जामध्ये एखादी शंका निर्माण झाल्यास, त्या शंकेचे निरसन करण्यास अर्जदारास किती कालावधी दिला जाईल?

उत्तर :- तपासणी प्रक्रियेच्या दरम्यान कर अधिकाऱ्यांपैकी एकाने शंका उपस्थित केल्यास किंवा त्याला चूक दिसल्यास, सदर त्रुटी अर्जदाराला आणि दुस-या कर अधिकाऱ्याला GST सामाईक पोर्टल द्वारे तीन नियमित (common) कामकाज दिवसांच्या आत कळविली जाईल. विसंगती सूचना प्राप्त झाल्याच्या तारखेपासून सात दिवसांच्या आत अर्जदार सदर शंकेचे उत्तर देईल / चूक दुरुस्त करील / शंकेला प्रतिसाद देईल.

अतिरिक्त दस्तऐवज किंवा स्पष्टीकरण प्राप्त झाल्यानंतर, स्पष्टीकरण प्राप्त झाल्याच्या तारखेपासून सात नियमित (common) कामकाज दिवसांच्या आत संबंधित कर अधिकारी उत्तर देईल.

प्र.४१. :- नोंदणी नाकारण्याची प्रक्रिया काय आहे?

उत्तर :- जर नोंदणी नाकारली गेली, तर सुस्पष्ट आदेशाद्वारे (speaking orders) सदर नोंदणी नाकारण्याची कारणे अर्जदारास कळविण्यात येतील. अधिकाऱ्याने दिलेल्या निर्णयाविरुद्ध अपील करण्याचा अधिकार अर्जदारास असेल. CGST अधिनियम कलम २६ उपकलम (२) अनुसार, एका कर अधिकाऱ्याने नोंदणी अर्ज अस्वीकृत केल्यास (म्हणजे CGST अधिनियम/SGST अधिनियम अंतर्गत), सदर नोंदणी अर्ज दुसऱ्या कर अधिकाऱ्यांनेही अस्वीकृत केला असे मानले जाईल (म्हणजे SGST अधिनियम/UTGST अधिनियम / CGST अधिनियम अंतर्गत).

प्र.४२. :- नोंदणी अर्ज निकाली काढण्यात आल्यासंबंधी माहिती देण्यात येईल का?

उत्तर :- अर्जदारास त्याच्या नोंदणी अर्जाची स्वीकृती किंवा अस्वीकृती बाबत वस्तुस्थिती ई-मेल द्वारे आणि GST सामाईक पोर्टल मार्फत एसएमएस द्वारे कळविली जाईल. या टप्प्यावर अर्जदारास अधिकारक्षेत्राचा तपशील (Jurisdictional details) सूचित करण्यात येईल.

प्र.४३. :- GST पोर्टल वरून नोंदणी प्रमाणपत्र डाऊन-लोड करता येईल का?

उत्तर :- जर नोंदणी प्रदान करण्यात आली तर अर्जदाराला GST पोर्टल वरून नोंदणी प्रमाणपत्र डाऊन-लोड करता येईल.

प्र.४४.:- नोंदणी रद्द केल्याचा आदेश मागे घेता येतो का?

उत्तर:- होय, परंतु फक्त अशा प्रकरणांत जेथे सक्षम अधिकाऱ्याने स्वतःहून प्रथम नोंदणी रद्द केली आहे आणि करदात्याच्या किंवा त्याच्या कायदेशीर वारसाच्या विनंती अनुसार नाही. ज्या व्यक्तीची नोंदणी सक्षम

अधिकाऱ्याने स्वतःहून रद्द केलेली आहे, त्या व्यक्तीने नोंदणी रद्द केल्याचा आदेश प्राप्त झालेल्या तारखेपासून ३० दिवसांच्या आत नोंदणी रद्द केल्याचा आदेश मागे घेण्याबाबत सक्षम अधिकाऱ्याकडे अर्ज केला पाहिजे. नोंदणी रद्द करण्यात आलेला आदेश मागे घेण्यासाठी दाखल केलेल्या अर्जाच्या प्राप्त तारखेपासून किंवा माहिती/स्पष्टीकरण प्राप्त झालेल्या तारखेपासून ३० दिवसांच्या आत, सक्षम अधिकाऱ्याने नोंदणी रद्द केल्याचा आदेश मागे घेतला पाहिजे किंवा नोंदणी रद्द केल्याचा आदेश मागे घेण्यासाठी केलेला अर्ज नाकारला पाहिजे.

प्र. ४५.:- ज्या व्यक्तीची नोंदणी अशा प्रकारे रद्द करण्यात येते, त्या व्यक्तीवर नोंदणी रद्द झाल्यामूळे कर दायित्व लादले जाते का?

उत्तर :- होय, CGST/SGST अधिनियम कलम २९(५) अनुसार, नोंदणी रद्द केलेल्या प्रत्येक नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीला, अशा प्रकारे नोंदणी रद्द केलेल्या तारखेच्या अगोदरच्या लगतच्या दिवशी असलेला साठ्यातील कच्चा माल आणि साठ्यात असलेला अर्ध-उत्पादित आणि उत्पादित माल यांत समाविष्ट असलेल्या कच्च्या मालाच्या संबंधित इनपूट टॅक्स क्रेडिटची समतुल्य रक्कम किंवा भांडवली माल किंवा कारखाना आणि यंत्रसामुग्री अशा प्रकारच्या मालावरील जावक कराची देय रक्कम, यापैकी जी जास्त असेल ती रक्कम इलेक्ट्रॉनिक कॅश लेजर मध्ये वर्ग करून अदा करावी लागेल.

प्र.४६.:- तात्पुरत्या करपात्र व्यक्ती आणि अनिवासी करपात्र व्यक्ती यात फरक काय आहे?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम २(२०) आणि २(७७) मध्ये अनुक्रमे तात्पुरत्या करपात्र व्यक्ती आणि अनिवासी करपात्र व्यक्ती यांच्या स्वतंत्र व्याख्या देण्यात आलेल्या आहेत. काही फरकांची स्थूल रूपरेषा खाली देण्यात आली आहे.

तात्पुरत्या करपात्र व्यक्ती (Casual Taxable Person)	अनिवासी करपात्र व्यक्ती (Non-resident Taxable person)
राज्यात किंवा केंद्रशासित प्रदेशात त्याच्या व्यवसायाचे एकच निश्चित स्थान नसते, तेथे वस्तू/माल किंवा सेवांच्या पुरवठ्याचे व्यवहार कधीतरी करतो.	भारतात त्याचे एकच व्यवसायाचे स्थान किंवा निवासस्थान निश्चित नसते, कधीतरी वस्तू/माल किंवा सेवांच्या पुरवठ्याचे व्यवहार करतो.
PAN धारक असतो.	PAN धारक नसतो. अनिवासी व्यक्ती PAN धारक असल्यास, तात्पुरती करपात्र व्यक्ती म्हणून नोंदणी प्राप्त करता येईल.
सर्वसाधारण करपात्र व्यक्तींसाठी असणारा नोंदणी अर्जाचा समान नमूना लागू आहे, म्हणजेच GST REG-01.	अनिवासी करपात्र व्यक्तींसाठी वेगळा नोंदणी अर्जाचा नमूना आहे म्हणजेच GST REG-10.
व्यवसायाच्या दरम्यान किंवा व्यवसायाच्या वृद्धीसाठी व्यवहार केला पाहिजे.	व्याख्येमध्ये "Business Test" चा उल्लेख नाही.
सर्वसाधारणपणे GSTR-1, GSTR-2, आणि GSTR-3, विवरण दाखल केले पाहिजे.	स्वतंत्र सुलभ विवरण GSTR-5 नमून्यात दाखल केले पाहिजे.
सर्व आवक पुरवठ्यांचा इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ घेता येतो.	वस्तू/माल आणि/किंवा सेवांच्या फक्त आयातीबाबत (Import) करदेयतेचा लाभ (Input Tax Credit) लाभ घेता येतो.

*****

४. "पुरवठा" अर्थ आणि व्याप्ती (Meaning & Scope of Supply)

प्र.१. :- GST अंतर्गत करयोग्य घटना म्हणजे काय?

उत्तर :- GST अंतर्गत करयोग्य घटना म्हणजे लाभासाठी व्यवसायाच्या दरम्यान किंवा व्यवसायाच्या वृद्धीसाठी वस्तू/मालाचा आणि/किंवा सेवांचा केलेला पुरवठा आहे. अस्तित्वात असलेल्या अप्रत्यक्ष कर अधिनियमांतर्गत उत्पादन, विक्री किंवा सेवांची तरतूद अशा करयोग्य घटना "पुरवठ्यात" अंतर्भूत होतील.

प्र.२. :- GST कायद्यांतर्गत "पुरवठा" याची व्याप्ती काय आहे?

उत्तर :- "पुरवठा" या संज्ञेतील ध्वन्यर्थ व्यापक आहे आणि एखाद्या व्यक्तीने व्यवसायाच्या दरम्यान किंवा व्यवसाय वृद्धीसाठी लाभार्थ केलेले किंवा करण्याचे मान्य केलेले उदा. विक्री, हस्तांतरण, वस्तुविनिमय, देवाणघेवाण, परवाना, भाडे, भाडेपट्टी किंवा विनियोग इत्यादी वस्तू/माल आणि/किंवा सेवा यांच्या पुरवठ्यांच्या सर्व प्रकारांचा समावेश होतो. यामध्ये सेवांच्या आयातीचाही समावेश होतो. लाभार्थ न घेता करण्यात येणारे विशिष्ट व्यवहारही "पुरवठा" संज्ञेच्या व्याप्ती मध्ये समाविष्ट करण्याची तरतूद आहे.

प्र.३. :- करयोग्य पुरवठा म्हणजे काय?

उत्तर :- करयोग्य पुरवठा म्हणजे वस्तू/मालाचा आणि/किंवा सेवांचा किंवा दोन्हीचा पुरवठा, ज्यावर GST कायद्यांतर्गत वस्तू/माल आणि सेवा कर देय आहे.

प्र.४. :- CGST/SGST अधिनियमांतर्गत "पुरवठा" प्रस्थापित करण्यासाठी कोणत्या घटकांची आवश्यकता आहे?

उत्तर :- "पुरवठा" प्रस्थापित करण्यासाठी खालील घटकांची पूर्तता होणे आवश्यक आहे :-

- (i) वस्तू/माल आणि/किंवा सेवांचा पुरवठा समावेश असलेला उपक्रम/व्यवहार;
- (ii) पुरवठा लाभासाठी असला पाहिजे, अन्यथा विशिष्ट तरतुदी विहित नसतील तर;
- (iii) पुरवठा व्यवसायाच्या दरम्यान किंवा व्यवसाय वृद्धीसाठी केला पाहिजे;
- (iv) पुरवठा करयोग्य क्षेत्रात/प्रदेशात केला पाहिजे;
- (v) पुरवठा करयोग्य असला पाहिजे; आणि
- (vi) पुरवठा करपात्र व्यक्तीने केला पाहिजे.

प्र.५. :- एखाद्या व्यवहारात उपरोक्त एक किंवा अनेक मानकांची पूर्तता झाली नाही तरी GST अंतर्गत त्या व्यवहारास "पुरवठा" मानता येईल का?

उत्तर :- होय. विशिष्ट परिस्थितीत जसे लाभासाठी केलेली सेवांची आयात, जी व्यवसायाच्या दरम्यान किंवा व्यवसायाच्या वृद्धीसाठी केली असेल किंवा नसेल (कलम ३(१)(बी)) किंवा CGST/SGST अधिनियम परिशिष्ट-I अंतर्गत विहित केल्यानुसार लाभ न घेता केलेला पुरवठा, जेथे प्र.४ च्या उत्तरात विहित केलेल्या मानकांपैकी एक किंवा अनेक मानकांची पूर्तता झाली नसली तरीही GST कर आकारणीसाठी सदर व्यवहारास "पुरवठा" मानले जाईल.

प्र.६. :- कलम ३ मध्ये "वस्तू/मालाची आयात" याचा अनुल्लेख सुस्पष्ट आहे, याचे कारण काय?

उत्तर :- सीमा शुल्क अधिनियम, १९६२ (Customs Act, १९६२) अंतर्गत "वस्तू/मालाची आयात" स्वतंत्रपणे हाताळण्यात आलेली आहे, ज्यात सीमा शुल्क, प्रशुल्क अधिनियम, १९७५ (Customs Tariff Act, १९७५) अंतर्गत मूळ सीमा शुल्काशिवाय "अतिरिक्त सीमाशुल्क" म्हणून IGST कर आकारण्यात येईल.

प्र.७. :- GST अंतर्गत स्व-पुरवठे (self-supplies) करपात्र आहेत का?

उत्तर :- आंतर-राज्य स्व-पुरवठा (self-supplies) उदा. मालाच्या साठ्याचे हस्तांतरण, विभागांतर्गत हस्तांतरण (branch transfer) किंवा स्वाधीन करण्यात आलेल्या मालाची विक्री (consignment sales) IGST अंतर्गत करपात्र असेल, जरी अशा व्यवहारात लाभाच्या अधिदानाचा समावेश नसला तरीही असा व्यवहार करपात्र असेल. मॉडेल GST कायदा कलम २२ अनुसार प्रत्येक पुरवठाकर्ता, जेथून तो वस्तू/माल किंवा सेवांचा किंवा दोन्हीचा करयोग्य पुरवठा करतो, त्या राज्यात किंवा केंद्रशासित प्रदेशात GST कायद्यांतर्गत नोंदणी प्राप्त करून घेण्यास जबाबदार असेल. तथापि बहुविध व्यावसायिक कार्यक्षेत्र म्हणून नोंदणी न करण्याच्या विकल्पाच्या अधीन राहून, राज्यांतर्गत केलेले स्व-पुरवठे (self-supplies) करपात्र नाहीत.

प्र.८. :- व्यवहारात वस्तू/मालाचा पुरवठा प्रस्थापित करण्यासाठी हक्क आणि/किंवा ताबा यांचे हस्तांतरण करणे आवश्यक आहे का?

उत्तर :- व्यवहार "वस्तू/मालाचा पुरवठा" असल्याचे मानण्यासाठी हक्क तसेच ताबा या दोन्हीचे हस्तांतरण केले पाहिजे. जर हक्क हस्तांतरित केला नाही, तर परिशिष्ट II (१)(बी) अनुसार व्यवहार "सेवेचा पुरवठा" मानला जाईल. काही बाबतीत, ताबा तात्काळ हस्तांतरित केला जातो, परंतु हक्क पुढील दिनांकास हस्तांतरित होतो, उदा. स्वीकृतीच्या आधारे विक्री किंवा हप्त्यावरील खरेदी व्यवस्था (Hire Purchase arrangement) या व्यवहारात होते. सदर व्यवहाराला देखील "वस्तू/मालाचा पुरवठा" म्हटले जाईल.

प्र.९. :- व्यवसायाच्या दरम्यान किंवा व्यवसाय वृद्धीसाठी केलेला पुरवठा" याचा अर्थ काय?

उत्तर :- कलम २(१७) मध्ये देण्यात आलेल्या "व्यवसाय" (Business) या शब्दाच्या व्याख्येत उद्योगधंदा (trade), व्यापार (commerce), उत्पादन (production), ज्ञान व कौशल्याधारित व्यवसाय (profession), पेशा/कामधंदा (vocation) इत्यादींचा समावेश आहे, सदर व्यवसाय आर्थिक लाभासाठी केले असतील किंवा नसतील. कोणताही उपक्रम किंवा व्यवहार जो उपरोक्त सूचीतील व्यवसायाला आनुषंगिक (incidental) किंवा पुरक (ancillary) आहे, त्याचाही समावेश "व्यवसाय" मध्ये होतो. या शिवाय केंद्र सरकार/शासन, किंवा

राज्य सरकार/शासन, किंवा स्थानिक प्राधिकरण यांनी हाती घेतलेला कोणताही उपक्रम, ज्यात ते सार्वजनिक प्राधिकरण म्हणून कार्यरत आहेत, त्याचाही "व्यवसाय" असा अर्थ लावला जाईल. उपरोक्त वरून याची नोंद घेण्यात यावी की व्यवसाय वृद्धीसाठी किंवा प्रोत्साहनासाठी व्याख्येत समाविष्ट केलेला हाती घेतलेला कोणताही उपक्रम, GST कायद्यांतर्गत "पुरवठा" असेल.

प्र.१०. :- एक व्यक्ती स्वतःच्या वापरासाठी कार खरेदी करते आणि वर्षानंतर ती कार एका कार विक्रेत्याला विकते. CGST/SGST अधिनियमांनुसार हा व्यवहार पुरवठा होतो का? उत्तरादाखल कारणे द्या.

उत्तर :- नाही. कारण व्यक्तीने पुरवठा व्यवसायाच्या दरम्यान किंवा व्यवसाय वृद्धीसाठी केलेला नाही. तसेच कार व्यावसायिक वापरासाठी घेण्यात आलेली नव्हती, त्यामुळे सदर कारचा ताबा घेतेवेळी कर देयतेचा लाभ (Input Tax Credit) ग्राह्य नव्हता.

प्र.११. :- वातानुकूलित यंत्राचा विक्रेता, त्याच्या व्यापारी मालाच्या साठ्यातून एक वातानुकूलित यंत्र वैयक्तिक वापरासाठी त्याच्या निवासस्थानी कायमस्वरूपी स्थानांतरित करतो. सदर व्यवहार पुरवठा म्हणून प्रस्थापित होईल का?

उत्तर :- होय. परिशिष्ट-I मधील अनुक्रमांक (१) अनुसार व्यावसायिक मालमत्तेचे कायमस्वरूपी हस्तांतरण किंवा विल्हेवाट, जेथे सदर मालमत्तेवर इनपूट क्रेडिट वापरण्यात आले आहे, जरी लाभाचा समावेश नसला तरीही GST कायद्यांतर्गत सदर व्यवहार "पुरवठा" म्हणून प्रस्थापित होईल.

प्र.१२. :- क्लब किंवा असोसिएशन किंवा सोसायटी यांनी त्यांच्या सदस्यांना पुरविलेल्या सेवा किंवा वस्तू/माल, पुरवठा म्हणून मानण्यात येतील का?

उत्तर :- होय. क्लब, असोसिएशन, सोसायटी किंवा तत्सम मंडळे यांनी त्यांच्या सदस्यांसाठी केलेली सुविधांची तरतूद, "पुरवठा" मानली जाईल.

CGST/SGST अधिनियम कलम २(१७) मध्ये "व्यवसाय" या व्याख्येत सदर व्यवहाराचा समावेश करण्यात आलेला आहे.

प्र.१३.:- GST कायद्यांतर्गत विविध प्रकारचे पुरवठे कोणते आहेत?

उत्तर :- (i) करयोग्य आणि करमुक्त पुरवठे, (ii) आंतरराज्य आणि राज्यांतर्गत पुरवठे, (iii) संयुक्त आणि मिश्र पुरवठे आणि (iv) शून्य दर पुरवठे.

प्र.१४. :- आंतर-राज्य (Inter-State) पुरवठे आणि राज्यांतर्गत (Intra-State) पुरवठे म्हणजे काय?

उत्तर :- IGST अधिनियम कलम ७(१), ७(२), आणि ८(१), ८(२) मध्ये अनुक्रमे आंतर-राज्य आणि राज्यांतर्गत पुरवठ्यांच्या नेमक्या व्याख्या दिलेल्या आहेत. सामान्यतः जेव्हा पुरवठाकर्त्याचे स्थान आणि पुरवठ्याचे स्थान एकाच राज्यात असते, त्या पुरवठ्यास "राज्यांतर्गत" पुरवठा असे मानले जाते आणि जेव्हा पुरवठाकर्त्याचे स्थान आणि पुरवठ्याचे स्थान भिन्न राज्यात असते, तेव्हा त्या पुरवठ्यास "आंतर-राज्य पुरवठा" असे मानले जाते.

प्र.१५. :- वस्तू/मालाचा वापर करण्याच्या अधिकाराचे हस्तांतरण "वस्तू किंवा मालाचा पुरवठा" मानला जाईल की "सेवेचा पुरवठा" मानला जाईल? का?

उत्तर :- वस्तू/मालाचा वापर करण्याच्या अधिकाराचे हस्तांतरण "सेवेचा पुरवठा" असे मानले जाईल, कारण अशा प्रकारच्या पुरवठ्यांमध्ये "मालकी हक्काचे हस्तांतरण" झालेले नाही. CGST/SGST अधिनियम परिशिष्ट-II मध्ये अशा प्रकारचे व्यवहार स्पष्टपणे "सेवेचा पुरवठा" असे मानलेले आहे.

प्र.१६. :- कंत्राटी कामे (Works contracts) आणि भोजन/खाद्यपदार्थ पुरविण्याची सेवा (Catering Services) "वस्तू/मालाचा पुरवठा" मानला जाईल की "सेवेचा पुरवठा" मानला जाईल? का?

उत्तर :- कंत्राटी कामे (Works contracts) आणि भोजन/खाद्यपदार्थ पुरविण्याची सेवा (Catering Services) यांना मॉडेल GST कायदा परिशिष्ट-II अनुक्रमांक ६(अ) आणि (बी) मध्ये विहित केल्यानुसार "सेवेचा पुरवठा" असे मानले जाईल.

प्र.१७.:- GST कायद्यांतर्गत सॉफ्टवेअरचा पुरवठा "वस्तू/मालाचा पुरवठा" मानला जाईल की "सेवेचा पुरवठा" मानला जाईल?

उत्तर :- माहिती तंत्रज्ञान सॉफ्टवेअरचे विकास (development), आकृतिबंध (design), आज्ञावली (programming), सानुकूल पध्दती (customization), अनुकूल रूपांतर (adaptation), सुधारणा (upgradation), संवर्धन (enhancement), अंमलबजावणी (implementation) यांना मॉडेल GST कायदा परिशिष्ट-II अनुक्रमांक ५(२)(डी) मध्ये विहित केल्यानुसार "सेवेचा पुरवठा" असे मानले जाईल.

प्र.१८. :- हप्त्यावरील खरेदी आधारित (Hire Purchase basis) वस्तू/मालाचा पुरवठा, हा "वस्तू किंवा मालाचा पुरवठा" मानला जाईल की "सेवेचा पुरवठा" मानला जाईल? का?

उत्तर :- हप्त्यावरील खरेदी आधारित (Hire Purchase basis) वस्तू/मालाचा पुरवठा, हा "वस्तू किंवा मालाचा पुरवठा" मानला जाईल. जरी पुढील दिनांकास झाले तरी या व्यवहारात मालकी हक्काचे हस्तांतरण आहे.

प्र.१९. :- CGST/SGST/UTGST अधिनियमांतर्गत संयुक्त पुरवठा (Composite Supply) म्हणजे काय?

उत्तर :- संयुक्त पुरवठा म्हणजे करपात्र व्यक्तीने प्राप्तकर्त्याला केलेला पुरवठा, या पुरवठ्यामध्ये वस्तू किंवा सेवांचे दोन किंवा दोनापेक्षा अधिक पुरवठे असतात किंवा वस्तू/सेवा यांचा संयोग असतो, जे स्वाभाविकपणे एकत्रित बांधलेले असतात आणि सर्वसाधारण व्यवसायाच्या दरम्यान संयुक्तपणे पुरविले जातात आणि त्यामधील एक "प्रमुख पुरवठा" असतो. उदाहरणार्थ, जेथे वस्तू खोक्यात भरल्या जातात आणि परिवहनाद्वारा विम्यासह पाठविल्या जातात,

वस्तूंचा पुरवठा, बांधणी साहित्य, वाहन आणि विमा हा संयुक्त पुरवठा आहे आणि वस्तूंचा पुरवठा हा प्रमुख पुरवठा आहे.

प्र.२०.:- GST अंतर्गत संयुक्त पुरवठ्यावर कर दायित्व कसे निश्चित केले जाईल?

उत्तर :- दोन किंवा दोनापेक्षा अधिक पुरवठ्यांचा समावेश असलेल्या, त्यापैकी एक प्रमुख पुरवठा असलेल्या संयुक्त पुरवठ्याला सदर प्रमुख पुरवठ्याचा "पुरवठा" असल्याचे मानले जाईल.

प्र.२१. :- "मिश्र पुरवठा" म्हणजे काय?

उत्तर :- "मिश्र पुरवठा" म्हणजे करदात्या व्यक्तीद्वारा एकाच किंमतीत संयुक्तपणे पुरविण्यात येणारे, वस्तू किंवा सेवा किंवा त्यांच्या कोणत्याही संयोगाचे दोन किंवा दोनापेक्षा अधिक स्वतंत्र पुरवठे, जेथे सदर पुरवठा संयुक्त पुरवठा होत नाही. उदाहरणार्थ, डबाबंद अन्नपदार्थ, मिठाई, चॉकलेट्स, केक्स, सुकामेवा, शीतपेय आणि फळांचे रस यांचा समावेश असलेल्या खोक्याचा पुरवठा, जेव्हा एकाच किंमतीत सदर पुरवठा केला जातो तो "मिश्र पुरवठा" असतो. यामधील प्रत्येक वस्तू स्वतंत्रपणे पुरविता येते आणि या वस्तू एकमेकांवर अवलंबून नाहीत. जर या वस्तू स्वतंत्रपणे पुरविल्या गेल्या तर तो "मिश्र पुरवठा" होणार नाही.

प्र.२२. :- GST अंतर्गत मिश्र पुरवठ्यावर कर दायित्व कसे निश्चित केले जाईल?

उत्तर :- दोन किंवा दोनापेक्षा अधिक पुरवठ्यांचा समावेश असलेला मिश्र पुरवठा, ज्या विशिष्ट पुरवठ्यावर अधिकतम कर दर लागू होतो त्याचा "पुरवठा" असे मानले जाईल.

प्र.२३.:- असे कोणते व्यवहार (activities) आहेत जे वस्तूंचा पुरवठा म्हणून मानले जाणार नाहीत, सेवांचा पुरवठा म्हणूनही मानले जाणार नाहीत?

उत्तर :- होय. मॉडेल GST कायदा, परिशिष्ट-III मध्ये काही विशिष्ट व्यवहारांची यादी दिलेली आहे, उदाहरणार्थ (i) कर्मचाऱ्याद्वारा सेवेच्या दरम्यान किंवा त्याच्या सेवेबाबत नियोक्त्याला (employer) देण्यात येणाऱ्या सेवा, (ii) कोणत्याही कायद्यांतर्गत स्थापन झालेल्या न्यायालयाने किंवा न्यायासनाने दिलेल्या सेवा, (iii) संसद सदस्य, राज्य विधानमंडळ सदस्य, स्थानिक प्राधिकरणाचे सदस्य, संविधानात्मक पदाधिकारी (Constitutional functionaries) यांनी केलेली कार्ये, (iv) अंत्यसंस्कार, दफन, दहन किंवा शवागार (mortuary) इत्यादी सेवा, (v) जमिनीची विक्री आणि (vi) लॉटरी, पैज आणि जुगार या खेरीज आर्थिक/चलनी दावे (actionable claims) यांना वस्तूंचा पुरवठा असे मानले जाणार नाही किंवा सेवांचा पुरवठा असेही मानले जाणार नाही.

प्र.२४. :- GST अंतर्गत शून्य दर पुरवठा म्हणजे काय?

उत्तर :- शून्य दर पुरवठा म्हणजे वस्तू/माल आणि/किंवा सेवांची निर्यात किंवा SEZ (Special Economic Zone) विकासकांना किंवा SEZ यूनिटला केलेला वस्तू/माल आणि/किंवा सेवांचा पुरवठा.

प्र.२५.:- लाभ न घेता करण्यात आलेली सेवेची आयात GST अंतर्गत करयोग्य असेल का?

उत्तर :- सर्वसाधारण तत्त्वानुसार, लाभ न घेता करण्यात आलेली सेवेची आयात GST अंतर्गत कलम ३ अनुसार "पुरवठा" मानला जाणार नाही. तथापि करपात्र व्यक्तीने भारता बाहेरील संबंधित व्यक्तीमार्फत किंवा त्याच्या इतर कार्यालयामार्फत, त्याच्या व्यवसायाच्या दरम्यान किंवा व्यवसायाच्या वृद्धीसाठी लाभ न घेता सेवेची आयात केलेली असली तरीही परिशिष्ट-I मधील अनुक्रमांक ४ अनुसार ती आयात "पुरवठा" मानला जाईल.

*****

५. पुरवठ्याची वेळ (Time of Supply)

प्र.१. :- "पुरवठ्याची वेळ" म्हणजे काय?

उत्तर :- पुरवठ्याची वेळ GST कर दायित्व उद्भवण्याची वेळ निश्चित करते. पुरवठा पूर्ण झाला आहे हे कधी मानले जाईल हे निर्देशित करते. CGST/SGST अधिनियमांत वस्तू/माल पुरवठ्यासाठी आणि सेवा पुरवठ्यासाठी भिन्न वेळेची (separate time of supply) तरतूद केलेली आहे.

प्र.२. :- वस्तू/मालाच्या आणि सेवेच्या पुरवठ्याबाबत GST कर दायित्व केव्हा उद्भवेल?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम १२ आणि कलम १३ मध्ये वस्तू/मालाच्या पुरवठ्याच्या वेळेसंबंधी तरतूद करण्यात आलेली आहे. वस्तू/मालाच्या पुरवठ्याची वेळ, निम्ननिर्देशित घटनांमध्ये जी सर्वात अगोदर घडेल ती असेल. ती म्हणजे .....

- (i) पुरवठाकर्त्याने बीजक (invoice) निर्गमित केल्याची तारीख किंवा कलम २८ अंतर्गत त्याने पुरवठ्याच्या संबंधित बीजक निर्गमित करणे आवश्यक असल्याची अंतिम तारीख किंवा
- (ii) पुरवठ्याच्या संबंधित पुरवठाकर्त्याला ज्या तारखेस अधिदान (payment) प्राप्त होते ती तारीख.

प्र.३. :- वस्तू/माल आणि सेवांच्या बाबत प्रमाणकांचा (vouchers) पुरवठा केलेल्या प्रकरणात "पुरवठ्याची वेळ" काय असेल?

उत्तर :- वस्तू/माल आणि सेवांच्या बाबत प्रमाणकाच्या पुरवठ्याची वेळ असेल ...

- (क) प्रमाणक निर्गमित केल्याची तारीख, जर त्या क्षणी पुरवठा अभिज्ञात होत असेल तर (identifiable); किंवा
- (ख) इतर सर्व प्रकरणांत प्रमाणकाच्या विमोचनाची (redemption) तारीख.

प्र.४. :- CGST/SGST अधिनियम कलम १२ उपकलम २,३,४ किंवा तसेच कलम १३ अनुसार पुरवठ्याची वेळ निश्चित करणे शक्य नसेल तर, पुरवठ्याची वेळ कशी निश्चित केली जाईल?

उत्तर :- कलम १२(५) तसेच कलम १३(५) मधील अवशिष्ट नोंदी (Residual entry) असे नमूद करतात की जर नियतकालिक विवरण दाखल करावयाचे असेल तर सदर नियतकालिक विवरण दाखल करण्याची योग्य तारीख, पुरवठ्याची वेळ असेल. इतर बाबतीत, ज्या तारखेस CGST / SGST / IGST प्रत्यक्ष अदा केला, ती तारीख असेल.

प्र.५.:- "रक्कम प्राप्त झाल्याची तारीख" म्हणजे काय?

उत्तर :- पुरवठाकर्त्याच्या लेखापुस्तकात रक्कम प्राप्त झाल्याच्या नोंदीची तारीख किंवा प्राप्त रक्कम त्याच्या बँक खाती जमा केल्याची तारीख, यापैकी जी सर्वात अगोदरची असेल ती "रक्कम प्राप्त झाल्याची तारीख" असेल.

प्र.६. :- समजा, अंशतः अग्रिम रक्कम अदा केली असेल किंवा अंशतः रकमेसाठी बीजक निर्गमित केले असेल तर संपूर्ण पुरवठ्याचा "पुरवठ्याच्या वेळेत" समावेश असेल का?

उत्तर :- नाही. बीजकात समावेश असलेल्या मर्यादेत किंवा अंशतः अदा केलेल्या रकमेच्या मर्यादेत पुरवठा केल्याचे मानण्यात येईल.

प्र.७. :- रिव्हर्स चार्ज अंतर्गत कर देयतेच्या बाबतीत वस्तूंच्या पुरवठ्याची वेळ काय असेल?

उत्तर :- पुरवठ्याची वेळ खालील पैकी जी सर्वात अगोदरची असेल ती तारीख असेल .....

- (क) वस्तू/माल प्राप्त झाल्याची तारीख; किंवा
- (ख) देय रक्कम अदा केल्याची तारीख; किंवा
- (ग) पुरवठाकर्त्याने बीजक निर्गमित केलेल्या तारखेपासून पुढील ३० दिवसानंतर तात्काळ येणारी तारीख.

प्र.८. :- रिव्हर्स चार्ज अंतर्गत कर देयतेच्या बाबतीत सेवेच्या पुरवठ्याची वेळ काय असेल?

उत्तर :- पुरवठ्याची वेळ खालील पैकी जी सर्वात अगोदरची असेल ती तारीख असेल .....

(क) देय रक्कम अदा केल्याची तारीख;

(ख) पुरवठाकर्त्याने बीजक निर्गमित केलेल्या तारखेपासून पुढील ६० दिवसानंतर तात्काळ येणारी तारीख.

प्र.९. :- व्याज, विलंब शुल्क किंवा दंड किंवा लाभाचे कोणतेही विलंबित अधिदान यामुळे मूल्यात वाढ झालेल्या बाबतीत कोणती पुरवठ्याची वेळ लागू होईल?

उत्तर :- व्याज, विलंब शुल्क किंवा दंड किंवा लाभाचे कोणतेही विलंबित अधिदान यामुळे मूल्यात वाढ झालेल्या बाबतीत, ज्या तारखेस पुरवठाकर्ताला सदर अधिक लाभ प्राप्त होतो, ती तारीख पुरवठ्याची वेळ असेल.

प्र.१०. :- कर दरामधील बदलाच्या अगोदर किंवा नंतर पुरवठा पूर्ण केल्यास, पुरवठ्याच्या वेळेत बदल होतो का?

उत्तर :- होय. कलम १४ मधील तरतूदी अशा प्रकरणांत लागू होतील.

प्र.११. :- कर दरामधील बदलाच्या अगोदर पुरवठा पूर्ण केल्यास पुरवठ्याची वेळ काय असेल?

उत्तर :- अशा प्रकरणांत पुरवठ्याची वेळ असेल .....

(i) जेथे कर दरात बदल झाल्यानंतर सदर पुरवठ्यासाठी बीजक निर्गमित केले आहे आणि अधिदानही कर दरात बदल झाल्यानंतर प्राप्त झालेले आहे, "पुरवठ्याची वेळ" अधिदान प्राप्त झाल्याची तारीख किंवा बीजक निर्गमित केल्याची तारीख, यापैकी जी सर्वात अगोदरची असेल ती तारीख;

- (ii) जेथे कर दरातील बदलाच्या अगोदर बीजक निर्गमित केले आहे, परंतु अधिदान (Payment) कर दरात बदल झाल्यानंतर प्राप्त झालेले आहे, "पुरवठ्याची वेळ" बीजक निर्गमित केल्याची तारीख असेल; किंवा
- (iii) जेथे कर दरातील बदलाच्या अगोदर अधिदान प्राप्त झालेले आहे, परंतु यासाठी बीजक कर दरात बदल झाल्यानंतर निर्गमित केले आहे, "पुरवठ्याची वेळ" अधिदान प्राप्त झाल्याची तारीख असेल.

प्र.१२.:- कर दरात बदल झाल्यानंतर पुरवठा पूर्ण केल्यास पुरवठ्याची वेळ काय असेल?

उत्तर :- अशा प्रकरणांत पुरवठ्याची वेळ असेल ....

- (i) जेथे कर दरात बदल झाल्यानंतर अधिदान प्राप्त झाले आहे, परंतु कर दरातील बदलाच्या अगोदर बीजक निर्गमित केले आहे, "पुरवठ्याची वेळ" अधिदान प्राप्त झाल्याची तारीख असेल; किंवा
- (ii) जेथे कर दरातील बदलाच्या अगोदर बीजक निर्गमित केले आहे आणि अधिदान प्राप्त झाले आहे, "पुरवठ्याची वेळ" अधिदान प्राप्त झाल्याची तारीख किंवा बीजक निर्गमित केल्याची तारीख, यापैकी जी सर्वात अगोदरची असेल ती तारीख; किंवा
- (iii) जेथे कर दरात बदल झाल्यानंतर बीजक निर्गमित केले आहे, परंतु कर दरातील बदलाच्या अगोदर अधिदान प्राप्त झाले आहे, "पुरवठ्याची वेळ" बीजक निर्गमित केल्याची तारीख असेल.

प्र.१३. :- असे समजूया की दिनांक १.६.२०१७ पासून कर दरात १८% वरून २०% एवढी वाढ झाली. जर कर दरात बदल होण्यापूर्वी एप्रिल, २०१७ मध्ये सेवांचा पुरवठा केला आणि बीजक निर्गमित केले, परंतु देय रक्कम जून, २०१७ मध्ये म्हणजे कर दरातील बदलानंतर प्राप्त झाली, तर कोणता कर दर लागू होतो?

उत्तर :- सेवांचा पुरवठा १.६.२०१७ पूर्वी झालेला असल्याने १८% हा जुना कर दर लागू होईल.

प्र.१४. :- असे समजूया की दिनांक १.६.२०१७ पासून कर दरात १८% वरून २०% एवढी वाढ झाली. जर कर दरात बदल झाल्यानंतर जून, २०१७ मध्ये सेवांचा पुरवठा केला आणि बीजक निर्गमित केले, परंतु पूर्ण अग्रिम अधिदान एप्रिल, २०१७ मध्ये प्राप्त झाले होते तर कोणता कर दर लागू होतो?

उत्तर :- दिनांक १.६.२०१७ नंतर वस्तू/मालाचा पुरवठा केला आणि बीजक निर्गमित केले, म्हणून २०% हा नवीन कर दर लागू होईल.

प्र.१५.:- वस्तू/मालाच्या पुरवठ्यासाठी बीजक निर्गमित करण्याची कालमर्यादा काय आहे?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम २८ अनुसार, नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीने वस्तू/मालाचे वर्णन, परिमाण/संख्या आणि वस्तूची किंमत/मूल्य, त्यावर आकारलेला कर आणि इतर विहित तपशील नमूद केलेले बीजक निर्गमित केले पाहिजे, अगोदर किंवा त्या वेळी.....

- (क) प्राप्तकर्त्याला पुरवठा करण्यासाठी वस्तू/माल बाहेर काढला जातो, जेथे पुरवठ्यात वस्तू/मालाच्या हालचालीचा समावेश आहे, किंवा
- (ख) इतर बाबतीत, वस्तू/मालाची पोचवणी (delivery) किंवा त्यायोगे प्राप्तकर्त्यास माल उपलब्ध करून दिल्यावर.

प्र.१६.:- सेवांच्या पुरवठ्यासाठी बीजक (invoice) निर्गमित करण्याची कालमर्यादा काय आहे?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम २८ अनुसार, नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीने, सेवेचा पुरवठा करण्यापूर्वी किंवा केल्यानंतर, याबाबत विहित केलेल्या कालावधीत, सेवेचे वर्णन, किंमत/मूल्य, त्यावरील देय कर आणि इतर विहित तपशील नमूद केलेले बीजक निर्गमित केले पाहिजे.

प्र.१७.:- वस्तू/मालाच्या निरंतर पुरवठ्याचा (continuous supply of goods) समावेश असलेल्या प्रकरणात बीजक निर्गमित करण्याची कालमर्यादा काय आहे?

उत्तर :- वस्तू/मालाच्या निरंतर पुरवठ्याच्या बाबतीत, जेव्हा सलग लेखा विवरणे किंवा सलग अधिदानांचा (payments) समावेश असतो, तेव्हा प्रत्येक सदर लेखा विवरण निर्गमित करण्यात येते किंवा वस्तुस्थितीनुसार, प्रत्येक सदर अधिदान प्राप्त होते, त्या अगोदर किंवा त्यावेळी बीजक निर्गमित केले पाहिजे.

प्र.१८.:- सेवांच्या निरंतर पुरवठ्याचा (continuous supply of services) समावेश असलेल्या प्रकरणात बीजक निर्गमित करण्याची कालमर्यादा काय आहे?

उत्तर :- सेवांच्या निरंतर पुरवठ्याबाबतीत...

- (क) जेथे कराराद्वारे अधिदानाची देय तारीख निश्चित करता येते, प्राप्तकर्त्याकडून अधिदान (payment) देयता निश्चित असते, त्या अगोदर किंवा त्यानंतर, परंतु याबाबत विहित केलेल्या कालावधीच्या आत बीजक निर्गमित केले पाहिजे, सेवेच्या पुरवठाकर्त्यास अधिदान प्राप्त झालेले असेल किंवा नसेल.
- (ख) जेथे कराराद्वारे अधिदानाची देय तारीख निश्चित करता येत नाही, जेव्हा सेवेच्या पुरवठाकर्त्यास अधिदान प्राप्त होते त्या प्रत्येक वेळी अगोदर किंवा नंतर, परंतु याबाबत विहित कालावधीच्या आत, बीजक निर्गमित केले पाहिजे.
- (ग) जेथे अधिदान व्यवहारपूर्तीशी जोडलेले आहे, त्या व्यवहारपूर्तीच्या वेळेच्या अगोदर किंवा नंतर, परंतु याबाबत विहित कालावधीच्या आत, बीजक निर्गमित केले पाहिजे.

प्र.१९. :- जेव्हा स्वीकृतीच्या आधारे वस्तू/माल विक्रीसाठी पाठविला जातो किंवा घेतला जातो, तेव्हा बीजक निर्गमित करण्याची कालमर्यादा काय आहे?

उत्तर :- स्वीकृतीच्या आधारे वस्तू/माल विक्रीसाठी किंवा फायद्यासाठी (return) पाठविला जातो किंवा घेतला जातो, पुरवठ्याच्या वेळेच्या अगोदर किंवा त्यानंतर किंवा स्वीकृतीच्या तारखेपासून सहा महिन्यात, यापैकी जे अगोदर असेल, तेव्हा बीजक निर्गमित केले पाहिजे.

*****

६. GSTतील मूल्यांकन (Valuation in GST)

प्र.१. :- GST आकारणीसाठी करयोग्य पुरवठ्याचे कोणते मूल्य स्वीकारावे?

उत्तर :- वस्तू/माल आणि सेवांच्या करयोग्य पुरवठ्याचे मूल्य सर्वसाधारणपणे "व्यवहार मूल्य" असेल, जी प्रत्यक्ष अदा केलेली किंवा देय किंमत असते, जेव्हा व्यापारी मंडळी (Parties) संबंधित नसतात आणि "किंमत" हा एकमेव निर्णायक घटक असतो. CGST/SGST अधिनियम कलम १५ मध्ये व्यवहार मूल्याच्या कक्षेत समावेश करण्यात आलेल्या आणि वगळण्यात आलेल्या विविध बाबींची तपशीलवार चर्चा करण्यात आलेली आहे. उदाहरणार्थ, व्यवहार मूल्यामध्ये, परतफेड करावी लागणारी ठेव, काही विशिष्ट अटीच्या अधीन राहून अगोदर देण्यात आलेली किंवा पुरवठ्याच्या वेळी देण्यात आलेली सूट इत्यादींचा समावेश नसेल.

प्र.२. :- व्यवहार मूल्य म्हणजे काय?

उत्तर :- व्यवहार मूल्य म्हणजे वस्तू/मालाच्या आणि/किंवा सेवांच्या पुरवठ्यासाठी प्रत्यक्षात अदा केलेली किंमत किंवा देय किंमत, जेव्हा पुरवठाकर्ता आणि प्राप्तकर्ता (ग्राहक) यांचा संबंध नसतो आणि पुरवठ्याकरिता "किंमत" हाच एकमेव निर्णायक घटक असतो. जी कोणतीही रक्कम पुरवठाकर्ता अदा करण्यास जबाबदार असतो, परंतु पुरवठा प्राप्तकर्त्याने सदर रकमेची जबाबदारी (incurred) स्वीकारली आहे अशा कोणत्याही रकमेचा त्यामध्ये समावेश असतो.

प्र.३. :- CGST, SGST आणि IGST तसेच वस्तू/माल आणि सेवा यांच्यासाठी वेगवेगळ्या मूल्यांकनाच्या तरतूदी आहेत का?

उत्तर :- नाही. कलम १५ सर्व तीन करांसाठी सामाईक आहे आणि वस्तू/माल व सेवांसाठीही समान आहे.

प्र.४. :- करार किंमत पुरवठ्याचे मूल्यांकन निश्चित करण्यास पुरेशी नाही का?

उत्तर :- करार किंमतीचा अधिकतर विशेषत्वाने "व्यवहार मूल्य" असा उल्लेख केला जातो आणि या आधारे कर परिगणित करण्यात येतो. परंतु जेव्हा किंमतीवर कांही घटकांचा प्रभाव असतो, उदाहरणार्थ, व्यवहारात सहभागी असलेले व्यापारी/व्यक्ती यांचे संबंध किंवा जेथे कांही विशिष्ट व्यवहार ज्यांना पुरवठा असे मानले जाते, परंतु ज्यामध्ये किंमत दर्शविलेली नसते, अशा वेळी GST मूल्यांकन नियम (GST Valuation Rules) अनुसार मूल्य निश्चित केले पाहिजे.

प्र.५.:- सर्व बाबतीत GST मूल्यांकन नियमांचा संदर्भ घेणे आवश्यक आहे का?

उत्तर :- नाही. कलम १५ उपकलम (१) अंतर्गत जेव्हा मूल्याची निश्चिती करता येत नाही, केवळ त्या प्रकरणांत GST मूल्यांकन नियमांचा संदर्भ घेणे आवश्यक असते.

प्र.६. :- कलम १५(१) अंतर्गत घोषित करण्यात आलेले व्यवहार मूल्य स्वीकृत करता येईल का?

उत्तर :- होय. कलम १५ (२) मध्ये समाविष्ट करण्यात आलेल्या बाबींचे परीक्षण केल्यानंतर त्या आधारे स्वीकृत करता येईल. या व्यतिरिक्त जेथे पुरवठाकर्ता आणि प्राप्तकर्ता एकमेकांशी संबंधीत असले तरी त्या संबंधामुळे किंमत प्रभावित झालेली नसली तर व्यवहार मूल्य स्वीकृत करता येईल.

प्र.७. :- पुरवठ्यानंतर देण्यात आलेली सूट किंवा लाभ (incentives) यांचा व्यवहार मूल्यात समावेश करावा का?

उत्तर :- होय. जेथे पुरवठ्यानंतर देण्यात आलेली सूट करारानुसार प्रस्थापित झाली आहे आणि पुरवठ्याच्या वेळी किंवा आधी याबाबत माहिती आहे आणि सदर सूट विशिष्टपणे संबंधित बीजकाशी संबद्ध आहे आणि प्राप्तकर्त्याने सदर सूटीशी संबंधित इनपूट टॅक्स क्रेडिट परत फिरविलेले आहे, तेव्हा मॉडेल GST

कायदा कलम १५ अंतर्गत "ग्राह्य वजात" (admissible deduction) म्हणून सदर सूट मान्य करण्यात येते.

प्र.८.:- पुरवठ्याच्या पूर्वी किंवा पुरवठ्याच्या वेळी देण्यात आलेली पुरवठापूर्व सूट व्यवहार मूल्यात समाविष्ट करता येते का?

उत्तर :- नाही. परंतु या अटीवर की सर्वसाधारण व्यापार पध्दतीनुसार सूट देण्याची अनुमती आहे आणि बीजकात सूटीची योग्य नोंद घेण्यात आली आहे.

प्र.९.:- मूल्यांकन नियमाच्या तरतूदी केव्हा लागू होतात?

उत्तर :- मूल्यांकनाचे नियम लागू होतात जेव्हा (१) मोबदला पूर्णतः किंवा अंशतः पैशाच्या स्वरूपात नसतो; (२) व्यापारी/पार्टी एकमेकांशी संबंधित असतात किंवा विशिष्ट प्रवर्गातील पुरवठाकर्त्याद्वारे पुरवठा करण्यात आलेला आहे; आणि (३) घोषित केलेले व्यवहार मूल्य विश्वासाह नाही.

प्र.१०. :- कलम १५(२) मध्ये कोणत्या समावेशयोग्य बाबी विहित केलेल्या आहेत, ज्या व्यवहार मूल्यामध्ये समाविष्ट करता येतील?

उत्तर :- कलम १५ (२) मध्ये विहित केलेल्या समावेशयोग्य बाबी, ज्या व्यवहार मूल्यामध्ये समाविष्ट करता येतील, त्या खालीलप्रमाणे आहेत :-

(क) SGST/CGST अधिनियम व वस्तु आणि सेवाकर (Compensation to States for Loss of Revenue) अधिनियम, २०१६ या खेरीज, पुरवठाकर्त्याने स्वतंत्रपणे प्राप्तकर्त्याला आकारलेले असल्यास, कोणत्याही कायदांतर्गत आकारले जाणारे कोणतेही कर, जकात (duties), उपकर, शुल्क आणि आकार;

(ख) अशा पुरवठ्याबाबत जी कोणतीही रक्कम पुरवठाकर्ता अदा करण्यास जबाबदार असतो, परंतु पुरवठा प्राप्तकर्त्याने सदर रकमेची जबाबदारी (incurred) स्वीकारली आहे, आणि वस्तु/माल आणि/किंवा सेवांच्या प्रत्यक्ष अदा केलेल्या किंवा देय किंमतीत समावेश नसलेली सदर रक्कम;

- (ग) आनुषंगिक खर्च (Incidental expenses), उदाहरणार्थ दलाली आणि बांधणी (packing) इत्यादी पुरवठाकर्त्याने पुरवठा प्राप्तकर्त्याकडून आकारलेले आहे, यात अंतर्भूत जी कोणतीही रक्कम पुरवठाकर्त्याने वस्तू/माल आणि/किंवा सेवांचा पुरवठा करतेवेळी किंवा वस्तूंची पोचवणी करण्यापूर्वी किंवा परिस्थितीनुरूप सेवांचा पुरवठा करतेवेळी किंवा पोचवणी करण्यापूर्वी आकारलेली आहे;
- (घ) कोणत्याही पुरवठ्यासाठी, कोणत्याही लाभाच्या विलंबित अधिदानासाठी आकारण्यात आलेले व्याज किंवा विलंब शुल्क किंवा दंडाची रक्कम;
- (ड) केंद्र आणि राज्य सरकार/शासन यांनी दिलेले अनुदान (subsidy) वगळून, किंमतीशी थेट जोडलेले अनुदान.

*****

७. GST करप्रणाली अंतर्गत कराधिदान **(GST Payment of Tax)**

प्र.१. :- GST करप्रणाली अंतर्गत कोणती अधिदाने (Payments) अदा करावी लागतात?

उत्तर :- GST करप्रणालीत कोणत्याही राज्यांतर्गत पुरवठ्यासाठी केंद्रीय GST (CGST, केंद्र शासनाच्या खाती जमा होतो) आणि राज्य/केंद्रशासित प्रदेश GST (SGST/UTGST संबंधित राज्य शासनांच्या खाती जमा होतो) असे दोन्ही कर भरावे लागतात. आंतर-राज्य पुरवठ्यासाठी एकात्मिक GST (IGST) भरावा लागतो, यामध्ये CGST आणि SGST या करांचे घटक समाविष्ट असतात. या खेरीज, विशिष्ट प्रवर्गातील नोंदणीकृत व्यक्तींना स्रोतातून कराची वजावट (Tax deducted at source-TDS) आणि स्रोतावर आकारलेला कर (Tax collected at source-TCS) या रकमांचा भरणा शासन खाती जमा करावा लागतो. तसेच जेथे लागू असेल तेथे, व्याज, दंड, शुल्क आणि अन्य कोणतेही प्रदान यांचा भरणा करावा लागतो.

प्र.२. :- GST भरण्याची जबाबदारी कोणाची असते?

उत्तर :- सर्वसाधारणपणे, GST भरण्याची जबाबदारी वस्तू/माल किंवा सेवांच्या पुरवठ्याकर्त्याची असते. तथापि, कांही विशिष्ट बाबींमध्ये जसे आयात आणि इतर अधिसूचित केलेल्या पुरवठ्यांबाबत, रिव्हर्स चार्ज यंत्रणेतर्गत प्राप्तकर्त्यावर जबाबदारी सोपविली जाते. तसेच काही आंतर-राज्य सेवांच्या पुरवठ्याच्या अधिसूचित केलेल्या प्रकरणांत, GST अदा करण्याची जबाबदारी ई-कॉमर्स ऑपरेटर्सवर सोपविली जाते, ज्यांच्याद्वारे अशा सेवा पुरविल्या जातात. तसेच जे शासकीय विभाग किरकोळ विक्रेत्यांना विहित मर्यादेपेक्षा जास्त (कलम ५१ (१)(डी) अनुसार एका करारांतर्गत २.५ लाख) अधिदाने अदा करतात, त्यांनी कराची वजावट (TDS) करणे आवश्यक आहे आणि ई-कॉमर्स ऑपरेटर्सनी त्यांच्या द्वारे करण्यात आलेल्या पुरवठ्यांच्या **निव्वळ किंमतीवर** (म्हणजे वस्तू/माल आणि/किंवा सेवांचा करयोग्य पुरवठ्यांची एकूण मूल्य/किंमत, परंतु अशा सेवांचे मूल्य/किंमत वगळून, ज्यावर CGST अधिनियम, २०१७ कलम १(५) अंतर्गत GST अदा करण्यास ऑपरेटर जबाबदार असतो) कर संकलित

(TCS) करणे आवश्यक असते आणि शासन खाती जमा करणे आवश्यक असते.

प्र.३. :- GST अदा करण्याची जबाबदारी केव्हा उद्भवते?

उत्तर :- कलम १२ मध्ये स्पष्ट केल्यानुसार वस्तू/मालाच्या पुरवठ्याच्या वेळी आणि कलम १३ मध्ये स्पष्ट केल्यानुसार सेवांच्या पुरवठ्याच्या वेळी GST अदा करण्याची जबाबदारी उद्भवते.

सर्वसाधारणपणे कर अदायगीची वेळ पुढील तीनपैकी जी घटना सर्वात अगोदर घडेल ती असेल, ती म्हणजे, अधिदान प्राप्त झाल्यानंतर, बीजक निर्गमित केल्यानंतर, किंवा पुरवठा पूर्ण केल्यानंतर. उपरोक्त कलमांमध्ये वेगवेगळ्या परिस्थितींचा आढावा घेऊन, कर देयतेच्या विभिन्न कर बिंदूंचे (tax points) स्पष्टीकरण देण्यात आलेले आहे.

प्र.४. :- GST अधिदान (Payment) प्रक्रियेची प्रमुख वैशिष्ट्ये काय आहेत?

उत्तर :- GST करप्रणाली अंतर्गत अधिदान प्रक्रियेची प्रमुख वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे आहेत :-

- अधिदानाच्या सर्व पध्दतीत GSTN सामाईक पोर्टल व्दारे इलेक्ट्रॉनिक प्रणालीने निर्गमित चलनांचा वापर करण्यात येईल आणि हस्तलिखित चलनांचा वापर केला जाणार नाही;
- करदात्यांना सुलभतेने कधीही कोठेही कर अदा करण्याची सुविधा उपलब्ध करून दिली जाईल;
- ऑनलाईन कर अदा करण्याची सुविधा;
- इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात तर्कसंगत कर संकलन माहिती;
- शासन खाती जलदगतीने कर महसूल भरणा;
- कागदमुक्त (Paperless) व्यवहार;
- जलद लेखांकन आणि अहवाल;
- सर्व प्राप्त रकमांचा इलेक्ट्रॉनिक पध्दतीने मेळ;

- बँकांसाठी सुलभ प्रक्रिया;
- डिजीटल चलनांचे संचयन भांडार.

प्र.५. :- अधिदान (Payment) कसे करता येईल?

उत्तर :- खालील पध्दतीने अधिदान करता येईल :-

(i) सामाईक पोर्टलवर राखण्यात आलेल्या करदात्याच्या जमा खात्यातून वर्ग करून **फक्त** कर अदा करता येईल. व्याज, दंडाची रक्कम आणि शुल्क करदात्याच्या जमा खात्यातून वर्ग करून अदा करता येणार नाही. करदात्यास कच्च्या मालावर अदा करण्यात आलेल्या कराचा लाभ घेता येईल (Input Tax Credit-ITC) आणि उत्पादित मालावरील करापोटी वापरता येईल. तथापि CGST प्रदानावर मिळालेला ITC, SGST अदा करण्यासाठी वापरता येणार नाही आणि तसेच उलटपक्षी. IGST प्रदानावर मिळालेले इनपूट टॅक्स क्रेडिट अनुक्रमे IGST, CGST आणि SGST अदा करताना वापरण्याची अनुमती असेल.

(ii) सामाईक पोर्टलवर राखण्यात आलेल्या करदात्याच्या कॅश खातेवहीतून डेबिट द्वारे नगद कर भरता येईल. विविध पध्दतीने कॅश खातेवहीत नगद जमा करता येईल, त्या म्हणजे ई-पेमेंट (अधिदान) (इंटरनेट बँकींग, क्रेडिट कार्ड, डेबिट कार्ड); रिअल टाईम ग्रॉस सेटलमेंट (RTGS)/नॅशनल इलेक्ट्रॉनिक फंड ट्रान्सफर (NEFT); GST जमा करून घेण्यास अधिकृत केलेल्या बँकांच्या शाखामध्ये कर भरणा करता येईल.

प्र.६. :- पुरवठाकर्त्याने कर अधिदान (Payment) कधी करावे?

उत्तर :- सर्वसाधारण करदात्याने दरमहा पुढील महिन्याच्या २० तारखेपर्यंत कर अधिदान केले पाहिजे. नगद अधिदान प्रथम कॅश खातेवहीत जमा केले जाईल आणि मासिक विवरणाच्याद्वारे अधिदान करीत असतांना, करदात्याने नगद खातेवहीत सदर रक्कम डेबिट खाती वर्ग करावी आणि संबंधित डेबिट नोंद क्रमांक (Debit entry number) त्याच्या विवरणात दर्शविला पाहिजे. अगोदर नमूद केल्याप्रमाणे, क्रेडिट खातेवहीतून वजातीने अधिदान करता येईल. मार्च

महिन्याचे कर अधिदान २० एप्रिलपर्यंत अदा केले पाहिजे. संयुक्त करदात्यांना त्रैमासिक पध्दतीने कर भरावा लागेल.

प्र.७. :- कर अधिदानाचा (Payment) कालावधी वाढविता येतो का किंवा मासिक हप्त्याने कर अदा करता येईल का?

उत्तर :- नाही. स्वयं-निर्धारित कर दायित्वाच्या बाबतीत याला अनुमती नाही. इतर बाबतीत, सक्षम अधिकाऱ्यास कालावधी वाढविण्याचे किंवा अधिदान मासिक हप्त्याने करण्यास अनुमती देण्याचे अधिकार प्रदान करण्यात आलेले आहेत. (CGST/SGST अधिनियम कलम ८०)

प्र.८. :- जर करपात्र व्यक्तीने विवरण (Return) दाखल केले, परंतु कर अदा केला नाही तर काय होईल?

उत्तर :- अशा बाबतीत विवरण वैध मानले जाणार नाही. कलम २(११७) मध्ये स्पष्ट करण्यात आले आहे की "वैध विवरण" याचा अर्थ कलम ३९ उपकलम (१) अंतर्गत सादर केलेले विवरण, ज्याद्वारे स्वयं-निर्धारित कर पूर्णपणे अदा केला आहे. ते केवळ वैध विवरण आहे, जे प्राप्तकर्त्याला इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ घेण्याची अनुमती देण्यासाठी आधारभूत असेल. दुस-या शब्दांत, जोपर्यंत पुरवठाकर्ता संपूर्ण स्वयं-निर्धारित कर अदा करत नाही आणि विवरण दाखल करत नाही आणि प्राप्तकर्ता त्याचे विवरण दाखल करत नाही, तोपर्यंत प्राप्तकर्त्याचा इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ निश्चित केला जाणार नाही.

प्र.९. :- कोणत्या तारखेला देय कर जमा केल्याची तारीख मानले जाईल - १) चेक प्रदान केल्याची तारीख, किंवा २) अधिदानाची तारीख, किंवा ३) शासन खाती रक्कम जमा झाल्याची तारीख?

उत्तर :- शासन खाती रक्कम जमा झालेल्या तारखेला "देय कर जमा केल्याची तारीख" मानली जाईल.

प्र.१०.:- इलेक्ट्रॉनिक खातेवह्या (E-Ledgers) म्हणजे काय?

उत्तर :- इलेक्ट्रॉनिक लेजर किंवा ई-लेजर म्हणजे प्रत्येक नोंदणीकृत करदात्याचा नगद आणि इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) बाबतचा आर्थिक वृतांत असतो. या खेरीज प्रत्येक करदात्याकडे इलेक्ट्रॉनिक कर दायित्व नोंदवही (Electronic tax Liability Register) असेल. एकदा सामाईक पोर्टलवर (GSTN) करदात्याची नोंदणी झाली की दोन ई-लेजर्स (नगद आणि इनपूट टॅक्स क्रेडिट) आणि एक इलेक्ट्रॉनिक कर दायित्व नोंदवही स्वयंचलनाने तयार केली जातील आणि करदात्याच्या संगणकावरती (dashboard) नेहमी प्रदर्शित होत राहतील.

प्र.११. :- कर दायित्व नोंदवही (Tax liability register) म्हणजे काय?

उत्तर :- कर दायित्व नोंदवही करदात्याचे विशिष्ट महिन्याचे एकूण कर दायित्व (निव्वळ) दर्शविणार.

प्र.१२. :- नगद खातेवही (Cash Ledger) म्हणजे काय?

उत्तर :- नगद खातेवही (कॅश लेजर) करदात्याच्या खाती असलेल्या नगद सर्व जमा रक्कमा आणि TDS/TCS दर्शविणार. माहिती Real Time Basis आधारे प्रतिबिंबित झालेली असेल. GST च्या कोणत्याही अधिदानासाठी या खातेवही वापर करता येईल.

प्र.१३. :- इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) लेजर म्हणजे काय?

उत्तर :- मासिक विवरणात स्वयं-निर्धारित केल्यानुसार इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) आयटीसी लेजर मध्ये प्रतिबिंबित होईल. या लेजरमधील जमा रकमेचा **केवळ कर** अदा करण्यासाठी वापर करता येईल आणि इतर रक्कमा जसे व्याज, दंड, शुल्क इत्यादींसाठी वापर करता येणार नाही.

प्र.१४. :- GSTN आणि अधिकृत बँका यामध्ये संबध (Linkage) काय?

उत्तर :- GSTN आणि बँकेचे कोअर बँकींग सोल्युशन (CBS) यांच्यात रिअल टाईम टू-वे संबध असेल."CPIN" स्वयंचलनाने इलेक्ट्रॉनिक दुव्याद्वारे तपासणीसाठी आणि अधिदान प्राप्तीसाठी बँकेकडे मार्गस्थ केले जाते आणि

अधिदान प्राप्तीच्या पुराव्यादाखल Challan Identification Number (CIN) स्वयंचलनाने बँकेकडून सामाईक पोर्टलवर पाठविला जातो. या प्रक्रियेत बँकेतील रोखपाल किंवा टेलर (teller) किंवा करदाता यांच्यासह कोणताही मानवी हस्तक्षेप नसेल.

प्र.१५. :- करदाता अनेक बैठकांमध्ये (multiple sittings) चलन तयार करू शकतो का?

उत्तर :- होय. करदात्यास चलन फॉर्म अंशतः भरता येईल आणि नंतरच्या टप्प्यावर पूर्ण करण्यासाठी चलन तात्पुरते "save" करता येईल. अशा प्रकारे "सुरक्षित" (save) केलेल्या चलनास अंतिम स्वरूप देण्यापूर्वी "edit" करता येईल. करदात्याने चलनास अंतिम स्वरूप दिल्यानंतर, कर अदा करण्यासाठी करदाता चलन निर्माण करील. करदात्याला त्याच्या रेकॉर्डसाठी चलनाचे प्रिंट आऊट घेता येईल.

प्र.१६. :- ऑनलाईन तयार केलेल्या चलनात बदल करता येईल का?

उत्तर :- नाही. चलन निर्मितीसाठी GSTN मध्ये "लॉगिंग" (logging) केल्यानंतर, करदाता किंवा त्याच्या प्राधिकृत व्यक्तीने अधिदानाचे तपशील चलनात भरले पाहिजेत. भविष्यकाळात चलन अद्ययावत करण्यासाठी करदाता चलन अर्ध्यावर "सुरक्षित" (save) करू शकतो. तथापि एकदा चलनास अंतिम स्वरूप दिल्यानंतर आणि CPIN निर्माण झाल्यावर, करदात्याला चलनात पुढे कोणतेही बदल करता येणार नाहीत.

प्र.१७. :- चलनास वैधता कालावधी आहे का?

उत्तर :- होय. निर्मितीनंतर चलन पंधरा दिवसांसाठी वैध असेल आणि त्यानंतर चलन सिस्टम मधून काढले जाईल. तथापि, करदाता त्याच्या सोयीनुसार दुसऱ्या चलनाची निर्मिती करू शकतो.

प्र. १८. :- CPIN म्हणजे काय?

उत्तर :- CPIN म्हणजे सामाईक पोर्टल ओळख क्रमांक (Common Portal Identification Number) जो चलन निर्मितीच्या वेळी निर्माण होतो. CPIN हा चलनाची ओळख पटविणारा चौदा अंकीय विशिष्ट क्रमांक आहे. उपरोक्त नमूद केल्याप्रमाणे, CPIN १५ दिवसांसाठी वैध असतो.

प्र.१९. :- CIN म्हणजे काय आणि त्याचे महत्त्व काय?

उत्तर :- CIN म्हणजे चलन ओळखक्रमांक (Challan Identification Number). CIN हा १७ अंकीय क्रमांक असतो, म्हणजे १४ अंकीय CPIN अधिक ३ अंकीय बँक कोड. जेव्हा अधिदान (Payment) अधिकृत बँका किंवा रिझर्व बँक ऑफ इंडिया यांना प्राप्त होते आणि त्यांच्या अखत्यारीत असलेल्या संबंधित शासन खाती जमा होते, तेव्हा अधिकृत बँका / रिझर्व बँक ऑफ इंडिया द्वारे CIN ची निर्मिती करण्यात येते. हा क्रमांक अधिदान (Payment) प्रत्यक्ष प्राप्त झाल्याचे आणि योग्य शासनाच्या खाती जमा झाल्याचे निर्देशित करतो. अधिकृत बँकेच्या द्वारे करदात्याला तसेच GSTN ला सीआयएन (CIN) कळविला जातो.

प्र.२०. :- करदात्याची मागील महिन्यांची दायित्वे शेष असतील, तेव्हा कर अधिदानाचा घटनाक्रम काय असेल?

उत्तर :- जेव्हा चालू विवरण कालावधीनंतर करदात्याचे कर दायित्व शेष असेल तर अधिदानाचा क्रम कलम ४९ (८) मध्ये विहित करण्यात आला आहे. अशा परिस्थितीत अधिदान अदा करण्याचा क्रम आहे :- प्रथम मागील कालावधीचे स्वयं-निर्धारित कर आणि इतर देय रक्कमा; त्यानंतर चालू कालावधीचे स्वयं-निर्धारित कर आणि इतर देय रक्कमा; आणि त्यानंतर कलम ७३ किंवा कलम ७४ अंतर्गत निश्चित करण्यात आलेल्या मागण्यांसह (Confirmed demands) कोणत्याही इतर देय रक्कमा. या घटनाक्रमाचे पालन करणे बंधनकारक आहे.

प्र.२१. :- वर उल्लेखिलेल्या "इतर देय रक्कमा" (Other dues) या शब्दांचा अर्थ काय आहे?

उत्तर :- "इतर देय रक्कम" (Other dues) या शब्दांचा अर्थ व्याज, दंडाची रक्कम, शुल्क किंवा अधिनियमांतर्गत किंवा त्या खाली अस्तित्वात आलेल्या नियमांतर्गत देय असणारी कोणतीही रक्कम असा आहे.

प्र.२२.:- E-FPB म्हणजे काय?

उत्तर :- E-FPB म्हणजे इलेक्ट्रॉनिक फोकल पॉइंट ब्रॅच (Electronic Focal Point Branch). या अधिकृत बँकांच्या शाखा आहेत, ज्यांना GST चे अधिदान जमा करण्यासाठी अधिकृत करण्यात आले आहे. प्रत्येक अधिकृत बँक केवळ एका शाखेला त्यांची E-FPB म्हणजे इलेक्ट्रॉनिक फोकल पॉइंट ब्रॅच म्हणून अखिल भारतीय पातळीवर व्यवहारासाठी नामनिर्देशित करेल. इलेक्ट्रॉनिक फोकल पॉइंट ब्रॅचने मुख्य लेखाशीर्षांतर्गत सर्व शासनांसाठी खाती उघडणे आवश्यक आहे. एकूण ३८ खाती (CGST व IGST साठी प्रत्येकी एक आणि प्रत्येक राज्य शासनासाठी / केंद्रशासित प्रदेश शासनासाठी प्रत्येकी एक SGST) उघडणे आवश्यक आहे. इलेक्ट्रॉनिक फोकल पॉइंट ब्रॅचकडे GST पोटी प्राप्त होणारी कोणतीही रक्कम इलेक्ट्रॉनिक फोकल पॉइंट ब्रॅचच्या अखत्यारीतील योग्य खाती जमा करण्यात येईल.

NEFT / RTGS व्यवहारांकरीता, रिझर्व बँक ऑफ इंडिया इलेक्ट्रॉनिक फोकल पॉइंट ब्रॅच म्हणून कार्य करेल.

प्र.२३. :- TDS (Tax deducted at source) म्हणजे काय?

उत्तर :- TDS म्हणजे स्रोतातून कराची वजावट (Tax deducted at source). कलम ५१ अनुसार, शासन आणि शासकीय अंगिकृत व्यवसाय आणि इतर नोंदणीकृत स्वतंत्र व्यापार/व्यवसाय, जे करारानुसार पुरवठाकर्त्यास रक्कम अदा करतात, जेथे करारांतर्गत अशा पुरवठ्याची एकूण किंमत/मूल्य ₹. २.५ लाखापेक्षा जास्त असते, त्यांच्यासाठी केलेली ही तरतूद आहे. अशा प्रकारचे अधिदान (Payment) करतांना, संबंधित शासन / प्राधिकरण एकूण देय रक्कमेच्या १% रक्कम वजा करेल आणि योग्य GST खात्यात सदर रक्कम जमा करेल.

प्र.२४.:- पुरवठाकर्ता विवरणपत्र दाखल करताना सदर TDS च्या हिशोबाचे विवरण कसे दर्शविणार?

उत्तर :- TDS म्हणून दर्शविण्यात आलेली कोणतीही रक्कम संबंधित पुरवठाकर्त्याच्या इलेक्ट्रॉनिक कॅश लेजर मध्ये परावर्तित होईल. पुरवठाकर्ता सदर रक्कम, कर, व्याज, शुल्क आणि इतर कोणतीही रक्कम यांचे दायित्व पूर्ण करण्यासाठी वापरू शकेल.

प्र.२५.:- TDS वजातीकर्ता सदर TDS हिशोबाचे विवरण कसे दर्शविणार?

उत्तर :- TDS वजातीकर्ता (deductor) सदर TDS हिशोबाचे विवरण खालील पध्दतीने दर्शवणार :-

- १) CGST/SGST अधिनियम कलम २४ अंतर्गत वजातीकर्त्याला नोंदणी करून घेणे बंधनकारक आहे.
- २) वजातीकर्त्याने संकलित केलेला TDS, त्याची वजावट ज्या महिन्यात करण्यात आली, त्याच्या पुढील महिन्यात १० तारखेच्या आत भरला पाहिजे आणि जीएसटीआर-७ मध्ये या बदल माहिती दिली पाहिजे.
- ३) जमा केलेला TDS पुरवठाकर्त्याच्या इलेक्ट्रॉनिक कॅश लेजर मध्ये परावर्तित होईल.
- ४) TDS कपात केल्यापासून पाच दिवसांच्या आंत वजातीकर्त्याने करदात्याला प्रमाणपत्र निर्गमित करणे आवश्यक आहे, यामध्ये कसूर झाल्यास वजातीकर्त्याला कमाल ₹. ५०००/- च्या अधीन राहून प्रतिदिन ₹. १००/- शुल्क अदा करावे लागेल.

प्र.२६.:- स्रोतावर आकारलेला कर (Tax collected at source-TCS) म्हणजे काय?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम ५२ अंतर्गत ही तरतूद केवळ ई-कॉमर्स ऑपरेटरला लागू आहे. प्रत्येक ई-कॉमर्स ऑपरेटरला, प्रतिनिधी म्हणून

नाही, त्याच्याद्वारे करण्यात आलेल्या करयोग्य पुरवठ्यांच्या बाबतीत "करयोग्य पुरवठ्यांच्या निव्वळ किंमत/मूल्याच्या" १% पेक्षा जास्त नसलेल्या दराने परिगणित केलेली रक्कम रोखून ठेवणे आवश्यक आहे, जेथे सदर पुरवठा संबंधित लाभ ऑपरेटरद्वारा संकलित करण्यात येतो. प्रत्येक ई-कॉमर्स ऑपरेटरला सदर रोखून ठेवलेली रक्कम योग्य GST खात्यात पुढील महिन्याच्या १० तारखेपर्यंत जमा करावी लागेल. जमा केलेला TCS पुरवठाकर्त्याच्या इलेक्ट्रॉनिक कॅश लेजर मध्ये परावर्तित होईल.

प्र.२७. :- "करयोग्य पुरवठ्यांची निव्वळ किंमत/मूल्य" (Net Value of Taxable supplies) या शब्दांचा अर्थ काय आहे?

उत्तर :- "करयोग्य पुरवठ्यांची निव्वळ किंमत/मूल्य" याचा अर्थ कोणत्याही महिन्यात सर्व नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तींनी ऑपरेटर मार्फत, कलम ९(५) अंतर्गत अधिसूचित सेवांखेरीज, केलेल्या वस्तू/माल किंवा सेवांच्या करयोग्य पुरवठ्यांची एकूण किंमत/मूल्य, ज्यातून संबंधित महिन्यात पुरवठाकर्त्यास परत करण्यात आलेल्या करयोग्य पुरवठ्यांची एकूण किंमत/मूल्य कमी केलेले असते.

प्र.२८. :- GST अधिदानासाठी (Payment) GSTN पोर्टलवर क्रेडिट कार्डची आधी नोंदणी करणे आवश्यक आहे का?

उत्तर :- होय. GSTN वरच्या सामाईक पोर्टलच्या माध्यमाद्वारे क्रेडिट कार्डने कर अधिदान करण्याचा उद्देश असलेल्या करदात्याला त्या क्रेडिट कार्डची आधी नोंदणी करणे आवश्यक आहे. क्रेडिट कार्ड सेवा प्रदात्यांद्वारे याबाबत खात्री घेऊन क्रेडिट कार्डच्या सत्यतेची तपासणी करण्यासाठी GSTN बँकांमध्ये समन्वय प्रणाली कार्यान्वित करू शकते. त्यामुळे व्यापार/व्यवसाय करणे सहज सुलभ होण्यासाठी कोणत्याही आर्थिक मर्यादेशिवाय क्रेडिट कार्डचा वापर करून अधिदान करण्यास अनुमती देता येईल.

*****

८.इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्स :-

प्र.१. :- इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्स (e-commerce) म्हणजे काय?

उत्तर :- इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्स म्हणजे डिजीटल किंवा इलेक्ट्रॉनिक नेटवर्क द्वारे वस्तू/माल किंवा सेवा किंवा दोन्हीचा पुरवठा ज्यात डिजीटल उत्पादनाचा समावेश आहे अशी व्याख्या करण्यात आली आहे.

प्र.२.:- ई-कॉमर्स ऑपरेटर म्हणजे कोण?

उत्तर :- इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्स ऑपरेटरच्या व्याख्येनुसार इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्ससाठी डिजीटल किंवा इलेक्ट्रॉनिक सुविधा किंवा मंचावर मालकी हक्क असलेली, संचालित करणारी किंवा नियंत्रित करणारी अशी कोणतीही व्यक्ती.

प्र.३. :- नोंदणी प्राप्त करून घेणे ई-कॉमर्स ऑपरेटरला बंधनकारक आहे का?

उत्तर :- होय. ई-कॉमर्स ऑपरेटरांना सीमित मर्यादा सूट लाभ उपलब्ध नाही आणि त्यांनी केलेल्या पुरवठ्यांचे मूल्य काहीही असले तरीही, त्यांना नोंदणी प्राप्त करून घेणे अनिर्वाय आहे.

प्र.४. :- वस्तू/माल किंवा सेवांचा पुरवठाकर्ता ई-कॉमर्स ऑपरेटर द्वारे पुरवठा करत असेल तर सीमित मर्यादा सूट मिळण्यास पात्र आहे का?

उत्तर :- नाही. अशा प्रकारच्या पुरवठाकर्त्यांना सीमित मर्यादा सूट लाभ उपलब्ध नाही आणि त्यांनी केलेल्या पुरवठ्यांचे मूल्य काहीही असले तरीही, त्यांना नोंदणी प्राप्त करून घेणे अनिर्वाय आहे. तथापि ही अट फक्त तेव्हाच लागू होते, जेव्हा पुरवठा अशा इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्स ऑपरेटर मार्फत करण्यात आला आहे, ज्याने स्रोतावर आकारलेला कर (TCS) संकलित करणे आवश्यक आहे.

प्र.५. :- प्रत्यक्ष पुरवठाकर्त्या ऐवजी, ई-कॉमर्स ऑपरेटर त्याच्या मार्फत करण्यात आलेल्या वस्तू/माल किंवा सेवांच्या पुरवठ्याबाबत कर अदा करण्यास जबाबदार होईल का?

उत्तर :- होय. परंतु काही विशिष्ट अधिसूचित सेवांच्या बाबतीत. जर सदर सेवांचा पुरवठा त्याच्यामार्फत केलेला आहे, अशा प्रकरणात इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्स ऑपरेटरला कर अदा करावा लागेल आणि अधिनियमांच्या सर्व तरतुदी सदर इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्स ऑपरेटरला लागू होतील, जणू काही तो अशा सेवांच्या पुरवठ्याच्या संबंधित कर अदा करण्यास जबाबदार व्यक्ती आहे.

प्र.६. :- अधिसूचित सेवांवर कर अदा करण्यास जबाबदार असलेल्या इलेक्ट्रॉनिक कॉमर्स ऑपरेटर्सना सीमित मर्यादा सूट उपलब्ध आहे का?

उत्तर :- नाही. सीमित मर्यादा सूट ई-कॉमर्स ऑपरेटर्सना उपलब्ध नाही, ज्यांना त्यांच्या मार्फत पुरविण्यात आलेल्या अधिसूचित सेवांवर कर अदा करावा लागतो.

प्र.७. :- स्रोतावर आकारलेला कर (Tax collected at source-TCS) म्हणजे काय?

उत्तर :- ई-कॉमर्स ऑपरेटरला त्याच्या मार्फत करण्यात आलेल्या करयोग्य पुरवठ्यांच्या बाबतीत "करयोग्य पुरवठ्यांच्या निव्वळ किंमत/मूल्याच्या" १% पेक्षा जास्त नसलेल्या दराने परिगणित केलेली रक्कम संकलित करणे आवश्यक आहे, जेथे सदर पुरवठा संबंधित लाभ ऑपरेटरद्वारा संकलित करण्यात येतो. अशा प्रकारे संकलित केलेल्या रकमेला "स्रोतावर आकारलेला कर (Tax collected at source-TCS)" म्हणतात.

प्र.८. :- ई-कॉमर्स कंपनीचे ग्राहक वस्तू/माल परत करीत असतात ही नेहमीची बाब आहे. अशा परत आलेल्या वस्तू/माल कशा प्रकारे समायोजित करण्यात येतील?

उत्तर :- ई-कॉमर्स कंपनीला फक्त करयोग्य पुरवठ्यांच्या निव्वळ किंमत/मूल्यावर कर संकलित करता येतो. दुसऱ्या शब्दांत, परत करण्यात

आलेल्या पुरवठ्यांची किंमत/मूल्य करयोग्य पुरवठ्यांच्या एकूण किंमत/मूल्यात समायोजित केले जाते.

प्र.९.:- "करयोग्य पुरवठ्यांची निव्वळ किंमत/मूल्य" म्हणजे काय?

उत्तर :- "करयोग्य पुरवठ्यांची निव्वळ किंमत/मूल्य" याचा अर्थ ज्यावरील पूर्ण कर ई-कॉमर्स ऑपरेटर द्वारे देय असतो अशा सेवांच्या व्यतिरिक्त, कोणत्याही महिन्यात सर्व नोंदणीकृत व्यक्तींनी सदर ऑपरेटर मार्फत केलेल्या वस्तू/माल किंवा सेवा किंवा दोन्हीच्या करयोग्य पुरवठ्यांच्या एकूण किंमत/मूल्यातून संबंधित महिन्यात ज्या पुरवठाकर्त्यास परत करण्यात आलेल्या करयोग्य पुरवठ्यांची एकूण किंमत/मूल्य कमी केलेले असते.

प्र.१०. :- प्रत्येक ई-कॉमर्स ऑपरेटरला प्रत्यक्ष पुरवठाकर्त्यांच्या वतीने कर संकलित करणे आवश्यक आहे का?

उत्तर :- होय, प्रत्येक ई-कॉमर्स ऑपरेटरला कर संकलित करणे आवश्यक आहे, जेथे पुरवठा संबंधित मोबदला ई-कॉमर्स ऑपरेटर द्वारे संकलित केला जातो.

प्र.११. :- कोणत्या वेळी ई-कॉमर्स ऑपरेटरने अशा प्रकारचे संकलन (collection) केले पाहिजे?

उत्तर :- ई-कॉमर्स ऑपरेटरने ज्या महिन्यात पुरवठा करण्यात आला, त्या महिन्यात संकलन केले पाहिजे.

प्र.१२. :- ई-कॉमर्स ऑपरेटरने अशा प्रकारचा TCS शासनाच्या खाती जमा करण्याची कालमर्यादा काय आहे?

उत्तर :- ऑपरेटरने संकलित केलेली रक्कम, ज्या महिन्यात ती संकलित केली त्या महिन्याच्या समाप्तीनंतर १० दिवसांच्या आंत योग्य त्या शासनाकडे जमा केली पाहिजे.

प्र.१३. :- प्रत्यक्ष पुरवठाकर्त्यास TCS क्रेडिटचा लाभ कसा घेता येईल?

उत्तर :- ऑपरेटरने योग्य शासन खाती जमा केलेले TCS, ऑपरेटरने दाखल केलेल्या विवरणाच्या आधारे, प्रत्यक्ष नोंदणीकृत पुरवठाकर्त्याच्या (ज्याच्या व्यवहारापोटी रक्कम संकलित केली तो) कॅश लेजर मध्ये परावर्तित होईल. प्रत्यक्ष पुरवठाकर्त्याने केलेल्या पुरवठ्यांच्या बाबतीत कर दायित्वपूर्तीच्या वेळी सदर क्रेडिट वापरता येईल.

प्र.१४.:- ई-कॉमर्स ऑपरेटरने आर्थिक वृत्तांत (Statement) सादर करणे आवश्यक आहे का? आर्थिक वृत्तांतामध्ये कोणते तपशील सादर करणे आवश्यक आहे?

उत्तर :- होय. प्रत्येक ऑपरेटरला इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने आर्थिक वृत्तांत सादर करणे आवश्यक आहे. त्या आर्थिक वृत्तांत त्याच्या द्वारे करण्यात आलेल्या वस्तू/माल किंवा सेवांच्या जावक पुरवठ्यांचा तपशील असला पाहिजे, तसेच त्याच्या मार्फत परत करण्यात आलेल्या वस्तू/माल किंवा सेवांच्या पुरवठ्यांचा तपशील, आणि संबंधित महिन्यात TCS पोटी (स्रोतावर आकारलेला कर) संकलित करण्यात आलेली रक्कम यांचाही समावेश असला पाहिजे. आर्थिक वृत्तांत इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने संबंधित महिन्याच्या समाप्तीनंतर १० दिवसांच्या आंत दाखल करणे आवश्यक आहे. ऑपरेटरने वार्षिक विवरण ज्या आर्थिक वर्षात कर संकलित केला, त्या आर्थिक वर्षाच्या समाप्तीनंतर पुढे येणाऱ्या डिसेंबरच्या ३१ तारखेच्या आत दाखल केले पाहिजे.

प्र.१५. :- ई-कॉमर्स तरतुदींमध्ये "मेळ घालणे" संकल्पना (concept of matching) काय आहे आणि ती कशाप्रकारे कार्यरत होईल?

उत्तर :- कॅलेंडर महिन्यात प्रत्येक ऑपरेटरने केलेल्या पुरवठ्यांचे तपशील आणि संकलित केलेली रक्कम आणि त्याच्या आर्थिक वृत्तांतामध्ये सादर केलेली पुरवठ्यांची माहिती यांचा मेळ, संबंधित पुरवठाकर्त्याने त्या कॅलेंडर महिन्यात किंवा त्या नंतरच्या कॅलेंडर महिन्यात दाखल केलेल्या वैध विवरणातील जावक पुरवठ्याबाबतच्या तत्सम तपशीलाशी घालण्यात येईल. ऑपरेटरने त्याच्या आर्थिक वृत्तांतामध्ये घोषित केलेला, ज्यावर कर संकलित

केलेला आहे असा जावक पुरवठ्याचा तपशील आणि पुरवठाकर्त्याने घोषित केलेला तत्सम तपशील जर एकमेकांशी जुळत नसतील, तर या विसंगती बाबत दोन्ही व्यक्तींना सूचित केले जाईल.

प्र.१६. :- तपशीलात विसंगती राहिली तर काय होईल?

उत्तर :- कोणत्याही अधिदानाशी संबंधित पुरवठ्याचे मूल्य, ज्याबाबत विसंगती सूचित केली आहे आणि पुरवठाकर्त्याने जर विसंगती सूचित करण्यात आलेल्या महिन्याच्या वैध विवरणात सदर चुकीची दुरुस्ती केली नाही तर, विसंगती सूचित करण्यात आलेल्या महिन्याच्या पुढील महिन्यात उपरोक्त पुरवठ्याचे मूल्य संबंधित पुरवठाकर्त्याच्या उत्पादन कर दायित्वामध्ये जोडले जाईल. ज्याच्या उत्पादन कर दायित्वामध्ये कोणतीही रक्कम जोडली जाते, तो संबंधित पुरवठाकर्ता, कर देय असलेल्या दिनांकापासून कर अधिदानाच्या दिनांकापर्यंत आधिक्य रकमेवरील व्याजासह सदर पुरवठ्यावरील कर अदा करण्यास जबाबदार असेल.

प्र.१७.:- कर अधिकाऱ्यांना काही अतिरिक्त अधिकार दिलेले आहेत का?

उत्तर :- उपायुक्ताच्या श्रेणीपेक्षा निम्नश्रेणी नसलेला अधिकारी इलेक्ट्रॉनिक ऑपरेटरला सदर नोटीस बजावणीच्या (Service) तारखेपासून १५ कार्यालयीन दिवसांच्या आत विहित तपशील सादर करण्यासाठी नोटीस निर्गमित करू शकतो.

*****

९. जॉब वर्क

प्र.१.:- जॉब वर्क म्हणजे काय?

उत्तर :- जॉब वर्क म्हणजे एका व्यक्तीने दुस-या नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीच्या मालकीच्या वस्तू/मालावर संस्करण किंवा प्रक्रिया करण्याचे स्वीकारलेले कार्य. जी व्यक्ती अन्य व्यक्तीच्या मालकीच्या वस्तू/मालावर संस्करण किंवा प्रक्रिया करते त्या व्यक्तीला जॉब वर्कर असे संबोधिले जाते आणि ज्या व्यक्तीच्या मालकीच्या वस्तू/माल असतो, त्या व्यक्तीला "प्रमुख" असे संबोधिले जाते.

सुधारित अधिसूचना क्रमांक-२१४/८६-सीई दिनांक २३ मार्च, १९८६ मध्ये विहित व्याख्येपेक्षा उपरोक्त अर्थ जास्त विस्तृत आहे. अधिसूचनेत जॉब वर्क कार्य याचा अर्थ ते "उत्पादन" मानले जाईल अशा पध्दतीने सुनिश्चित केला गेला आहे. अशा रीतीने जॉब वर्क शब्दाची व्याख्याच प्रस्तावित GST करप्रणालीत जॉब वर्क संबंधित मूलभूत कर-आकारणी पध्दतीत परिवर्तन दर्शवित आहे.

प्र.२. :- करपात्र व्यक्तीने जॉब वर्करला पाठविलेला माल "पुरवठा" मानला जाईल का आणि त्यावर GST कर दायित्व असेल का? कारण काय?

उत्तर :- सदर बाब "पुरवठा"असे मानले जाईल कारण पुरवठ्यामध्ये पुरवठ्याच्या सर्व प्रकारांचा समावेश असतो उदा. विक्री, हस्तांतरण इत्यादी. तथापि नोंदणीकृत करपात्र व्यक्ती (प्रमुख), सूचना देऊन आणि याबाबत सदर विहित अटींच्या अधीन राहून, कोणताही कच्चा माल (inputs) आणि/किंवा भांडवली वस्तू/माल, कर अधिदान न करता, जॉब वर्कसाठी जॉब वर्करकडे आणि त्यानंतर तेथून अन्य जॉब वर्कर/वर्करस कडे पाठवू शकतो आणि जॉब वर्क पूर्ण झाल्यानंतर सदर कच्चा माल/भांडवली माल परत आणील किंवा अन्यथा सदर माल बाहेर पाठविल्याच्या १ वर्ष/३ वर्षांच्या आत परत आणील किंवा जॉब वर्क पूर्ण झाल्यानंतर सदर कच्च्या मालाचा/भांडवली मालाचा पुरवठा करील किंवा अन्यथा सदर माल बाहेर पाठविल्याच्या १ वर्ष/३ वर्षांच्या आत सदर मालाचा पुरवठा करील, जॉब वर्करच्या व्यवसायाच्या स्थानातून भारतामध्ये कर

अदा करून किंवा निर्यातीसाठी कर अदा करून किंवा कर अदा न करता पुरवठा करील.

प्र.३.:- जॉब वर्करला नोंदणी प्राप्त करून घेणे आवश्यक आहे का?

उत्तर :- होय. जॉब वर्क हा सेवांचा पुरवठा असल्याने, पुरवठाकर्त्याची एकूण उलाढाल विहित सीमित मर्यादा पार करीत असेल तर त्याने नोंदणी प्राप्त करून घेणे आवश्यक आहे.

प्र.४.:- प्रमुख व्यक्तीच्या मालाचा पुरवठा जॉब वर्करच्या कार्यस्थानातून थेट करण्यात आला, तर तो माल जॉब वर्करच्या एकूण उलाढालीत समाविष्ट करण्यात येईल का?

उत्तर :- नाही. प्रमुख व्यक्तीच्या एकूण उलाढालीत तो माल समाविष्ट केला जाईल. तथापि, जॉब वर्करने जॉब वर्करसाठी वापरलेल्या वस्तू/माल किंवा सेवांचे किंमत/मूल्य, जॉब वर्करने पुरविलेल्या सेवांच्या किमतीत/मूल्यात अंतर्भूत केले जाईल.

प्र.५.:- प्रमुख व्यक्ती कच्चा माल/भांडवली माल स्वतःच्या कार्यस्थानी न आणता थेट जॉब वर्करच्या कार्यस्थानात पाठवू शकतो का?

उत्तर :- होय, प्रमुख व्यक्तीला असे करण्याची अनुमती आहे. या परिस्थितीत, कच्चा माल किंवा भांडवली माल यावर अदा केलेल्या कराचे इनपूट टॅक्स क्रेडिटही प्रमुख व्यक्ती वापरू शकते. कच्चा माल किंवा भांडवली माल अनुक्रमे एका वर्षात किंवा तीन वर्षात परत प्राप्त झाले पाहिजेत, असे न केल्यास मूळ व्यवहार "पुरवठा" मानला जाईल आणि त्यानुसार कर अदा करण्यास प्रमुख व्यक्ती जबाबादार असेल.

प्र.६. :- प्रमुख व्यक्ती वस्तू/माल स्वतःच्या कार्यस्थानाकडे न आणता जॉब वर्करच्या कार्यस्थानातून त्या वस्तू/मालाचा थेट पुरवठा करू शकतो का?

उत्तर :- होय. परंतु प्रमुख व्यक्तीने नोंदणीकृत नसलेल्या जॉब वर्करचे कार्यस्थान आपल्या व्यवसायाचे अतिरिक्त स्थान असल्याचे घोषित केले पाहिजे. जॉब वर्कर नोंदणीप्राप्त व्यक्ती असेल तर, जॉब वर्करच्या कार्यस्थानातून थेट वस्तू/मालाचा पुरवठा करता येतो. आयुक्त वस्तू/माल अधिसूचित करतील, अशा प्रकरणात जॉब वर्करसाठी पाठविलेला वस्तू/मालाचा जॉब वर्करच्या कार्यस्थानातून थेट पुरवठा करता येईल.

प्र.७.:- जॉब वर्करचे कार्यस्थान त्याचे अतिरिक्त व्यवसाय स्थान असल्याचे घोषित न करता, प्रमुख व्यक्ती जॉब वर्करच्या कार्यस्थानातून वस्तू/मालाचा थेट पुरवठा कोणत्या परिस्थितीत करू शकते?

उत्तर :- अतिरिक्त व्यवसाय स्थान असल्याचे घोषित न करता, प्रमुख व्यक्ती जॉब वर्करच्या कार्यस्थानातून वस्तू/मालाचा थेट पुरवठा दोन परिस्थितीत करू शकते, त्या म्हणजे जेथे जॉब वर्कर नोंदणीकृत करपात्र व्यक्ती असते किंवा जेथे प्रमुख व्यक्ती आयुक्तांनी अधिसूचित केलेल्या सदर वस्तू/मालाचा पुरवठा करण्याचा व्यवसाय करीत आहे.

प्र.८. :- जॉब वर्करला पाठविण्यात आलेला कच्चा माल (Inputs) /भांडवली माल (Capital goods) याबाबत इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) प्राप्त करण्यासाठी असलेल्या संबंधित तरतूदी कोणत्या आहेत?

उत्तर :- जॉब वर्करकडे पाठविलेला कच्चा माल (inputs) किंवा भांडवली माल (Capital goods) यावर अदा केलेल्या कराचा लाभ (ITC) घेण्यास प्रमुख व्यक्ती पात्र असेल, सदर कच्चा माल किंवा भांडवली माल त्याच्या व्यवसाय स्थानात प्राप्त झाल्यावर पाठविण्यात आलेला असेल किंवा प्रथम त्याच्या व्यवसाय स्थानात न आणता, सदर कच्चा माल किंवा भांडवली माल थेट जॉब वर्करकडे पाठविलेला असला तरीही. तथापि, सदर कच्चा माल किंवा भांडवली माल बाहेर पाठविल्यापासून एका वर्षाच्या कालावधीत किंवा तीन वर्षांच्या कालावधीत, जॉब वर्कर पूर्ण झाल्यावर परत प्राप्त होणे आवश्यक आहे किंवा परिस्थितीनुसार जॉब वर्करच्या कार्यस्थानातून त्याचा पुरवठा करणे आवश्यक आहे.

प्र.९.:- जेव्हा विहित कालावधीत कच्चा माल (Inputs) किंवा भांडवली माल (Capital goods) परत प्राप्त होत नाही किंवा जॉब वर्करच्या कार्यस्थानातून त्याचा पुरवठा केला जात नाही, तेव्हा काय होते?

उत्तर :- जर विहित कालावधीत कच्चा माल किंवा भांडवली माल प्रमुख व्यक्तीला परत प्राप्त झाला नाही किंवा जॉब वर्करच्या कार्यस्थानातून त्याचा पुरवठा केला नाही, तर असे मानले जाईल की सदर कच्चा माल किंवा भांडवली माल प्रमुख व्यक्तीद्वारा जॉब वर्करला त्या दिवशी पुरविला गेला, जेव्हा प्रमुख व्यक्तीने पूर्वोक्त कच्चा माल किंवा भांडवली माल बाहेर पाठविला होता (किंवा जॉब वर्करला सदर माल प्राप्त झाल्याची तारीख जेथे कच्चा माल किंवा भांडवली माल जॉब वर्करच्या कार्यस्थानात थेट पाठविण्यात आला होता). परिणामतः प्रमुख व्यक्ती त्यानुसार कर अदा करण्यास जबाबदार असेल.

प्र.१०.:- काही भांडवली वस्तू/माल जसे ठोकळे (jigs) आणि स्थिर साहित्य/वस्तू (fixtures) त्यांच्या वापरानंतर निरूपयोगी होतात आणि सामान्यतः भंगार म्हणून विकल्या जातात. जॉब वर्क तरतुदींमध्ये सदर बाबी कशा प्रकारे हाताळण्यात आलेल्या आहेत?

उत्तर :- भांडवली वस्तू/माल तीन वर्षात परत आणला पाहिजे ही अट साचे (moulds), ठसे (dies), ठोकळे (jigs) आणि स्थिर साहित्य/वस्तू (fixtures) किंवा हत्यारे/अवजारे (tools) यांना लागू नाही.

प्र.११. :- जॉब वर्कच्या काळात निर्माण झालेला टाकाऊ माल (waste) आणि भंगार (scrap) कसे हाताळले जातात?

उत्तर :- जॉब वर्कर नोंदणीकृत असेल तर, कर अदा केल्यानंतर, जॉब वर्कर जॉब वर्कच्या काळात निर्माण झालेला टाकाऊ माल आणि भंगार यांचा पुरवठा थेट त्याच्या कार्यस्थानातून करू शकतो. जर जॉब वर्कर नोंदणीकृत नसेल तर कर अदा केल्यानंतर प्रमुख व्यक्ती सदर बाबींचा पुरवठा करील.

प्र.१२. :- संक्रमित (intermediate) वस्तू/माल देखील जॉब वर्कसाठी पाठविता येतो का?

उत्तर :- होय. जॉब वर्कच्या प्रयोजनार्थ, कच्चा माल (inputs) या संज्ञेत प्रमुख व्यक्ती किंवा जॉब वर्कर यांनी कच्च्या मालावर केलेल्या उपचार किंवा प्रक्रियेमुळे निर्माण होणाऱ्या "संक्रमित वस्तू/माल" यांचा समावेश आहे.

प्र.१३. :- जॉब वर्क संबंधित योग्य लेखे ठेवण्याची जबाबदारी कोणाची आहे?

उत्तर :- कच्चा माल आणि भांडवली माल संबंधित जॉब वर्कचे योग्य लेखे ठेवण्याची संपूर्ण जबाबदारी प्रमुख व्यक्तीची आहे.

प्र.१४. :- जॉब वर्कच्या तरतुदी वस्तू/मालांच्या सर्व प्रवर्गांना लागू होतात का?

उत्तर :- नाही. जॉब वर्क संबंधित तरतुदी तेव्हाच लागू होतात, जेव्हा नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीचा करयोग्य वस्तू/माल पाठविण्याचा उद्देश असतो. अन्य शब्दात, या तरतुदी करमुक्त किंवा करयोग्य नसलेल्या वस्तू/मालाला किंवा जेव्हा माल पाठविणारी व्यक्ती नोंदणीकृत करपात्र नसून अन्य व्यक्ती असते, तेव्हा लागू होत नाहीत.

प्र.१५. :- प्रमुख व्यक्तीने जॉब वर्क तरतुदी अनुसरल्या पाहिजेत, हे बंधनकारक आहे का?

उत्तर :- नाही. प्रमुख व्यक्ती, GST अधिदानानंतर, विशेष कार्यपद्धतीचा अवलंब न करता, कच्चा माल किंवा भांडवली माल पाठवू शकते. अशा प्रकरणात, GSTच्या अधिदानावर जॉब वर्कर इनपूट टॅक्स क्रेडिट घेईल आणि प्रक्रियाकृत वस्तू/मालाचा पुरवठा करील (जॉब वर्क पूर्ण झाल्यानंतर).

प्र.१६. :- जॉब वर्कर आणि प्रमुख व्यक्ती एकाच राज्यात किंवा केंद्रशासित प्रदेशात स्थित असले पाहिजेत का?

उत्तर :- नाही, याची आवश्यकता नाही, कारण जॉब वर्क संबंधित तरतुदी IGST अधिनियम तसेच UTGST अधिनियमातही स्वीकारण्यात आलेल्या आहेत आणि म्हणून जॉब वर्कर आणि प्रमुख व्यक्ती एकाच राज्यात किंवा एकाच केंद्रशासित प्रदेशात स्थित असू शकतात किंवा भिन्न राज्यांत किंवा केंद्रशासित प्रदेशांत स्थित असू शकतात.

*****

१०. इनपूट टॅक्स क्रेडिट

प्र.१. :- "इनपूट टॅक्स" म्हणजे काय?

उत्तर :- इनपूट टॅक्स म्हणजे केंद्रीय कर (CGST), राज्य कर (SGST), एकात्मिक कर (IGST) किंवा केंद्रशासित प्रदेश कर (UTGST), जो नोंदणीकृत व्यक्तीला करण्यात आलेल्या वस्तू/माल किंवा सेवांच्या किंवा दोन्हीच्या पुरवठ्यांवर आकारला जातो. यामध्ये रिव्हर्स चार्ज आधारित अदा केलेला कर आणि वस्तूंच्या आयातीवर आकारलेले एकात्मिक कर (IGST), वस्तू/माल आणि सेवा कर यांचा समावेश आहे. संयुक्त कर आकारणी अंतर्गत अदा केलेला कर यात अंतर्भूत नाही.

प्र.२. :- रिव्हर्स चार्ज आधारित अदा केलेल्या GSTला इनपूट टॅक्स मानता येते का?

उत्तर :- होय. इनपूट टॅक्सच्या व्याख्येत रिव्हर्स चार्ज अंतर्गत "देय कर" अंतर्भूत आहे.

प्र.३. :- इनपूट वस्तू/माल (Input goods), इनपूट सेवा, आणि/किंवा भांडवली वस्तू/माल यावर अदा केलेला कर (CGST / IGST / SGST) इनपूट टॅक्समध्ये समाविष्ट असतो का?

उत्तर :- होय, इनपूट टॅक्समध्ये इनपूट वस्तू/माल, इनपूट सेवा, आणि/किंवा भांडवली वस्तू/माल यावर अदा केलेला कर (IGST / CGST / SGST) समाविष्ट असतो. भांडवली मालावरही अदा केलेल्या कराचा लाभ एक रक्कमी उपभोगण्याची अनुमती आहे.

प्र.४.:- वस्तू/माल किंवा सेवांच्या पुरवठ्यावर आकारलेल्या सर्व इनपूट टॅक्सचा लाभ घेण्याची GST अंतर्गत अनुमती आहे का?

उत्तर :- अन्य अटी आणि निर्बंधांच्या अधीन राहून नोंदणीकृत व्यक्ती त्याला करण्यात आलेल्या वस्तू/माल किंवा सेवांच्या पुरवठ्यावर आकारण्यात आलेल्या इनपूट टॅक्सचा लाभ घेण्यास पात्र आहे, जो पुरवठा व्यवसायाच्या

दरम्यान किंवा व्यवसाय वृद्धीसाठी वापरण्यात येतो किंवा वापरण्याचा हेतू असतो.

प्र.५.:- ITCचा लाभ प्राप्त करून घेण्यास कोणत्या अटी आवश्यक आहेत?

उत्तर :- ITCचा लाभ घेण्यासाठी नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीने खालील चार अटींची पूर्तता केली पाहिजे.

- (क) नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीच्या ताब्यात कर बीजक (tax invoice) किंवा डेबिट नोट किंवा विहित केल्यानुसार असे इतर कर अदा केलेले दस्तऐवज असले पाहिजेत;
- (ख) करपात्र व्यक्तीला वस्तू/माल आणि/किंवा सेवांची प्राप्ती होणे आवश्यक आहे;
- (ग) पुरवठाकर्त्याने पुरवठ्यावर आकारण्यात आलेला कर शासनाला प्रत्यक्ष अदा केला पाहिजे; आणि
- (घ) करपात्र व्यक्तीने कलम ३९ अंतर्गत विवरण सादर केले असले पाहिजे.

प्र.६.:- जेथे एका बीजकातील वस्तू/माल एकगट किंवा विलगपणे (lots or instalments) प्राप्त होतात, तेव्हा नोंदणीप्राप्त करपात्र व्यक्तीला इनपूट क्रेडिट टॅक्सचा (ITC) लाभ घेण्याचा हक्क कधी प्राप्त होईल?

उत्तर :- त्या बीजकातील मालाचा अंतिम गट किंवा अंतिम विलग भाग (last lot or instalment) प्राप्त झाल्यानंतर, नोंदणीकृत करपात्र व्यक्ती इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ घेऊ शकते.

प्र.७.:- पुरवठ्यासाठी पुरवठाकर्त्याला करासह मोबदला अदा न करता व्यक्ती इनपूट टॅक्स क्रेडिट घेऊ शकते का?

उत्तर :- होय, प्राप्तकर्ता इनपूट टॅक्स क्रेडिट घेऊ शकतो. परंतु प्राप्तकर्त्याने बीजक निर्गमित केलेल्या तारखेपासून १८० दिवसांच्या आत करासह मोबदला अदा करणे आवश्यक आहे. सदर अट लागू नाही जेथे रिव्हर्स चार्ज आधारित कर अदा केला जातो.

प्र.८.:- बीजक निर्गमित केलेल्या तारखेपासून १८० दिवसांच्या आत करासह मोबदला अदा केला नाहीतर नोंदणीकृत व्यक्तीने घेतलेल्या इनपूट टॅक्स क्रेडिटचे (ITC) काय होईल?

उत्तर :- इनपूट टॅक्स क्रेडिटची (ITC) रक्कम व्यक्तीच्या उत्पादन कर दायित्वामध्ये जोडली जाईल. त्याला व्याजही अदा करणे आवश्यक असेल. तथापि मोबदला आणि कर यांच्या अधिदानानंतर (payment) सदर व्यक्तीला इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) पुन्हा घेता येईल.

प्र.९.:- करपात्र व्यक्तीच्या खेरीज अन्य व्यक्तीकडे जेव्हा वस्तू/मालाची पोचवणी करण्यात येते, तेव्हा ITC चा लाभ कोणाला प्राप्त होईल? ("देयक प्राप्तकर्ता (bill to) - "पुरवठा प्राप्तकर्ता" (ship to) अशा परिस्थितीत).

उत्तर :- सदर करपात्र व्यक्तीच्या सूचनेवरून वस्तू/मालाची पोच त्रयस्थ व्यक्तीकडे केली जाते, तेव्हा नोंदणीकृत व्यक्तीला वस्तू किंवा माल प्राप्त झाला असे मानण्यात येईल. ज्याच्या आदेशानुसार वस्तू किंवा मालाची पोचवणी त्रयस्थ व्यक्तीला करण्यात आली, त्या व्यक्तीला इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ प्राप्त होईल.

प्र.१०. :- इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ प्राप्त करून घेण्याची कालमर्यादा काय आहे आणि त्याची कारणे काय आहेत?

उत्तर :- नोंदणीकृत व्यक्तीला वस्तू/माल किंवा सेवांच्या पुरवठ्यासाठी निर्गमित केलेल्या कोणतेही बीजक किंवा डेबिट नोट संबंधी इनपूट टॅक्स क्रेडिट, कलम ३९ अंतर्गत वार्षिक विवरण दाखल करावयाच्या देय तारखेनंतर, ज्या आर्थिक वर्षाशी संबंधित सदर बीजक/बीजकाशी संबंधित डेबिट नोट आहे, त्या आर्थिक वर्ष समाप्तीनंतर येणारा आगामी सप्टेंबर महिना किंवा वार्षिक विवरण दाखल केल्याची तारीख, यापैकी जे अगोदर असेल ते, त्यानंतर इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ घेता येणार नाही. तरी, इनपूट टॅक्स क्रेडिट घेण्यासाठी सर्वात जास्त कालमर्यादा आगामी आर्थिक वर्षातील २० ऑक्टोबर आहे किंवा वार्षिक विवरण दाखल केल्याची तारीख, यापैकी जी अगोदर असेल ती आहे.

या निर्बंधाचे मूलभूत कारण असे आहे की आगामी आर्थिक वर्षातील सप्टेंबर महिन्यानंतर विवरणपत्रात बदल करण्याची अनुमती नाही. तसेच जर वार्षिक विवरण सप्टेंबर महिन्याच्या अगोदर दाखल झाले असले तर, वार्षिक विवरणपत्र दाखल केल्याच्या तारखेनंतर कोणताही बदल करता येत नाही.

प्र.११. :- आयकर अधिनियम, १९६१ च्या तरतूदींतर्गत जेव्हा नोंदणीकृत करपात्र व्यक्ती भांडवली मालाच्या किमतीतील कर घटकावर घसा-याचा (depreciation) दावा करते, अशा बाबतीत ITC चा लाभ दिला जातो का?

उत्तर :- ज्याबाबत घसा-याचा दावा केला आहे त्या उपरोक्त कर घटकावर इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ दिला जाणार नाही.

प्र.१२.:- करयोग्य वस्तू/माल किंवा सेवांच्या पुरवठ्यासाठी वापरलेल्या प्रत्येक कच्च्या मालावर अदा केलेल्या कराचा लाभ (Credit) GST अंतर्गत अनुज्ञेय आहे का?

उत्तर :- होय, कायद्यात दिलेली काही बाबींची लहान यादी वगळता, सर्व बाबींवर लाभ (credit) अनुज्ञेय आहे. यादीमध्ये प्रामुख्याने व्यक्तिगत उपभोगाच्या बाबींचा समावेश आहे, कच्च्या मालाचा वापर ज्याद्वारे परिणामतः स्थिर मालमत्तेची निर्मिती होते (कारखाना व यंत्रसामग्री वगळून), दूरसंचरण मनोरे (telecommunication towers), कारखान्याच्या बाहेर घातलेली पाईप लाईन, इत्यादी आणि कराच्या चुकवणूकीचा तपास लागल्यानंतर परिणामतः अदा केलेला कर.

प्र.१३. :- एक करपात्र व्यक्ती माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्रात व्यवसाय करते. सदर व्यक्तीने त्याच्या कार्यकारी संचालकांसाठी वाहनाची खरेदी केली. तर या व्यक्तीला वाहन खरेदीवर अदा करण्यात आलेल्या GST बाबत इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ घेता येतो का?

उत्तर :- नाही. जर करपात्र व्यक्ती प्रवासी परिवहन किंवा मालवाहतूक व्यवसायात असल्यास किंवा त्या वाहनांचा प्रशिक्षणादी सेवा पुरविण्यासाठी

वापर करत असेल तरच त्या करपात्र व्यक्तीला वाहनांवर इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ उपभोगता येतो.

प्र.१४.:- काहीवेळा वस्तू/माल विविध कारणांमुळे नष्ट होतो किंवा गहाळ होतो? अशा वस्तू/मालाच्या प्रमाणात व्यक्ती इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) घेऊ शकते का?

उत्तर :- नाही, गहाळ झालेल्या, चोरीला गेलेल्या, नष्ट झालेल्या किंवा निकाली काढलेल्या वस्तू/मालाच्या बाबत व्यक्तीला इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) घेता येत नाही. भेटवस्तू (gifts) किंवा विनामूल्य नमुने (free samples) म्हणून देण्यात आलेल्या वस्तू/मालावर इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) अनुज्ञेय नाही.

प्र.१५.:- नोंदणीकृत व्यक्तीला व्यावसायिक हेतूने बांधण्यात आलेल्या इमारतीच्या बांधकामात वापरलेल्या वस्तू/माल किंवा सेवां बाबत इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) घेता येते का?

उत्तर :- नाही. कारखाना आणि यंत्रसामग्री वगळता, व्यक्तीने स्थिर मालमत्तेच्या उभारणीसाठी वापरलेल्या वस्तू/माल किंवा सेवांवर इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) अनुज्ञेय नाही. कारखाना आणि यंत्रसामग्री मध्ये पायाद्वारे किंवा संरचनेच्या आधाराने जमिनीला पक्की जोडलेली उपकरणे/साधने, साधन सामग्री, आणि यंत्रसामग्री याचा समावेश आहे, आणि इतर गोष्टींबरोबर जमीन आणि इमारत वगळण्यात आले आहे.

प्र.१६.:- नवीन नोंदणीप्राप्त झालेल्या व्यक्तीची इनपूट टॅक्स क्रेडिटसाठी (ITC) पात्रता काय आहे?

उत्तर :- नोंदणीसाठी अर्ज दाखल केलेली व्यक्ती, नोंदणी मान्य झाल्याच्या दिनांकापूर्व लगतच्या दिवशी ताब्यात असलेला कच्च्या मालाचा साठा आणि अर्ध-उत्पादित किंवा उत्पादित वस्तू/मालाच्या साठ्यात समाविष्ट असलेला कच्चा माल, यावरील इनपूट टॅक्स क्रेडिट घेऊ शकते. जर व्यक्ती नोंदणीसाठी पात्र झाली आणि त्या व्यक्तीने नोंदणीसाठी पात्र झाल्याच्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या आत नोंदणीसाठी अर्ज दाखल केला असेल तर, ज्या दिनांकापासून

ती व्यक्ती करपात्र होते, त्या दिनांकापूर्व लगतच्या दिवशी ताब्यात असलेला कच्च्या मालाचा साठा आणि अर्ध-उत्पादित किवा उत्पादित वस्तू/मालाच्या साठ्यात समाविष्ट असलेला कच्चा माल, यावरील इनपूट टॅक्स क्रेडिट घेऊ शकते.

प्र.१७. :- एक व्यक्ती १ ऑगस्ट, २०१७ रोजी करपात्र होते, आणि १५ ऑगस्ट, २०१७ रोजी नोंदणी प्राप्त करून घेते. तर सदर व्यक्ती कच्च्या मालाच्या साठ्यावरील इनपूट टॅक्स क्रेडिटसाठी कोणत्या दिनांकापासून पात्र ठरणार?

(क) १ ऑगस्ट, २०१७.

(ख) ३१ जुलै, २०१७.

(ग) १५ ऑगस्ट, २०१७.

(घ) ती व्यक्ती भूतपूर्व कालावधीसाठी लाभ घेऊ शकत नाही.

उत्तर :- ३१ जुलै, २०१७.

प्र.१८. :- ऐच्छिक नोंदणी प्राप्त करून घेतलेल्या व्यक्तीची कच्च्या मालाच्या साठ्यावरील इनपूट टॅक्स क्रेडिटसाठी पात्रता काय आहे?

उत्तर :- ऐच्छिक नोंदणी प्राप्त करून घेतलेली व्यक्ती, नोंदणी दिनांकानंतर लगेच येणा-या दिवशी ताब्यात असलेला कच्च्या मालाचा साठा, कच्च्या मालाचा समावेश असलेला अर्ध-उत्पादित माल आणि उत्पादित मालाचा साठा यावरील इनपूट टॅक्सच्या लाभासाठी (ITC) साठी पात्र ठरेल.

प्र.१९. :- नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीच्या संस्थापनेत परिवर्तन घडून आल्यास, अशा बाबींमध्ये इनपूट टॅक्सची पात्रता काय असेल?

उत्तर :- दायित्वांच्या हस्तांतरणासाठी तपशीलवार व अचूक तरतूद आहे या अटीच्या अधीन राहून, नोंदणीकृत व्यक्तीला त्याच्या इलेक्ट्रॉनिक क्रेडिट लेजरमधील "न वापरता राहिलेले इनपूट टॅक्स क्रेडिट" नवीन व्यक्ती/संस्थेस हस्तांतरित करण्याची अनुमती देण्यात येईल.

प्र.२०. :- जेव्हा करपात्र व्यक्ती प्राप्त झालेल्या वस्तू/माल आणि/किंवा सेवा किंवा दोन्हीचा उपयोग करयोग्य आणि करयोग्य नसलेल्या पुरवठ्यांसाठी करते, तेव्हा नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीला इनपूट टॅक्स क्रेडिट उपलब्ध केले जाते का?

उत्तर :- केवळ करयोग्य पुरवठ्याशी संबंधित वस्तू/माल आणि/किंवा सेवा किंवा दोन्ही यावरील इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ नोंदणीप्राप्त करपात्र व्यक्तीला घेता येईल. योग्य लाभ परिगणित करण्याची पद्धती नियमांद्वारे विहित करण्यात येईल.

प्र.२१.:- केवळ करयोग्य पुरवठा करण्यासाठी वस्तू/माल किंवा सेवा किंवा दोन्ही यावर इनपूट टॅक्स क्रेडिट अनुज्ञेय केले, तर या बाबीमुळे करमुक्त पुरवठा जेव्हा निर्यात केला जातो त्यावरील इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा तोटा होणार नाही का?

उत्तर :- इनपूट टॅक्स क्रेडिट अनुज्ञेय करण्याच्या हेतूने शून्य दर पुरवठ्यांचा समावेश करयोग्य पुरवठ्यात करण्यात आला आहे. शून्य दर पुरवठ्याच्या व्याप्तीची तरतूद एकात्मिक वस्तू आणि सेवा अधिनियमात (Integrated Goods and Services Tax Act) करण्यात आली आहे, यामध्ये करमुक्त पुरवठ्यांचाही समावेश आहे.

प्र.२२.:- क्रेडिटचा (ITC) लाभ घेण्याच्या उद्देशाने निम्ननिर्देशित बाबींपैकी कोणत्या बाबीचा करयोग्य पुरवठा परिगणित करताना समावेश केला आहे?

- (क) शून्य दर पुरवठा;
- (ख) करमुक्त पुरवठा;
- (ग) कि दोन्ही?

उत्तर :- शून्य दर पुरवठा.

प्र.२३. :- जेव्हा करपात्र व्यक्ती प्राप्त झालेल्या वस्तू/माल आणि/किंवा सेवांचा उपयोग अंशतः व्यावसायिक प्रयोजनासाठी करते आणि अंशतः

इतर प्रयोजनासाठी करते, तेव्हा नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीला इनपूट टॅक्स क्रेडिट उपलब्ध केले जाते का?

उत्तर :- केवळ व्यावसायिक प्रयोजनासाठी केलेल्या पुरवठ्याशी संबंधित वस्तू/माल आणि/किंवा सेवा यावरील इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीला घेता येईल. योग्य लाभ परिगणित करण्याची पद्धती नियमांद्वारे विहित करण्यात येईल.

प्र.२४.:- संयुक्त कर (Compounding Scheme) आधारित कर अदा करणा-या एका व्यक्तीने संयुक्त कराची सीमित मर्यादा पार केली आणि नियमित करपात्र व्यक्ती झाला, तर त्याला इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ घेता येईल का? आणि जर असे असेल तर कोणत्या दिनांकापासून?

उत्तर :- ती व्यक्ती, संयुक्त कर आधारित कर अदा करण्यास पात्र न राहिलेल्या दिनांकापूर्व लगतच्या दिवसापासून, ताब्यात असलेला कच्च्या मालाचा साठा आणि अर्ध-उत्पादित/उत्पादित मालाच्या साठ्यात समाविष्ट असलेला कच्चा माल आणि भांडवली माल (विहित टक्केवारी बिंदूने (percentage point) कमी केलेला) या बाबत इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ घेऊ शकते. योग्य लाभ परिगणित करण्याची पद्धती नियमांद्वारे विहित करण्यात येईल.

प्र.२५.:- बँकिंग कंपन्याबाबत विशेष तरतुदी आहेत का?

उत्तर :- विहित सेवांचा पुरवठा करण्यात कार्यरत असलेल्या बँकिंग कंपनी किंवा वित्तीय संस्था नॉन-बँकिंग वित्तीय कंपनीसह, यांना योग्य प्रमाणात करदेयतेच्या (ITC) लाभाचा वापर करता येईल किंवा योग्य इनपूट टॅक्स क्रेडिटच्या ५०% लाभ घेता येईल.

प्र.२६. :- "श्री.अ" ही नोंदणीकृत करपात्र व्यक्ती संयुक्त कर योजनेंतर्गत (composition scheme) अंतर्गत ३० जुलै, २०१७ पर्यंत कर अदा करित होती. तथापि ३१ जुलै, २०१७ पासून "श्री.अ" ही व्यक्ती नियमित कर योजनेंतर्गत कर अदा करण्यास पात्र झाली. तर ती व्यक्ती ITC साठी पात्र आहे का?

उत्तर :- "श्री. अ" दिनांक ३० जुलै २०१७ रोजी ताब्यात असलेला कच्च्या मालाचा साठा आणि अर्ध-उत्पादित/उत्पादित मालाच्या साठ्यात समाविष्ट असलेला कच्चा माल आणि भांडवली माल (विहित टक्केवारी बिंदूने (percentage point) कमी केलेला) या बाबत इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) घेण्यास पात्र आहे.

प्र.२७. :- "श्री.ब" यांनी दिनांक ५ जून, २०१७ रोजी ऐच्छिक नोंदणीसाठी अर्ज केला आणि दिनांक २२ जून, २०१७ रोजी नोंदणी प्राप्त झाली. तर "श्री.ब" कोणत्या तारखेला कच्च्या मालाच्या साठ्यावरील इनपूट टॅक्स क्रेडिट साठी पात्र ठरतील?

उत्तर :- "श्री. ब" दिनांक २१ जून, २०१७ रोजी ताब्यात असलेला कच्च्या मालाचा साठा आणि अर्ध-उत्पादित/उत्पादित मालाच्या साठ्यात समाविष्ट असलेला कच्चा माल बाबत इनपूट टॅक्स क्रेडिटसाठी (ITC) पात्र ठरतो. "श्री.ब" यांना भांडवली वस्तू/मालाच्या बाबत इनपूट टॅक्स क्रेडिट घेता येणार नाही.

प्र.२८. :- नोंदणीकृत व्यक्ती जी संयुक्त कर योजनेचा पर्याय निवडते, किंवा त्या व्यक्तीने केलेला वस्तू/माल आणि/किंवा सेवा किंवा दोन्हीचा पुरवठा संपूर्णतः करमुक्त होतो, तेव्हा त्या व्यक्तीने उपभोगलेल्या इनपूट टॅक्स क्रेडिटचे काय होईल?

उत्तर :- नोंदणीप्राप्त करपात्र व्यक्तीला पर्याय निवडलेल्या दिनांकापूर्व किंवा करमुक्तता दिनांकापूर्व लागतच्या दिवशी ताब्यात असलेला साठ्याबाबत इनपूट टॅक्स क्रेडिट समतुल्य रक्कम अदा करावी लागेल. भांडवली मालाच्या बाबतीत विहित टक्केवारी बिंदूने (percentage point) कमी करून देय रक्कम परिगणित केली जाईल. अधिदान इलेक्ट्रॉनिक क्रेडिट लेजर मध्ये पुरेशी रक्कम शेष असल्यास, इलेक्ट्रॉनिक क्रेडिट लेजर मध्ये वर्ग करून किंवा इलेक्ट्रॉनिक कॅश लेजर मध्ये वर्ग करून करता येईल. इलेक्ट्रॉनिक क्रेडिट लेजर मध्ये काही शेष रक्कम असल्यास ती रद्द होईल.

प्र.२९.:- इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा उपभोग घेण्यासाठी कालावधीवर कोणतेही निर्बंध आहेत का?

उत्तर :- नवीन नोंदणी, संयुक्त कर योजनेतून नियमित कर योजनेमध्ये बदल व करमुक्त पुरवठ्यातून करयोग्य पुरवठ्यामध्ये बदल इत्यादी प्रकरणात, संबंधित व्यक्तीला सदर पुरवठ्याशी संबंधित निर्गमित करण्यात आलेल्या कर बीजकाच्या दिनांकापासून एक वर्षाचा कालावधी संपल्यानंतर त्या व्यक्तीला इनपूट टॅक्स क्रेडिट उपभोगता येणार नाही.

प्र.३०.:- प्राप्तकर्त्याने सादर केलेले आवक पुरवठ्यांचे तपशील, पुरवठाकर्त्याने त्याच्या वैध विवरणात सादर केलेले जावक पुरवठ्याचे तपशील एकमेकांशी जुळले नाही तर काय होईल?

उत्तर :- दोन्ही पक्षांना विसंगती बाबत सूचित केले जाईल. जर विसंगती दुरुस्त केली नाही तर, ज्या महिन्यात सदर विसंगती कळविण्यात आली, त्या महिन्याच्या पुढील महिन्यातील प्राप्तकर्त्याच्या विवरणामध्ये उत्पादन कर दायित्वात (output liability) सदर रक्कम जोडली जाईल.

प्र.३१.:- केवळ जुळल्यानंतर इनपूट टॅक्स क्रेडिट अनुज्ञेय होईल का?

उत्तर :- नाही. इनपूट टॅक्स क्रेडिट दोन महिन्यासाठी तात्पुरते अनुज्ञेय असते. पुरवठ्याचे तपशील प्रणालीद्वारे जुळविले जातात आणि संबंधित पुरवठाकर्ता आणि प्राप्तकर्ता यांना विसंगती कळविण्यात येतात. विसंगती तशीच राहिली, तर घेतलेले इनपूट टॅक्स क्रेडिट स्वयंचलनाने परत फिरविले जाईल.

प्र.३२.:- तात्पुरते (provisionally) अनुज्ञेय केलेले इनपूट टॅक्स क्रेडिट सर्व दायित्वांच्या (liabilities) अधिदानासाठी वापरता येते का?

उत्तर :- नाही, तात्पुरते अनुज्ञेय केलेले इनपूट टॅक्स क्रेडिट केवळ विवरणातील स्वयं-निर्धारित उत्पादन कर अधिदानासाठी वापरता येते.

प्र.३३. :- इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ घेण्यात आलेल्या भांडवली वस्तू/मालाचा करपात्र व्यक्तीने पुरवठा केला तर करावर त्याचा काय परिणाम होईल?

उत्तर :- इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ घेतलेल्या भांडवली वस्तू/मालाच्या पुरवठा किंवा कारखाना (plant) आणि यंत्रसामग्री (machinery) बाबतीत, भांडवली वस्तू/मालावर किंवा कारखाना आणि यंत्रसामग्रीवर घेतलेल्या इनपूट टॅक्स क्रेडिटच्या समतुल्य रक्कम, जी रक्कम याबाबत विहित करण्यात आलेल्या टक्केवारीच्या गुणानुसार कमी करण्यात आलेली आहे किंवा सदर भांडवली वस्तू/मालाच्या व्यवहार मूल्यावरील कर, यामध्ये जी जास्त असेल ती रक्कम नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीला अदा करावी लागेल.

प्र.३४.:- नोंदणीकृत व्यक्तीने इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ घेतलेल्या भांडवली वस्तू/मालाचा पुरवठा केला तर कर अदायगी कशी करावी लागेल?

उत्तर :- नोंदणीकृत व्यक्तीला इनपूट टॅक्स क्रेडिटच्या समतुल्य रक्कम, जी रक्कम याबाबत विहित करण्यात आलेल्या टक्केवारीच्या गुणानुसार कमी करण्यात आलेली आहे किंवा व्यवहार मूल्यावरील कर, यामध्ये जी जास्त असेल ती रक्कम अदा करावी लागेल. परंतु भाजलेल्या विटा (refractory bricks), साचे (moulds) आणि ठसे (dies), ठोकळे (jigs) आणि स्थायी सामग्री (fixtures) बाबतीत, जेव्हा या वस्तू भंगार म्हणून पुरविल्या जातात, तेव्हा व्यक्तीला व्यवहार मूल्यावर कर अदा करावा लागेल.

*****

११. GST तील इनपूट सेवा वितरकाची संकल्पना

प्र.१. :- इनपूट सेवा वितरक म्हणजे काय (Input Service Distributor - ISD)?

उत्तर :- ISD म्हणजे वस्तू/माल आणि/किंवा सेवा किंवा दोन्ही यांचा पुरवठा करणा-या पुरवठाकर्त्याचे कार्यालय, जे इनपूट सेवांच्या प्राप्तीच्या संबंधात निर्गमित करण्यात येणारी बीजके प्राप्त करते, आणि उपरोक्त कार्यालयसमान PAN असणा-या, करयोग्य वस्तू/माल आणि/किंवा सेवा किंवा दोन्ही यांचा पुरवठा करणा-या पुरवठाकर्त्याला, सदर सेवेबद्दल अदा करण्यात आलेल्या, केंद्रीय कर (CGST), राज्य कर (SGST)/केंद्रशासित प्रदेश कर (UTGST) किंवा एकात्मिक कर (IGST) यांचा करदेयतेचा लाभ (ITC) वितरित करण्याच्या उद्देशाने विहित दस्तऐवज निर्गमित करते.

प्र.२. :- ISD म्हणून नोंदणीप्राप्त करण्यासाठी काय आवश्यक आहे?

उत्तर :- वेगळ्याप्रकारे नोंदणीकृत असले तरीही, ISDला "सेवांचा मान्यताप्राप्त पुरवठाकर्ता" म्हणून स्वतंत्र नोंदणी करून घेणे आवश्यक आहे. ISDला नोंदणीसाठी सीमित मर्यादा लागू नाहीत. ISDची सध्या अस्तित्वात असलेल्या करप्रणालीतील नोंदणी (म्हणजे सेवा कर अंतर्गत) GST करप्रणालीत स्थानांतरित केली जाणार नाही. अस्तित्वात असलेल्या सर्व ISDना, जर "ISD" म्हणून व्यवसाय करायचे असल्यास, नवीन करप्रणालीत त्यांना नव्याने नोंदणी प्राप्त करून घेणे आवश्यक असेल.

प्र.३.:- ISD द्वारे लाभ वितरित करण्यासाठी कोणत्या दस्तऐवजांची आवश्यकता आहे?

उत्तर :- विशेषतः या उद्देशासाठी तयार करण्यात आलेल्या दस्तऐवजाच्या द्वारे लाभाचे वितरण करावे लागेल. या कथित दस्तऐवजामध्ये वितरित करण्यात येणाऱ्या इनपूट टॅक्स क्रेडिटच्या रकमेचा समावेश असेल.

प्र.४.:- ISD सर्व पुरवठाकर्त्यांना इनपूट टॅक्स क्रेडिट वितरित करू शकतो का?

उत्तर :- नाही. ज्या नोंदणीकृत व्यक्तीनी व्यवसायाच्या दरम्यान किंवा व्यवसायाच्या वृद्धीसाठी इनपूट सेवांचा वापर केला आहे, फक्त त्या व्यक्तींमध्ये इनपूट सेवांचे इनपूट टॅक्स क्रेडिट वितरित केले जाईल.

प्र.५.:- पुरवठाकर्त्याने व्यवसायाच्या दरम्यान वापरलेल्या इनपूट सेवांचे परिमाण किंवा व्यवसायाच्या वृद्धीसाठी वापरलेल्या इनपूट सेवांचे परिमाण, यामध्ये परस्परांशी असलेला संबंध प्रस्थापित करणे अनेक वेळा शक्य होत नाही. अशा परिस्थितीत, ISD द्वारे इनपूट टॅक्स क्रेडिटचे वितरण कसे केले जाईल?

उत्तर :- अशा परिस्थितीत, सूत्राच्या (formula) आधारे वितरण केले जाईल. प्रथम, इनपूट टॅक्स क्रेडिटचे वितरण फक्त त्या इनपूट टॅक्स क्रेडिटच्या लाभार्थ्यांमध्ये केले जाईल, ज्यांचा वितरित केल्या जाणाऱ्या इनपूट सेवांशी संबंध आहे. दुसरे म्हणजे, कार्यरत लाभार्थी गटांमध्येच (units) वितरण केले जाईल. तिसरी गोष्ट म्हणजे, वितरित केल्या जाणाऱ्या इनपूट सेवांशी संबंधित असणाऱ्या लाभार्थ्यांची सदर कालावधीतील राज्य किंवा केंद्रशासित प्रदेशातील उलाढाल व सर्व लाभार्थ्यांच्या एकूण उलाढाल, यांच्या गुणोत्तर प्रमाणात (ratio) इनपूट टॅक्स क्रेडिटचे वितरण केले जाईल. अंतिमतः, वितरित केलेला लाभ वितरणासाठी उपलब्ध असलेल्या लाभापेक्षा जास्त नसावा.

प्र.६.:- ISD च्या उद्देशासाठी वापरल्या जाणाऱ्या "उलाढाल" संज्ञेत कोणत्या बाबींचा समावेश आहे?

उत्तर :- भारतीय संविधानाचे परिशिष्ट-७ च्या यादी-I मधील अनुक्रमांक ८४ आणि यादी-II मधील अनुक्रमांक ५१ व ५४ अंतर्गत आकारण्यात येणारे कोणतेही शुल्क किंवा कर यांचा ISD च्या उद्देशासाठी वापरल्या जाणाऱ्या "उलाढाल" संज्ञेत समावेश होत नाही.

प्र.७. :- ISDला विवरणपत्र दाखल करणे आवश्यक आहे का?

उत्तर :- होय, ISDला आगामी महिन्याच्या १३ तारखेपर्यंत मासिक विवरण दाखल करणे आवश्यक आहे.

प्र.८. :- एका कंपनीला अनेक ISD घेता येतील का?

उत्तर :- होय. कंपनीची विविध कार्यालये उदाहरणार्थ पणन विभाग, सुरक्षा विभाग इत्यादीना स्वतंत्र ISDसाठी अर्ज करता येईल.

प्र.९. :- ISDनी अतिरिक्त/चुकीचा लाभ वितरित केल्यास वसुलीसाठी तरतुदी काय आहेत?

उत्तर :- कलम ७३ किंवा ७४ अंतर्गत कारवाई द्वारे वितरित करण्यात आलेला अतिरिक्त/चुकीचा लाभ लाभार्थी कडून व्याजासह वसूल करता येतो.

प्र.१०. :- विविध राज्यांत स्थित असलेल्या लाभार्थीना (receipts) IGST क्रेडिट म्हणून CGST आणि IGST चे लाभ ISD द्वारे वितरित करता येतील का?

उत्तर :- होय. CGSTचा लाभ IGST म्हणून आणि IGSTचा लाभ CGSTम्हणून विविध राज्यांत स्थित असलेल्या लाभार्थीना ISD द्वारे लाभ वितरित करता येतील.

प्र.११. :- विविध राज्यांत स्थित असलेल्या लाभार्थीना (receipts) IGST क्रेडिट म्हणून SGST/UTGST चे लाभ ISD द्वारे वितरित करता येतील का?

उत्तर :- होय. ISDला SGST/UTGSTचे लाभ IGST क्रेडिट म्हणून विविध राज्यांत स्थित असलेल्या लाभार्थीना वितरित करता येईल.

प्र.१२. :- ISDला CGST आणि IGSTचे क्रेडिट CGSTचे लाभ म्हणून वितरित करता येईल का?

उत्तर :- होय. एकाच राज्यातील लाभार्थीना ISDला CGST आणि IGSTचे क्रेडिट CGSTचे लाभ म्हणून वितरित करता येईल.

प्र.१३. :- SGST/UTGST आणि IGST चे क्रेडिट SGST/UTGSTचे लाभ (ITC) म्हणून वितरित करता येईल का?

उत्तर :- होय. एकाच राज्यातील लाभार्थींना ISDला SGST/UTGST आणि IGSTचे क्रेडिट (ITC) SGST/UTGSTचे लाभ म्हणून वितरित करता येतील.

प्र.१४. :- एका ISDच्या सर्व लाभार्थींमध्ये सामाईक लाभ (ITC) कसा वितरित करता येईल?

उत्तर :- सर्व लाभार्थींद्वारे वापरण्यात येणा-या लाभाचे (ITC) वितरण ISDला त्या सर्व लाभार्थींच्या एकूण उलाढालीत असलेल्या प्रत्येक लाभार्थींच्या उलाढालीच्या प्रमाणाच्या आधारे करता येईल.

प्र.१५. :- ISDला राज्याबाहेरील लाभार्थींला CGST आणि IGST यांचा लाभ (ITC) वितरित कसा करता येईल?

- (क) IGST म्हणून,
- (ख) CGST म्हणून,
- (ग) SGST म्हणून.

उत्तर :- (क) IGST.

प्र.१६. :- ISDला राज्यांतर्गत CGSTचा लाभ (ITC) वितरित कसा करता येईल?

- (क) IGST म्हणून,
- (ख) CGST म्हणून,
- (ग) SGST म्हणून किंवा
- (घ) वरीलपैकी कोणत्याही प्रकारे.

उत्तर :- (ख) CGST

प्र.१७. :- एकापेक्षा अधिक पुरवठाकर्त्यांनी वापरलेल्या इनपूट सेवेवर अदा करण्यात आलेल्या कराचा लाभ (ITC) कसा वितरित करता येईल?

- (क) ज्या राज्यात पुरवठाकर्ते अशाप्रकारच्या इनपूट सेवांचा वापर उलाढालीच्या प्रमाणात करतात, त्या पुरवठाकर्त्यांमध्ये लाभ उलाढालीच्या प्रमाणात वितरित केला जाईल.
- (ख) सर्व पुरवठाकर्त्यांमध्ये समप्रमाणात लाभ वितरित केला जाईल.
- (ग) फक्त एका पुरवठाकर्त्याला लाभ वितरित केला जाईल.
- (घ) लाभ वितरित करता येणार नाही.

उत्तर :- (क) ज्या राज्यात पुरवठाकर्ते अशाप्रकारच्या इनपूट सेवांचा वापर करतात, त्या पुरवठाकर्त्यांमध्ये उलाढालीच्या प्रमाणात लाभ (ITC) वितरित केला जातो.

प्र.१८. :- वितरित करण्यात आलेल्या अतिरिक्त लाभाची (ITC) विभागाला ISD कडून वसुली करता येते का?

उत्तर :- नाही. वितरित करण्यात आलेल्या अतिरिक्त लाभाची (ITC) व्याजासह विभागाला फक्त लाभार्थीकडून वसुली करता येईल आणि ISD कडून नाही. लाभाची वसुली करण्यासाठी कलम ७३ किंवा कलम ७४ मधील तरतुदी लागू होतील.

प्र.१९. :- अधिनियमातील तरतुदींचे उल्लंघन करून वितरित करण्यात आलेल्या लाभाचे (ITC) परिणाम काय होतात?

उत्तर :- अधिनियमातील तरतुदींचे उल्लंघन करून ज्या लाभार्थीला लाभ (ITC) वितरित करण्यात आलेला असेल, त्या लाभार्थीकडून वितरित करण्यात आलेला लाभ (ITC) व्याजासह वसूल केला जाईल.

*****

१२. विवरण प्रक्रिया आणि इनपूट टॅक्स क्रेडिट जुळवणी

प्र.१. :- विवरणाचा उद्देश काय आहे?

- उत्तर :-**
- (क) कर प्रशासनाला माहिती हस्तांतरित करण्याचे साधन;
  - (ख) कर प्रशासनाला "पूर्तता पडताळणी " करण्यासाठी;
  - (ग) विहित कालावधीच्या मर्यादेत करदात्याच्या कर दायित्वास अंतिम स्वरूप देणे; विहित कालावधीतील कर दायित्व घोषित करणे;
  - (घ) धोरणात्मक निर्णय घेण्यासाठी आवश्यक माहिती देणे;
  - (ङ) कर प्रशासनाचे "लेखापरिक्षण आणि कर-निवारक विरोधी (anti evasion) कार्यक्रमाचे व्यवस्थापन."

प्र.२. :- GST करप्रणालीत कोणी विवरण दाखल करणे आवश्यक आहे?

उत्तर :- GST अंतर्गत नोंदणीकृत असलेल्या प्रत्येक व्यक्तीने काही पद्धतीने किंवा अन्य प्रकारे विवरण दाखल करणे आवश्यक असेल. नोंदणीकृत व्यक्तीने मासिक विवरण (सर्वसाधारण पुरवठाकर्ता) किंवा त्रैमासिक विवरण (संयुक्त कर योजनेचा पर्याय निवडलेला पुरवठाकर्ता) दाखल करणे आवश्यक असेल. ISDना देखील त्या विशिष्ट महिन्यात वितरित केलेल्या लाभाचे तपशील दर्शविणारे मासिक विवरण दाखल करणे आवश्यक असेल. कराची वजात (TDS) करावी लागणाऱ्या व्यक्ती आणि कर संकलित (TCS) करावा लागणाऱ्या व्यक्ती यांना, विहित केल्यानुसार कर वजात/संकलन आणि अन्य तपशील दर्शविणारे, मासिक विवरण दाखल करणे आवश्यक असेल. अनिवासी करपात्र व्यक्तीला देखील ज्या कालावधीत उपक्रम राबविलेला असेल त्या कालावधीसाठी विवरण दाखल करणे आवश्यक असेल.

प्र.३. :- कोणत्या प्रकारचे जावक पुरवठ्याचे तपशील विवरणात सादर करणे आवश्यक आहे?

उत्तर :- एका सर्वसाधारण नोंदणीकृत करदात्याला एका महिन्यात करण्यात आलेल्या विविध प्रकारच्या पुरवठ्यांशी संबंधित जावक पुरवठ्यांचे तपशील GSTR-१ मध्ये सादर करणे आवश्यक आहे, उदा. नोंदणीकृत व्यक्तींना करण्यात आलेला जावक पुरवठा, नोंदणीकृत नसलेल्या व्यक्तींना (ग्राहक) करण्यात आलेला जावक पुरवठा, क्रेडिट/डेबिट नोट तपशील, शुन्यदर (zero rated), सूट दिलेले आणि GST अंतर्गत न येणारे पुरवठे, निर्याती आणि भविष्यात होणाऱ्या पुरवठ्याशी संबंधित प्राप्त झालेले अग्रिम.

प्र.४. :- बीजकांची स्कॅन्ड कॉपी (scanned copy) GSTR-१ सोबत अपलोड करावी लागेल का?

उत्तर :- बीजकांची स्कॅन्ड कॉपी अपलोड करावी लागणार नाही. बीजकातील केवळ विशिष्ट माहिती अपलोड करावी लागेल.

प्र.५. :- सर्व बीजके (invoices) अपलोड करावी लागतील का?

उत्तर :- नाही. पुरवठे B2B किंवा B2C प्रकारचे आहेत, तसेच ते राज्यांतर्गत किंवा आंतरराज्य आहेत, यावर बीजकांचे अपलोड अवलंबून आहे.

B2B पुरवठ्याकरीता, राज्यांतर्गत किंवा आंतरराज्य पुरवठे असले तरीही सर्व बीजके अपलोड करावी लागतील. कारण काय? कारण प्राप्तकर्ता इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ घेईल, तरी बीजकांची जुळवणी करणे आवश्यक आहे.

B2C पुरवठ्याकरीता, खरीददार आयटीसीचा लाभ घेणार नाही, त्यामुळे सामान्यतः बीजके अपलोड करणे आवश्यक नाही. तथापि इष्टस्थळ आधारीत मूलतत्वे अंमलात आणण्यासाठी, आंतरराज्य B2B पुरवठ्याकरीता ₹. २.५० लाखापेक्षा जास्त मूल्य असलेली बीजके अपलोड करावी लागतील. राज्यांतर्गत पुरवठ्यांकरीता ₹. २.५० लाखापेक्षा कमी मूल्य असलेली सर्व बीजके आणि सर्व आंतरराज्य बीजके, राज्यनिहाय माहितीचा सारांश पुरेसा असेल.

प्र.६. :- बीजकांमधील प्रत्येक बाबीचे तपशीलवार वर्णन अपलोड करावे लागेल का?

उत्तर :- नाही. वस्तुतः तपशीलवार वर्णन अपलोड करणे आवश्यक नाही. वस्तू/मालाच्या पुरवठ्याबाबत फक्त HSN सांकेतांक आणि सेवांच्या पुरवठ्याबाबत लेखांकन सांकेतांक (Accounting code) दाखल करणे आवश्यक असेल. विवरण दाखलकर्त्यास अपलोड करतांना भराव्या लागणारे कमीत कमी संख्यात्मक अंक, त्याच्या मागील वर्षाच्या उलाढालीवर अवलंबून असतील.

प्र.७. :- प्रत्येक व्यवहाराचे मूल्य दाखल करावे लागेल का? मोबदला नसल्यास काय करावे?

उत्तर :- होय. फक्त मूल्य नाही तर, करयोग्य मूल्य देखील अपलोड करावे लागेल. काही बाबतीत दोन्ही वेगळे असू शकतात.

काही बाबतीत मोबदला प्राप्त होणार नसला तरी, परिशिष्ट-I अनुसार तो पुरवठा आहे, त्यामुळे विहित केल्यानुसार करयोग्य मूल्य परिगणित करणे आणि अपलोड करणे आवश्यक आहे.

प्र.८. :- पुरवठाकर्त्याने अंतर्भूत न केलेली माहिती प्राप्तकर्त्याला GSTR-२ मध्ये अंतर्भूत करता येते का?

उत्तर :- होय. प्राप्तकर्त्याला त्याच्या पुरवठाकर्त्याने अपलोड न केलेल्या बीजकांची माहिती अंतर्भूत करता येते. जुळवणीच्या अधीन राहून अशा प्रकारच्या बीजकांवरील लाभ (ITC) तात्पुरत्या स्वरूपात देता येतील. जुळवणी झाल्यानंतर, पुरवठाकर्त्याने बीजके अपलोड केली नाहीत, तर दोघानाही याबाबत सूचित करण्यात येईल. विसंगति / चुकीची दुरुस्ती केल्यास, तात्पुरता लाभ (ITC) कायमस्वरूपी निश्चित केला जाईल. जर विसंगती दुरुस्त केली नाही तर, ज्या महिन्यात सदर विसंगती कळविण्यात आली, त्या महिन्यानंतरच्या महिन्यातील प्राप्तकर्त्याच्या विवरणामध्ये उत्पादन कर दायित्वात (output liability) सदर रक्कम जोडली जाईल.

प्र.९. :- करपात्र व्यक्तीला GSTR-२ मध्ये काही माहिती भरावी लागते का? की प्रत्येक माहिती GSTR-१ मधून स्वयंचलनाने GSTR-२ मध्ये स्थलांतरित होते?

उत्तर :- GSTR-२ मध्ये माहितीचा मोठा हिस्सा स्वयंचलनाने स्थलांतरित होईल, तरी काही तपशील केवळ प्राप्तकर्ता भरू शकतो उदा. आयातीचे तपशील, नोंदणीकृत नसलेले पुरवठाकर्ते किंवा संमिश्र पुरवठाकर्ते (composition suppliers) यांच्याकडून केलेल्या खरेदीचा तपशील आणि सूट देण्यात आलेले/GST अंतर्गत न येणारे/शून्य GST लागू झालेले पुरवठे इत्यादी.

प्र.१०. :- बीजके जुळली नाहीत तर काय होते? ITC दिला जाईल की नाकारला जाईल? नाकारला गेला तर पुरवठाकर्त्यावर काय कारवाई केली जाते?

उत्तर :- जर GSTR-२ मधील बीजके प्रति-पक्ष GSTR-१ मधील बीजकांशी जुळली नाहीत, तर सदर विसंगति पुरवठाकर्त्यास कळविली पाहिजे. दोघानाही याबाबत सूचित केल्यानंतरही विसंगति तशीच राहिली आणि दुरुस्त केली गेली नाही, तर इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ परत फिरविला जाईल. दोन कारणांमुळे विसंगति निर्माण होते. पहिले कारण म्हणजे प्राप्तकर्त्याकडून चूक होणे आणि अशा बाबतीत पुढील कोणत्याही कारवाईची आवश्यकता नाही. दुसरे कारण म्हणजे असे होणे शक्य आहे की पुरवठाकर्त्याने बीजक निर्गमित केले, परंतु ते अपलोड केले नाही आणि त्यावरील कर अदा केला नाही. अशा बाबतीत प्राप्तकर्त्याने वापरलेले इनपूट टॅक्स क्रेडिट त्याच्या उत्पादन कर दायित्वात जोडले जाईल, थोडक्यात, जर पुरवठाकर्त्याने पुरवठा केला परंतु त्यावरील कर अदा केला नाही तर सर्व विसंगतीची परिणती कारवाईत होईल.

प्र.११. :- जर पुरवठाकर्त्यास नंतर चुकीची जाणीव झाली आणि त्याने माहिती अपलोड केली, तर परत फिरविलेल्या इनपूट टॅक्स क्रेडिटच्या बाबतीत कायदेशीर स्थिती काय असेल?

उत्तर :- कधीही, परंतु आगामी आर्थिक वर्षाच्या सप्टेंबर महिन्याच्या अगोदर, अशा प्रकारच्या अंतर्भाव न झालेल्या बीजकावर शुल्क आणि व्याज भरून, ज्या महिन्यात बीजक अपलोड केले नाही, त्या महिन्याच्या GSTR-३ मध्ये पुरवठाकर्त्याला बीजक अपलोड करता येईल. ज्या संबंधित पुरवठाकर्त्याने विसंगति दुरुस्त केली आहे त्या रकमेच्या प्रमाणात प्राप्तकर्ता त्याचे उत्पादन कर

दायित्व कमी करण्यास पात्र ठरेल. परत फिरविलेल्या ITCवर अदा केलेले व्याज प्राप्तकर्त्याला इलेक्ट्रॉनिक कॅश लेजर मधील तदनुरूप लेखाशिर्षात रक्कम जमा करून परत केले जाईल.

प्र.१२. :- GSTR-२ चे खास वैशिष्ट काय आहे?

उत्तर :- GSTR-२ चे वैशिष्ट असे आहे की प्रति-पक्ष पुरवठाकर्त्याने त्याच्या GSTR-१ मध्ये सादर केलेल्या तपशीलांच्या आधारे, प्राप्तकर्त्याला प्राप्त झालेल्या पुरवठ्याचे तपशील आपोआप (auto populated) GSTR-२ मध्ये स्थलांतरित होतात.

प्र.१३. :- संयुक्त कर योजनेतर्गत (composition scheme) करदात्यांना GSTR-१ आणि GSTR-२ दाखल करावे लागते का?

उत्तर :- नाही. संयुक्त कर योजनेतील करदात्यांना जावक किंवा आवक पुरवठ्याचा कोणताही तक्ता दाखल करण्याची आवश्यकता नाही. त्यांना GSTR-४ तक्त्यात त्रैमासिक विवरण तीन महिन्यांनंतर येणा-या पहिल्या महिन्याच्या १८ तारखेच्या आत दाखल करणे आवश्यक आहे. कोणत्याही इनपूट टॅक्स क्रेडिटसाठी ते पात्र नाहीत म्हणून GSTR-२ त्यांना लागू होणार नाही आणि संयुक्त कर योजनेतर्गत अदा केलेल्या करावरील लाभ देता येत नसल्याने GSTR-१ त्यांना लागू होणार नाही. त्यांच्या विवरणात जावक पुरवठ्याच्या संक्षिप्त तपशीलासह अदा केलेल्या कराच्या रकमेचा तपशील त्यांनी घोषित करणे आवश्यक आहे. त्यांच्या त्रैमासिक विवरणातच त्यांनी केलेल्या खरेदीचा तपशील देणेही आवश्यक असून, यातील अधिकांश माहिती स्वयंचलनाने (auto populated) भरली जाईल.

प्र.१४. :- इनपूट सर्विस डिस्ट्रिब्यूटर्स (ISD) यांना त्यांच्या विवरणासोबत जावक आणि आवक पुरवठ्यांचा अलग तक्ता दाखल करणे आवश्यक आहे का?

उत्तर :- नाही. ISDना केवळ GSTR-६ मध्ये विवरण दाखल करणे आवश्यक आहे आणि या विवरणात ISDना सेवा पुरवठादारांकडून प्राप्त

झालेल्या लाभाचा (ITC) आणि ISDनी प्राप्तकर्त्यांच्या यूनिट्सना (Recipient Units) वितरित केलेल्या लाभाचा तपशील असतो. त्यांच्या विवरणातच या सर्व बाबींचा समावेश होत असल्याने, आवक आणि जावक पुरवठ्याची अलग आर्थिक माहिती दाखल करण्याची आवश्यकता नाही.

प्र.१५. :- करदात्याला त्याच्या वतीने स्रोतातून केलेल्या कराच्या वजावटीचे (TDS) क्रेडिट कसे मिळेल? क्रेडिट मिळविण्यासाठी त्याला वजातकर्त्याकडून मिळालेले TDS प्रमाणपत्र सादर करावे लागेल का?

उत्तर :- GST अंतर्गत वजातकर्ता त्याच्या GSTR-७ तक्त्यातील विवरणात ज्यांच्या स्रोतातून वजावटी केल्या आहेत त्या व्यक्तिनिहाय वजावटींचा तपशील, ज्या महिन्यात या वजावटी केल्या आहेत त्या महिन्याच्या पुढील महिन्यातील १० तारखेच्या आत सादर करील. वजातकर्त्याने अपलोड केलेले वजावटींचे तपशील ज्यांच्या स्रोतातून वजावटी केल्या आहेत त्या व्यक्तींच्या GSTR-२ मध्ये स्वयंचलनाने (auto populated) स्थलांतरित होतील. करदात्यास त्याच्या वतीने करण्यात आलेल्या वजावटींचा लाभ घेण्यासाठी त्याच्या GSTR-२ मधील वजावटींचे तपशील सुनिश्चित करावे लागतील. करदात्यास या क्रेडिटचा (ITC) लाभ घेण्यासाठी कोणतेही स्थूल किंवा इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपातील प्रमाणपत्र सादर करण्याची आवश्यकता नाही. प्रमाणपत्र केवळ करदात्याच्या माहितीकरीता असेल आणि सामाईक पोर्टलवरून डाउनलोड करता येईल.

प्र.१६. :- कोणत्या प्रकारच्या करदात्यांना वार्षिक विवरण दाखल करणे आवश्यक आहे?

उत्तर :- ISD, नैमित्तिक/अनिवासी करदाते, आणि संयुक्त कर योजनेंतर्गत (composition scheme) असलेले करदाते, TDS/TCS वजातकर्ते यांच्या खेरीज, GSTR-१ ते ३ मध्ये विवरण सादर करणा-या सर्व करदात्यांनी वार्षिक विवरण दाखल करणे आवश्यक आहे. नैमित्तिक करदाते, अनिवासी करदाते, ISD, आणि स्रोतातून कर वजावटी/संकलित करण्यासाठी प्राधिकृत व्यक्ती यांनी वार्षिक विवरण दाखल करण्याची आवश्यकता नाही.

प्र.१७. :- वार्षिक विवरण आणि अंतिम विवरण एकच आहे का?

उत्तर :- नाही. जी व्यक्ती सामान्य करदाता म्हणून कर अदा करते, त्या प्रत्येक नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीने वार्षिक विवरण दाखल करणे आवश्यक आहे. नोंदणी रद्द करण्यासाठी ज्यांनी अर्ज केलेला आहे, अशा नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तींनी अंतिम विवरण दाखल करणे आवश्यक आहे. सदर अंतिम विवरण, नोंदणी रद्द करण्यात आलेल्या दिनांकापासून किंवा रद्द करण्याबाबतच्या आदेशाच्या दिनांकापासून तीन महिन्यांच्या आत दाखल करणे आवश्यक आहे.

प्र.१८. :- जर विवरण दाखल केले असेल, परंतू काही बदल करणे आवश्यक असल्यास विवरण कसे पुनरिक्षित (revised) करता येईल?

उत्तर :- GST मध्ये विवरणे प्रत्येक व्यवहारांच्या तपशीलांनी तयार केलेली असतात म्हणून विवरण पुनरिक्षित (revise) करण्याची आवश्यकता नसते. बीजक किंवा डेबिट/क्रेडिट नोट्स यांच्या संचात बदल करण्याची गरज असेल तर विवरण पुनरिक्षित करण्याची आवश्यकता निर्माण होते. सादर करण्यात आलेले विवरण पुनरिक्षित करण्याऐवजी, या प्रणालीत ज्यामध्ये सुधारणा करणे आवश्यक आहे, त्या व्यवहारांच्या तपशीलात (बीजक किंवा डेबिट/क्रेडिट नोट्स) बदल करता येतो. सदर व्यवहार कोणत्याही भविष्यकालीन GSTR-१/२ मधील पूर्व-घोषित तपशीलात सुधारणा करण्याच्या उद्देशासाठी विशेषत्वाने उपलब्ध करण्यात आलेल्या तक्त्यात पुनरिक्षित करता येतात.

प्र.१९.:- करदाते त्यांचे विवरण कसे दाखल करू शकतात?

उत्तर :- करदात्यांना विवरण व तक्ते दाखल करण्यासाठी विविध साधने उपलब्ध असतील. प्रथमतः करदात्यांना त्यांचे तक्ते आणि विवरणे ऑनलाईन सामाईक पोर्टलवर थेट दाखल करणे शक्य होईल. मात्र संख्येने जास्त बीजके असलेल्या करदात्यांना ही पध्दत कंटाळवाणी आणि कालापव्यय करणारी होऊ शकते. अशा करदात्यांसाठी, ऑफलाईन सुविधा उपलब्ध करून देण्यात येईल, ज्यायोगे स्वयंचलनाने भरण्यात आलेले तपशील डाउनलोड करून ऑफलाईन तक्ते तयार करता येतील आणि सामाईक पोर्टलवर अपलोड करता येतील. GST नेटवर्कने "जीएसटी सुविधा प्रोव्हायडर्स (जीएसपी)" अशी एक इको-सिस्टम विकसित केली आहे, ती सामाईक पोर्टलमध्ये एकत्रित केली जाईल.

प्र.२०. :- GST अंतर्गत त्रासमुक्त अनुपालनासाठी जागरूक करदात्याने काय खबरदारी घ्यावी?

उत्तर :- GST अंतर्गत सर्वात महत्वाची गोष्ट म्हणजे आगामी महिन्याच्या १० तारखेच्या आत जावक पुरवठ्याचा तपशील GSTIR-१ तक्त्यात अपलोड केला पाहिजे. हे चांगल्या रितीने करता येणे करदात्याने निर्गमित केलेल्या B2B बीजकांच्या संख्येवर अवलंबून असेल. जर संख्या कमी असेल तर करदाता एकाच वेळी सर्व माहिती अपलोड करू शकेल. जर बीजकांची संख्या जास्त असेल, तर बीजके (किंवा डेबिट/क्रेडिट नोट्स) नियमितपणे अपलोड केली पाहिजेत. GSTIN "वास्तविक वेळ आधारावर (रिअल टाईम बेसिस)" बीजके नियमितपणे अपलोड करण्याची अनुमती देईल. आर्थिक तक्ते प्रत्यक्षपणे सादर होईपर्यंत, सदर प्रणाली करदात्यास अपलोड केलेली बीजके यांच्यात बदल करण्याचीही अनुमती देईल. या कारणास्तव, नियमितपणे बीजके अपलोड करणे करदात्यास नेहमी फायद्याचे असेल. शेवटच्या क्षणी घाई केल्यास अपलोड करणे अवघड होईल आणि संभाव्य अपयश आणि कसूर याबाबतची जोखीम जास्त असेल. दुसरी गोष्ट म्हणजे करदात्यांना त्यांच्या पुरवठाकर्त्यांनी केलेल्या आवक पुरवठ्यांची चलन/बीजके अपलोड केल्याची खात्री करता येईल. कोणत्याही त्रासाविना आणि विनाविलंब इनपूट टॅक्स क्रेडिट उपलब्ध असल्याची निश्चिती करण्यासाठी हे उपयुक्त होईल. देय दिनांकाच्या दिवशी किंवा देय दिनांकाच्या निकटतम दिवशी बीजके अपलोड करण्याऐवजी, प्राप्तकर्ते त्यांच्या पुरवठाकर्त्यांना त्यांची बीजके नियमितपणे अपलोड करण्यासाठी प्रोत्साहन देऊ शकतात. सदर प्रणालीमुळे प्राप्तकर्त्यांना त्यांच्याशी संबंधित बीजके त्यांच्या पुरवठाकर्त्यांनी अपलोड केली आहेत किंवा नाही हे पाहता येईल. GSTIN प्रणाली करदात्याच्या अनुपालन स्तराबाबत पूर्वीच्या कामगिरीची माहिती उपलब्ध करून देईल; विशेषतः योग्य वेळी अपलोड करण्यात आलेल्या त्यांच्या पुरवठा बीजके याद्वारे पुरवठाकर्त्याने निर्गमित केलेल्या बीजकांच्या बाबतीत स्वयंचलनाने परत फिरविण्यात आलेल्या बीजकांचा तपशीलाबाबत पूर्वीच्या कामगिरीची माहिती उपलब्ध करून देईल. GSTच्या सामाईक पोर्टल मध्ये एका ठिकाणी अखिल भारत माहिती (data) असेल, त्यायोगे करदात्यांना उपयुक्त सेवा उपलब्ध करून देणे शक्य होईल. बीजके नियमितपणे अपलोड करणे सहजसुलभ व्हावे यासाठी प्रयत्न करण्यात येत आहेत आणि या उद्दिष्टपूर्तीच्या

अनुरोधाने समर्थ असलेली इको-सिस्टम विकसित होत जाईल अशी अपेक्षा आहे. GST अंतर्गत सहजसोप्या आणि त्रासमुक्त अनुपालनासाठी करदात्यांनी या इको-सिस्टमचा कार्यक्षमतेने वापर करावा.

प्र.२१. :- करदात्याने स्वतः विवरण दाखल करणे बंधनकारक आहे का?

उत्तर :- नाही. नोंदणीकृत करदात्या व्यक्तीला, केंद्र किंवा राज्य कर व्यवस्थापनाद्वारे अधिकृत केलेल्या "कर विवरण कर्ता" (Tax Return Preparer) द्वारे त्याचे विवरण दाखल करता येते.

प्र.२२. :- विहित तारखेच्या आत विवरण दाखल न केल्यास काय परिणाम होतील?

उत्तर :- नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीने विहित तारखेनंतर विवरण दाखल केल्यास, विलंबाच्या प्रत्येक दिवसासाठी ₹.१००/-, कमाल ₹.५०००/- विलंब शुल्क अदा करावे लागेल. देय तारखेपर्यंत वार्षिक विवरण सादर करण्यात अपयशी ठरल्यास, विलंबाच्या प्रत्येक दिवसासाठी ₹.१००/-, वार्षिक विवरण सादर करण्याबाबतची निष्क्रियता चालू राहिल्यास, राज्यातील त्याच्या उलाढालीच्या ०.२५%ने परिगणित केलेली कमाल रक्कम, आकारण्यात येईल.

प्र.२३.:- एका दस्तऐवजाच्या आधारे एकापेक्षा जास्त वेळा इनपूट टॅक्स क्रेडिट घेतल्यास काय होईल?

उत्तर :- एकाच दस्तऐवजाच्या आधारे एकापेक्षा जास्त वेळा (दुप्पट लाभ - duplication of claim) इनपूट टॅक्स क्रेडिट घेतल्याचे प्रणालीद्वारे उघडकीस आले तर प्राप्तकर्त्याच्या विवरणातील उत्पादन कर दायित्वात सदर लाभाची रक्कम जोडली जाईल. (कलम ४२(६))

प्र.२४.:- GSTR-१ आणि GSTR-२ यातील विसंगतिमुळे प्रणालीद्वारे उघडकीस आलेली आणि उत्पादन कर दायित्व म्हणून वसूल करण्यात आलेली लाभाची रक्कम (ITC) पुनःप्राप्त करून घेता येईल का?

उत्तर :- होय, पुरवठाकर्त्याने यथास्थिती ज्या महिन्यात/त्रैमासिक विवरणात चूक उघडकीस आली त्या महिन्याच्या त्याच्या वैध विवरणात बीजके किंवा डेबिट नोट्सचे तपशील घोषित करून एकदा विसंगति दुरूस्त केल्यावर. नंतरच्या कर कालावधीत उत्पादन कर दायित्व कमी करून सदर रक्कम पुनःप्राप्त करता येईल. (कलम ४२(७)). पुरवठाकर्त्याने निर्गमित केलेल्या क्रेडिट नोट्सच्या बाबतीत अधिनियमाच्या कलम ४३ मध्ये देखील समान तरतूद करण्यात आलेली आहे.

*****

१३. करनिर्धारण आणि लेखापरीक्षण (Assesment & Audit)

प्र.१. :- अधिनियमांतर्गत देय कर निर्धारित करण्याची जबाबदारी कोणत्या व्यक्तीची आहे?

उत्तर :- अधिनियमांतर्गत नोंदणीकृत असलेल्या प्रत्येक व्यक्तीने कर कालावधीत देय असणारा त्याचा कर स्वतः निर्धारित केला पाहिजे आणि कर निर्धारित केल्यानंतर कलम ३९ अंतर्गत त्याने विवरण दाखल केले पाहिजे.

प्र.२. :- अस्थायी (provisional) आधारावर करपात्र व्यक्तीला कधी कर अदा करता येतो?

उत्तर :- करदात्याला स्वयं-निर्धारणाने कर अदा करावा लागतो, त्यामुळे अस्थायी आधारावर कर अदा करण्याची परवानगी घेण्यासाठी करदाता सक्षम अधिकाऱ्याकडे विनंती करील. सदर विनंतीला सक्षम अधिकाऱ्याची परवानगी आवश्यक आहे. अन्य शब्दात म्हणजे, कोणत्याही कर अधिकाऱ्यास स्वतःहून (suomoto) अस्थायी आधारावर कर अदा करण्याचे आदेश देता येत नाहीत. सदर बाब CGST/SGST अधिनियम कलम ६० च्या नियंत्रणाखाली येते. सक्षम अधिकाऱ्याने आदेश पारित करून परवानगी दिल्यानंतर अस्थायी आधारावर कर अदा करता येतो. यासाठी, करपात्र व्यक्तीला अस्थायी आधारावर कर अदा करण्याची कारणे नमूद करून, सक्षम अधिकाऱ्याकडे लेखी विनंती करावी लागते. अशा प्रकारची विनंती करपात्र व्यक्तीस केवळ अशाच बाबींमध्ये करता येईल, जेव्हा करपात्र व्यक्तीला निम्नलिखित बाबी निश्चित करता येत नाहीत :-

- (क) त्याच्याद्वारे पुरवठा करण्यात येणा-या वस्तू/माल किंवा सेवा यांचे मूल्यांकन,
- (ख) त्याच्याद्वारे पुरवठा करण्यात येणा-या वस्तू/माल किंवा सेवा यांना लागू होणारा कर दर.

अशा बाबींमध्ये सक्षम अधिकाऱ्याला उचित वाटेल अशा तारणहमी किंवा सुरक्षाहमी सह करपात्र व्यक्तीला विहित नमुन्यात बंधपत्र द्यावे लागेल.

प्र.३. :- अंतिम निर्धारण जास्तीत जास्त किती कालावधीत करणे आवश्यक आहे?

उत्तर :- अस्थायी कर निर्धारण आदेशाची पोच मिळालेल्या दिनांकापासून सहा महिन्यांच्या आत सक्षम अधिकार्याला अंतिम निर्धारण आदेश पारित करावा लागेल. तथापि, पुरेशी लेखी कारणे देऊन, उपरोक्त सहा महिन्यांच्या कालावधीत वाढ करता येईल :-

- (क) संयुक्त / अप्पर आयुक्तांना पुढील सहा महिन्यापर्यंत, आणि
- (ख) आयुक्त यांना उचित वाटेल अशा यापुढील कालावधीसाठी, परंतु चार वर्षांपेक्षा जास्त नसेल.

अशा रीतीने अस्थायी कर निर्धारण कमाल पाच वर्षासाठी "अस्थायी" राहू शकते.

प्र.४. :- जेथे अंतिम निर्धारणानुसार कर दायित्व, अस्थायी (provisional) निर्धारणापेक्षा जास्त असेल, तेथे करपात्र व्यक्ती व्याज अदा करण्यास जबाबदार असेल का?

उत्तर :- होय. प्रारंभी देय कर अदा करण्याच्या दिनांकापासून ते प्रत्यक्ष अदा करण्यात आलेल्या दिनांकापर्यंतच्या कालावधीसाठी करपात्र व्यक्ती व्याज अदा करण्यास जबाबदार असेल.

प्र.५. :- CGST अधिनियम कलम ६१ अंतर्गत छाननी करतांना दाखल करण्यात आलेल्या विवरणात आढळून आलेल्या विसंगती बाबत योग्य स्पष्टीकरण सादर केले नसल्यास अधिकारी काय कार्यवाही करतील?

उत्तर :- जर सूचित केल्यापासून ३० दिवसांच्या आत (सदर कालावधी संबंधित अधिकारी वाढवू शकतात) करपात्र व्यक्तीने समाधानकारक स्पष्टीकरण सादर केले नाही, किंवा विसंगति मान्य केल्यानंतर, ज्या महिन्यात विसंगति मान्य केल्या त्या महिन्याच्या विवरणात दुरुस्तीची कार्यवाही करण्यात अयशस्वी झाला तर सक्षम अधिकारी खालीलपैकी कोणत्याही एका तरतुदीचा पर्याय/विकल्प स्वीकारतील.

- (क) अधिनियम कलम ६५ अंतर्गत लेखापरीक्षणाच्या आयोजनाची कार्यवाही;
- (ख) कलम ६६ अंतर्गत आयुक्तांनी नामनिर्देशित केलेल्या सनदी लेखापाल (Chartered Accountant) किंवा परिव्यय लेखापाल (Cost Accountant) यांच्या द्वारे विशेष लेखापरीक्षण आयोजित करण्याचे आदेश देणे; किंवा
- (ग) अधिनियम कलम ६७ अंतर्गत परीक्षण (inspection), तपास (search) आणि जप्ती (seizure) इत्यादी कार्यपध्दतीचा अवलंब करणे; किंवा
- (घ) अधिनियम कलम ७३ किंवा कलम ७४ अंतर्गत कर निश्चितीची कार्यवाही सुरू करणे.

प्र.६. :- करपात्र व्यक्ती कायद्यांतर्गत (कलम ३९ (मासिक/त्रैमासिक) किंवा ४५ (अंतिम विवरण) अंतर्गत) विवरण दाखल करण्यास निष्क्रिय ठरल्यास, कर अधिकाऱ्याकडे कोणती कायदेशीर तरतूद उपलब्ध आहे?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम ४६ अंतर्गत सक्षम अधिकाऱ्याला प्रथम कसूरदार करपात्र व्यक्तीला १५ दिवसांच्या आत विवरण सादर करणे आवश्यक असल्याबाबत नोटीस निर्गमित करावी लागेल. जर करपात्र व्यक्ती दिलेल्या कालावधीत विवरण दाखल करण्यात अपयशी ठरली, तर सक्षम अधिकारी, त्याच्याकडे उपलब्ध असलेल्या सर्व संबंधित दस्तऐवज विचारात घेऊन, त्याच्या उत्कृष्ट निर्णयशक्तीचा वापर करून, विवरण कसूरदार व्यक्तीची कर दायित्व निर्धारित करण्याबाबत कार्यवाही सुरू करील. (कलम ६२).

प्र.७. :- कोणत्या परिस्थितीत कलम ६० अंतर्गत निर्गमित केलेला "सर्वोत्कृष्ट निर्धारण निर्णयशक्ती" (best judgement assessment) आदेश मागे घेता येतो?

उत्तर :- जर करपात्र व्यक्तीने सर्वोत्कृष्ट निर्धारण निर्णयशक्ती आदेश प्राप्त झाल्यापासून ३० दिवसांच्या आत कसूर झालेल्या कालावधी संबंधित वैध विवरण सादर केले (म्हणजे विवरण दाखल करणे आणि त्याने निर्धारित

केल्यानुसार कर अदा करणे), तर CGST/SGST अधिनियम कलम ६२ अंतर्गत सक्षम अधिकाऱ्याने पारित केलेला सर्वोत्कृष्ट निर्धारण निर्णयशक्ती आदेश आपोआप रद्द होतो.

प्र.८. :- कलम ६२ (सर्वोत्कृष्ट निर्णयशक्ती) आणि ६३ (विवरणपत्र दाखल न करणारे - Non-filers) अंतर्गत आदेश पारित करण्याची कालमर्यादा काय आहे?

उत्तर :- कलम ६२ किंवा ६३ अंतर्गत निर्धारण आदेश पारित करण्याची कालमर्यादा वार्षिक विवरण दाखल करण्याच्या अंतिम दिनांकापासून (due date) पाच वर्षे असते.

प्र.९. :- एक व्यक्ती कर अदा करण्यास जबाबदार आहे, परंतु स्वतः नोंदणीकृत करून घेतलेले नसल्यास, अश्या व्यक्तीबाबत कोणता कायदेशीर विकल्प/पर्याय आहे?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम ६३ अंतर्गत या बाबींसाठी अशी तरतूद करण्यात आली आहे की, संबंधित कर कालावधीसाठी, त्याच्या निर्णयशक्तीनुसार (best judgement) सक्षम अधिकारी कर दायित्व निर्धारित करून आदेश पारित करू शकतो. तथापि कर अदा न केलेल्या संबंधित आर्थिक वर्षाचे वार्षिक विवरण दाखल करण्याच्या दिनांकापासून पाच वर्षांच्या आत अशा प्रकारचा आदेश पारित केला पाहिजे.

प्र.१०. :- कर अधिकारी कोणत्या परिस्थितीत "संक्षिप्त कर निर्धारण /आकारणी"(summary assessment) ची कार्यवाही सुरू करू शकतो?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम ६४ अनुसार महसूल सुरक्षित करण्यासाठी संक्षिप्त कर निर्धारण/आकारणी सुरू करता येते जेव्हा :-

(क) अधिनियमांतर्गत करपात्र व्यक्तीवर कर अदा करण्याची जबाबदारी असल्याचा पुरावा सक्षम अधिकाऱ्याकडे असेल, आणि

(ख) निर्धारण आदेश पारित करतांना झालेल्या विलंबाचा प्रतिकूल परिणाम महसूलावर होईल अशी सक्षम अधिका-यास खात्री असल्यास.

अशा प्रकारचा आदेश अप्पर आयुक्त /संयुक्त आयुक्त यांच्या परवानगीने पारित करता येईल.

प्र.११.:- अपीलीय उपाययोजने खेरीज, करदात्याकडे "संक्षिप्त कर निर्धारण/आकारणी" आदेशाच्या संदर्भात कोणता अन्य विकल्प किंवा पर्याय उपलब्ध आहे का?

उत्तर :- करपात्र व्यक्ती, जिच्या विरूद्ध संक्षिप्त कर निर्धारण/आकारणी आदेश पारित करण्यात आला आहे, ती सदर आदेश मागे घेण्याकरीता आदेश प्राप्त झाल्याच्या दिनांकापासून ३० दिवसांच्या आत याबाबत क्षेत्रीय अधिकार प्राप्त अप्पर / संयुक्त आयुक्त यांच्याकडे अर्ज दाखल करू शकते. जर उपरोक्त अधिका-यास सदर आदेश चुकीचे वाटले तर त्या अधिका-यास ते आदेश मागे घेता येतील आणि CGST/SGST अधिनियम कलम ७३ किंवा कलम ७४ अनुसार कर दायित्व निश्चित करण्याचे आदेश सक्षम अधिका-यास देता येतील. अप्पर / संयुक्त आयुक्तांना जर संक्षिप्त कर निर्धारण/आकारणी आदेश चुकीचा वाटल्यास, ते स्वयंप्रेरणेने स्वतः उपरोक्त प्रमाणे कार्यवाही करू शकतात. (CGST/SGST अधिनियम कलम ६४).

प्र.१२. :- करपात्र व्यक्तीच्या विरूद्ध संक्षिप्त कर निर्धारण /आकारणी आदेश पारित करणे आवश्यक आहे का?

उत्तर :- नाही. काही विशिष्ट बाबतीत जेव्हा वस्तू/माल परिवहनात आहेत किंवा गोदामात साठवून ठेवण्यात आलेल्या आहेत, आणि अशा प्रकारच्या वस्तू/माल करपात्र व्यक्तीला निश्चित करता येत नाहीत, तेव्हा ज्या व्यक्तीच्या ताब्यात अशा प्रकारचा वस्तू/माल आहे, त्या व्यक्तीला याबाबत "करपात्र व्यक्ती" मानले जाईल आणि त्या व्यक्तीचे कर निर्धारण केले जाईल (assessed to tax). (CGST/SGST अधिनियम कलम ६४ मधील अटीनुसार).

प्र. १३. :- करदात्यांचे लेखापरीक्षण कोण करणार?

उत्तर :- GST अधिनियमात खाली स्पष्ट केल्यानुसार तीन प्रकारची लेखापरीक्षणे विहित केलेली आहेत :-

- (क) सनदी लेखापाल किंवा परिव्यय लेखापालाद्वारे लेखापरीक्षण :-
प्रत्येक नोंदणीकृत व्यक्तीने, ज्याची उलाढाल विहित मर्यादा पार करते, त्याचे लेखे सनदी लेखापाल (Chartered Accountant) किंवा परिव्यय लेखापाल (Cost Accountant) यांच्याकडून लेखापरीक्षित करून घेतले पाहिजे. (CGST/SGST अधिनियम कलम ३५(५))
- (ख) विभागाद्वारे लेखापरीक्षण : आयुक्त किंवा आयुक्तांनी सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशाद्वारे अधिकार प्रदान केलेल्या CGST किंवा SGST किंवा UTGST यांच्या कोणत्याही अधिकाऱ्यास कोणत्याही नोंदणीकृत व्यक्तीचे लेखापरीक्षण आयोजित करता येईल. (CGST/SGST अधिनियम कलम ६५)
- (ग) विशेष लेखापरीक्षण : छाननी, चौकशी, तपासणी किंवा अन्य कोणत्याही कार्यवाहीच्या कोणत्याही टप्प्यावर, जर विभागाचे असे मत झाले की मूल्य/किंमत अचूकपणे घोषित करण्यात आलेली नाही किंवा वापरलेला लाभ नियमित मर्यादेत नाही, तर विभागाने नामनिर्देशित केलेल्या सनदी लेखापाल (Chartered Accountant) किंवा परिव्यय लेखापाल (Cost Accountant) यांच्याद्वारे विशेष लेखापरीक्षण करण्याचे आदेश विभाग देईल. (CGST/SGST अधिनियम कलम ६६)

प्र.१४. :- लेखापरीक्षणाची पूर्वसूचना देणे आवश्यक आहे का?

उत्तर :- होय, लेखापरीक्षण आरंभ करण्यापूर्वी करपात्र व्यक्तीला नियमित कामकाजाच्या किमान १५ दिवस अगोदर पूर्वसूचना देणे आवश्यक आहे.

प्र.१५. :- लेखापरीक्षण किती कालावधीच्या आत पूर्ण करावे?

उत्तर :- लेखापरीक्षणाच्या आरंभापासून तीन महिन्यांच्या आत किंवा आयुक्तांच्या मान्यतेने वाढीव सहा महिन्यात लेखापरीक्षण पूर्ण करणे आवश्यक आहे.

प्र.१६. :- लेखापरीक्षणाचा आरंभ (Commencement of Audit) म्हणजे काय?

उत्तर :- "लेखापरीक्षणाचा आरंभ (Commencement of Audit)" ही संज्ञा महत्वाची आहे. कारण या आरंभ दिनांकाला अनुलक्षून लेखापरीक्षण दिलेल्या वेळेच्या चौकटीत पूर्ण करणे आवश्यक आहे. लेखापरीक्षणाचा आरंभ म्हणजे खालील घटनांपैकी, नंतरची घटना :-

- (क) लेखापरीक्षण प्राधिकाऱ्यांना आवश्यक असलेले दस्तऐवज /लेखापत्रके त्यांना उपलब्ध करून देण्यात आल्याचा दिनांक, किंवा
- (ख) करदात्याच्या कार्यालयात लेखापरीक्षणाची प्रत्यक्ष सुरुवात केल्याचा दिनांक.

प्र.१७. :- लेखापरीक्षणाची सूचना प्राप्त झाल्यावर, करपात्र व्यक्तीचे उत्तरदायित्व काय आहे?

उत्तर :- करपात्र व्यक्तीला आवश्यक आहे की :

- (क) प्राधिकाऱ्यांकडे उपलब्ध असलेल्या किंवा मागणी केलेल्या दस्तऐवज/लेखापत्रके यांचे तपासकार्य सुलभतेने पार पडेल अशी व्यवस्था करणे.
- (ख) लेखापरीक्षणाच्या पूर्ततेसाठी प्राधिकाऱ्यांना आवश्यक असणारी माहिती उपलब्ध करून देणे.
- (ग) लेखापरीक्षण योग्य वेळेत पूर्ण करण्यासाठी सहकार्य करणे.

प्र.१८.:- लेखापरीक्षण पूर्ण झाल्यावर सक्षम अधिकारी कोणती कार्यवाही करील?

उत्तर :- सक्षम अधिकारी लेखापरीक्षण पूर्ण झाल्यावर ३० दिवसांच्या आत करपात्र व्यक्तीला त्याचे निष्कर्ष, निष्कर्षामागील कारणे आणि सदर निष्कर्षाबाबत करपात्र व्यक्तीचे अधिकार आणि उत्तरदायित्व सूचित करील.

प्र.१९. :- कोणत्या परिस्थितीत विशेष लेखापरीक्षण सुरू केले जाईल?

उत्तर :- विशेष लेखापरीक्षण छाननी व तपासणी इत्यादींच्या दरम्यान केस गुंतागुतीची असल्याचे किंवा महसूलाला जास्त धोका असल्याचे लक्षात येते यासारख्या मर्यादित परिस्थितीत सुरू करता येते. सदर अधिकार CGST/SGST अधिनियम कलम ६६ प्रदान करण्यात आले आहेत.

प्र.२०. :- विशेष लेखापरीक्षणाची लिखित माहिती बजावण्याचे अधिकार कोणाला आहेत?

उत्तर :- आयुक्तांच्या पूर्व मान्यतेनंतर साहाय्यक / उप आयुक्त यांना विशेष लेखापरीक्षणाची लिखित माहिती बजावता येते.

प्र.२१. :- विशेष लेखापरीक्षण कोण करणार?

उत्तर :- आयुक्तांनी नामनिर्देशित केलेल्या सनदी लेखापाल (Chartered Accountant) किंवा परिव्यय लेखापाल (Cost Accountant) यांना विशेष लेखापरीक्षण करता येईल.

प्र.२२.:- लेखापरीक्षण अहवाल सादर करण्यासाठी कालमर्यादा काय आहे?

उत्तर :- लेखापरीक्षकांनी अहवाल ९० दिवसांच्या आत सादर केला पाहिजे किंवा पुढील वाढीव ९० दिवसांच्या कालावधीच्या आत अहवाल सादर केला पाहिजे.

प्र.२३. :- विशेष लेखापरीक्षणाच्या खर्चाची जबाबदारी कोणाची असेल?

उत्तर :- आयुक्त दस्तऐवजांची तपासणी/लेखापरीक्षण खर्च तसेच लेखापरीक्षकांचे मानधन निश्चित करतील आणि सदर खर्चाची जबाबदारी घेतील.

प्र.२४. :- विशेष लेखापरीक्षणानंतर कर प्राधिकारी काय कारवाई करतील?

उत्तर :- विशेष लेखापरीक्षणातील निष्कर्ष /निरीक्षणांच्या आधारे CGST/SGST अधिनियम कलम ७३ किंवा कलम ७४ अंतर्गत कारवाई सुरु करता येईल.

*****

१४. परतावा (Refunds)

प्र. १.:- परतावा (Refund) म्हणजे काय ?

उत्तर. :- CGST/SGST अधिनियम कलम ५४ मध्ये "परतावा (Refund)" ची चर्चा केली आहे. परताव्यामध्ये खालील बाबींचा समावेश आहे.

- (क) विवरणात केलेल्या दाव्यानुसार इलेक्ट्रॉनिक कॅश लेजर मध्ये असलेली कोणतीही शेष रक्कम;
- (ख) (i) कर अदा न करता केलेले शून्य दर पुरवठे किंवा (ii) उत्पादन पुरवठ्यावरील कराच्या दरापेक्षा कच्च्या मालावरील कर दर जास्त असल्याने झालेला संचित लाभ (शून्य दर किंवा पूर्णतः करमुक्त पुरवठे व्यतिरिक्त), अशा बाबत कोणतेही न वापरलेले इनपूट टॅक्स क्रेडिट ;
- (ग) संयुक्त राष्ट्रांची विशेष प्रातिनिधिक कंपनी किंवा United Nations (Privileges and Immunities) Act, १९४७ अंतर्गत अधिसूचित केलेल्या बहुराष्ट्रीय/बहुपक्षीय वित्तीय संस्था आणि संघटना, परदेशी वकिलाती किंवा दूतावास यांनी कोणत्याही आवक पुरवठ्यावर अदा केलेला कर.

प्र. २.:- न वापरलेल्या इनपूट टॅक्स क्रेडिटला परतावा (Refund) म्हणून अनुमती देता येईल का?

उत्तर.:- न वापरलेला इनपूट टॅक्स क्रेडिट परतावा म्हणून अनुज्ञेय होतो, कलम ५४ उपकलम (३) मधील तरतुदीनुसार खालील परिस्थितीमध्ये :-

- (i) कर अदा न करता केलेले शून्य दर पुरवठे;
- (ii) उत्पादन पुरवठ्यावरील कराच्या दरापेक्षा कच्च्या मालावरील कर दर जास्त असल्याने झालेला संचित लाभ (शून्य दर किंवा पूर्णतः करमुक्त पुरवठे व्यतिरिक्त).

तथापि न वापरलेल्या इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा परतावा मिळणार नाही, अशा प्रकरणात जेव्हा भारताबाहेर निर्यात केलेल्या मालावर निर्यात शुल्क आकारण्यात आलेले असते आणि तसेच वस्तू/माल किंवा सेवा किंवा दोन्हीचा

पुरवठाकर्ता केंद्रीय कराबाबत कर परताव्याचा (drawback) लाभ घेतो किंवा सदर पुरवठ्यांवर अदा केलेल्या एकात्मिक कराचा परतावा घेतो.

प्र. ३.:- भारतातून निर्यात केलेल्या मालावर निर्यात शुल्क आकारले जात असले तर त्याबाबतीत न वापरलेल्या इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) परतावा (Refund) देता येईल का?

उत्तर.:- CGST / SGST अधिनियम कलम ५४(३) मधील द्वितीय अटीनुसार न वापरलेल्या इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा परतावा मिळणार नाही जेव्हा भारताबाहेर निर्यात केलेल्या मालावर निर्यात शुल्क आकारण्यात आलेले असते.

प्र.४.:- आर्थिक वर्षाच्या अखेरीस न वापरलेल्या इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (GSTलागू झाल्यानंतर) परतावा (Refund) देता येईल का?

उत्तर. :- GST कायद्यामध्ये आर्थिक वर्षाच्या अखेरीस अशा न वापरलेल्या इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा परतावा देण्यासंबंधी कोणतीही तरतूद नाही. सदर इनपूट टॅक्स क्रेडिट आगामी आर्थिक वर्षात अग्रेषित केले जाईल.

प्र. ५.:- समजा करपात्र व्यक्तीने चुकीने IGST/CGST/SGST कर आंतर-राज्य/राज्यांतर्गत पुरवठ्यावर भरलेला असल्यास, आणि त्याचे स्वरूप जर कालांतराने स्पष्ट झाले. चुकीने भरलेल्या IGST मध्ये CGST/SGST समायोजित करता येईल का? किंवा अनुक्रमे उलटपक्षी (vice versa)?

उत्तर.:- करपात्र व्यक्तीला CGST/SGST किंवा IGST, अदा केलेल्या चुकीच्या IGST किंवा CGST/SGST बरोबर समायोजित करता येणार नाही. परंतु ती व्यक्ती अशा प्रकारे चुकीने अदा केलेल्या कर परताव्यास पात्र असेल. (CGST/SGST अधिनियम कलम ७७).

प्र. ६.:- दूतावास किंवा संयुक्त राष्ट्र यांनी केलेल्या खरेदीवर कर आकारला जाईल की सूट देण्यात येईल ?

उत्तर.:- दूतावास किंवा संयुक्त राष्ट्र यांनी केलेल्या खरेदीवर कर आकारला जाईल आणि त्यानंतर CGST/SGST अधिनियम कलम ५४(२) अनुसार परताव्यासाठी त्यांना दावा करता येईल. सदर दावा CGST/SGST परतावा नियम अंतर्गत विहित पद्धतीने, सदर पुरवठा ज्या महिन्यात प्राप्त झाला त्या महिन्याच्या अंतिम दिवसापासून सहा महिने समाप्त होण्यापूर्वी, दाखल करावा लागेल.

[संयुक्त राष्ट्र संघ आणि वकिलाती किंवा दुतावास यांना विशिष्ट ओळख क्रमांक (Unique Identity Number) घ्यावा लागेल (CGST/SGST अधिनियम कलम २६(१)) आणि पुरवठाकर्त्याच्या/पुरवठाकर्त्याच्या जावक पुरवठा विवरणात त्यांनी केलेली खरेदी त्यांच्या विशिष्ट ओळख क्रमांकासमोर दर्शविल्या जातील.]

प्र. ७.:- परतावा (Refund) घेण्याची कालमर्यादा काय आहे?

उत्तर.:- CGST/SGST अधिनियम कलम ५४ च्या स्पष्टीकरणात नमूद केल्याप्रमाणे, परताव्यासाठी दावा करणाऱ्या व्यक्तीला प्रस्तुत तारखेपासून दोन वर्षांच्या समाप्तीच्या आत अर्ज दाखल करावा लागेल.

प्र. ८.:- "अनुचित लाभ तत्त्व" (principle of unjust enrichment) परताव्यासाठी (Refund) लागू होईल का?

उत्तर.:- "अनुचित लाभ तत्त्व" (principle of unjust enrichment) परताव्यांच्या सर्व प्रकरणात लागू होईल, खालील प्रकरणे वगळता :-

- (i) वस्तू/माल किंवा सेवा किंवा दोन्ही यांच्या शून्य दर पुरवठ्यांवर अदा केलेल्या किंवा सदर शून्य दर पुरवठे तयार करण्यासाठी वापरण्यात आलेला कच्चा माल किंवा इनपूट सेवा यांच्यावर अदा केलेल्या कराचा परतावा;
- (ii) (i) कर अदा न करता केलेले शून्य दर पुरवठे किंवा (ii) उत्पादन पुरवठ्यावरील कराच्या दरापेक्षा कच्च्या मालावरील कर दर जास्त असल्याने झालेला संचित लाभ (शून्य दर किंवा पूर्णतः करमुक्त पुरवठे

व्यतिरिक्त), अशा दोन्ही बाबत कोणतेही न वापरलेले इनपूट टॅक्स क्रेडिट;

- (iii) पुरवठा जो पूर्णतः किंवा अंशतः पुरविला नाही, आणि ज्याच्यासाठी बीजक निर्गमित करण्यात आले नाही, अशा पुरवठ्यावर अदा केलेल्या कराचा परतावा;
- (iv) CGST/SGST अधिनियम कलम ७७ च्या अनुसार कराचा परतावा, म्हणजेच अयोग्य रीतीने संकलित केलेला आणि केंद्र सरकार किंवा राज्य सरकारला अदा केलेला कर;
- (v) जर अदा केलेल्या कराचा किंवा व्याजाचा खर्च/फरक अन्य कोणत्याही व्यक्तीला लाभार्थ दिलेला नाही;
- (vi) सरकार/शासनाने अधिसूचित केल्यावर, कराचा खर्च/फरक स्वीकारलेला आहे अशा अन्य वर्गातील व्यक्ती.

प्र. ९.:- जर ग्राहकांना कर हस्तांतरित केलेला असेल, तर परतावा मंजूर होऊ शकतो का?

उत्तर.:- होय, तथापि अशाप्रकारे परत करण्यात आलेली रक्कम ग्राहक कल्याण निधीत (कन्झुमर वेलफेअर फंड) जमा करावी लागेल. (CGST/SGST अधिनियम कलम ५७).

प्र. १०.:- परतावा/Refund मंजूर करण्यासाठी कालमर्यादा आहे का?

उत्तर.:- होय, सर्व बाबतीत पूर्ण असलेला अर्ज प्राप्त झाल्याच्या दिनांकापासून ६० दिवसांच्या आत परतावा मंजूर केला पाहिजे. जर परतावा पूर्वोक्त ६० दिवसांच्या कालावधीत मंजूर केला नाही तर CGST/SGST अधिनियम कलम ५६ च्या अनुसार अधिसूचित दराने व्याज अदा करावे लागेल. तथापि CGST/SGST अधिनियम कलम ५४ उपकलम (६) अनुसार विशिष्ट प्रवर्गातील नोंदणीकृत व्यक्तीनी केलेल्या शून्य दर पुरवठ्यांच्या बाबतीत जेथे "तात्पुरता परतावा" (provisional refund) दाव्याच्या रकमेच्या ९०% पर्यंत परत मिळण्यास पात्र आहे, अशा प्रकरणात परताव्याच्या दाव्याची पोच दिल्याच्या दिनांकापासून सात दिवसांच्या आत तात्पुरता परतावा दिला पाहिजे.

प्र. ११.:- विभागाला परतावा/Refund रोखून ठेवता येतो का?

उत्तर.:- होय, खालील परिस्थितीत परतावा रोखून ठेवता येईल :

- (i) जर व्यक्तीने विवरण(returns) सादर केले नसल्यास, विवरण सादर करेपर्यंत;
- (ii) जर नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीला कोणताही कर,व्याज किंवा दंड भरणे आवश्यक असल्यास, ज्याला अपील प्राधिकारी/चौकशी मंडळ/न्यायालय यांनी स्थगिती दिलेली नसल्यास, त्या व्यक्तीने करावरील व्याज किंवा दंड अदा करेपर्यंत;

सक्षम अधिकारी, अदा न केलेले कर, व्याज, दंडाची रक्कम, विलंब शुल्क, जर काही असल्यास, परताव्याच्या रकमेतून वजा करू शकतो - CGST/SGST अधिनियम कलम ५४(१०)(डी).

- (iii) आयुक्तांना परतावा रोखता येतो, जर, परताव्याचा आदेश अपीलाधीन आहे आणि त्यांच्या मतानुसार केलेल्या गैरव्यवहारामुळे किंवा फसवणुकीमुळे अशाप्रकारच्या परताव्यास अनुमती दिल्यास महसूलावर विपरीत परिणाम होईल - CGST/SGST अधिनियम कलम ५४ (११).

प्र. १२.:- CGST/SGST अधिनियम कलम ५४ (११) अंतर्गत जेथे परतावा रोखून ठेवलेला असेल, करपात्र व्यक्तीला व्याज अदा करण्यात येईल का?

उत्तर.:- जर अपीलाच्या निकालाने किंवा पुढील कारवाईमुळे करपात्र व्यक्ती परताव्यासाठी योग्य ठरल्यास ती व्यक्ती अधिसूचित दराने व्याजासाठीसुध्दा हक्कदार असेल. [CGST/SGST अधिनियम कलम ५४ (१२)]

प्र. १३.:- परताव्यासाठी (Refund) काही सिमीत मर्यादा आहेत का?

उत्तर.:- जर रक्कम र.१०००/- पेक्षा कमी असल्यास परतावा दिला जाणार नाही. (CGST/SGST अधिनियम कलम ५४ (१४))

प्र. १४.:- अस्तित्वात असलेल्या कायद्यानुसार मिळणारा परतावा कशाप्रकारे देण्यात येईल?

उत्तर.:- अस्तित्वात असलेल्या कायद्यानुसार मिळणारा परतावा अस्तित्वात असलेल्या कायद्यातील तरतुदीनुसार देण्यात येईल आणि तो रोख स्वरूपात देण्यात येईल आणि इनपूट टॅक्स क्रेडिट (ITC) म्हणून उपलब्ध होणार नाही.

प्र. १५.:- दस्तऐवजाची शहानिशा करण्याच्या अगोदर परतावा/Refund देता येईल कां ?

उत्तर.:- वस्तू/माल किंवा सेवा किंवा दोन्हीचे शून्य दर पुरवठ्यांच्या संबंधी नोंदणीकृत व्यक्तीच्या परतावा दाव्याबाबत (नोंदणीकृत व्यक्तींखेरीज अधिसूचित केल्यानुसार इतर अन्य व्यक्ती), CGST/SGST अधिनियम कलम ५४ उपकलम ६ अनुसार विहित करण्यात आलेल्या सदर अटी आणि निर्बंधांच्या अधीन राहून दस्तऐवजाची शहानिशा करण्यापूर्वी ९०% परतावा तात्पुरत्या आधारावर मंजूर करता येईल.

प्र. १६.:- निर्याती अंतर्गत परताव्यासाठी (Refund) परतावा मंजुरीसाठी बी.आर.सी. (BRC) ची जरूरी आहे का?

उत्तर.:- वस्तू/मालाच्या निर्याती संबंधीच्या परतावा बाबत, परतावा अधिनियमात परतावा दावा दाखल करण्यासाठी आवश्यक दस्तऐवज म्हणून BRC (Bank Realization Certificate) विहित केलेले नाही. तथापि सेवांच्या निर्यातीसाठी परताव्याच्या अर्जासोबत BRCचे तपशील सादर करणे आवश्यक आहे.

प्र. १७.:- "अनुचित लाभ तत्त्व" (unjust enrichment) निर्यात किंवा SEZ यूनिट्सना करण्यात आलेल्या पुरवठ्यांना लागू आहे का?

उत्तर.:- अनुचित लाभ तत्त्व (unjust enrichment) शून्य दर पुरवठ्यांना लागू होणार नाही (म्हणजेच निर्यात आणि SEZ यूनिट्सना करण्यात आलेले पुरवठे).

प्र. १८.:- "अनुचित लाभ तत्त्व" (unjust enrichment) आपल्या बाबतीत लागू पडत नाहीत हे एक व्यक्ती कसे सिध्द करू शकेल?

उत्तर.:- जेथे परतावा दावा ₹.२ लाखापेक्षा कमी आहे, अर्जदाराकडे उपलब्ध असलेल्या दस्तऐवज किंवा इतर पुराव्यांच्या आधारित, अर्जदाराने केलेले प्रतिज्ञापत्र (Self-declaration), जे प्रमाणित करते की कराचा खर्च/करातील फरकाची रक्कम अन्य कोणत्याही व्यक्तीकडून वसूल केलेली नाही, त्यायोगे अर्जदार परतावा मिळण्यास पात्र ठरेल. तथापि जर परतावा दावा ₹.२ लाखापेक्षा जास्त असेल, कराचा खर्च/करातील फरकाची रक्कम अन्य कोणत्याही व्यक्तीकडून वसूल केलेली नाही याबाबत अर्जदाराला सनदी लेखापाल (Chartered Accountant) किंवा परिव्यय लेखापाल (Cost Accountant) यांचे प्रमाणपत्र सादर करावे लागेल.

प्र. १९.:- आज VAT/CST अंतर्गत निर्यातदार व्यापारी एक प्रतिज्ञा पत्र (declaration form) सादर करून कर न भरता माल खरेदी करू शकतात. GST मध्ये अशी पद्धत असेल काय ?

उत्तर.:- नाही, GST कायद्यात सदर तरतूद नसेल. त्यांना कर भरून मालाची खरेदी करावी लागेल आणि CGST/SGST अधिनियम कलम ५४(३) अनुसार न वापरलेल्या इनपूट टॅक्स क्रेडिटच्या (ITC) परताव्यासाठी (Refund) दावा करावा लागेल.

प्र.२०.:- सध्या केंद्रीय अधिनियमांतर्गत, निर्यातदारांना शुल्क भरून कच्चा माल/input प्राप्त करण्याची परवानगी आहे, त्यावर ITCचा लाभ घेता येतो आणि शुल्क अदा करून वस्तू/मालाची निर्यात करता येते (ITCचा वापर केल्यानंतर) आणि त्यानंतर निर्यात मालावर अदा केलेल्या शुल्काच्या परताव्यासाठी दावा करता येतो. ही पद्धत GST मध्ये चालू राहिल का?

उत्तर :- होय. IGST अधिनियम कलम १६ अनुसार, नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तीला पर्याय असेल - बंधपत्र (Bond) किंवा हमी पत्र (Letter of Undertaking) अंतर्गत IGSTचे अधिदान (payment) न करता वस्तू/माल किंवा

सेवांची निर्यात करणे आणि इनपूट टॅक्स क्रेडिट परताव्याचा दावा करणे किंवा IGSTचे अधिदान (payment) करून वस्तू/माल किंवा सेवांची निर्यात करणे आणि अदा केलेल्या IGSTच्या परताव्याचा दावा करणे.

प्र.२१. :- परतावा दाव्याची पोच देण्याचा कालावधी काय आहे?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम ४९ उपकलम (६) अनुसार जेथे इलेक्ट्रॉनिक कॅश लेजर मधून परतावा घेण्यासाठी संबंधित कर कालावधीच्या सादर केलेल्या विवरणाद्वारे केलेल्या दाव्याशी संबंधित अर्ज असतो, तेव्हा विवरण सादर होताच पोच दिली जाईल आणि इतर सर्व परतावा दाव्यांच्या प्रकरणांत, सर्व बाबतीत पूर्ण असलेला अर्ज प्राप्त झालेल्या दिनांकापासून १५ दिवसांच्या आत अर्जदारास पोच दिली जाईल.

प्र.२२.:- तात्पुरता परतावा देण्याचा कालावधी काय आहे?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम ५४ उपकलम (६) अनुसार शून्य दर पुरवठ्यांच्या बाबत दाव्याच्या रकमेच्या ९०% पर्यंत तात्पुरता परतावा, परतावा दाव्यासाठी केलेल्या परिपूर्ण अर्जाची पोच दिलेल्या दिनांकापासून सात दिवसांच्या दिला पाहिजे.

प्र.२३.:- परतावा दावा दाखल करण्यासाठी काही विहित नमूना आहे का?

उत्तर :- प्रत्येक परतावा दावा फॉर्म GST RFD-1 मध्ये दाखल केला पाहिजे. तथापि इलेक्ट्रॉनिक कॅश लेजर मधील शेष रकमेच्या परताव्याच्या दाव्याची, फॉर्म GSTR-3, GSTR-4, किंवा GSTR-7 मध्ये यथास्थिती संबंधित कालावधीची मासिक/त्रैमासिक विवरणे सादर करून त्याद्वारे मागणी करता येते.

प्र.२४. :- परतावा दावा मंजूर करण्यासाठी विशेष नमूना आहे का?

उत्तर :- दावा व्यवस्थित रीतीने दाखल झालेला असल्यास, सक्षम अधिकारी फॉर्म GST RFD-06 मध्ये परतावा मंजूर करील आणि अधिदान आदेश (payment advice) फॉर्म GST RFD-05 मध्ये निर्गमित करील. त्यानंतर

परताव्याची रक्कम इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने अर्जदाराच्या निर्देशित बँकेच्या खात्यात जमा होईल.

प्र.२५.:- परतावा दाव्यात त्रूटी (deficiencies) असल्यास काय होईल?

उत्तर :- परतावा दाव्यात त्रूटी असल्यास १५ दिवसाच्या आत निर्देशित केली पाहिजे. सदर विसंगतीत दुरुस्ती करून अर्ज दाखल करण्यासाठी, सक्षम अधिकारी विसंगती निर्देशित करणारा फॉर्म GST RFD-03 अर्जदारास सामाईक पोर्टलद्वारे इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने निर्गमित करील.

प्र.२६. :- कोणतेही कारण न देता परतावा दावा नाकारता येतो का?

उत्तर :- नाही. जेव्हा सक्षम अधिकाऱ्याची खात्री पटते की दावा स्वीकारार्ह नाही, सक्षम अधिकारी फॉर्म GST RFD-08 मध्ये अर्जदारास नोटीस निर्गमित करून पंधरा दिवसांच्या आत फॉर्म GST RFD-09 स्वरूपात त्याला उत्तर देण्याबाबत निर्देशित करील आणि अर्जदाराचे उत्तर विचारात घेतल्यानंतर, सक्षम अधिकाऱ्यास परतावा दावा स्वीकारता किंवा नाकारता येईल आणि फक्त GST RFD-06 मध्ये आदेश निर्गमित करता येतील.

*****

१५. मागणी आणि वसुली (Demand & Recovery)

प्र.१:- कमी भरलेला कर किंवा न भरलेला कर किंवा घेतलेली चुकीची परतावा रक्कम किंवा चुकीच्या पद्धतीने घेतलेला इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ किंवा केलेला वापर, इत्यादी बाबत वसुलीसाठी कोणता कलम लागू आहे?

उत्तर:- ज्या बाबींमध्ये लबाडी/दडपादडपी/चुकीची माहिती याबाबत समर्थन करण्यात आलेले नाही त्याबाबतीत कलम ७३ लागू होते आणि जेथे लबाडी/दडपादडपी/चुकीची माहिती इत्यादीबाबत तरतूदी लागू होतात त्याबाबतीत कलम ७४ लागू होते.

प्र.२:- कलम ७३ अंतर्गत कारणे दाखवा नोटीस निर्गमित करण्यापूर्वी करभार असलेल्या व्यक्तीने रक्कम व्याजासह अदा केली तर काय होईल?

उत्तर :- अशा प्रकरणात सक्षम अधिकाऱ्याद्वारे नोटीस निर्गमित केली जाणार नाही. {कलम ७३(६)}

प्र.३. :- जर कलम ७३ अंतर्गत कारणे दाखवा नोटीस दिलेली असेल आणि त्यानंतर नोटिसप्राप्त व्यक्तीने लागू असलेल्या व्याजासह रक्कम अदा केल्यास, न्यायालयीन निर्णय घेणे आवश्यक आहे का?

उत्तर:- सदर व्यक्तीने नोटीस निर्गमित झाल्याच्या दिनांकापासून ३० दिवसांच्या आंत व्याजासह कर भरल्यास, दंड भरावा लागणार नाही आणि या नोटीस अंतर्गत सर्व कार्यवाह्या समाप्त झाल्याचे मानण्यात येईल. {कलम ७३(८)}

प्र.४:- कारणे दाखवा नोटीस पाठविण्यासाठी समर्पक (relevant) दिनांक कोणता असेल?

उत्तर :-

(i) कलम ७३ बाबत (लबाडी/तथ्य दडपणे/हेतुपुरस्सर चुकीची माहिती देणे याखेरीज इतर प्रकरणात) मागणीशी संबंधित आर्थिक वर्षासाठी वार्षिक

विवरण दाखल करण्याचा अंतिम दिनांक, समर्पक दिनांक मानला जाईल. वार्षिक विवरण दाखल करण्याच्या अंतिम दिनांकापासून तीन वर्षांच्या कालावधीच्या आत कारणे दाखवा नोटीस बाबत अधिकृत निर्णय/न्यायालयीन निर्णय घेतला पाहिजे. न्यायालयीन निर्णयासाठी निश्चित असलेल्या कालमर्यादेच्या किमान तीन महिने अगोदर कारणे दाखवा नोटीस निर्गमित करणे आवश्यक आहे. {कलम ७३(२ व १०)}

- (ii) कलम ७४ बाबत (लबाडी/तथ्य दडपणे/हेतुपुरस्सर चुकीची माहिती देणे अंतर्भूत असलेल्या प्रकरणात) मागणीशी संबंधित आर्थिक वर्षासाठी वार्षिक विवरण दाखल करण्याचा अंतिम दिनांक, समर्पक दिनांक मानला जाईल. वार्षिक विवरण दाखल करण्याच्या अंतिम दिनांकापासून पाच वर्षांच्या कालावधीच्या आत कारणे दाखवा नोटीस बाबत अधिकृत निर्णय/न्यायालयीन निर्णय घेतला पाहिजे. न्यायालयीन निर्णयासाठी निश्चित असलेल्या कालमर्यादेच्या किमान सहा महिने अगोदर कारणे दाखवा नोटीस निर्गमित करणे आवश्यक आहे. {कलम ७४(२ व १०)}

प्र.५.:- प्रकरणे न्यायप्रविष्ट (adjudication) करण्यासाठी कालमर्यादा आहे का?

उत्तर :-

- (i) कलम ७३ बाबत (लबाडी/तथ्य दडपणे/हेतुपुरस्सर चुकीची माहिती देणे याखेरीज इतर प्रकरणात) प्रकरणे न्यायप्रविष्ट करण्याची कालमर्यादा, मागणीशी संबंधित आर्थिक वर्षासाठी वार्षिक विवरण दाखल करण्याचा अंतिम दिनांकापासून तीन वर्षे आहे. {कलम ७३ (१०)}
- (ii) कलम ७४ बाबत (लबाडी/तथ्य दडपणे/हेतुपुरस्सर चुकीची माहिती देणे अंतर्भूत असलेल्या प्रकरणात) प्रकरणे न्यायप्रविष्ट करण्याची कालमर्यादा, मागणीशी संबंधित आर्थिक वर्षासाठी वार्षिक विवरण दाखल करण्याचा अंतिम दिनांकापासून पाच वर्षे आहे. {कलम ७४ (१०)}

प्र.६.:- लबाडी/तथ्य दडपणे/हेतुपुरस्सर चुकीची माहिती देणे प्रकरणात करभार असलेल्या व्यक्तीने व्याजासह मागणी रक्कम नोटीस

निर्गमित करण्यापूर्वी अदा केल्यास, त्या व्यक्तीला कारवाईतून सूट मिळेल का?

उत्तर :- होय. करभार असलेल्या व्यक्तीला स्वतः निश्चित केल्यानुसार किंवा सक्षम अधिकाऱ्याने सूचित केल्यानुसार व्याजासह कराची रक्कम आणि संबंधित कर रकमेच्या १५% एवढा दंड भरण्याचा पर्याय उपलब्ध आहे आणि रक्कम अदा केल्यानंतर अशाप्रकारे अदा केलेल्या कर रकमेबाबत कोणतीही नोटीस निर्गमित केली जाणार नाही. {कलम ७४(६)}

प्र.७.:- जर कलम ७४ अंतर्गत नोटीस निर्गमित केली असेल आणि त्यानंतर नोटिसप्राप्त व्यक्तीने रक्कम अदा केल्यास, न्यायालयीन निर्णय घेणे आवश्यक असेल का?

उत्तर.:- एखाद्या व्यक्तीला कलम ७४ उप-कलम (१) अंतर्गत नोटीस निर्गमित केली असेल आणि जर त्या व्यक्तीने व्याजासह कर रक्कम आणि सदर कर रकमेच्या २५% एवढा दंड नोटीस निर्गमित केल्यापासून ३० दिवसांच्या आंत अदा केलेला असल्यास, सदर नोटीस अंतर्गत सर्व कार्यवाह्या समाप्त झाल्याचे मानण्यात येईल. {कलम ७४(८)}

प्र. ८.:- जर कलम ७४ अंतर्गत नोटीस न्यायप्रविष्ट केली आणि कराची मागणी आणि दंडाची रक्कम निश्चित करणारी नोटीस निर्गमित केली असल्यास, नोटीसप्राप्त व्यक्तीला कमी दंड भरण्याचा पर्याय आहे का?

उत्तर :- होय. जर एखाद्या व्यक्तीने आदेशान्वये निश्चित करण्यात आलेला कर व्याजासह आणि सदर कराच्या ५०% रक्कमेएवढा दंड आदेश मिळाल्यापासून ३० दिवसांच्या आत अदा केल्यास, सदर कराबाबतच्या सर्व कार्यवाह्या समाप्त झाल्या असल्याचे मानण्यात येईल. {कलम ७४(११)}

प्र.९.:- अशा प्रकरणात, जेथे नोटीस निर्गमित करण्यात आली आहे, कलम ७३ आणि कलम ७४ अंतर्गत प्रकरणे न्यायप्रविष्ट करण्याबाबत

स्पष्ट केलेल्या कालावधीत या कलमांतर्गत आदेश पारित करण्यात आला नाही, तर काय होईल?

उत्तर :- कलम ७५(१०) अंतर्गत न्यायालयीन कार्यवाह्या समाप्तीबाबत मानीव निष्कर्षाची तरतूद केलेली आहे, जर या कलमांतर्गत विहित कालावधीत आदेश पारित केला नाही.

प्र.१०.:- जर एका व्यक्तीने दुसऱ्या व्यक्तीकडून कर गोळा केला पण शासनाकडे जमा केला नाही तर काय होईल ?

उत्तर:- या अधिनियमानुसार अन्य व्यक्तीकडून संकलित केलेली कराची रक्कम सरकार/शासनाला अदा करणे बंधनकारक आहे. अदा न केलेल्या रकमेबाबत सक्षम अधिकारी सदर रकमेच्या आणि सदर रकमेच्या समप्रमाणात दंडाच्या वसुलीसाठी कारणे दाखवा नोटीस निर्गमित करील. {कलम ७६ (१ व २)}

प्र.११.:- कलम ७६ (१) चे उल्लंघन करून जर एखादी व्यक्ती संकलित केलेला कर जमा करत नसल्यास, कोणती योग्य कारवाई करावी लागेल?

उत्तर :- नोटीस निर्गमित करावी आणि तसेच नैसर्गिक न्यायाच्या सिध्दांताचे पालन करुन सदर नोटीस निर्गमित केलेल्या तारखेपासून एक वर्षाच्या आत आदेश पारित करावा. {कलम ७६ (२ ते ६)}

प्र.१२. :- कर संकलित केला पण अदा केला नाही अशा बाबींमध्ये कलम ७६ अंतर्गत नोटीस निर्गमित करण्याची कालमर्यादा काय आहे?

उत्तर :- या बाबतीत कालमर्यादा नाही. अशा प्रकरणांचा शोध लागताच कोणत्याही कालमर्यादेशिवाय नोटीस निर्गमित करता येते.

प्र. १३.:- सक्षम अधिकाऱ्याला कर वसुलीसाठी कोणते मार्ग उपलब्ध आहेत?

उत्तर :- सक्षम अधिकारी खालील पद्धतीने देय रकमांची वसूली करील.

- (क) सदर व्यक्तीस देय असलेल्या, कर प्राधिकरणाच्या ताब्यात असलेल्या रकमेतून देय रकमेची वजात;
- (ख) सदर व्यक्तीशी संबंधित कोणत्याही वस्तू/माल ताब्यात घेणे आणि विकणे याद्वारे वसूली;
- (ग) अन्य व्यक्तीकडून वसूली, सदर व्यक्तीला ज्याच्याकडून रक्कम देय आहे किंवा सदर व्यक्तीला रक्कम देय होईल किंवा सदर व्यक्ती करीता किंवा तिच्या वतीने जो रक्कम ताब्यात ठेवतो किंवा नंतर ताब्यात ठेवील, अशा व्यक्तीला केंद्र किंवा राज्य शासनाच्या जमा खाती रक्कम अदा करण्याबाबत सूचित करणे;
- (घ) सदर व्यक्तीशी संबंधित किंवा सदर व्यक्तीच्या अखत्यारीत असलेली जंगम किंवा स्थावर मालमत्ता जप्त करणे, आणि देय रक्कम अदा होईपर्यंत सदर मालमत्ता ताब्यात ठेवणे. सदर जप्तीनंतर ३० दिवसांच्या कालावधीत देय रक्कम अदा न झाल्यास, कथित मालमत्तेची विक्री केली जाईल आणि विक्रीद्वारा प्राप्त झालेल्या रकमेतून देय रकमेची आणि विक्रीसाठी आलेल्या खर्चाची वसूल केली जाईल;
- (ङ) सदर व्यक्तीची ज्या जिल्ह्यात मालकीची मालमत्ता आहे, किंवा ती व्यक्ती जेथे वास्तव्य करते किंवा व्यापार/व्यवसाय करते, त्या जिल्ह्याच्या जिल्हाधिकार्याद्वारे जमीन महसूलाची थकबाकी असल्याप्रमाणे, वसुली करणे;
- (च) योग्य न्यायाधीशांकडे अर्ज दाखल करून त्याद्वारे, सदर व्यक्तीवर लादलेल्या दंडाची वसुली केल्याप्रमाणे न्यायाधीश रकमेच्या वसुलीची कार्यवाही सुरू करतील;
- (छ) या अधिनियामांतर्गत किंवा त्या अंतर्गत तयार करण्यात आलेले अन्य नियम किंवा विनियम अनुसार बंधपत्र/दस्तऐवज करण्यास भाग पाडणे व त्याद्वारे वसुली करणे;
- (ज) CGST ची थकबाकी SGST ची थकबाकी असल्याप्रमाणे करता येईल आणि उलटपक्षी.

{कलम ७९ (१,२,३,४)}

प्र.१४.:- कराची थकबाकी हप्त्याने अदा करता येईल का?

उत्तर:- अन्य विवरणातील स्वयं-निर्धारित दायित्वानुसार देय असलेली रक्कम वगळून, अशी कोणतीही विनंती प्राप्त झाल्यास, आयुक्त/मुख्य आयुक्त, अधिनियमांतर्गत सदर व्यक्तीकडून देय असलेली रक्कम कमाल २४ मासिक हप्त्यात, कलम ५० अंतर्गत व अन्य विहित करण्यात आलेल्या निर्बंध व अटीनुसार व्याजाच्या देय रकमेसह, अदा करण्याची कालमर्यादा वाढवू शकतात किंवा अदा करण्याची परवानगी देऊ शकतात. तथापि कोणताही एक हप्ता देय दिनांकास अदा करण्यात कसूर झाल्यास, अशा दिनांकास शिल्लक थकबाकीची संपूर्ण रक्कम देय होईल आणि संबंधित रक्कम तात्काळ अदा करावी लागेल आणि कोणत्याही सूचनेशिवाय थकबाकी वसूल करण्यात येईल. {कलम ८०}

प्र. १५.:- जेथे स्थायी कर मागणी अपील/फेरतपासणी कारवाई द्वारे वाढविली जाते तेव्हा अशा प्रकरणात वसुलीसाठी कोणती प्रक्रिया अवलंबिली जाते?

उत्तर :- वाढीव देय रकमेसाठी मागणीची नोटीस त्या व्यक्तीला पाठविणे आवश्यक आहे. ज्याअर्थी अपील/फेरतपासणी निकाली काढण्याच्या अगोदर रकमेची निश्चिती झालेली असल्याने, सदर अपील/फेरतपासणी निकाली काढण्यापूर्वी ज्या टप्प्यावर वसुलीची कारवाई होती, त्या टप्प्यापासून वसुलीची कारवाई पुढे चालू ठेवली जाईल. {कलम ८४ (अ)}

प्र.१६.:- कर देयता प्रलंबित असलेल्या व्यक्तीने आपला व्यवसाय अन्य व्यक्तीला हस्तांतरित केला तर, त्याच्या सांप्रत कर देयतेचे काय होईल?

उत्तर.:- सदर व्यक्ती आणि ज्या व्यक्तीला त्याने व्यवसाय हस्तांतरित केलेला आहे, ते दोघेही संयुक्तपणे आणि पृथक्पणे, हस्तांतरण होईपर्यंत करपात्र व्यक्तीकडून देय असलेले कर, व्याज किंवा दंड अदा करण्यास जबाबदार असतील, जरी सदर थकबाकी हस्तांतरणपूर्व निश्चित केलेली असेल, परंतु थकीत असेल किंवा हस्तांतरणानंतर निश्चित केलेली असेल. {कलम ८५ (१)}

प्र.१७.:- जेव्हां कंपनी (करपात्र व्यक्ति) परिसमापनात (liquidation) जाते, तेव्हा देय कराचे काय होते ?

उत्तर:- जेव्हां एखादी कंपनी बंद केली जाते, मालमत्तेची निरवानिरव करण्यासाठी नियुक्त करण्यात आलेल्या अधिकाऱ्याने (Receiver of Assests/Liquidator) त्याच्या नियुक्तीची सूचना ३० दिवसांच्या आत आयुक्तांना दिली पाहिजे. सदर सूचना प्राप्त झाल्यावर, आयुक्त कर दायित्व/कर देयतेच्या वसुलीसाठी आवश्यक रकमेबाबत लिक्वीडेटरला ३ महिन्यांच्या आत सूचना देतील. {कलम ८८ (१,२)}

प्र.१८.:- परिसमापनात असलेल्या कंपनीच्या (करपात्र व्यक्ती) संचालकांचे दायित्व काय आहे?

उत्तर:- जेव्हां एखादी खाजगी कंपनी बंद केली जाते आणि कोणतेही कर किंवा अन्य देय थकबाकी, जे परिसमापनपूर्व किंवा परिसमापन पश्चात निश्चित केलेले आहेत व वसूल केलेले नाहीत, त्यासाठी प्रत्येक व्यक्ती, जी कर देय असलेल्या कालावधीत कंपनीची संचालक होती, संयुक्तपणे आणि पृथकपणे देय रक्कम भरण्यास जबाबदार असेल, जोपर्यंत आयुक्तांना समाधानपूर्वक वाटेल असे सिद्ध करू शकत नाही की अशा प्रकारच्या थकबाकीचा संबंध त्याच्या कंपनी कामकाजाबाबत पूर्णतः दुर्लक्षितपणा, अधिकाराच्या दुरुपयोग किंवा कर्तव्यात कसूर इत्यादींशी नाही. {कलम ८८ (३), ८९}

प्र.१९.:- भागीदारी कंपनीतील भागीदारांची (करपात्र व्यक्ती) कर थकबाकीच्या बाबतीत जबाबदारी काय आहे?

उत्तर :- कोणत्याही कंपनीचे भागीदार कोणताही कर, व्याज आणि दंड अदा करण्यास संयुक्तपणे किंवा पृथकपणे जबाबदार आहेत.

कंपनी/भागीदाराने कोणत्याही भागीदाराच्या निवृत्तिबद्दल आयुक्तांना लेखी सूचित केले पाहिजे.

कर, व्याज किंवा दंड अदा करण्याचे दायित्व, जे निवृत्तीच्या तारखेपर्यंत निश्चित करण्यात आलेले असेल किंवा त्यानंतर निश्चित केलेले असेल, ते अदा करण्याची जबाबदारी सदर संचालकाची असेल.

जर भागीदाराच्या निवृत्तीच्या तारखेपासून एक महिन्याच्या आंत सूचित करण्यात आले नाही तर, आयुक्तांना अशा प्रकारची सूचना प्राप्त झालेल्या तारखेपर्यंत सदर भागीदार कर दायित्वासाठी जबाबदार असेल. {कलम १०}

प्र.२०.:- जर करपात्र व्यक्तीचा व्यवसाय पालक/विश्वस्त किंवा कायदेशीररीत्या अज्ञान व्यक्तीच्या प्रतिनिधीने चालू ठेवल्यास, तर त्या व्यक्तीच्या कर दायित्व काय होईल?

उत्तर:- करयोग्य व्यवसाय, जर पालक/विश्वस्त/कायदेशीररीत्या अज्ञान किंवा अन्य असमर्थ व्यक्तीचे प्रतिनिधी, कायदेशीररीत्या अज्ञान किंवा अन्य असमर्थ व्यक्तीच्या वतीने आणि कायदेशीररीत्या अज्ञान किंवा अन्य असमर्थ व्यक्तीच्या फायद्यासाठी करीत असल्यास, कर, व्याज आणि दंड यांचे दायित्व सदर पालक/विश्वस्त/प्रतिनिधी यांच्यावर असेल आणि वसुलीही त्यांच्याकडून करण्यात येईल. {कलम ११}

प्र.२१.:- जेव्हां करपात्र व्यक्तीची मालमत्ता प्रतिपाल्य अधिकरणाच्या (Court of Wards) नियंत्रणाखाली असते, तेव्हा काय होते?

उत्तर.:- जेथे स्वतःचा व्यवसाय असलेल्या करपात्र व्यक्तीची मालमत्ता ज्यावर कर, व्याज किंवा दंड अदा करायचा आहे, ती मालमत्ता जर प्रतिपाल्य अधिकरणाच्या नियंत्रणाखाली/प्रमुख प्रशासक/अधिकृत विश्वस्त/वादग्रस्त मालमत्तेची व्यवस्था पाहणारा अधिकारी (Receiver) किंवा न्यायालयाच्या आदेशानुसार नेमलेला व्यवस्थापक यांच्या ताब्यात असल्यास, सदर प्रतिपाल्य अधिकरण / प्रमुख प्रशासक / अधिकृत विश्वस्त / वादग्रस्त मालमत्तेची व्यवस्था पाहणारा अधिकारी किंवा न्यायालयाच्या आदेशानुसार नेमलेला व्यवस्थापक यांच्याद्वारे, करपात्र व्यक्तीबाबत निश्चित करण्यात येणाऱ्या मर्यादेत आणि करपात्र व्यक्तीकडून वसुलीयोग्य असल्याप्रमाणे कर, व्याज किंवा दंड यांची आकारणी आणि वसुली करण्यात येईल. {कलम १२}

*****

१६. GST मध्ये अपील, पुनर्विलोकन आणि पुनरीक्षण **(Appeals, Review & Revision in GST)**

प्र.१.:- कोणत्याही आदेशामुळे किंवा त्याच्याविरुद्ध पारित केलेल्या निकालामुळे व्यथित झालेल्या व्यक्तीला अपील करण्याचा हक्क आहे का ?

उत्तर.:- होय. GST अधिनियम / अधिनियमांतर्गत एखादी व्यक्ती त्याच्याविरुद्ध पारित केलेल्या कोणत्याही आदेश किंवा निकालामुळे व्यथित झाली तर कलम १०७ अंतर्गत त्या व्यक्तीला अपील करण्याचा हक्क आहे. यासाठी तो "न्यायनिर्णायक अधिकार असलेला अधिकारी" (adjudicating authority) यांनी पारित केलेला आदेश किंवा निर्णय असला पाहिजे. तथापि काही निर्णय किंवा आदेश (कलम १२१ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे) याबाबत अपील करता येत नाही.

प्र.२.:- अपील अधिकारी (AA) यांच्याकडे अपील दाखल करण्यासाठी कालमर्यादा काय आहे?

उत्तर:- व्यथित व्यक्तीसाठी आदेश किंवा निर्णय सूचित केल्याच्या तारखेपासून तीन महिन्याची कालमर्यादा निश्चित करण्यात आली आहे. विभागासाठी (महसूल), सहा महिन्याची कालमर्यादा निश्चित करण्यात आली आहे. या सहा महिन्यात पुनर्विलोकन कार्यवाही (review proceedings) पूर्ण झाली पाहिजे आणि अपील अधिकारी यांच्याकडे अपील दाखल झाला पाहिजे.

प्र.३.:- अपील दाखल करण्यात विलंब झाल्यास अपील अधिकाऱ्याला (AA) माफ करण्याचे काही अधिकार आहेत का ?

उत्तर:- होय. कलम १०७(४) मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे जर "पुरेशी कारणे" असल्यास, प्रथम अपील अधिकाऱ्याला अपील दाखल करण्यासाठी विहित केलेल्या ३/६ महिन्याच्या कालावधीनंतर १ महिन्यापर्यंतचा विलंब (३+१/६+१) माफ करता येतो.

प्र.४.:- अपील अधिकाऱ्याला (AA) अपील मेमोमध्ये स्पष्ट न केलेली अतिरिक्त कारणे नमूद करण्याची परवानगी देण्याचे अधिकार आहेत का?

उत्तर:- होय. अपील अधिकाऱ्याला (AA) अतिरिक्त कारणे नमूद करण्याची परवानगी देण्याचे अधिकार आहेत जर त्यांचे समाधान झाले की कारणे हेतुपुरस्सर वगळण्यात (omission) आलेली नाहीत किंवा अवाजवीसुद्धा नाहीत.

प्र.५.:- अपील अधिकाऱ्याने (AA) पारित केलेला आदेश कोणाला कळविला पाहिजे?

उत्तर:- अपील अधिकाऱ्याने अपीलार्थी, प्रतिवादी आणि न्यायनिर्णायक अधिकार असलेला अधिकारी यांना आदेशाची प्रत अग्रेषित केली पाहिजे आणि प्रतिलिपी क्षेत्राधिकारी आयुक्त, CGST आणि SGST/UTGST यांना अग्रेषित केली पाहिजे.

प्र.६.:- अपील अधिकाऱ्यासमक्ष दाखल करण्यात येणाऱ्या प्रत्येक अपीलासाठी किती पूर्व-अनामत रक्कम अदा करणे अनिवार्य आहे?

उत्तर:- अपीलार्थीला वादग्रस्त आदेशामुळे उद्भवलेले कर, व्याज, दंड, शुल्क आणि भुदंड इत्यादी रकमांचा असा भाग जो त्याने मान्य केला आहे, ती रक्कम पूर्णपणे अदा करावी लागेल आणि ज्या आदेशाबाबत अपील दाखल करण्यात आलेले आहे, त्या आदेशामुळे उद्भवलेल्या वादग्रस्त कराच्या उर्वरित रक्कमेच्या १०% एवढी रक्कम अदा करावी लागेल.

प्र.७.:- विभागाला अपील अधिकाऱ्याकडे पूर्व-अनामत रकमेचे प्रमाण वाढविण्याचा आदेश पारित करण्याबाबत अर्ज करता येतो का?

उत्तर :- नाही.

प्र.८.:- शेष रकमेची वसुली कशी केली जाईल?

उत्तर :- उपरोक्त प्रमाणे पूर्व-अनामत रक्कम अदा केल्यानंतर, कलम १०७(७) अनुसार शेष रक्कमेची वसूली तहकूब करण्यात आल्याचे मानण्यात येईल.

प्र.९.:- अपील अधिकारी (AA) आदेश पारित करून कर /दंड /शिक्षा यांचे प्रमाण वाढवू शकतो का? तसेच मूळ प्राधिकाऱ्याने मंजूर केलेली परतावा/इनपूट टॅक्स क्रेडिटची (ITC) रक्कम कमी करू शकतो का?

उत्तर:- प्रथम अपील अधिकाऱ्याला जप्तीच्या ऐवजी कर/दंड/शिक्षा यांचे प्रमाण वाढविणे किंवा परतावा/इनपूट टॅक्स क्रेडिटची रक्कम कमी करण्यासाठी आदेश पारित करण्याचे अधिकार दिलेले आहेत, या अटीवर की अपीलार्थीला प्रस्तावित अहितकारक आदेशाविरुद्ध कारणे दाखविण्यासाठी योग्य संधी दिलेली आहे. (कलम १०७(११)प्रथम तरतूद/अट)

जेथे कर/शुल्क वाढविण्याचा प्रश्न किंवा इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा गैरलाभ घेतल्याचे ठरविणे यांचा संबंध येतो, अशा परिस्थितीत प्रथम अपील अधिकारी यांना प्रस्तावित आदेशाबाबत अपीलार्थीला सुस्पष्ट कारणे दाखवा नोटीस निर्गमित केल्यानंतर असे निर्णय घेता येतील आणि कलम ७३ किंवा कलम ७४ अंतर्गत विहित केलेल्या कालमर्यादेत आदेश पारित केला पाहिजे (कलम १०७(११) द्वितीय तरतूद/अट)

प्र.१०.:- कोणत्याही कारणांसाठी प्रकरण परत न्यायनिर्णायक अधिकाऱ्याकडे पाठविण्याचे अधिकार अपील अधिकाऱ्याला आहेत का?

उत्तर :- नाही. कलम १०७ (११) मध्ये स्पष्टपणे नमूद केले आहे की आवश्यकतेनुसार चौकशी केल्यानंतर, अपील अधिकारी, ज्याच्या विरुद्ध अपील करण्यात आलेले आहे असा निर्णय किंवा आदेश कायम करणारा, परिवर्तन करणारा किंवा रद्दबातल करणारा, त्याला योग्य आणि उचित वाटेल असा आदेश पारित करील, परंतु ज्या अधिकाऱ्याने सदर निर्णय किंवा आदेश पारित केला, त्या अधिकाऱ्याकडे प्रकरण परत पाठविणार नाही.

प्र.११.:- कायद्यांतर्गत कोणताही CGST/SGST अधिकारी त्याच्या दुय्यम अधिकाऱ्याने पारित केलेला एखादा आदेशाचे पुनरीक्षण करू (revise) शकतात का?

उत्तर:- अधिनियमाच्या कलम २(९९) मध्ये "पुनर्निरीक्षण अधिकारी (Revisional Authority)" याची अशी व्याख्या करण्यात आली आहे की, कलम १०८ मध्ये नमूद करण्यात आलेले निर्णय किंवा आदेश यांच्या पुनरीक्षणासाठी अधिकारी म्हणून "पुनर्निरीक्षण अधिकारी (Revisional Authority)" यांना या अधिनियमांतर्गत नियुक्त किंवा अधिकृत करण्यात आले आहे. कलम १०८ अन्वये पुनर्निरीक्षण अधिकाऱ्याला त्वरीत कार्यवाही करण्याच्या उद्देशाने दुय्यम अधिकाऱ्याने पारित केलेला कोणताही आदेश तपासण्याचा अधिकार आहे आणि याबाबत त्या अधिकाऱ्याला असे वाटले की निम्नश्रेणी अधिकाऱ्याने पारित केलेला आदेश गैर असून महसूलाच्या दृष्टीने हानिकारक आहे आणि अवैध किंवा अयोग्य आहे किंवा काही महत्वाच्या बाबी विचारात घेतलेल्या नाहीत, ज्या कथित आदेश पारित करतांना उपलब्ध असतील किंवा नसतील, किंवा भारत सरकारच्या नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांच्या (CAG) निरीक्षणाच्या परिणामी, सदर अधिकारी, आवश्यक असल्यास, नोटीस प्राप्तकर्त्याला त्याची बाजू मांडण्याची संधी देऊन, आदेशाचे पुनरीक्षण करू शकतो.

प्र.१२.:- सदर पुनरीक्षण प्रलंबित असताना, पुनर्निरीक्षण अधिकारी त्याच्या दुय्यम अधिकाऱ्यांनी पारित केलेल्या आदेशाची कार्यवाही स्थगित करण्याचे आदेश देऊ शकतो का?

उत्तर :- होय.

प्र.१३.:- GSTच्या अंतर्गत दुय्यम अधिकाऱ्यांनी पारित केलेल्या आदेशांचे पुनरीक्षण (revision) करण्याबाबत पुनर्निरीक्षण अधिकाऱ्याच्या अधिकारांवर काही बंधने आहेत का?

उत्तर:- होय. पुनर्निरीक्षण अधिकारी आदेशांचे पुनरीक्षण (revision) करू शकत नाही, जर सदर आदेश :-

- (क) कलम १०७ किंवा कलम ११२ किंवा कलम ११७ किंवा कलम ११८ अंतर्गत आदेश अपीलाच्या अधीन आहे; किंवा
- (ख) ज्या निर्णयाचे किंवा आदेशाचे पुनरीक्षण (revision) करायचे आहे, तो निर्णय किंवा आदेश पारित केल्यानंतर, कलम १०७(२) अंतर्गत विहित केलेला कालावधी अद्याप समाप्त झालेला नाही किंवा ३ वर्षांपेक्षा जास्त कालावधी झालेला आहे;
- (ग) या कलमांतर्गत कोणत्याही अगोदरच्या टप्प्यावर या आधीच आदेश पुनरीक्षणासाठी घेण्यात आलेला आहे.

प्र.१४.:- न्यायासनाला (Tribunal) अपील दाखल करण्यास नकार देण्याचा अधिकार केव्हां असेल ?

उत्तर:- अशा प्रकरणात जेथे अपील संबंधित आहे -

- कर रक्कम किंवा इनपूट टॅक्स क्रेडिट;
- करातील फरक किंवा इनपूट टॅक्स क्रेडिट फरक;
- दंडाची रक्कम, शुल्क किंवा आदेशान्वये निश्चित करण्यात आलेली भुर्दंडाची रक्कम;

₹.५०,०००/- च्यापेक्षा जास्त नाही, न्यायासनाला अशी अपीले दाखल करून न घेण्याचे स्वेच्छाधिकार आहेत. (अधिनियमाचे कलम ११२(२))

प्र.१५.:- न्यायासनासमक्ष अपील दाखल करण्याची कालमर्यादा काय आहे?

उत्तर:- ज्या आदेशाच्या विरोधात अपील दाखल करावयाचा आहे तो आदेश प्राप्त झाल्याच्या तारखेपासून तीन महिन्यांच्या आत व्यथित व्यक्तीला न्यायासनासमक्ष अपील दाखल करावे लागेल. विभागाने पुनर्विलोकनाची (review) कार्यवाही पूर्ण केली पाहिजे आणि पुनरीक्षणांतर्गत असलेला आदेश पारित केल्याच्या दिनांकापासून सहा महिन्यांच्या आत अपील दाखल केले पाहिजे.

प्र.१६.:- न्यायासनासमक्ष (Tribunal) अपील दाखल करण्यास तीन/सहा महिन्यापेक्षा जास्त विलंब झाल्यास, न्यायासनाला विलंब माफ करता येतो का? तसे असल्यास, कालावधी काय असेल?

उत्तर :- होय. न्यायासनाला तीन/सहा महिन्यांच्या कालमर्यादेनंतर, पुढील तीन महिन्यांच्या कालावधीसाठी विलंब माफ करण्याचे अधिकार आहेत, या अटीच्या अधीन की अपीलार्थीने सदर विलंबाकरिता पुरेशी व योग्य कारणे सादर केलेली आहेत.

प्र.१७. :- न्यायासनासमक्ष (Tribunal) "उलट आक्षेपाचे निवेदन" (Memorandum of cross objection) दाखल करण्यासाठी कालमर्यादा किती आहे?

उत्तर:- अपील प्राप्त झाल्यापासून ४५ दिवसांच्या आत "उलट आक्षेपाचे निवेदन" दाखल केले पाहिजे.

प्र.१८.:- पूर्व-अनामत (pre-deposit) रकमेच्या परताव्यावर (Refund) व्याज देय होते का?

उत्तर :- होय. अधिनियमाच्या कलम ११५ अनुसार, जेथे अपीलार्थीने कलम १०७ चे उप-कलम (६) किंवा कलम ११२ चे उप-कलम (८) च्या अंतर्गत जमा केलेल्या रकमेचा, प्रथम अपील अधिकारी किंवा अपील न्यायासनाच्या आदेशांच्या परिणामस्वरूप परतावा देणे आवश्यक आहे, जशी वस्तुस्थिती असेल त्याप्रमाणे, कलम ५६ मध्ये याबाबत विहित केलेल्या व्याजदराने सदर परताव्याच्या रकमेवर, रक्कम अदा केलेल्या तारखेपासून ते त्या रकमेचा परतावा प्राप्त झालेल्या तारखेपर्यंत, व्याज देय असेल.

प्र.१९.:- न्यायासनाच्या आदेशावरील अपील कोणत्या मंच न्यायासनाकडे (forum) दाखल होते?

उत्तर :- राज्य न्यायपीठ किंवा न्यायासनाची क्षेत्र न्यायपीठे यांनी पारित केलेल्या आदेशांच्या विरुद्ध अपील उच्च न्यायालयाकडे दाखल होते. याबाबत जर उच्च न्यायालयाचे समाधान झाले की सदर अपीलामध्ये कायद्याचा भरीव प्रश्न आहे (कलम ११७(१)). तथापि, राष्ट्रीय न्यायपीठ किंवा प्रादेशिक

न्यायपीठाने पारित केलेल्या आदेशांच्या विरुद्ध अपील सर्वोच्च न्यायालयात दाखल होते, उच्च न्यायालयात नाही. (अधिनियम कलम १०९(५) अंतर्गत फक्त राष्ट्रीय न्यायपीठ किंवा न्यायासनाची प्रादेशिक न्यायपीठे यांना अपीलांबाबत निर्णय घेता येतो, जेव्हा त्यातील वादाच्या मुद्द्यांपैकी एक मुद्दा पुरवठा स्थानाशी संबंधित असतो.)

प्र.२०.:- उच्च न्यायालयात अपील दाखल करण्याची कालमर्यादा काय आहे?

उत्तर :- ज्या आदेशाच्या विरोधात अपील दाखल करायचा आहे, तो आदेश प्राप्त झाल्याचा तारखेपासून १८० दिवसांच्या आत अपील दाखल केला पाहिजे. तथापि, पुरेशी व योग्य कारणे नमूद केल्यास उच्च न्यायालयास अधिक विलंब माफ करण्याचा अधिकार आहे.

*****

१७. अग्रिम अधिनिर्णय (Advance Ruling)

प्र.१.:- अग्रिम अधिनिर्णयाचा अर्थ काय ?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम, कलम ९५ आणि UTGST अधिनियम कलम १२ अनुसार "अग्रिम अधिनिर्णय" म्हणजे अर्जदाराद्वारे वस्तू/माल आणि किंवा सेवांचा पुरवठा, जो करण्याचे प्रस्तावित आहे किंवा केला जात आहे या संबंधित काही विषयांवर किंवा कलम ९७(२) मध्ये किंवा CGST/SGST अधिनियम कलम १००(१) मध्ये यथास्थिती निर्देशित प्रश्नांवर, अधिकारी किंवा अपील अधिकारी यांनी अर्जदाराला उपलब्ध करून दिलेला लिखित निर्णय (written decision).

प्र.२.:- कोणत्या प्रश्नांवर (questions) अग्रिम अधिनिर्णयाची मागणी करता येते?

उत्तर:- अग्रिम अधिनिर्णयाची मागणी खालील प्रश्नांसाठी करता येते :

- (क) अधिनियमांतर्गत कोणत्याही वस्तू/ मालाचे किंवा सेवांचे किंवा दोन्हीचे वर्गीकरण ;
- (ख) कर दराबाबतच्या GST अधिनियमांतर्गत निर्गमित करण्यात आलेल्या अधिसूचनाची प्रयोज्यता;
- (ग) वस्तू/माल किंवा सेवा किंवा दोन्हीची वेळ आणि मूल्य निश्चित करण्यासाठी स्वीकारली जाणारी तत्त्वे;
- (घ) अदा केलेला कर किंवा अदा केल्याचे मानण्यात आलेला कर यावरील इनपूट टॅक्स क्रेडिटची स्वीकार्यता;
- (ङ) अधिनियमांतर्गत कोणत्याही वस्तू/मालांवर किंवा सेवांवर कर अदा करण्याचे दायित्वे निश्चितता;
- (च) अधिनियमांतर्गत अर्जदाराला नोंदणीकृत असणे जरूर आहे का;

(छ) जर अर्जदाराने वस्तू/माल किंवा सेवांच्या बाबतीत केलेली एखादी विशिष्ट कृती, पुरवठा या संज्ञेच्या अधीन, वस्तू/माल किंवा सेवा यांचा पुरवठा असल्याप्रमाणे किंवा परिणामी वस्तू/माल किंवा सेवा यांच्या पुरवठ्यात होते.

प्र.३.:- अग्रिम अधिनिर्णय पध्दती अंगिकारण्याचा उद्देश काय आहे ?

उत्तर:- सदर प्राधिकरणाची रचना करण्याची व्यापक उद्दिष्टे आहेत -

- (i) अर्जदाराने प्रस्तावित उपक्रम हाती घेतल्यास त्या संबंधीत कर दायित्व आगावू निश्चित करणे;
- (ii) थेट परकीय गुंतवणूक आकर्षित करणे (FDI);
- (iii) न्यायालयीन खटल्यांची संख्या कमी करणे;
- (iv) पारदर्शक आणि स्वस्त पध्दतीने तात्काळ निर्णय घेण्याच्या प्रक्रियेची घोषणा.

प्र.४.:- GST अंतर्गत "अग्रिम अधिनिर्णय प्राधिकरण" (Authority for Advance Ruling - AAR) याची रचना कशी असेल?

उत्तर:- "अग्रिम अधिनिर्णय प्राधिकरण"(AAR) यामध्ये CGSTचा एक सभासद आणि SGST/UTGSTचा एक सभासद असेल आणि त्यांची नियुक्ती अनुक्रमे केंद्र आणि राज्य शासनाकडून केली जाईल.

प्र.५.:- अग्रिम अधिनिर्णयाची मागणी करणाऱ्या व्यक्तीला नोंदणीकृत असणे आवश्यक आहे का?

उत्तर :- नाही, GST अधिनियमांतर्गत नोंदणीकृत असलेली व्यक्ती किंवा नोंदणी प्राप्त करून घेण्यास इच्छुक व्यक्ती, अर्जदार होवू शकते.

प्र.६. :- अग्रिम अधिनिर्णयासाठी कोणत्या वेळी/कधी अर्ज करता येतो?

उत्तर :- व्यवहार करण्यापूर्वी (वस्तू/माल किंवा सेवांचा प्रस्तावित पुरवठा) किंवा करण्यात येत असलेला पुरवठ्यासंबंधी अर्जदार अग्रिम अधिनिर्णयासाठी

अर्ज करू शकतो. फक्त एकच निर्बंध आहे की उपस्थित केला जाणारा प्रश्न आधीपासून प्रलंबित नसावा किंवा अर्जदाराच्या प्रकरणात कोणत्याही कार्यवाही दरम्यान त्या प्रश्नावर निर्णय झालेला नसावा.

प्र.७.:- अग्रिम अधिनिर्णय प्राधिकरणाने किती कालावधीत त्यांचा अधिनिर्णय घोषित केला पाहिजे?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम ९८(६) अनुसार अर्ज प्राप्तीच्या दिनांकापासून ९० दिवसांच्या आत प्राधिकरणाने त्यांचा अधिनिर्णय लेखी स्वरूपात घोषित केला पाहिजे.

प्र.८.:- अग्रिम अधिनिर्णय अपील प्राधिकरण (Appellate Authority for Advance Ruling-AAAR) म्हणजे काय?

उत्तर:- अग्रिम अधिनिर्णय अपील प्राधिकरण (Appellate Authority for Advance Ruling-AAAR), SGST अधिनियम किंवा UTGST अधिनियम अंतर्गत गठीत केले जाईल आणि सदर AAAR संबंधित राज्य किंवा केंद्रशासित प्रदेश बाबतीत CGST अधिनियम अंतर्गत अपील अधिकारी (AA) असल्याचे मानण्यात येईल. अर्जदार किंवा क्षेत्रीय अधिकारी यांना, कोणत्याही अग्रिम अधिनिर्णयामुळे व्यथित झाल्यास, अपील अधिकाऱ्याकडे अपील करता येईल.

प्र.९.:- GST अंतर्गत किती "अग्रिम अधिनिर्णय प्राधिकरण" (AAR) आणि "अग्रिम अधिनिर्णय अपील प्राधिकरण"(AAAR) स्थापित करता येईल?

उत्तर:- प्रत्येक राज्यासाठी एक AAR आणि एक AAAR असेल (कलम ९५ आणि ९६).

प्र.१०.:- अग्रिम अधिनिर्णय कोणाला लागू होईल?

उत्तर:- कलम १०३ मधील तरतुदीनुसार AAR आणि AAAR यांनी घोषित केलेले अग्रिम अधिनिर्णय फक्त अर्जदाराला, ज्या अर्जदाराने कलम ९७(२) मध्ये नमूद केलेल्या बाबींच्या संदर्भात अधिनिर्णयाची मागणी केली आहे

आणि अर्जदाराच्या क्षेत्रीय कर अधिकाऱ्याला/प्राधिकरणाला (jurisdictional tax authority) बंधनकारक असेल. याचा अर्थ स्पष्ट आहे की अग्रिम अधिनिर्णय हा अर्जदाराप्रमाणेच असलेल्या राज्यातील दुसऱ्या करपात्र व्यक्तींना लागू होत नाही. अग्रिम अधिनिर्णय फक्त अग्रिम अधिनिर्णयासाठी अर्ज केलेल्या व्यक्तीपुरताच मर्यादित आहे.

प्र. ११.:- अग्रिम अधिनिर्णयाचे उच्च न्यायालय किंवा सर्वोच्च न्यायालय यांच्या निकालासारखे पूर्व प्रभाव/महत्व असेल का?

उत्तर :- नाही, अग्रिम अधिनिर्णय केवळ निर्देशित बाबींच्या बाबतीत बंधनकारक आहे. त्याच्यावर पूर्व न्यायनिर्णयांचा प्रभाव/महत्व असणार नाही. तथापि, अर्जदाराखेरीज इतर व्यक्तींसाठी, अग्रिम अधिनिर्णयाला प्रेरक मूल्य आहे.

प्र.१२.:- अग्रिम अधिनिर्णय लागू करण्यासाठी कालमर्यादा काय आहे?

उत्तर:- अग्रिम अधिनियम लागू होण्यासाठी निश्चित कालमर्यादेची अधिनियमात तरतूद करण्यात आलेली नाही. त्या ऐवजी कलम १०३(२) अंतर्गत अशी तरतूद आहे की अग्रिम अधिनिर्णय हा मूळ अग्रिम अधिनिर्णयाला आधारभूत कायदा, वास्तवता किंवा परिस्थितीत बदल होईपर्यंतच्या कालावधीसाठी बंधनकारक असेल. अशा रीतीने जोपर्यंत व्यवहार चालू आहे, आणि जोपर्यंत कायदा, वास्तवता किंवा परिस्थितीत बदल होत नाहीत, तोपर्यंत अधिनिर्णयाचा अंमल असेल.

प्र.१३.:- निर्गमित केलेला अग्रिम अधिनिर्णय रद्द करता येतो का?

उत्तर:- कलम १०४(१) मधील तरतुदीनुसार अग्रिम अधिनिर्णय सुरवातीपासून रद्दबातल (ab initio void) मानला जाईल, जर AAR आणि AAAR यांच्या असे निदर्शनास आले की अर्जदाराने अग्रिम न्याय निर्णय हा फसवणूक किंवा भौतिक सत्य लपवून किंवा वस्तुस्थितीचा विपर्यास करून मिळविलेला आहे. अशा परिस्थितीत, GST अधिनियमांतर्गत असलेल्या सर्व तरतूदी अर्जदाराला लागू होतील, जसे की सदर अग्रिम अधिनिर्णय कधी घेण्यातच आला नाही

(अग्रिम अधिनिर्णय दिल्यापासून ते अग्रिम अधिनिर्णय रद्द करण्यात आल्याचे घोषित करणारा आदेश निर्गमित केल्यापर्यंतचा कालावधी वगळून). अर्जदाराची बाजू ऐकून घेतल्यानंतरच, अग्रिम अधिनिर्णय रद्द केला आहे असे घोषित करणारा आदेश पारित करता येईल.

प्र.१४.:- अग्रिम अधिनिर्णय प्राप्त करून घेण्याची कार्यपध्दती काय ?

उत्तर:- कलम ९७ आणि ९८ मध्ये अग्रिम अधिनिर्णय प्राप्त करण्यासाठी आवश्यक असलेल्या कार्यपध्दतीची तरतूद करण्यात आली आहे. कलम ९७ मधील तरतुदीनुसार ज्या अर्जदाराला अग्रिम अधिनिर्णय मिळविण्याची इच्छा आहे, त्याने AAR कडे विहित नमुन्यात आणि पध्दतीनुसार अर्ज केला पाहिजे. अर्जाचा नमुना आणि अर्ज करण्यासंबंधी सविस्तर कार्यपध्दती नियमांत विहित करण्यात येतील.

कलम ९८ मध्ये अग्रिम अधिनिर्णय अर्जाबाबत कार्यवाहीच्या पध्दतीची तरतूद करण्यात आली आहे. AAR अर्जाची एक प्रत ज्याच्या अधिकारक्षेत्राखाली अर्जदार येतो त्या अधिकाऱ्याकडे पाठवून देईल आणि अर्जदारासंबंधी दस्तऐवज मागवून घेईल. AAR सदर दस्तऐवजांसह अर्जाची छाननी करील आणि अर्जदाराची बाजूही ऐकून घेईल. त्यानंतर सदर अधिकारी अर्ज मान्य केल्याबाबत किंवा अमान्य केल्याबाबत आदेश पारित करील.

प्र.१५.:- अग्रिम अधिनिर्णयासाठी केलेला अर्ज कोणत्या परिस्थितीत अनिवार्यपणे नामंजूर केला जाईल?

उत्तर:- अर्ज नामंजूर करावा लागतो जर GST अधिनियमांच्या अन्य कोणत्याही तरतुदीतर्गत अर्जदाराच्या प्रकरणात अर्जात उपस्थित केलेला प्रश्न आधीच प्रलंबित आहे किंवा कार्यवाहीच्या दरम्यान त्याच्यावर निर्णय घेण्यात आलेला आहे. अर्ज नामंजूर केल्यास, नामंजुरीच्या कारणासह स्वयं-स्पष्ट आदेशान्वये अर्ज नामंजूर करावा लागेल.

प्र.१६.:- एकदा अर्ज दाखल/मान्य करण्यात आल्यावर, AAR कोणती कार्यपध्दती अनुसरते?

उत्तर:- जर अर्ज दाखल/मान्य करून घेतल्यावर, AAR आपला निकाल अर्ज प्राप्त झाल्यापासून ९० दिवसांच्या आंत घोषित करील. निकाल देण्यापूर्वी, AAR सादर केलेला अर्ज आणि अर्जदाराने किंवा संबंधित विभागीय अधिकाऱ्याने सादर केलेल्या इतर दस्तऐवजांची तपासणी करील.

निर्णय देण्यापूर्वी, AARने अर्जदाराचे किंवा त्याच्या अधिकृत प्रतिनिधीचे त्याचप्रमाणे CGST/ SGST/ UTGST च्या अधिकार क्षेत्रातील क्षेत्रीय अधिकाऱ्याचेही निवेदन ऐकून घेणे आवश्यक आहे.

प्र.१७.:- AAR च्या सदस्यांत मतभेद असल्यास काय होईल ?

उत्तर:- जर AAR च्या दोन सदस्यांमध्ये मतभेद असल्यास, ज्या मुद्द्याबाबत किंवा मुद्द्याबाबत मतभेद असतील तर, सदस्य ते मुद्दे विषयाच्या सुनावणीकरिता AAAR कडे पाठवतील. AARच्या सदस्यांनी त्यांच्याकडे पाठविलेल्या मुद्द्याबाबत AAARचे सदस्य समान निष्कर्षाप्रत येण्यास असमर्थ ठरल्यास, आणि सादर प्रश्नाबाबत AAARच्या स्तरावर मतभेद कायम राहिल्यास, सादर प्रश्नाबाबत अग्रिम अधिनिर्णय देता येणार नाही असे मानले जाईल.

प्र.१८.:- AARच्या आदेशाविरुद्ध अपील करण्यासाठी काय तरतूदी आहेत?

उत्तर:- CGST/SGST अधिनियम कलम १०० आणि १०१ किंवा UTGST अधिनियम कलम १४ मध्ये AAAR कडे दाखल होणा-या अपीलाबाबतच्या तरतूदी नमूद करण्यात आलेल्या आहेत.

जर अर्जदार AARच्या निष्कर्षामुळे व्यथित झाल्यास, त्याला AAAR समक्ष अपील सादर करता येते. त्याचप्रमाणे, जर CGST/SGST/ UTGSTच्या नियत किंवा क्षेत्रीय अधिकाऱ्याला AAR चे निष्कर्ष मान्य नसतील तर तो सुध्दा AAAR समक्ष अपील सादर करू शकतो. CGST/SGSTचा नियत अधिकारी ह्याचा अर्थ CGST/SGST प्रशासनाने अग्रिम अधिनिर्णयाच्या उपयोजनेसाठी नियुक्त केलेला अधिकारी. सामान्य परिस्थितीत, संबंधित अधिकारी म्हणजे ज्याच्या अधिकारीता क्षेत्रात अर्जदार रहातो. या बाबतीत

संबंधित अधिकारी CGST/SGSTच्या अधिकार क्षेत्रातील क्षेत्रीय अधिकारी असेल.

कोणतेही अपील अग्रिम अधिनिर्णय प्राप्त झाल्यापासून ३० दिवसांच्या आंत दाखल करणे आवश्यक आहे. अपील विहित नमुन्यात दाखल केले पाहिजे आणि विहित केलेल्या पध्दतीनुसार त्याची सत्यता पडताळणे आवश्यक आहे. मॉडेल GST नियमात सदर बाब विहित करण्यात येईल.

अपील अधिकाऱ्याने अपीलार्थी व्यक्तीचे म्हणणे ऐकून घेतल्यानंतर अपील दाखल केल्यापासून ९० दिवसांच्या आंत आदेश पारित केला पाहिजे. जर AAAR सदस्यांमध्ये अपीलामध्ये नमूद केलेल्या कोणत्याही मुद्द्याबाबत मतभेद असल्यास, अपीलांतर्गत असलेल्या संबंधित प्रश्नाबाबत अग्रिम अधिनिर्णय निर्गमित करता येणार नाही असे मानले जाईल.

प्र.१९.:- "अग्रिम अधिनिर्णय अपील प्राधिकरण"(AAAR) यांच्या अधिनिर्णयाच्या विरुद्ध उच्च न्यायालयात किंवा सर्वोच्च न्यायालयात अपील दाखल करता येते का?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियमांत अग्रिम अधिनिर्णय अपील प्राधिकरणाने दिलेल्या अधिनिर्णयाच्या विरुद्ध अपील दाखल करण्याबाबत तरतूदी नाहीत. अशा रीतीने आणखी पुढे अपील करता येत नाही आणि अर्जदारावर अधिनिर्णय बंधनकारक असेल तसेच अर्जदाराशी संबंधित अधिकार क्षेत्रातील क्षेत्रीय अधिकाऱ्याला देखील बंधनकारक असेल.

तथापि मा. उच्च न्यायालय किंवा मा.सर्वोच्च न्यायालय यांना लेखी हुकूमनामा (Writ Jurisdiction) जारी करण्याचे न्यायिक अधिकार आहेत.

प्र.२०.:- अधिनिर्णयातील चुकांसाठी AAR आणि AAAR चूका (mistakes) दुरुस्तीचा आदेश देऊ शकतात का ?

उत्तर:- होय. AAR आणि AAAR यांना, त्यांनी आदेश निर्गमित केलेल्या दिनांकापासून ६ महिन्यांच्या आत, नोंदीमध्ये स्पष्ट दिसत असलेल्या कोणत्याही चुकांची दुरुस्ती करून, त्यांनी निर्गमित केलेले आदेश सुधारण्याचे अधिकार प्रदान केलेले आहेत. सदर चूका स्वतः अधिकाऱ्याच्या नजरेस आलेल्या असतील किंवा अर्जदाराने नजरेस आणून दिलेल्या असतील किंवा नियत किंवा

CGST/SGSTच्या अधिकार क्षेत्रातील क्षेत्रीय अधिकाऱ्याने नजरेस आणून दिलेल्या असतील. जर दुरुस्तीच्या परिणामस्वरूप कर दायित्वात वाढ होत असेल किंवा इनपूट टॅक्स क्रेडिटचे (ITC) प्रमाण कमी होत असेल, तर आदेश पारित करण्यापूर्वी अर्जदाराचे किंवा अपीलकर्त्याचे म्हणणे ऐकून घेणे आवश्यक आहे. {कलम १०२}

*****

१८. समेट आयोग (Settlement Commission)
(वगळलेला आहे)

अंतिम GST अधिनियमांत या प्रकरणाचा समावेश नाही,
त्यामुळे वगळण्यात आलेला आहे.

११. निरीक्षण, तपास, जप्ती आणि अटक **(Inspection, Search, Seizure and Arrest)**

प्र.१.:- "तपास"(Search) या शब्दाचा अर्थ काय ?

उत्तर:- कायद्याच्या शब्दकोशाप्रमाणे आणि भिन्न न्यायिक निर्णयांमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे "तपास" ही संज्ञा सरळ सोप्या भाषेत, सरकारी/शासन यंत्रणेची कार्यवाही - काही लपविलेल्या/दडविलेल्या बाबी शोधून काढण्यासाठी किंवा गुन्हा/अपराध संबंधित पुरावे शोधून काढण्यासाठी एखादे स्थान, क्षेत्र, व्यक्ती, वस्तू इत्यादींची पाहणी करणे, तपासणी करणे असे निर्देशित करते. व्यक्ती किंवा वाहन किंवा जागा इत्यादी संबंधित तपास फक्त सक्षम आणि वैध विधी अधिकाऱ्याच्या निर्देशानुसार करता येतो.

प्र.२.:- "निरीक्षण"(Inspection) या शब्दाचा अर्थ काय ?

उत्तर:- CGST/SGST अधिनियमांतर्गत "निरीक्षण" ही नवीन तरतूद/संकल्पना करण्यात आली आहे. निरीक्षण ही तपासापेक्षा सौम्य तरतूद आहे, ज्यायोगे अधिकाऱ्याला कोणत्याही करपात्र व्यक्तीच्या व्यापार/व्यवसाय स्थानाला कायदेशीर भेट देण्यात सुलभता येते तसेच माल वाहतूकीच्या व्यवसायात असलेल्या व्यक्तीच्या किंवा गोदाम/वखारीचे मालक किंवा चालक यांच्या कोणत्याही व्यवसाय स्थानालाही सुलभतेने कायदेशीर भेट देता येते.

प्र.३.:- निरीक्षण करण्याचा आदेश कोण देऊ शकतो आणि कोणत्या परिस्थितीत देऊ शकतो?

उत्तर:- CGST/SGST अधिनियम कलम ६७ अनुसार संयुक्त आयुक्त श्रेणीचे अधिकारी किंवा त्यापेक्षा उच्च श्रेणीचे अधिकारी यांच्या लेखी अधिकार पत्रानंतर CGST/SGST चा अधिकारी निरीक्षण करू शकतो. संयुक्त आयुक्त किंवा उच्च श्रेणी अधिकारी सदर निरीक्षणाचे अधिकार तेव्हाच प्रदान करू शकतात, जेव्हा त्यांच्याकडे विश्वासयोग्य कारणे आहेत की संबंधित व्यक्तीने खालीलपैकी एकतरी गोष्ट केलेली आहे :-

- (i) कोणत्याही पुरवठ्याचा व्यवहार दडपून ठेवलेला असल्यास;
- (ii) हाती असलेला मालाचा साठा दडपून ठेवलेला असल्यास;
- (iii) इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ जास्त घेतल्यास;
- (iv) कर चुकविण्यासाठी CSGT/SGST अधिनियमांच्या तरतुदींचे उल्लंघन केल्यास;
- (v) वाहतूकदार किंवा वखारीचा मालक यांनी ठेवलेल्या मालावरील कर अधिदान टाळलेले आहे किंवा त्यांनी त्यांचे लेखे किंवा वस्तू/माल अशा पध्दतीने ठेवलेले आहेत की कर चुकविण्याची शक्यता आहे.

प्र.४.:- या कलमांतर्गत सक्षम अधिकाऱ्याला कोणत्याही व्यक्तीच्या कोणत्याही मालमत्ता/जागेचे निरीक्षण करण्याचे अधिकार देता येतात का?

उत्तर:- नाही. CGST/SGST च्या अधिकाऱ्याला खालीलपैकी कोणत्याही एका बाबीचा तपास करण्याचा अधिकार देता येतो.

- (i) करपात्र व्यक्तीच्या व्यापार/व्यवसायाचे कोणतेही स्थान/स्थळ;
- (ii) माल वाहतूकीच्या व्यवसायातील व्यक्तीचे कोणतेही व्यावसायिक स्थान - ती व्यक्ती नोंदणीकृत करपात्र व्यक्ती असेल किंवा नसेल;
- (iii) वखार किंवा गोदामाच्या मालकाचे किंवा चालकाचे कोणतेही व्यवसायाचे स्थान/स्थळ.

प्र.५.:- CGST अधिनियमांच्या तरतुदींतर्गत तपास आणि जप्ती याकरिता कोण आदेश पारित करू शकतो?

उत्तर:- संयुक्त आयुक्त किंवा त्यांच्यापेक्षा उच्च श्रेणीतील अधिकारी यांना, तपास करण्यासाठी आणि वस्तू/माल, दस्तऐवज, लेखापुस्तके आणि अन्य सामग्री जप्त करण्यासाठी एका अधिकाऱ्याला लिखित आदेशांद्वारे अधिकार प्रदान करता येतात. जेव्हा संयुक्त आयुक्तांकडे विश्वासयोग्य कारणे (reasons to believe) असतील की कोणताही जप्तीयोग्य माल किंवा दस्तऐवज किंवा लेखापुस्तके किंवा कोणत्याही कार्यवाहीसाठी आवश्यक अशी अन्य सामग्री,

इत्यादी कोठेतरी दडविलेली आहेत, तर अशा प्रकारे अधिकार प्रदान करता येतात.

प्र.६.:- "विश्वासयोग्य कारणे"(reasons to believe) याचा अर्थ काय?

उत्तर:- विश्वासयोग्य कारणे म्हणजे प्रत्यक्ष माहिती नसतानाही सत्य वस्तुस्थितीचे ज्ञान असणे, ज्यायोगे एक तर्कसंगत व्यक्ती योग्यप्रकारे त्याच निष्कर्षाप्रत पोहोचेल. IPC, १८६० च्या कलम २६ अनुसार, एखाद्या व्यक्तीकडे एखाद्या गोष्टीबद्दल "विश्वासयोग्य कारणे" आहेत असे म्हटले जाते, जर त्याच्याकडे त्या गोष्टीवर विश्वास ठेवण्यासाठी पुरेशी कारणे आहेत परंतु अन्यथा नाही. "विश्वासयोग्य कारणे" याचा वैचारिक अर्थ म्हणजे एक वस्तूनिष्ठ निश्चिती, जी बौद्धिक जागरूकता आणि मूल्यांकन यावर आधारित असते, पूर्णतः काल्पनिक आणि अवास्तव विचारांपासून भिन्न असते. कारण संबंधित पुरावे आणि परिस्थितीवर आधारित असल्याने, "विश्वासयोग्य कारणे" हे एका प्रामाणिक आणि तर्कसंगत व्यक्तीचे मत असते आणि ते असावेच लागते.

प्र.७.:- निरीक्षण किंवा तपास आणि जप्ती बाबत अधिकारपत्र (authorization) निर्गमित करण्यापूर्वी "विश्वासयोग्य कारणे" याची सक्षम अधिकाऱ्याने लेखी नोंद करणे अनिवार्य आहे का?

उत्तर:- तपास करण्याकरिता अधिकारपत्र निर्गमित करण्यापूर्वी अधिकाऱ्याला अशी विश्वासयोग्य कारणे नमूद करण्याची आवश्यकता नसली तरी जे पुरावे विश्वसनीय वाटले ते पुरावे त्याला प्रकट करावे लागतील. "विश्वासयोग्य कारणे" यांची प्रत्येक प्रकरणात निरपवादपणे नोंद करण्याची आवश्यकता नाही. तथापि तपास अधिकारपत्र निर्गमित करण्यापूर्वी किंवा तपास (search) सुरू करण्यापूर्वी पुरावे / माहिती यांची नोंद करणे योग्य ठरेल.

प्र.८.:- तपास अधिकारपत्र म्हणजे काय आणि त्यात कोणत्या बाबींचा समावेश असेल?

उत्तर:- तपास करण्यासाठी देण्यात आलेल्या लेखी अधिकाराला सर्वसामान्यपणे तपास अधिकारपत्र म्हणून संबोधले जाते. तपास अधिकारपत्रे

निर्गमित करण्यासाठी सक्षम अधिकारी संयुक्त आयुक्त श्रेणीतील किंवा त्यापेक्षा उच्च श्रेणीतील अधिकारी असतील. तपास अधिकारपत्रात विश्वासयोग्य माहितीचे अस्तित्व (existence of reasonable belief) ज्याचा तपास घेण्यात येत आहे ते दर्शविणे आवश्यक आहे. तपास अधिकारपत्रकात खालीलप्रमाणे तपशील असणे आवश्यक आहे:-

- (i) अधिनियमांतर्गत उल्लंघन;
- (ii) तपास करण्याचा परिसर/स्थान;
- (iii) तपासासाठी अधिकृत केलेल्या व्यक्तीचे नांव आणि हुद्दा;
- (iv) अधिकारपत्र निर्गमित करणाऱ्या अधिकाऱ्याचे नांव आणि पूर्ण हुद्दा त्याच्या शिक्क्यासह;
- (v) निर्गमित केल्याची तारीख आणि स्थळ;
- (vi) तपास अधिकारपत्राचा अनुक्रमांक;
- (vii) वैधता कालावधी म्हणजे एक दिवस किंवा दोन दिवस इत्यादी.

प्र.९.- CGST/SGST अधिनियमांच्या तरतुदींतर्गत माल केव्हा जप्तीयोग्य होतो?

उत्तर:- CGST/SGST अधिनियम कलम १३० अनुसार जेव्हा एखादी व्यक्ती खालीलप्रमाणे व्यवहार करते, तेव्हा माल जप्तीयोग्य होतो :-

- (i) या अधिनियमांतील कोणत्याही तरतुदींचे किंवा त्या अंतर्गत तयार करण्यात आलेल्या कोणत्याही नियमांचे उल्लंघन करून वस्तू/मालाचा पुरवठा केला जातो किंवा प्राप्त केला जातो व ज्याची परिणीती कर चुकविण्यात होते;
- (ii) या अधिनियमांतर्गत ज्या वस्तू/मालावर तो कर अदा करण्यास जबाबदार आहे, त्या वस्तू/मालाच्या तपशीलाची नोंद लेख्यात घेत नाही;
- (iii) या अधिनियमांतर्गत कोणत्याही करयोग्य वस्तू/मालाचा पुरवठा नोंदणी न घेता करतो;

(iv) कर चुकविण्याच्या उद्देशाने CGST/SGST अधिनियमांतील कोणत्याही तरतुदी किंवा त्या अंतर्गत करण्यात आलेल्या नियमांचे उल्लंघन करतो;

प्र.१०.:- वैध तपासाच्या (valid search) दरम्यान अधिकाऱ्याला कोणत्या अधिकारांचा वापर करता येईल ?

उत्तर:- तपास अधिकाऱ्याला वस्तू/माल (जप्तीयोग्य असलेला) आणि दस्तऐवज, लेखापुस्तके आणि सामग्री (CGST/SGST अधिनियमांतर्गत कोणत्याही कार्यवाहीशी संबंधीत) तपास करित असलेल्या जागेतून जप्त करण्याचा अधिकार आहे. तपासाच्या दरम्यान जर अधिकाऱ्याला अधिकृत तपास करण्याच्या सदर जागेत प्रवेश नाकारल्यास त्याला दरवाजा तोडण्याचा अधिकार आहे. त्याचप्रमाणे, जागेचा तपास करित असतांना, जर कोणतेही कपाट किंवा पेठ्या, ज्यात कोणत्याही वस्तू/माल, हिशोबाची पुस्तके, नोंदणी पुस्तके, दस्तऐवज लपविल्याचा संशय असल्यास, आणि त्या जर उघडून दाखविणे नाकारल्यास, त्या तोडण्याचा अधिकार आहे. जागेत प्रवेश करण्यास मज्जाव केल्यास, तो अधिकारी ती जागा प्रवेशबंद (sealed) करू शकतो.

प्र.११.:- तपास आयोजित करण्याची पद्धत काय आहे?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम ६७ (१०) मध्ये असे विहित करण्यात आले आहे की तपास फौजदारी प्रक्रिया संहिता १९७३/Code of criminal procedure मधील तरतुदीनुसार केला पाहिजे. फौजदारी प्रक्रिया संहिता, कलम १०० मध्ये तपासाच्या पद्धतीची तपशीलवार माहिती दिलेली आहे.

प्र.१२.:- तपास प्रक्रियेसाठी कोणत्या मूलभूत बाबींचे पालन केले पाहिजे?

उत्तर:- तपास करताना खालील तत्वांचे पालन करणे आवश्यक आहे :-

- सक्षम अधिकाऱ्याने निर्गमित केलेल्या वैध तपास अधिकारपत्राशिवाय जागेचा तपास करू नये.

- निवासस्थानाचा तपास करताना तपास पथकाबरोबर एक महिला अधिकारी असणे आवश्यक आहे.
- तपास कार्य सुरू करण्यापूर्वी तपास पथकातील अधिकाऱ्यांनी जागेच्या प्रभारी व्यक्तीला (person-in-charge) आपली ओळखपत्रे दाखवून ओळख पटवून दिली पाहिजे.
- तपास कार्य सुरू करण्यापूर्वी तपास अधिकारपत्र जागेच्या प्रभारी व्यक्तीला दाखवून, ते पाहिले असल्याची त्याची सही तपास अधिकारपत्रावर घेणे आवश्यक आहे. तसेच कमीत कमी दोन साक्षीदारांच्या सह्यासुद्धा तपास अधिकारपत्रावर घेणे आवश्यक आहे.
- परिसरातील कमीत कमी दोन स्वतंत्र साक्षीदारांच्या उपस्थितीत तपास केला पाहिजे. जर असा कोणी रहिवासी न मिळाल्यास किंवा स्वेच्छेने तयार नसल्यास, अन्य परिसरातील रहिवाशांना तपासाचे साक्षीदार होण्यास सांगावे. साक्षीदारांना तपासाच्या उद्देशाची थोडक्यात माहिती देणे आवश्यक आहे.
- तपास कार्य सुरू करण्यापूर्वी, तपास करणाऱ्या अधिकाऱ्यांच्या पथकाने आणि सोबत असलेल्या साक्षीदारांनी, जागेचा तपास करण्यात येणार आहे त्या जागेच्या प्रभारी व्यक्तीला त्यांची व्यक्तिगत तपासणी करावयास सांगावे. त्याचप्रमाणे, तपास कार्य संपल्यावर सर्व अधिकारी आणि साक्षीदारांनी परत आपली व्यक्तिगत तपासणी करण्यास द्यावी.
- तपास कार्याचा पंचनामा/महाजर जागच्या जागी बनविणे आवश्यक आहे. सर्व मिळविलेल्या आणि जप्त केलेल्या/ताब्यात ठेवलेल्या मालांची /दस्तऐवजांची यादी तयार करून पंचनामा/महाजर सोबत जोडली पाहिजे. पंचनामा/महाजर आणि सर्व जप्त केलेल्या/ताब्यात ठेवलेल्या मालांच्या/दस्तऐवजांच्या यादीवर निरपवादपणे, साक्षीदार, जागेचे प्रभारी/मालक ज्यांच्या समोर तपास करण्यात आला आणि तपास कार्याच्या आयोजनासाठी अधिकार प्रदान करण्यात आलेले अधिकारी यांनी सह्या करणे आवश्यक आहे.

- तपास कार्य पूर्ण झाल्यानंतर, अंमलबजावणी पूर्ण करण्यात आलेल्या तपास अधिकारपत्राची मूळ प्रत निर्गमित करणाऱ्या अधिकाऱ्याकडे तपास कार्याच्या निष्पत्ती अहवालासह सादर करावी. ज्या अधिकाऱ्यांनी तपास कार्यात सहभाग घेतला होता त्यांची नांवेसुद्धा तपास अधिकारपत्राच्या मागे नमूद करावीत.
- तपास अधिकारपत्र निर्गमित करणाऱ्या प्राधिकाऱ्याने नोंदवही ठेवली पाहिजे आणि त्या नोंदवहीत निर्गमित केलेल्या आणि परत आलेल्या तपास अधिकारपत्रांच्या नोंदी ठेवल्या पाहिजेत आणि कार्यवाही पूर्ण केलेल्या तपास अधिकारपत्रांच्या (search warrant) प्रती कार्यालयात ठेवल्या पाहिजेत.
- पंचनामा/महाजरची एक प्रत परिशिष्टांसह तपास केलेल्या जागेच्या प्रभारीला/मालकाला त्याची पोचपावती घेतल्यावर देणे आवश्यक आहे.

प्र.१३:- CGST/SGST अधिकाऱ्यांना कोणत्याही अन्य परिस्थितीत व्यापार/ व्यवसायाच्या जागेत प्रवेश करता येतो का?

उत्तर :- होय. CGST/SGST अधिनियम कलम ६५ अनुसार प्रवेशही घेता येतो. कायद्यातील सदर तरतूद, CGST/SGST लेखापरीक्षा पथक, किंवा नियंत्रक आणि महालेखाकार कार्यालयाचे (C&AG) लेखापरीक्षक किंवा CGST/SGST अधिनियम कलम ६६ अंतर्गत नामनिर्देशित केलेले परिव्यय लेखापाल किंवा सनदी लेखापाल यांना तपास अधिकारपत्र निर्गमित न करता, महसूलाचा लाभ सुरक्षित करण्यासाठी लेखापरीक्षण, छाननी, पडताळणी आणि तपासणी इत्यादी कार्यवाही करण्याच्या उद्देशाने कोणत्याही व्यापार/व्यावसायिक जागेत प्रवेश मिळावा यासाठी करण्यात आली आहे. तथापि, CGST/SGST च्या आयुक्त श्रेणीच्या अधिकाऱ्यांनी लेखी अधिकारपत्र निर्गमित करणे आवश्यक आहे. सदर तरतूद व्यापार/व्यावसायिक जागेत प्रवेश करणे सुलभ करते, ज्या व्यापार/व्यावसायिक जागेची करपात्र व्यक्तीने प्रमुख किंवा अतिरिक्त व्यावसायिक जागा अशी नोंदणी केलेली नाही, परंतु लेखापुस्तके, दस्तऐवज, संगणक इत्यादी सामग्री ठेवलेली आहे, ज्यांची करपात्र व्यक्तीच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण करण्यासाठी किंवा पडताळणी करण्यासाठी आवश्यकता आहे.

प्र. १४.:- जप्ती (seizure) ह्या शब्दाचा अर्थ काय ?

उत्तर:- मॉडेल GST कायद्यात जप्ती या शब्दाची नेमकेपणे व्याख्या करण्यात आलेली नाही. Law Lexicon Dictionary मध्ये "जप्ती" या शब्दाची व्याख्या "अधिकाऱ्याने कायदेशीर प्रक्रियेने मालमत्तेचा ताबा घेण्याची केलेली कृती" अशी केली आहे. सर्वसामान्यपणे असे सूचित होते की मालमत्तेच्या मालकाच्या इच्छेविरुद्ध किंवा ज्याच्याकडे ताबा आहे, ते ताबा सोडण्यास नाखूष असताना, त्याच्याकडून बळजबरीने मालमत्तेचा ताबा घेणे.

प्र.१५.:- GST अधिनियमात वस्तू/माल आणि वाहने ताब्यात ठेवण्याचे अधिकार आहेत का?

उत्तर:- होय. CGST/SGST अधिनियम कलम १२९ अंतर्गत अधिकाऱ्याला वस्तू/माल त्याची वाहतूक करणाऱ्या वाहनासह ताब्यात ठेवण्याचा अधिकार आहे (अवजड वाहन किंवा अन्य प्रकारचे वाहन). CGST/SGST अधिनियमातील तरतुदीचे उल्लंघन करून, पाठविण्यात येत असलेला वस्तू/माल किंवा वाहतूकीमध्ये संग्रहित करून ठेवलेला माल, अशा प्रकारचा माल ताब्यात घेता येतो. संग्रह केलेला किंवा साठ्यात असलेला माल जर बेहिशोबी असल्यास, सदर माल ताब्यात ठेवता येतो. अशा प्रकारे ताब्यात ठेवलेला माल आणि वाहन, देय कर अदा केल्यानंतर किंवा सदर रक्कमेएवढी सुरक्षा रक्कम भरल्यानंतर मुक्त केला जाईल.

प्र.१६.:- कायद्या प्रमाणे "जप्ती" (Seizure) आणि "ताबा" (Detention) यातील फ़रक काय ?

उत्तर.:- मालमत्तेच्या मालकाला किंवा ज्या व्यक्तीच्या ताब्यात मालमत्ता असते, त्याला एका विशिष्ट वेळी कायदेशीर नोटीस व्दारे प्रवेश नाकारणे, त्याला मालमत्ता "ताब्यात ठेवणे"/"अटकाव करणे" असे म्हणतात. जप्ती म्हणजे विभागाने मालाचा प्रत्यक्ष ताबा घेणे. माल जप्तीयोग्य आहे असा जेव्हा संशय असतो, त्यावेळी ताब्यात घेण्याचा (confiscation) आदेश पारित करण्यात येतो. चौकशी/तपासणी केल्यानंतर सदर माल जप्तीयोग्य असल्याबाबतच्या योग्य आणि उचित विश्वासाच्या आधारे तो माल जप्त करता येतो.

प्र.१७.:- GST अधिनियमांतर्गत तपास (Search) किंवा जप्ती (Seizure) संबंधी दक्षता/खबरदारी घेण्याबाबत कोणत्या तरतूदी केलेल्या आहेत?

उत्तर:- CGST/SGST अधिनियम कलम ६७ मध्ये, "तपास" आणि "जप्ती" यांच्याकरिता प्रदान करण्यात येणाऱ्या अधिकारासंबंधी काही विशिष्ट दक्षता/खबरदारी घेणेबाबत तरतूदी केलेल्या आहेत. त्या खालीलप्रमाणे:

- (i) जप्त केलेला माल किंवा दस्तऐवज तपासणीसाठी आवश्यक असलेल्या कालावधीपेक्षा जास्त कालावधीसाठी ठेवू नये;
- (ii) ज्याच्या ताब्यातून दस्तऐवज जप्त करण्यात आलेला आहे त्या व्यक्तीला दस्तऐवजाच्या छायाचित्रप्रती (photocopies) घेता येतील;
- (iii) जप्त केलेल्या मालासाठी, जर जप्त केल्याच्या सहा महिन्यांच्या आंत नोटिस निर्गमित न केल्यास, माल ज्या व्यक्तीच्या ताब्यातून जप्त केलेला आहे त्याला परत केला पाहिजे. सदर सहा महिन्यांचा कालावधी काही समर्थनीय कारणांच्या आधारे जास्तीत जास्त आणखी सहा महिन्यांपर्यंत वाढविता येतो;
- (iv) जप्ती अधिकाऱ्याने जप्त केलेल्या वस्तू/मालाची यादी तयार केली पाहिजे;
- (v) CGST नियमांतर्गत निर्देशित विशिष्ट वर्गीकृत वस्तू/माल (नाशवंत, धोकादायक इत्यादी) जप्तीनंतर तात्काळ निकालात काढला पाहिजे;
- (vi) फौजदारी प्रक्रिया संहिता १९७३ मधील तपास आणि जप्ती संबंधातील तरतूदी लागू होतील. तथापि, फौजदारी प्रक्रिया संहितेच्या कलम १६५(५) संबंधित एक महत्वाचा बदल करण्यात आलेला आहे तो म्हणजे तपासकार्याच्या दरम्यान करण्यात आलेल्या नोंदीच्या प्रती, गुन्हा/अपराधाची दखल घेणेबाबत अधिकार प्रदान करण्यात आलेल्या जवळच्या न्यायाधीशाकडे सादर करण्याऐवजी, सदर नोंदीच्या प्रती मुख्य आयुक्त / CGST आयुक्त / SGST आयुक्त यांच्याकडे सादर केल्या पाहिजेत.

प्र.१८.:- करयोग्य वस्तू/मालाची वाहतूक करताना कोणता विशेष दस्तऐवज बरोबर घेण्याची आवश्यकता आहे?

उत्तर:- CGST/SGST अधिनियम कलम ६८ अंतर्गत ज्या व्यक्तीच्या अखत्यारीत माल वाहतूक वाहन असेल, त्याने पाठवित असलेल्या मालाची किंमत निर्दिष्ट (specified) रकमेपेक्षा जास्त असल्यास त्यासाठी विहित केलेला दस्तऐवज सोबत असणे जरूरीचे आहे.

प्र.१९.:- "अटक" (Arrest) या शब्दाचा अर्थ काय ?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियमात "अटक" या शब्दाची व्याख्या दिलेली नाही. तथापि, भिन्न न्यायिक निर्णयांमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे, "काही कायदेशीर आदेश किंवा अधिकार यांच्यांतर्गत एखाद्या व्यक्तीचा ताबा घेणे" असे दर्शविते. अन्य शब्दात जेव्हा एखाद्या व्यक्तीला अटक केली असे म्हटले जाते तेव्हा अधिकार किंवा कायदेशीर अधिकारपत्र याद्वारे त्याला ताब्यात घेऊन त्याच्या स्वातंत्र्यावर निर्बंध घातले जातात.

प्र.२०.:- CGST/SGST अधिनियमांतर्गत सक्षम अधिकारी एखाद्या व्यक्तीची अटक करण्यासाठी कधी अधिकृत करू शकतात?

उत्तर:- CGST/SGST चे आयुक्त CGST/SGST अधिकाऱ्याला एखाद्या व्यक्तीला अटक करण्यासाठी अधिकृत करू शकतात जर त्यांच्याकडे विश्वासयोग्य कारणे असतील की त्या व्यक्तीने अशा प्रकारचा गुन्हा/अपराध केला आहे ज्यायोगे ती व्यक्ती CGST/SGST अधिनियम कलम १३२(१)(अ)(बी)(सी)(डी), किंवा कलम १३२ (२) अंतर्गत विहित केलेल्या शिक्षेस पात्र ठरते. प्रामुख्याने याचा अर्थ असा आहे की जेव्हा चुकविलेल्या कराची रक्कम ₹. २ कोटीपेक्षा जास्त असते किंवा CGST अधिनियमांतर्गत जेथे व्यक्तीवर गुन्हा सिद्ध होऊन दोषी ठरविण्यात आलेले असते, तेव्हा व्यक्तीला अटक करता येते.

प्र.२१.:- ज्या व्यक्तीला अटकेत ठेवण्यात आले आहे, त्या व्यक्तीच्या बचावासाठी/सुरक्षेसाठी CGST/SGST अधिनियमांतर्गत काय तरतूदी आहेत?

उत्तर:- अटकेत ठेवण्यात आलेल्या व्यक्तीच्या सुरक्षेसाठी कलम ६९ अंतर्गत काही विशिष्ट तरतूदी विहित करण्यात आलेल्या आहेत, त्या खालीलप्रमाणे :-

- (१) जर एखाद्या व्यक्तीला दखलपात्र गुन्ह्यासाठी अटक केलेली असल्यास, त्याला अटक करण्यामागची कारणे लेखी कळविली पाहिजेत आणि अटक केल्याच्या २४ तासांच्या आत त्याला न्यायाधिशसमोर हजर केले पाहिजे;
- (२) जर एखाद्या व्यक्तीला अदखलपात्र आणि जामीनपात्र गुन्ह्यासाठी अटक केली असल्यास, CGST/SGST चे उप/साहाय्यक आयुक्त त्याची जामीनावर सुटका करू शकतात आणि फौजदारी प्रक्रिया संहिता,१९७३ कलम ४३६ अंतर्गत CGST/SGST चे उप/साहाय्यक आयुक्त यांना पोलीस स्टेशनच्या प्रभारी अधिकाऱ्याला लागू असलेल्या तरतूदी लागू असतील;
- (३) फौजदारी प्रक्रिया संहिता १९७३ मध्ये अटकेबाबत विहित करण्यात आलेल्या तरतूदीनुसार सर्व अटक प्रक्रिया असली पाहिजे.

प्र.२२.:- अटकेच्या दरम्यान कोणती सावधगिरी बाळगली पाहिजे?

उत्तर:- फौजदारी प्रक्रिया संहिता १९७३ (१९७४ ची २) मध्ये नमूद करण्यात आलेल्या अटकेसंबंधीच्या तरतूदी आणि त्याबाबतच्या कार्यपध्दतीचे काटेकोरपणे पालन केले पाहिजे. त्यामुळे CGST/SGST च्या सर्व क्षेत्र अधिकाऱ्यांना फौजदारी प्रक्रिया संहिता १९७३ (Code of Criminal Procedure) तरतूदीची चांगली माहिती असणे आवश्यक आहे.

फौजदारी प्रक्रिया संहिता,१९७३ कलम ५७ मधील महत्त्वाच्या तरतूदीची नोंद घेणे आवश्यक आहे, ती म्हणजे या कलमान्वये प्रकरण अंतर्गत परिस्थितीत योग्य/उचित असल्यास, अधिकारपत्राशिवाय अटक करण्यात

आलेल्या व्यक्तीला चोवीस तासापेक्षा जास्त कालावधी करिता थांबवून घेता येत नाही (अटक करण्यात आलेले ठिकाण ते न्यायाधीशांच्या न्यायालयापर्यंत लागलेला प्रवासकाळ वगळून). या कालावधीत फौजदारी प्रक्रिया संहिता कलम ५६ अंतर्गत तरतूद केल्याप्रमाणे, अटक करणारी व्यक्ती अधिकारपत्राशिवाय अटक केलेल्या व्यक्तीला ज्या न्यायाधिकाऱ्याच्या अधिकारक्षेत्राखाली आहे त्याच्याकडे पाठवून देईल.

डि.के.बसू विरुद्ध पश्चिम बंगाल १९९७(१) SCC ४१६ मधील अहवालानुसार, या केसच्या महत्त्वपूर्ण निकालात मा. सर्वोच्च न्यायालयाने अटक करतांना पालन करणे आवश्यक असलेली विशिष्ट मार्गदर्शक तत्त्वे निर्धारित केली आहेत. ही तत्त्वे पोलीसांशी संबंधीत असले तरी ज्यांना अटक करण्याचा अधिकार आहे त्या सर्व विभागांनी या तत्त्वांचे पालन करणे आवश्यक आहे. सदर तत्त्वे खालीलप्रमाणे आहेत :-

- (i) अटक प्रक्रिया पार पाडणाऱ्या आणि बंदिवान व्यक्तीला (arrestee) चौकशीसाठी कसून प्रश्न विचारणाऱ्या पोलीस अधिकाऱ्यांनी अचूक, दृश्य आणि स्पष्ट दिसणारे ओळखपत्र आणि त्यांच्या हुद्यासह नावाचे बिल्ले धारण करणे आवश्यक आहे. बंदिवान व्यक्तीची (arrestee) चौकशी करणाऱ्या सर्व पोलीस अधिकाऱ्यांच्या तपशीलाची नोंदवहीत नोंद करणे आवश्यक आहे.
- (ii) अटक करणाऱ्या पोलीस अधिकाऱ्याने अटकेची टिप्पणी अटकेच्यावेळी तयार केली पाहिजे आणि ती टिप्पणी निदान एका साक्षीदाराने अनुप्रमाणित/स्वाक्षरीत केली पाहिजे, साक्षीदार अटक केलेल्या व्यक्तीच्या कुटुंबाचा एक सदस्य किंवा जेथे अटक करण्यात आली त्या परिसरातील एक प्रतिष्ठित व्यक्ती असावी. ती टिप्पणी बंदिवान व्यक्तीनेही स्वाक्षरीत केली पाहिजे आणि त्या टिप्पणीमध्ये अटकेची तारीख आणि वेळ नमूद केली पाहिजे.
- (iii) बंदिवान व्यक्ती किंवा डांबून ठेवलेली व्यक्ती आणि पोलिस स्टेशनच्या किंवा चौकशी केंद्राच्या ताब्यात / कैदेत किंवा अन्य कोठडीत असलेल्या व्यक्तीला एक मित्र किंवा नातेवाईक किंवा अन्य ओळखीची व्यक्ती किंवा त्या व्यक्तीची हितचिंतक असलेली

व्यक्ती, यांना लवकरात लवकर व्यवहार्य असेल त्याप्रमाणे कळविण्याचा अधिकार आहे की त्याला अटक झाली आहे आणि विशिष्ट ठिकाणी त्याला ताब्यात ठेवण्यात आले आहे, जर अटक टिप्पणी अनुप्रमाणित करणारा साक्षीदार तो स्वतः किंवा त्याचा मित्र किंवा नातेवाईक नसेल.

- (iv) बंदिवान करण्यात आलेल्या व्यक्तीच्या अटकेची वेळ, अटकेचे स्थान आणि कोठडीचे ठिकाण पोलीसांनी बंदिवान व्यक्तीचे परगांवी/अन्य शहरात राहणाऱ्या जवळचा मित्र किंवा नातेवाईक यांना जिल्ह्यातील "विधि मदत संघटना" (Legal Aid Organization) मार्फत आणि संबंधित परिसरातील पोलीस स्टेशनच्या मार्फत तारसंदेशाद्वारे अटकेनंतर ८ ते १२ तासांच्या आत कळविले पाहिजे.
- (v) व्यक्तीच्या अटकेची नोंद व्यक्तीला ताब्यात ठेवलेल्या ठिकाणी असलेल्या नोंदवहीत केली पाहिजे, ज्याला व्यक्तीच्या अटकेसंबंधी माहिती दिली, त्या जवळच्या मित्राचे नाव देखील प्रकट केले पाहिजे आणि ज्यांच्या ताब्यात बंदिवान व्यक्ती आहे, त्या पोलीस अधिकाऱ्यांच्या नावासह तपशील नोंदवहीत नोंदविला पाहिजे.
- (vi) बंदिवान व्यक्तीची त्याच्या विनंतीवरून अटक करतेवेळी तपासणी केली पाहिजे आणि मोठ्या आणि लहान दुखापतीच्या खुणा त्याच्या/तिच्या शरीरावर असल्यास त्यांची नोंद केली पाहिजे. "निरीक्षण टिप्पणी" (Inspection Memo) अटक करणारा पोलीस अधिकारी आणि बंदिवान व्यक्ती या दोघांनीही स्वाक्षरीत केली पाहिजे आणि त्याची एक प्रत बंदिवान व्यक्तीला दिली पाहिजे.
- (vii) कैदेत असलेल्या बंदिवान व्यक्तीची, कैदेच्या कालावधीत, प्रशिक्षित डॉक्टरद्वारे प्रति ४८ तासानंतर वैद्यकिय तपासणी करण्यात आली पाहिजे, तपासणी करणारे डॉक्टर संबंधित राज्य किंवा केंद्रशासित प्रदेश यांच्या संचालक, आरोग्य सेवा यांनी नेमलेल्या मान्यताप्राप्त डॉक्टरांच्या तज्ज्ञमंडळातील डॉक्टर असले पाहिजेत. संचालक, आरोग्य सेवा यांनी सर्व तालुके आणि

जिल्ह्यांसाठी अशा प्रकारचे डॉक्टरांचे तज्ज्ञमंडळ तयार केले पाहिजे.

- (viii) उपरोक्त संदर्भित अटक टिप्पणीसह सर्व दस्तऐवजांच्या प्रती न्यायाधीशांकडे त्यांच्या नोंदीसाठी पाठविल्या पाहिजे.
- (ix) बंदिवान व्यक्तीला चौकशीच्या दरम्यान, परंतु संपूर्ण चौकशीच्या दरम्यान नाही, त्याच्या विधी सल्लागाराला भेटण्याची परवानगी दिली पाहिजे.
- (x) पोलीस नियंत्रण कक्ष सर्व जिल्ह्यांच्या ठिकाणी आणि राज्यांच्या मुख्यालयात उपलब्ध असले पाहिजेत, जेथे अटक करणाऱ्या अधिकाऱ्याने अटकेसंबंधी माहिती आणि बंदिवान व्यक्तीच्या कैदेचे ठिकाण अटकेनंतर १२ तासांच्या आत कळविले पाहिजे आणि सदर माहिती पोलीस नियंत्रण कक्षात दर्शनी स्थानी प्रदर्शित करण्यात आली पाहिजे.

प्र.२३.:- CBEC मध्ये अटकेच्या बाबत कोणती स्थूल मार्गदर्शक तत्त्वे अनुसरली जातात?

उत्तर:- अटके संबंधीचा निर्णय प्रकरणनिहाय पद्धतीने विविध परिणामदायी वास्तविकतेचा विचार करून घ्यावा लागतो, जसे गुन्हा/अपराधाचे स्वरूप आणि गांभीर्य, चुकविलेल्या शुल्काचे परिमाण किंवा गैरमार्गाने घेतलेला इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ, पुराव्यांचे स्वरूप आणि दर्जा, पुराव्यांत हस्तक्षेप करणे (tampered) किंवा साक्षीदारांना प्रभावित करणे, तपासकार्यातील सहकार्य इत्यादी. प्रकरणातील वस्तुस्थिती काळजीपूर्वक विचारात घेऊन अटक करण्याच्या अधिकाराचा वापर केला पाहिजे, त्यात खालील बाबींचा समावेश आहे:-

- (i) गुन्हाचा तपास योग्य पद्धतीने करणे;
- (ii) गुन्हेगार/अपराध्याला फरारी होण्यापासून परावृत्त करणे;
- (iii) वस्तू/मालाची सुनियोजित तस्करी (smuggling) किंवा दडवादडवी करून सीमाशुल्कात करण्यात येणारी करचुकवेगिरी इत्यादी बाबतची प्रकरणे;

- (iv) नकली/अस्तित्वात नसलेल्या व्यक्ती/आयईसी इत्यादींच्या नावे, मुखत्यारी/बेनामी आयात/निर्यात करणे यातील प्रमुख सुत्रधार;
- (v) जेथे शुल्क चुकविण्याची वृत्ती स्पष्ट आहे आणि गुन्हेगारी प्रवृत्ती /दोषी मन (mensrea/guilty mind) स्पष्ट दिसत आहे;
- (vi) पुराव्यातील छेडछाडीच्या शक्यतेला (possibility of tampering) प्रतिबंध करणे;
- (vii)साक्षीदारांना धमकावणे/दबाव आणणे किंवा प्रभावित करणे; आणि
- (viii)कमीत कमी एक कोटी रूपयांपेक्षा जास्त रकमेची करचुकवेगिरी किंवा सेवाकर चुकवेगिरी.

प्र.२४.:- दखलपात्र (cognizable) गुन्हा म्हणजे काय ?

उत्तर:- सर्वसाधारणपणे दखलपात्र गुन्हा म्हणजे गंभीर प्रकारचे गुन्हे ज्यांच्या बाबतीत पोलिस अधिकाऱ्याला अधिकारपत्राशिवाय अटक करण्याचे आणि न्यायालयाच्या परवानगीने किंवा परवानगीशिवाय तपास चालू करण्याचे अधिकार असतात.

प्र.२५.:- अदखलपात्र (non-cognizable) गुन्हा म्हणजे काय ?

उत्तर:- अदखलपात्र गुन्हा म्हणजे तुलनेने कमी गंभीर गुन्हे, ज्यांच्या बाबतीत पोलिस अधिकाऱ्याला अधिकारपत्राशिवाय अटक करण्याचे अधिकार नसतात आणि न्यायालयाच्या आदेशाशिवाय तपास करता येत नाही.

प्र.२६.:- CGST अधिनियमांतर्गत दखलपात्र आणि अदखलपात्र गुन्हे कोणते आहेत?

उत्तर:- CGST अधिनियम कलम १३२ मध्ये अशी तरतूद करण्यात आली आहे की करपात्र वस्तू/माल आणि/किंवा सेवां जेथे कराची चुकविलेली रक्कम यासंबंधी गुन्हे/अपराध किंवा चुकीच्या पद्धतीने उपभोगलेली इनपूट टॅक्स क्रेडिटची रक्कम किंवा चुकीच्या पद्धतीने घेतलेली परतावा रक्कम, ₹.५ कोटीपेक्षा जास्त असते, ते गुन्हे/अपराध दखलपात्र (cognizable) आणि

अजामीनपात्र (non-bailable) असतात. सदर कायद्यांतर्गत अन्य गुन्हे अदखलपात्र आणि जामीनपात्र असतात.

प्र.२७.:- CGST अधिनियमांतर्गत सक्षम अधिकाऱ्याला केव्हा हुकूमनामा (summons) निर्गमित करता येतो?

उत्तर.:- CGST/SGST अधिनियम कलम ७० अन्वये योग्य अधिकार प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकाऱ्यांना हुकूमनामा निर्गमित करून एखाद्या व्यक्तीला पुरावा सादर करण्यासाठी किंवा दस्तऐवज सादर करण्यासाठी किंवा अधिकारी करीत असलेल्या कोणत्याही चौकशी संदर्भात आवश्यक अन्य बाबी सादर करण्यासाठी प्रत्यक्ष हजर राहण्याचे फर्मान देण्याचे अधिकार दिले आहेत. दस्तऐवज किंवा अन्य बाबी सादर करण्यासाठी निर्गमित करण्यात आलेला हुकूमनामा, विशिष्ट नेमके दस्तऐवज किंवा बाबी किंवा विशिष्ट तपशीलवार सर्व दस्तऐवज किंवा बाबी, ज्या हुकूमनामा काढण्यात आलेल्या व्यक्तीच्या ताब्यात किंवा नियंत्रणाखाली असतील, त्या सादर करण्यासाठी निर्गमित केलेला असतो.

प्र.२८.:- हुकूमनामा निर्गमित करून हजर राहण्याचे फर्मान दिलेल्या व्यक्तीच्या जबाबदाऱ्या काय आहेत?

उत्तर:- ज्या व्यक्तीला हुकूमनामा निर्गमित करण्यात आलेला आहे, त्या व्यक्तीला प्रत्यक्ष किंवा अधिकृत प्रतिनिधीच्या मार्फत हजर राहणे कायदेशीर रीत्या बंधनकारक आहे आणि ज्या अधिकाऱ्याने तपासणी बाबतच्या कोणत्याही विषयासंबंधीत हुकूमनामा निर्गमित केला आहे, त्या अधिकाऱ्यासमक्ष सत्य सांगणे, तसेच आवश्यक असलेले दस्तऐवज आणि अन्य बाबी सादर करणे त्या व्यक्तीवर बंधनकारक आहे.

प्र.२९.:- हुकूमनामा प्राप्त झाल्यानंतर गैरहजर राहिल्यास त्याचे काय परिणाम होतील ?

उत्तर:- हुकूमनामा जारी केलेल्या अधिकाऱ्यासमक्ष होणारी कार्यवाही ही न्यायालयीन कार्यवाही मानली जाईल. हुकूमनाम्यात नमूद केलेल्या तारखेला

जर ती व्यक्ती कोणत्याही संयुक्तिक समर्थनाशिवाय हजर राहिली नाही तर, त्या व्यक्तीवर भारतीय दंड संहिता कलम १७४ अंतर्गत खटला दाखल करता येईल. जर हुकूमनामा घेण्याचे टाळण्यासाठी ती व्यक्ती फरार झाल्यास, IPC च्या कलम १७२ अंतर्गत त्या व्यक्तीवर खटला दाखल करता येईल आणि सादर करण्यास आवश्यक असलेले दस्तऐवज किंवा ई-दस्तऐवज (Electronic records) त्या व्यक्तीने सादर केले नाहीतर, त्याच्यावर IPC च्या कलम १७५ अंतर्गत खटला दाखल करता येईल. त्या व्यक्तीने खोटे पुरावे सादर केल्यास, त्याच्यावर IPC कलम १९३ अंतर्गत खटला दाखल करता येईल. या व्यतिरिक्त, ज्या अधिकाऱ्यांनी हुकूमनामा जारी केला आहे, त्या CGST/SGST अधिकाऱ्यासमक्ष एखादी व्यक्ती हजर झाली नाही तर, CGST/SGST अधिनियम कलम १२२ (३)(डी) अंतर्गत ती व्यक्ती रु.२५,०००/- पर्यंत दंडाला पात्र होईल.

प्र.३०.:- हुकूमनामा (Summons) निर्गमित करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे कोणती आहेत?

उत्तर:- वित्त मंत्रालय, महसूल विभागाच्यांतर्गत असलेल्या केंद्रीय उत्पादन आणि सीमा शुल्क मंडळ (CBEC) यांनी हुकूमनाम्यातील तरतुदींचा कार्यक्षेत्रात दुरुपयोग होऊ नये यासाठी वेळोवेळी मार्गदर्शक तत्त्वे निर्गमित केलेली आहेत. मार्गदर्शक तत्त्वांतील काही विशेष तत्त्वे खाली दिलेली आहेत :

- (i) जेथे करप्रात्र व्यक्ती सहकार्य करित नाही, तेव्हा अंतिम उपाय म्हणून हुकूमनामा निर्गमित केला पाहिजे. आणि उच्च व्यवस्थापन स्तरासाठी या कलमाचा उपयोग करू नये;
- (ii) हुकूमनाम्याची भाषा कठोर आणि कायदेशीर असू नये ज्यायोगे स्वीकारणाऱ्याला अनावश्यक मानसिक ताण येईल आणि लज्जास्पद वाटेल;
- (iii) अधीक्षकांनी हुकूमनामा निर्गमित करण्याबाबतच्या कारणांच्या लेखी नोंदीसह हुकूमनामे साहाय्यक आयुक्तांपेक्षा निम्नश्रेणीचे नसलेल्या अधिकाऱ्यांच्या लेखी पूर्व परवानगीने निर्गमित करावेत;

- (iv) जेथे व्यवहार्य कारणांसाठी सदर लिखित पूर्व-परवानगी प्राप्त करून घेणे शक्य नसल्यास, मौखिक/दुरध्वनीद्वारे सदर अधिकाऱ्यांकडून परवानगी घेणे आवश्यक आहे आणि अशा परवानगी बाबत संबंधित अधिकाऱ्यास लिखित स्वरूपात लवकरात लवकर सूचित करावे;
- (v) अशा सर्व प्रकरणात, जेथे हुकूमनामे निर्गमित केले आहेत, तेथे हुकूमनामा निर्गमित करणाऱ्या अधिकाऱ्याने अहवाल सादर केला पाहिजे किंवा प्रकरणाच्या फाईलमध्ये केलेल्या कार्यवाहीचा संक्षिप्त वृत्तांत नोंदविला पाहिजे, आणि हुकूमनामा निर्गमित करण्याचे अधिकार प्रदान करणाऱ्या अधिकाऱ्याला सदर फाईल सादर केली पाहिजे;
- (vi) वरिष्ठ व्यवस्थापन अधिकारी जसे मुख्य कार्यकारी अधिकारी, मुख्य वित्तीय अधिकारी, मोठ्या कंपनीचे किंवा सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमाचे महाव्यवस्थापक यांना प्रथमतः सर्वसाधारणपणे हुकूमनामा निर्गमित करू नये. निर्णय प्रक्रियेतील त्यांच्या सहभागामुळे महसूलात तोटा झालेला आहे असे चौकशी दरम्यान निदर्शनास आल्यावरच त्यांना हुकूमनामा निर्गमित करावा.

प्र.३१.- हुकूमनामा निर्गमित करताना कोणती दक्षता घेतली पाहिजे?

उत्तर:- व्यक्तीला हुकूमनामा निर्गमित करताना सर्वसाधारणपणे खालील दक्षता घेतल्या जातील.

- (i) जेथे समर्थन करता येत नाही अशा बाह्यतः दिसणाऱ्या बाबींसाठी हुकूमनामा निर्गमित करू नये. जेव्हा चौकशीची कार्यवाही करण्यात येत असेल आणि व्यक्तीची उपस्थिती आवश्यक आहे असे असेल तरच फक्त हुकूमनाम्याच्या अधिकाराचा वापर करावा.
- (ii) हुकूमनामे शक्यतो पुनःपुन्हा निर्गमित करण्यात येऊ नयेत. व्यवहार्य असल्यास आरोपी किंवा साक्षीदाराचे निवेदन कमीत कमी उपस्थितीत नोंदवून घेतले पाहिजे.
- (iii) हुकूमनाम्यात दिलेल्या उपस्थितीच्या वेळेचा मान राखला पाहिजे. कोणत्याही व्यक्तीला त्याच्या निवेदनाची नोंद घेण्यासाठी फार काळ

थांबवून ठेवू नये, अपवाद जेव्हां अगदी हेतूतः असे करणे डावपेचाचा भाग असल्याचे ठरविण्यात येते.

- (iv) निवेदने कार्यालयीन वेळेत नोंदवून घेणे संयुक्तिक आहे. तथापि प्रकरणातील वस्तुस्थिती विचारात घेऊन निवेदन नोंदविण्याची वेळ आणि जागा याबाबत अपवाद करता येतो.

प्र.३२.:- कोणत्या अन्य अधिकारी वर्गांना CGST/SGST अधिकाऱ्यांना मदत करणे आवश्यक आहे?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम ७२ अंतर्गत खालील अधिकाऱ्यांना अधिकार प्रदान करण्यात आले आहेत आणि सदर अधिकाऱ्यांनी CGST/SGST अधिनियमाच्या अंमलबजावणीसाठी CGST/SGST अधिकाऱ्यांना मदत करणे आवश्यक आहे. निर्दिष्ट अधिकारीवर्ग खालीलप्रमाणे आहे :-

- (१) पोलिस;
- (२) रेल्वे;
- (३) सीमाशुल्क;
- (४) GST संकलनाच्या कामाशी संलग्न असलेले राज्य/ केंद्रशासित प्रदेश /केंद्र शासनाचे अधिकारी;
- (५) जमीन महसूल संकलनाच्या कामाशी संलग्न असलेले राज्य/ केंद्रशासित प्रदेश /केंद्र शासनाचे अधिकारी;
- (६) सर्व ग्राम अधिकारी.
- (७) राज्य/केंद्र सरकारने अधिसूचित केलेले इतर अन्य अधिकारी वर्ग.

*****

२०. अपराध आणि शिक्षा/दंड, फिर्याद आणि संयुक्त

तडजोड (Offences and Penalties, Prosecution and Compounding)

प्र.१.- CGST/SGST अधिनियमात विहित करण्यात आलेले गुन्हे/अपराध कोणते आहेत?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियमांतर्गत प्रकरण XVI मध्ये अपराध आणि दंड संबंधित क्रमवार सूची देण्यात आलेली आहे. कलम १० अंतर्गत तडजोडीस पात्र नसतांना करपात्र व्यक्तीने संयुक्त तडजोडीचा लाभ घेतल्यास विहित करण्यात आलेले दंड, या व्यतिरिक्त कायद्याच्या कलम १२२ मध्ये २१ गुन्हे/अपराधांची सूची देण्यात आली आहे. सदर गुन्हे/अपराध खालीलप्रमाणे आहेत :-

- (१) बीजका शिवाय पुरवठा करणे किंवा खोट्या/चुकीच्या बीजकाव्दारे पुरवठा करणे;
- (२) पुरवठा केल्याशिवाय बीजक निर्गमित करणे;
- (३) तीन महिन्यांपेक्षा जास्त कालावधीसाठी जमा केलेल्या कराच्या रकमेचा भरणा न करणे;
- (४) तीन महिन्यांपेक्षा जास्त कालावधीसाठी CGST/SGST अधिनियमांचे उल्लंघन करून जमा केलेल्या कराच्या रकमेचा भरणा न करणे;
- (५) कलम ५१ अंतर्गत स्रोतावर वजा करण्यात येणाऱ्या कराची वजावट न करणे किंवा वजावट कमी करणे किंवा स्रोतावर वजा करण्यात येणारा कर न भरणे;
- (६) कलम ५२ अंतर्गत कराचे संकलन न करणे किंवा कराचे कमी संकलन करणे किंवा संकलित केलेला कर न भरणे;
- (७) वस्तू/मालाच्या आणि/किंवा सेवांच्या प्रत्यक्ष पावती शिवाय इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ घेणे / वापर करणे;

- (८) फसवणुकीने कोणताही परतावा मिळवणे;
- (९) कलम २० चे उल्लंघन करून इनपूट सेवा वितरकांकडून इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ घेणे / वितरित करणे;
- (१०) कर अदा करण्याचे चुकविण्याच्या हेतूने खोटी माहिती पुरविणे किंवा खोट्या आर्थिक नोंदी करणे किंवा खोटे लेखे / दस्तऐवज सादर करणे;
- (११) कर भरण्यास जबाबदार असले तरी नोंदणी न करणे;
- (१२) नोंदणी तपशीलासंबंधी खोटी माहिती सादर करणे, नोंदणीसाठी अर्ज दाखल करताना किंवा नंतर;
- (१३) कोणत्याही अधिकाऱ्याला त्याचे कर्तव्य पालन करण्यासाठी प्रतिबंध करणे किंवा परावृत्त करणे;
- (१४) विहित दस्तऐवजांशिवाय वस्तू/मालाची वाहतूक करणे;
- (१५) उलाढालीची माहिती दडवून ठेवणे परिणामतः कर चुकविणे;
- (१६) अधिनियमात नमूद केलेल्या पद्धतीनुसार लेखे/दस्तऐवज राखण्यात निष्क्रियता किंवा अधिनियमात नमूद केलेल्या कालावधी पर्यंत लेखे/दस्तऐवज सांभाळून ठेवण्यात निष्क्रिय असणे;
- (१७) अधिनियम/नियमांनुसार अधिकाऱ्याला आवश्यक असलेली माहिती सादर करण्यात निष्क्रियता किंवा कोणत्याही कार्यवाहीच्या दरम्यान खोटी माहिती / दस्तऐवज सादर करणे;
- (१८) जप्तीयोग्य कोणत्याही वस्तू/मालाचा पुरवठा/वाहतूक/साठा करणे;
- (१९) अन्य व्यक्तीचा GSTIN वापरून बीजक किंवा दस्तऐवज निर्गमित करणे;
- (२०) कोणत्याही वस्तुनिष्ठ पुराव्यात अनधिकृत बदल करणे/पुरावा नष्ट करणे;
- (२१) अधिनियमांतर्गत रोखून ठेवलेला/जप्त केलेला/ताब्यात घेतलेला माल निकाली काढणे /अनधिकृत बदल करणे;

प्र.२.:- "दंड" (Penalty) या संज्ञेचा अर्थ काय?

उत्तर:- CGST/SGST अधिनियमात "दंड" या शब्दाची व्याख्या केलेली नाही, न्यायनिर्णयांमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे आणि न्यायशास्त्राच्या सिद्धांतामध्ये विहित केल्यानुसार खाली नमूद केल्याप्रमाणे शिक्षा/दंड यांचे स्वरूप आहे.

- तात्पुरती शिक्षा किंवा विशिष्ट अपराध/गुन्हा केल्याबद्दल शिक्षा/दंड म्हणून अदा करावी लागणारी, कायद्यातील तरतुदीनुसार लादलेली रक्कम;
- कायद्याने किंवा करार संविदेने लादलेली शिक्षा/दंड, काही करण्यासाठी किंवा जे कार्य करणे पक्षकाराचे कर्तव्य होते त्यात निष्क्रिय ठरल्यास.

प्र.३.:- दंड लागू करताना कोणत्या सर्वसाधारण शिस्तींचे पालन केले पाहिजे?

उत्तर :- दंड लादणे/वसूल करणे हे काही विशिष्ट शिस्तविषयक व्यवस्थेच्या अधीन आहे, जे न्यायशास्त्र, नैसर्गिक न्यायतत्त्वे आणि आंतरराष्ट्रीय व्यापार आणि करार व्यवस्था नियंत्रित करणाऱ्या तत्त्वांवर आधारित आहे. सदर सर्वसाधारण शिस्तीबाबतची तत्त्वे अधिनियमाचा कलम १२६ मध्ये जतन केलेली आहेत. त्याप्रमाणे :

- कारणे दाखवा नोटिस निर्गमित केल्याशिवाय आणि प्रकरणाची योग्य सुनावणी झाल्याशिवाय शिक्षा/दंड लादता येणार नाही, ज्या व्यक्ती विरुद्ध कार्यवाही चालू असेल त्याला त्याच्याविरुद्ध लावण्यात आलेल्या आरोपांचे खंडन करण्याची संधी दिली पाहिजे;
- प्रकरणाची संपूर्ण वस्तुस्थिती आणि परिस्थितीवर शिक्षा/दंड अवलंबून असले पाहिजेत;
- लादलेली शिक्षा/दंड याचे प्रमाण आणि तीव्रता, कायद्यातील तरतुदी किंवा आरोपित नियम यांचा भंग केल्याच्या प्रमाणात असली पाहिजे;
- दंड लादण्याबाबतच्या आदेशात कायदाभंगाचे स्वरूप स्पष्टपणे नमूद केले पाहिजे;

- कायद्याच्या ज्या तरतूदी अंतर्गत दंड लादला गेला आहे त्या स्पष्टपणे नमूद केल्या पाहिजेत;

तसेच कलम १२६ मध्ये स्पष्टपणे/तपशीलवार नमूद केले आहे की विशेषतः निम्ननिर्देशित बाबींसाठी मोठ्या प्रमाणात शिक्षा/दंड लादण्यात येऊ नये :-

- कोणत्याही लहान कायदेभंगासाठी (लहान कायदेभंग याची अशी व्याख्या करण्यात आली आहे की जेथे तरतूदीचे उल्लंघन केलेल्या प्रकरणात कराची रक्कम रु.५०००/- पेक्षा कमी आहे), किंवा
- कायद्याच्या कार्यपध्दतीची आवश्यकता, किंवा
- दस्तऐवजातील सहजपणे सुधारता येण्याजोगी चूक/वगळलेली गोष्ट (कायद्यात सांगितल्याप्रमाणे नोंदीतील स्पष्टपणे दिसणारी चूक) जी चूक कोणत्याही लबाडीच्या उद्देशाने किंवा संपूर्ण दुर्लक्षतेमूळे झालेली नाही.

तसेच CGST/SGST अधिनियमात जेथे निश्चित रक्कमेचा दंड किंवा निश्चित टक्केवारी यांची तरतूद केलेली आहे, तीच तरतूद लागू होईल.

प्र.४.:- CGST/SGST अधिनियमात तरतूद करण्यात आलेले शिक्षा/दंडाचे परिमाण काय आहे?

उत्तर:- कलम १२२(१) मध्ये केलेल्या तरतूदीनुसार एखाद्या करपात्र व्यक्तीने जर कलम १२२ मध्ये निर्देशित केलेल्या गुन्हा/अपराध यापैकी कोणताही गुन्हा/अपराध केल्यास त्याला दंड अदा करण्याची शिक्षा होईल, जी खालील नमूद केलेल्या रकमांपेक्षा जास्त असेल :

- चुकविलेल्या कराची रक्कम, लबाडीने परतावा म्हणून मिळविलेली रक्कम, जमा लाभ म्हणून उपभोगलेली रक्कम किंवा कपात न केलेली किंवा जमा न केलेली रक्कम किंवा कमी कपात केलेली किंवा कमी संकलित केलेली रक्कम; किंवा
- ₹. १०,०००/-ची रक्कम;

तसेच, कलम १२२(२) मधील तरतूदीनुसार एखादी नोंदणीकृत करपात्र व्यक्ती, ज्या व्यक्तीने कर अदा केला नाही किंवा पुरवठ्यांवर कमी कर अदा केला, तर

सदर व्यक्ती शिक्षा/दंडास पात्र होईल, सदर दंड खाली नमूद करण्यात आलेल्या रकमेपेक्षा अधिक असेल;

- अदा न केलेल्या कराच्या किंवा कमी अदा केलेल्या कराच्या १० टक्के; किंवा
- ₹. १०,०००/-

प्र.५.:- करपात्र व्यक्तीशिवाय अन्य कोणत्याही व्यक्तीला काही दंड विहित केला आहे कां ?

उत्तर:- होय. कलम १२२(३) मधील तरतुदीनुसार कोणत्याही व्यक्तीला ₹.२५,०००/- पर्यंत दंड लागू होतो, जर त्या व्यक्तीने :

- २१ गुन्हे/अपराधांपैकी कोणताही गुन्हा/अपराध यात मदत केल्यास किंवा प्रोत्साहन दिल्यास;
- जप्तीयोग्य मालाच्या बाबतीत (प्राप्त करणे, पुरवठा करणे, संचय करणे, किंवा वाहतूक करणे) व्यवहार केल्यास;
- अधिनियमाचे उल्लंघन करून सेवांचा पुरवठा प्राप्त करणे किंवा त्याबाबत व्यवहार केल्यास;
- हुकूमनामा निर्गमित केलेल्या अधिकाऱ्यासमोर अनुपस्थित राहिल्यास;
- कायद्यांतर्गत पुरवठ्याबाबत कोणतेही बीजक निर्गमित न केल्यास किंवा कोणतेही बीजक लेख्यांमध्ये न दर्शविल्यास.

प्र.६.:- CGST/SGST अधिनियमांतर्गत ज्या उल्लंघनासाठी दंड विहित केलेला नाही, त्या उल्लंघनासाठी कोणत्या दंडाची तरतूद करण्यात आली आहे?

उत्तर:- CGST/SGST अधिनियम कलम १२५ मध्ये अशी तरतूद केली आहे की एखाद्या व्यक्तीने या कायद्यातील किंवा या कायद्यांतर्गत केलेल्या नियमांतील कोणत्याही तरतुदीचे उल्लंघन केल्यास, ज्या उल्लंघनासाठी वेगळा दंड विहित केलेला नाही, त्याबाबत ती व्यक्ती रु.२५,०००/- पर्यंत रकमेच्या दंडास पात्र ठरेल.

प्र.७.:- वैध दस्तऐवजांशिवाय वस्तू/मालाची वाहतूक करणे किंवा नोंदवहीत योग्य नोंद न घेता वस्तू/माल काढणे याबाबत काय कारवाई करता येते?

उत्तर :- जर एखादी व्यक्ती कायद्यांतर्गत विहित केलेल्या दस्तऐवजांशिवाय (बीजक आणि प्रतिज्ञापत्र(declaration)) वस्तू/मालाची वाहतूक किंवा वाहतूकीच्या दरम्यान वस्तू/मालाचा साठा करीत असल्यास किंवा ज्या वस्तू/मालाची त्या व्यक्तीने ठेवलेल्या लेखापुस्तकात किंवा हिशोबात नोंद घेतलेली नाही, अशा वस्तू/मालाचा पुरवठा करीत असल्यास किंवा साठा करीत असल्यास, ज्या वाहनाद्वारे वाहतूक केली जात होती, त्या वाहनासह सदर वस्तू/माल स्थानबद्ध केला जाईल.

जेथे मालक पुढाकार घेतात :- लागू असलेल्या कराच्या अधिदानानंतर आणि १००% कराएवढा दंड अदा केल्यानंतर किंवा कथित रकमेएवढी सुरक्षा रक्कम अदा केल्यानंतर सदर वस्तू/माल मुक्त केला जाईल.

करमुक्त वस्तू/मालाच्या बाबतीत, वस्तू/मालाच्या किंमतीच्या २% किंवा ₹.२५०००/- यापैकी जी कमी असेल, ती दंडाची रक्कम असेल.

जेथे मालक पुढाकार घेत नाहीत :- लागू असलेल्या कराच्या अधिदानानंतर आणि वस्तू/मालाच्या किंमतीच्या ५०% एवढी रक्कम किंवा कथित रक्कमेएवढी सुरक्षा रक्कम अदा केल्यानंतर सदर वस्तू/माल मुक्त केला जाईल. करमुक्त वस्तू/मालाच्या बाबतीत, वस्तू/मालाच्या किंमतीच्या ५% किंवा ₹.२५०००/- यापैकी जी कमी असेल, ती दंडाची रक्कम असेल.

प्र.८.:- सदर योजनेसाठी अपात्र असली तरीही जी व्यक्ती संयुक्त कर योजनेचा (composition scheme) पर्याय निवडते, त्या व्यक्तीसाठी काय दंड विहित केला आहे?

उत्तर:- कलम १०(५) मधील तरतुदीप्रमाणे जर एखादी व्यक्ती ज्याने आपल्या कर दायित्वासाठी संयुक्त कर योजनेचा पर्याय निवडला आहे आणि जर ती व्यक्ती सदर योजनेसाठी अपात्र असल्यास त्या व्यक्तीकडून दंड आकारला जाईल, जी रक्कम अधिनियमातील तरतुदीनुसार देय कराएवढी

असेल, म्हणजेच सामान्य करपात्र व्यक्तीला जेवढी देय असते तेवढी रक्कम, परंतू त्याला देय असणाऱ्या कराच्या व्यतिरिक्त ही दंडाची रक्कम असेल.

प्र.९.:- "जप्ती" (confiscation) या शब्दाचा अर्थ काय ?

उत्तर:- अधिनियमात "जप्ती" या शब्दाची व्याख्या केलेली नाही. संकल्पना रोमन कायद्यातून आलेली आहे आणि त्यामध्ये याचा अर्थ "जप्त करणे" किंवा सम्राटाच्या ताब्यात घेणे, आणि सम्राटाच्या वैयक्तिक तिजोरीत किंवा खजिन्यात हस्तांतरित करणे असा आहे. "जप्ती" या शब्दाची Aiyar's Law Lexicon मध्ये अशी व्याख्या देण्यात आली आहे की "खाजगी मालमत्ता सार्वजनिक खजिन्यात दंड म्हणून जमा करणे" किंवा " घडलेल्या गुन्हा/अपराधाची राज्य किंवा देशाला भरपाई म्हणून मालमत्ता हिरावून घेणे." थोडक्यात याचा अर्थ असा की मालाचा मालकी हक्क सरकारला हस्तांतरित होतो.

प्र.१०.:- CGST/SGST अधिनियमांतर्गत कोणत्या परिस्थितीत वस्तू/माल जप्त करता येतो?

उत्तर:- CGST अधिनियम कलम ७० अंतर्गत, वस्तू/माल जप्तीयोग्य होतो, जेव्हा एखादी व्यक्ती खालील परिस्थितीत व्यवहार करते :-

- जर या अधिनियमातील कोणत्याही तरतुदींचे उल्लंघन करून मालाचा पुरवठा केला किंवा माल प्राप्त करून घेतला आणि या उल्लंघन परिणामस्वरूप जर अधिनियमांतर्गत देय कर अदा करणे चुकविण्यात आले; किंवा
- अधिनियमांतर्गत आवश्यक असल्याप्रमाणे कोणत्याही वस्तू/माल यांची हिशोबात नोंद न घेतल्यास; किंवा
- अधिनियमांतर्गत नोंदणी अर्ज न करता करपात्र मालाचा पुरवठा केल्यास; किंवा

- CGST/SGST अधिनियमातील तरतुदींचे उल्लंघन करून मालाची वाहतूक करण्यासाठी वाहतूकीचे साधन म्हणून कोणतेही वाहन वापरल्यास; (मालकास माहिती नसतांना वापरलेले असेल तर, नाही)
- कर अदा करणे चुकविण्याच्या हेतूने अधिनियम/नियमातील तरतुदींचे उल्लंघन केल्यास.

प्र.११.:- सक्षम अधिकाऱ्याने माल जप्त केल्यावर त्या मालाचे काय होते?

उत्तर :- जप्ती केल्यावर, शासन/सरकारकडे जप्त केलेल्या मालाचा हक्क येतो, आणि सक्षम अधिकाऱ्याने याबाबतीत विनंती केलेल्या प्रत्येक पोलीस अधिकाऱ्याला मालाचा ताबा घेण्यासाठी मदत करावी लागेल.

प्र.१२.:- जप्त केल्यावर, वस्तू/माल मुक्त करून घेण्याचा पर्याय व्यक्तीला देण्याची आवश्यकता आहे का?

उत्तर:- होय. कलम १३०(२) अनुसार, जप्तीयोग्य वस्तू/मालावर ताबा असलेल्या मालक किंवा प्रभारी व्यक्तीला (person-in-charge), जप्तीच्या ऐवजी, दंडाची रक्कम भरण्याचा पर्याय दिला पाहिजे, (दंडाची रक्कम जप्त केलेल्या वस्तू/मालाच्या बाजारभावापेक्षा जास्त असू नये). या वस्तू/माल संबंधित देय कर आणि अन्य देय शुल्क या व्यतिरिक्त दंडाची रक्कम अदा करावी लागेल.

प्र.१३.:- विहित दस्तऐवजांशिवाय माल घेऊन जाणाऱ्या कोणत्याही वाहनावर जप्ती आणता येते कां ?

उत्तर:- होय. कलम १३० मधील तरतुदीनुसार कोणतेही वाहन जे अधिनियमात विहित केलेले दस्तऐवज किंवा घोषणापत्राशिवाय (declaration) मालाची वाहतूक करित असल्यास, सदर वाहन जप्त करता येईल. तथापि, जर वाहनाचा मालक, आवश्यक दस्तऐवज आणि घोषणापत्राशिवाय नेण्यात येणारा माल हा त्याच्या माहितीशिवाय किंवा दुर्लक्ष केल्याने किंवा त्याच्या प्रतिनिधीच्या माहितीशिवाय किंवा दुर्लक्ष केल्याने नेण्यात येत असल्याचे सिद्ध करू शकला तर उपरोक्त नमूद केल्याप्रमाणे वाहनावर जप्ती लागू होणार नाही.

प्र.१४.:- "फिर्यादी कारवाई" (Prosecution) म्हणजे काय?

उत्तर:- फिर्यादी कारवाई म्हणजे कायदेशीर कारवाई संस्थित करणे किंवा प्रारंभ करणे असा आहे; अपराध्याविरुद्ध औपचारिक आरोप प्रकट करण्याची प्रक्रिया. फौजदारी प्रक्रिया संहिता कलम १९८ मध्ये फिर्यादी कारवाई याची व्याख्या "एखाद्या व्यक्ती विरुद्ध कायदेशीर कार्यवाही संस्थित करणे किंवा सुरू करणे" अशी करण्यात आलेली आहे.

प्र.१५.:- CGST/SGST अधिनियमांतर्गत कोणत्या गुन्हे/अपराधासाठी फिर्याद दाखल करण्याची आवश्यकता आहे?

उत्तर:- CGST/SGST अधिनियम कलम ७३ अंतर्गत विहित करण्यात आलेल्या महत्वाच्या/गंभीर गुन्हे/अपराधांची सूची देण्यात आली आहे, ज्यांच्याकरिता फौजदारी कार्यवाही (criminal proceedings) आणि फिर्याद (prosecution) संस्थित करणे आवश्यक असते. अशा १२ महत्वाच्या/गंभीर गुन्हे/अपराधांची यादी खालीलप्रमाणे आहे :-

- (a) बीजक निर्गमित न करता किंवा खोटे/चुकीचे बीजक निर्गमित करून मालाचा पुरवठा करणे;
- (b) मालाचा पुरवठा न करता बीजक निर्गमित करणे;
- (c) जमा केलेल्या कराचा तीन महिन्याहून जास्त कालावधीसाठी भरण न करणे;
- (d) मालाच्या आणि/किंवा सेवांच्या प्रत्यक्ष प्राप्तीशिवाय इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा (ITC) लाभ घेणे;
- (e) फसवणुकीने परतावा /refund मिळविणे;
- (f) कलम (a) ते (e) अंतर्गत समावेश नसलेल्या कोणत्याही गुन्ह्याद्वारे कर चुकविणे, चुकीच्या पद्धतीने इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ घेणे, किंवा परतावा मिळविणे;
- (g) कर चुकविण्याच्या उद्देशाने खोटी माहिती सादर करणे किंवा बनावट आर्थिक नोंदी करणे किंवा खोटे हिशोब/दस्तऐवज सादर करणे;

- (h) एखाद्या अधिकाऱ्याला त्याचे कर्तव्य करण्यापासून प्रतिबंध करणे किंवा अटकाव करणे;
- (i) जप्तीयोग्य वस्तू/मालाच्या बाबतीत व्यवहार करणे म्हणजे वस्तू/मालाची प्राप्ती, पुरवठा, संचय किंवा जप्ती योग्य वस्तू/मालाची वाहतूक करणे;
- (j) अधिनियमांचे उल्लंघन करून सेवांचा पुरवठा प्राप्त करणे/व्यवहार करणे;
- (k) महत्त्वाचे पुरावे किंवा दस्तऐवजात छेडछाड करणे किंवा नष्ट करणे;
- (l) अधिनियमांतर्गत/नियमांतर्गत आवश्यक असलेली कोणतीही माहिती देण्यात असमर्थ ठरणे, किंवा खोटी माहिती देणे;
- (m) वरील (a) ते (l) गुन्हे/अपराधांपैकी कोणताही करण्याचा प्रयत्न करणे (attempting to commit) किंवा प्रोत्साहन देणे (abetting).

प्र.१६.:- CGST/SGST अंतर्गत कोणत्याही अपराधासाठी दोषी सिद्ध झाल्यावर विहित केलेली शिक्षा काय आहे?

उत्तर:- कलम १३२(१) मधील तरतुदीनुसार शिक्षेची योजना खालीलप्रमाणे :

निम्ननिर्देशित अपराध केल्यास	शिक्षा (कैद पर्यंत ....)
चुकवलेला कर - ₹.५ कोटीच्यावर किंवा पुनरावृत्ती गुन्हेगार ₹.२५० लाख.	५ वर्षे आणि दंड (Fine)
चुकवलेला कर - ₹.२ कोटी ते ₹.५ कोटी.	३ वर्षे आणि दंड (Fine)
चुकवलेला कर - ₹.१ कोटी ते ₹. २ कोटी.	१ वर्षे आणि दंड (Fine)
• खोटे दस्तऐवज. • अधिकाऱ्याला प्रतिबंध करणे. • दस्तऐवजात हस्तक्षेप/छेडछाड करणे.	६ महिने.

प्र.१७.:- CGST / SGST अधिनियमांतर्गत अंतर्गत दखलपात्र (cognizable) आणि अदखलपात्र (non-cognizable) अपराध कोणते आहेत?

उत्तर :- CGST/SGST अधिनियम कलम १३२(४) आणि १३२(५) अनुसार:-

- सर्व गुन्हे/अपराध जेथे चुकविलेला कर ₹.५ कोटीपेक्षा कमी असतो, ते गुन्हे/अपराध अदखलपात्र (non-cognizable) आणि जामीनपात्र (bailable) होतील;
- सर्व गुन्हे/अपराध जेथे चुकविलेला कर ₹.५ कोटीपेक्षा जास्त असतो, ते गुन्हे/अपराध दखलपात्र (cognizable) आणि अजामीनपात्र (non-bailable) होतील.

प्र.१८.:- फिर्यादी कारवाईचा आरंभ करण्यासाठी सक्षम प्राधिकाऱ्याची पूर्व संमती अनिवार्य आहे कां ?

उत्तर:- होय. नियुक्त प्राधिकाऱ्याच्या पूर्वसंमतीशिवाय कोणत्याही व्यक्तीवर कोणत्याही गुन्हा/अपराधासाठी फिर्याद दाखल करता येत नाही.

प्र.१९.:- CGST/SGST अधिनियमांतर्गत फिर्याद दाखल करण्यासाठी अपराधी किंवा सदोष मनोवृत्तिची (mensrea) आवश्यकता आहे कां ?

उत्तर:- होय. तथापि कलम १३५ अंतर्गत मानसिक स्थितीचे अस्तित्व (म्हणजे "सदोष मानसिक स्थिती किंवा अपराधी मन") गृहित धरले आहे, अपराध करण्यासाठी या मनस्थितीची आवश्यकता असते, अशा प्रकारच्या मानसिक स्थितीशिवाय अपराध हातून घडत नाही.

प्र.२०.:- सदोष मानसिक स्थिती म्हणजे काय ?

उत्तर:- कोणतेही कृत्य करताना, सदोष मानसिक स्थिती, ही एक मनाची अवस्था आहे जेथे -

- (१) एखादे कृत्य हेतुतः केले जाते;

- (२) कृत्य आणि त्याचा गर्भितार्थ याची जाणीव असते आणि नियंत्रित असते;
- (३) कृत्य करणारी व्यक्ती दबावाखाली कृत्य करत नाही आणि कृत्यामधील अडथळ्यांवर मात करू शकते;
- (४) व्यक्तीला विश्वास आहे किंवा विश्वास ठेवण्यास कारणे आहेत की सदर कृत्य कायद्याच्या विरुद्ध आहे.

प्र.२१.:- CGST/SGST अधिनियमांतर्गत कंपनी विरुद्ध कार्यवाही किंवा कोणत्याही गुन्हा/अपराधासाठी फौजदारी कारवाई/फिर्याद दाखल करता येते का?

उत्तर :- होय. CGST/SGST अधिनियम कलम १३७ मध्ये अशी तरतूद करण्यात आली आहे की, जी व्यक्ती कंपनीची प्रमुख किंवा कंपनीचे व्यापार/व्यवहार चालविण्यास जबाबदार असते, ती व्यक्ती कंपनीचा कारभार सांभाळत असतांना कंपनीने केलेल्या गुन्हा/अपराधासाठी कंपनी बरोबर, कारवाई सुरू करण्यास आणि सदर अपराधासाठी विहित केलेल्या शिक्षेस पात्र असते. कंपनीने केलेला एखादा अपराध जर :-

- संमतीने/डोळेझाकपणे केलेला असेल; किंवा
- कंपनीच्या एखाद्या अधिकाऱ्याच्या दुर्लक्षितपणाशी संबंधित असेल तर अशा अधिकाऱ्याला त्या अपराधाबद्दल दोषी मानले जाईल आणि सदर अधिकारी त्याच्या विरुद्ध कार्यवाही चालू करण्यास आणि त्यानुसार शिक्षेस पात्र ठरेल.

प्र.२२.:- गुन्हा/अपराधांची संयुक्त तडजोड (compounding of offences) याचा अर्थ काय होतो?

उत्तर:- फौजदारी प्रक्रिया संहिता कलम ३२० यात "संयुक्त तडजोड" याची व्याख्या देण्यात आली आहे. त्यानुसार मोबदल्यापोटी किंवा अन्य व्यक्तिगत हेतूने फिर्यादी कारवाई संपुष्टात आणणे.

प्र.२३:- CGST/SGST अधिनियमांतर्गत अपराधांच्या बाबतीत "संयुक्त तडजोड" (compounding of offences) करता येते का?

उत्तर :- होय. CGST/SGST अधिनियम कलम १३८ अनुसार कोणताही अपराध, खाली नमूद केलेल्याशिवाय, विहित (संयुक्त) केलेली रक्कम अदा केल्यावर संयुक्त तडजोडीने मिटवता येईल आणि अशा प्रकारची संयुक्त तडजोड फौजदारी फिर्याद दाखल होण्यापूर्वी किंवा फिर्यादी कारवाई चालू असतांना करण्याची परवानगी आहे.

- १२ महत्वाच्या/गंभीर (उपरोक्त प्रश्नक्रमांक १५ मध्ये निर्देशित) गुन्हे/अपराधातील अनुक्रमांक १ ते ६ च्या बाबतीत, जर अपराधाचा आरोप असलेल्या व्यक्तीने पूर्वी कोणत्याही अशा अपराधांच्या बाबतीत संयुक्त तडजोड (compounding) केली आहे.
- १२ महत्वाच्या/गंभीर अपराधातील अनुक्रमांक १ ते ६ अपराधांच्या बाबतीत मदत करणे/प्रोत्साहन देणे, जर अपराधाचा आरोप असलेल्या व्यक्तीने पूर्वी कोणत्याही अशा अपराधांच्या बाबतीत संयुक्त तडजोड (compounding) केली आहे.
- कोणताही अपराध (उपरोक्त अपराधांच्या खेरीज) ₹.१ कोटीपेक्षा जास्त मूल्य असलेल्या पुरवठ्यासंबंधीत कोणत्याही SGSTअधिनियम/IGST अधिनियम अंतर्गत, जर अपराधाचा आरोप असलेल्या व्यक्तीने पूर्वी कोणत्याही अशा अपराधांच्या बाबतीत संयुक्त तडजोड (compounding) केली आहे.
- कोणताही अपराध, जो NDPSA किंवा FEMA च्या अंतर्गतसुध्दा अपराध आहे किंवा CGST/SGST खेरीज अन्य अधिनियमांतर्गत असलेला अपराध;

संयुक्त तडजोडीला केवळ कर, व्याज आणि दंड अदा केल्यानंतर परवानगी दिली पाहिजे आणि अन्य कोणत्याही अधिनियमांतर्गत सुरू असलेल्या कार्यवाहीवर संयुक्त तडजोडीचा परिणाम होता कामा नये.

प्र.२४.:- गुन्हा/अपराधांच्या बाबतीत संयुक्त तडजोड करण्यासाठी कोणत्याही आर्थिक मर्यादा विहित केल्या आहेत का?

उत्तर :- होय. संयुक्त तडजोडीसाठी कमीत कमी रकमेची मर्यादा खाली नमूद केलेल्या रकमेपेक्षा जास्त असली पाहिजे :-

(१) संबंधीत कराच्या ५०% किंवा ₹. १०,०००/-

संयुक्त तडजोडीसाठी जास्तीत जास्त रकमेची मर्यादा खाली नमूद केलेल्या रकमेपेक्षा जास्त असली पाहिजे :-

(२) संबंधीत कराच्या १५०% किंवा ₹. ३०,०००/-

प्र.२५.:- CGST/SGST अधिनियमांतर्गत अपराधाबाबत संयुक्त तडजोड करण्याचा परिणाम काय होतो?

उत्तर:- कलम १३८ उप-कलम (३) मधील तरतुदीनुसार संयुक्त रक्कम अदा केल्यानंतर, या अधिनियमांतर्गत पुढील कोणतीही कारवाई करू नये आणि अगोदर चालू असलेली फौजदारी कारवाई संपुष्टात आली असे मानण्यात येईल.

*****

२१.IGST अधिनियमांचा संक्षिप्त आढावा (Overview of the IGST Act)

प्र.१.:- IGST (एकात्मिक वस्तू/माल आणि सेवा कर) म्हणजे काय?

उत्तर:- अधिनियमांतर्गत आंतर-राज्य व्यवसाय आणि व्यापार करताना वस्तू/माल आणि/किंवा सेवा यांच्या केलेल्या पुरवठ्यावर आकारण्यात येणारा कर म्हणजे "एकात्मिक वस्तू/माल आणि सेवा कर" (IGST).

प्र.२.:- आंतर-राज्य पुरवठा म्हणजे काय ?

उत्तर:- आंतर-राज्य व्यवसाय आणि व्यापार करताना केलेला वस्तू/मालाचा आणि सेवा यांचा पुरवठा म्हणजे कोणताही पुरवठा, जेथे पुरवठा करणाऱ्याचे स्थान आणि पुरवठा केलेले स्थान भिन्न राज्यात असतात किंवा दोन भिन्न केंद्रशासित प्रदेशात असतात किंवा एक राज्यात असते आणि एक केंद्रशासित प्रदेशात असते. तसेच वस्तू/माल आणि सेवांची आयात, SEZ यूनिट्स किंवा SEZ विकासक यांना केलेले पुरवठे, किंवा अन्य कोणताही पुरवठा जो राज्यांतर्गत केलेला पुरवठा नाही. (IGST अधिनियम कलम ७)

प्र.३.:- GST अधिनियमांतर्गत आंतर-राज्य वस्तू/माल आणि सेवा यांच्या पुरवठ्यावर कर कसा आकारण्यात येईल ?

उत्तर :- केंद्र शासनाद्वारे IGST कर आंतर-राज्य पुरवठ्यांवर आकारला जाईल आणि संकलित केला जाईल. IGST हा व्यापकअर्थाने CGST अधिक SGST आहे आणि तो सर्व आंतर-राज्य करपात्र पुरवठा आणि सेवांवर आकारण्यात येईल. आंतर-राज्य विक्रेत्याला त्याच्या खरेदीवर उपलब्ध झालेल्या IGST, CGST आणि SGST यांच्या लाभाच्या समायोजनेनंतर मूल्याधिक्यावर (value addition) IGST अदा करावा लागेल. निर्यात करणाऱ्या राज्याला IGST च्या अधिदानात वापरलेल्या SGST च्या लाभाचे केंद्र शासनाला हस्तांतरण करावे लागेल. आयात करणारा व्यापारी त्याच्या राज्यात त्याच्या उत्पादनावरील करदायित्व पार पाडतांना IGST लाभ (इनपूट टॅक्स क्रेडिट) घेईल. केंद्र शासन आयात करणाऱ्या राज्यांना SGST च्या अधिदानात

वापरलेल्या IGST च्या लाभाचे हस्तांतरण करील. केंद्रीय एजन्सीकडे (Central Agency) संबंधित माहिती सादर करण्यात येईल, सदर एजन्सी समाशोधन गृह यंत्रणेप्रमाणे (Clearing House mechanism) कार्य करील, दावे पडताळून पाहिल आणि संबंधित राज्य शासनांना निधी हस्तांतरण करण्याची सूचना देईल.

प्र.४.:- प्रारूप IGST कायद्याची महत्वाची/ठळक वैशिष्टे कोणती आहेत?

उत्तर:- प्रारूप IGST कायद्यामध्ये ९ प्रकरणांत (Chapters) विभागलेल्या २५ कलमांचा समावेश आहे. प्रारूप कायद्यात, इतर बाबींसह, वस्तू/माल पुरवठ्याचे स्थान/स्थळ निश्चित करण्याबाबत नियम विहित करण्यात आलेले आहेत. जेथे पुरवठा करताना मालाच्या संचलनाचा संबंध येतो, त्याबाबत मालाचे संचलन ज्या ठिकाणी संपुष्टात येते आणि जेथे प्राप्तकर्ताला सदर मालाची पोच मिळते ते स्थान/स्थळ "पुरवठ्याचे स्थान/स्थळ" असेल. जेथे माल पुरवठा करण्यासाठी माल संचलित करण्याची गरज नसते, तेव्हा सदर पुरवठ्याबाबत प्राप्तकर्त्याद्वारे मालाची पोच ज्या वेळी घेतली जाईल तेव्हा माल जेथे असतो, ते "पुरवठ्याचे स्थान/स्थळ" असेल. जेथे माल एकत्रित केला जातो किंवा एखाद्या जागेवर स्थापित केला जातो, तेव्हा "पुरवठ्याचे स्थान/स्थळ" माल एकत्रित केल्याची किंवा स्थापित केल्याची जागा असेल. अंतिमतः जेव्हा मालाचा पुरवठा माल वाहतूकीच्या साधनांद्वारे केला जातो, तेव्हा ज्या ठिकाणी माल वाहनावर लादला जातो, ते ठिकाण याबाबत "पुरवठ्याचे स्थान/स्थळ" असेल.

कायद्यामध्ये सेवांचे पुरवठा स्थान/स्थळ निश्चितीसाठी तरतूदी करण्यात आलेल्या आहेत, जेथे पुरवठाकर्ता आणि प्राप्तकर्ता दोघेही भारतात स्थित असतात (देशान्तर्गत पुरवठे) किंवा जेथे पुरवठाकर्ता किंवा प्राप्तकर्ता भारताबाहेर स्थित असतो (आंतरराष्ट्रीय पुरवठे). पुढील प्रकरणात यावर तपशीलवार चर्चा करण्यात आलेली आहे.

कायद्यामध्ये काही विशिष्ट अन्य तपशीलवार तरतूदी करण्यात आलेल्या आहेत जसे ऑनलाईन माहिती आणि भारताबाहेर स्थित असलेल्या संगणकिय माहिती सेवा पुरवठाकर्ताद्वारे, भारतातील नोंदणीकृत नसलेल्या व्यक्तीला, IGST अधिनियम अंतर्गत, सुलभ केलेली तरतूद अनुसरून (IGST अधिनियम कलम १४) भारतात नोंदणी घेतल्यावर, कर अदा करणे.

प्र.५.:- IGST संरचनेचे फायदे काय आहेत?

उत्तर:- IGST संरचनेचे मुख्य फायदे खालीलप्रमाणे आहेत.

- (क) आंतर-राज्य व्यापार/व्यवहारात इनपूट टॅक्स क्रेडिटची (ITC) शृंखला कायम राखणे;
- (ख) आंतर-राज्य विक्रेते किंवा खरीददारांसाठी प्रत्यक्ष कर अधिदान (upfront payment of tax) नाही किंवा त्याकरिता मोठ्या प्रमाणात निधी अवरूद्ध होणार नाही;
- (ग) इनपूट टॅक्स क्रेडिट अधिदानाच्या वेळी पूर्णपणे वापरला जाते, त्यामुळे निर्यात करणाऱ्या राज्यांना परतावा (Refund) हक्क असणार नाही;
- (घ) स्वयं-निरीक्षणक्षम संरचना;
- (ङ) कर प्रणाली सुगम करण्याबरोबर निष्पक्षतेची/तटस्थतेची हमी देणार;
- (च) सोप्या लेखांकनाच्या पद्धतीसह करदात्यावर कोणत्याही अनुपालनाचा /पूर्ततेचा अतिरिक्त बोजा असणार नाही;
- (छ) उच्चस्तरिय अनुपालन/पूर्तता करण्यास योग्य साधनांची हमी आणि परिणामतः उच्च संकलन कार्यक्षमता. व्यापार/व्यवसाय ते व्यापार/व्यवसाय (B2B) तसेच व्यापार/व्यवसाय ते ग्राहक (B2C) नियंत्रित करण्यास संरचना (Model) सक्षम असेल.

प्र.६.:- GST अंतर्गत आयात/निर्यातीवर कर कसा आकरण्यात येईल?

उत्तर :- GST(IGST) लागू करण्यासाठी सर्व आयात/निर्यात व्यवहार आंतर-राज्य पुरवठा म्हणून मानले जातील. या करपध्दतीत "गतं व्य स्थान/स्थळ" या तत्वाचे पालन केले जाईल आणि SGST संबंधी कर महसूल राज्यात जमा होईल, जेथे आयात केलेल्या वस्तू/माल आणि सेवां वापरल्या जातात. आयात केलेल्या वस्तू/माल आणि सेवांवर अदा करण्यात आलेल्या IGST साठी, ITC पूर्णपणे वापरता येईल. वस्तू/माल आणि सेवांची निर्यात शून्य दर पुरवठे असतील. निर्यातदाराकडे पर्याय असेल - बंधपत्र अंतर्गत निर्यात

करणे आणि इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा परतावा घेणे किंवा निर्यातीच्यावेळी IGST अदा करणे आणि IGSTचा परतावा घेणे. सीमाशुल्क प्रशुल्क अधिनियमाच्या तरतुदींतर्गत आयातीवर IGST आकारला जातो आणि आयातीच्या वेळी सीमाशुल्कासह वसूल केला जाईल. (IGST अधिनियम कलम ५)

प्र.७.:- IGST कसा अदा करावा लागेल?

उत्तर:- IGST अधिदान इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा वापर करून किंवा रोख रकमेद्वारे करता येईल. तथापि, निम्ननिर्देशित श्रेणी अनुक्रमे इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा वापर IGST अधिदानासाठी करावा लागेल :-

- प्रथम IGSTवर उपलब्ध झालेला इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ IGSTच्या अधिदानासाठी वापरला पाहिजे;
- एकदा IGST वरील इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ संपुष्टात आल्यावर, CGST वरील इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ IGSTच्या अधिदानासाठी वापरला पाहिजे;
- IGST वरील इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ आणि CGST वरील इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ संपुष्टात आल्यानंतर, व्यापाऱ्याला SGST वरील इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ IGSTच्या अधिदानासाठी वापरता येईल.

IGSTचे उर्वरित दायित्व, जर काही असल्यास, रोख रकमेद्वारे अदा करता येईल. GST करप्रणाली क्रेडिटचा वापर करून IGST अधिदान करण्यासाठी उपरोक्त श्रेणी अनुक्रम पालन करण्याची दक्षता घेते.

प्र.८.:- केंद्र शासन, निर्यातदार राज्य आणि आयातदार राज्य यांच्यात समझोता कसा करता येईल.?

उत्तर:- केंद्र शासन आणि राज्य शासन यांच्यात हिशोबाच्या संबंधित समझोता खाली दिल्याप्रमाणे दोन प्रकारे शक्य आहे :-

- **केंद्र शासन आणि निर्यातदार राज्य:-** निर्यातदार राज्यात पुरवठाकर्त्याने वापरलेला SGST वरील इनपूट टॅक्स क्रेडिटच्या लाभाच्या समप्रमाणात रक्कम निर्यातदार राज्याद्वारे केंद्र शासनाला अदा केली जाईल.
- **केंद्र शासन आणि आयातदार राज्य:-** राज्यांतर्गत पुरवठ्यासाठी व्यापाऱ्याने SGSTच्या अधिदानासाठी वापरण्यात आलेल्या IGST वरील इनपूट टॅक्स क्रेडिटच्या रकमेएवढी रक्कम केंद्र शासनाद्वारे राज्याला अदा केली जाईल.

समझोता कालावधीत सर्व व्यापाऱ्यांनी दिलेले तपशील विचारात घेऊन, राज्यासाठी "समझोता" संकलित आधारे (cumulative basis) केला जाईल. याप्रमाणे, CGST आणि IGST हिशोबांमध्ये रकमेचा समझोता केला जाईल.

प्र.९.:- SEZ यूनिट्स किंवा SEZ विकासक यांना करण्यात आलेल्या पुरवठे कोणत्या पद्धतीने हाताळले जातील?

उत्तर :- प्रत्यक्ष निर्यातीच्या बाबतीत जसे केले जाते त्याच पद्धतीने SEZ यूनिट्स किंवा SEZ विकासक यांना करण्यात आलेले पुरवठे हे शून्य दर पुरवठे असतील. पुरवठाकर्त्याकडे कर अदा न करता SEZ यूनिट्सना पुरवठे करण्याचा पर्याय असेल आणि अशा प्रकारच्या पुरवठ्यांवर इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा परतावा घेता येईल. (IGST अधिनियम कलम १६)

प्र.१०.:- IGST आणि CGST अधिनियमांत व्यवसाय प्रक्रिया आणि अनुपालनाच्या पद्धती समान आहेत का?

उत्तर :- कार्यपद्धती आणि अनुपालनाच्या पद्धती प्रक्रियांसाठी समान आहेत, जसे नोंदणी प्रक्रिया, विवरण दाखल करणे आणि कर अधिदान. तसेच कर निर्धारण, लेखापरीक्षण, मूल्यांकन, पुरवठ्याची वेळ, बीजक, लेखे, दस्तऐवज, न्यायालयीन निर्णय, अपील इत्यादी संबंधित CGST अधिनियमातील तरतूदी IGST अधिनियमात घेण्यात आलेल्या आहेत. (IGST अधिनियम कलम २०)

*****

२२. वस्तू आणि सेवा यांचे पुरवठा स्थान (Place of Supply of Goods and Service)

प्र.१.:- GST अंतर्गत वस्तू/माल आणि सेवांच्या पुरवठा स्थानाची आवश्यकता आहे का?

उत्तर:- GSTचे मूलभूत तत्त्व असे आहे की गन्तव्य स्थानी वापरण्यात आलेल्या सदर पुरवठ्यावर किंवा सदर पुरवठा जेव्हा वापरला गेला तेव्हा, त्या पुरवठ्यावर परिणामकारकरीत्या कर आकारला गेला पाहिजे. तरी पुरवठा स्थानाबाबतची तरतूद "पुरवठा स्थान" निश्चित करते म्हणजेच जेथे कर पोहोचतो असे अधिकार क्षेत्र निश्चित करते. व्यवहार राज्यांतर्गत आहे किंवा आंतर-राज्य आहे हे पुरवठ्याचे स्थान निश्चित करते. अन्य शब्दात, सदर पुरवठा ज्या राज्यात किंवा केंद्रशासित प्रदेशात केला गेला त्या राज्यातील SGST अधिक CGST च्या अधीन आहे की आंतर-राज्य पुरवठा असल्यास त्याला IGST लागू होईल का? हे निश्चित करण्यासाठी वस्तू/माल व सेवा यांच्या पुरवठ्याचे स्थान आवश्यक आहे.

प्र.२.:- "पुरवठा स्थान" बाबतच्या तरतूदी वस्तू/माल आणि सेवा या संबंधी भिन्न का आहेत?

उत्तर :- वस्तू/माल स्पर्शनीय (tangible) असल्यामुळे त्यांच्या वापराची जागा निश्चित करण्यात काही विशेष अडचणी येत नाहीत. सेवा अस्पर्शनीय (intangible) असल्यामुळे त्यांच्या पुरवठ्याची जागा निश्चित करण्यासाठी मुख्यत्वेकरून खालील अडचणी येतात :-

- (i) ग्राहकांना सेवा देण्याच्या पध्दतीत सहजपणे बदल करता येतो. उदाहरणार्थ, दूरसंचार सेवांमध्ये विशेषतः पोस्ट-पेड किंवा प्री-पेड असे बदल करता येतात; बिलाचा पत्ता बदलता येतो, बिल अग्रेषित करणाऱ्याचा पत्ता बदलता येतो, संगणकप्रणालीची दुरुस्ती किंवा देखभाल ऑनसाईट ते ऑनलाईन बदलता येते, बँकिंग सेवेसाठी पूर्वी ग्राहकाला बँकेत जावे लागत असे, आता ग्राहक कोठूनही सेवांचा उपभोग घेऊ शकतो;

- (ii) सेवा पुरवठादार, सेवा प्राप्तकर्ता आणि देण्यात येणाऱ्या सेवा या बाबतीत शहानिशा करणे शक्य नसते किंवा त्या सहजपणे दडपून टाकता येण्यासारख्या असतात, कारण काही स्पर्शनीय बदल होत नसल्याने, त्यांचा माग काढणे अशक्य असते;
- (iii) सेवा पुरविण्यासाठी, सेवा पुरवठादाराचे निश्चित ठिकाण असणे बंधनकारक नाही आणि सेवा प्राप्तकर्त्याला तो फिरत असतानादेखील सेवा प्राप्त होते. तसेच, बिल पोहोचविण्याचे स्थान एका रात्रीत बदलता येते;
- (iv) काहीवेळा एकच घटक एकापेक्षा अनेक ठिकाणी संक्रमित होत असतो, उदाहरणार्थ, बांधकाम किंवा रेल्वेमार्ग संबंधित सेवा, राष्ट्रीय महामार्ग किंवा नदीवरील पूल, ज्याची एका राज्यात सुरवात होते व दुसऱ्या राज्यात संपतो. त्याचप्रमाणे चित्रपट वितरण किंवा प्रदर्शित करण्याचा हक्क अनेक राज्यांसाठी एकाच व्यवहारात देता येतो किंवा एक जाहिरात किंवा एक कार्यक्रम ज्याचे प्रसारण एकाचवेळी देशभरात करण्यात येते. विमान कंपनीने निर्गमित केलेली मुदती तिकिटे (seasonal tickets), साधारणपणे १० तिकिटांचा समावेश असतो, ज्याचा उपयोग देशातील कुठल्याही दोन ठिकाणामध्ये प्रवास करण्यासाठी करता येतो. दिल्ली मेट्रोने निर्गमित केलेल्या कार्डाद्वारे नोयडा किंवा दिल्ली किंवा फरिदाबाद येथे राहणाऱ्या व्यक्तीला प्रवास करता येतो, देय रक्कम स्वीकारतांना दिल्ली मेट्रोला ठिकाण किंवा प्रवास याबाबत फरक करता येत नाही;
- (v) सेवा विकसित होत असतात आणि त्यामुळे सहाजिकच नवी आव्हाने निर्माण होत असतात. उदाहरणार्थ १५-२० वर्षांपूर्वी DTH बदल, ऑन लाईन माहिती, ऑनलाईन बँकिंग, तिकिटाचे ऑनलाईन आरक्षण, इंटरनेट, मोबाईल, दूरसंचार इत्यादी बाबत कोणीही विचार केला नसता.

प्र.३. :- व्यवहारात पुरवठ्याचे स्थान निश्चित करण्यासाठी कोणत्या प्रातिनिधीक बाबींचा किंवा अनुमानांचा (assumptions) वापर करता येईल?

उत्तर :- सेवांच्या व्यवहारात समाविष्ट असलेल्या विविध घटकांचा प्रातिनिधीक बाबी म्हणून पुरवठ्याचे स्थान निश्चित करण्यासाठी वापर करता येईल. अनुमान किंवा प्रातिनिधीक बाबी ज्या अन्य कोणत्याही बाबींपेक्षा पुरवठ्याचे स्थान निश्चित करण्यास योग्य परिणामकारक आहेत, त्यांचा उपयोग पुरवठ्याचे स्थान निश्चित करण्यासाठी करता येईल. सदर बाबींची खाली चर्चा करण्यात आली आहे:-

- (क) सेवा पुरवठादाराचे ठिकाण/स्थान/स्थळ;
- (ख) सेवा प्राप्तकर्त्याचे ठिकाण/स्थान/स्थळ;
- (ग) उपक्रम चालविले जातात/कार्यक्रम केले जातात ते स्थान/स्थळ;
- (घ) सेवांचा उपभोग/वापर केला जातो ते स्थान/स्थळ; आणि
- (ङ) स्थान/स्थळ/व्यक्ती ज्यांना प्रत्यक्ष फायदा पोहोचतो.

प्र.४.:- "B2B"(नोंदणीकृत व्यक्तीला केलेला पुरवठा) आणि "B2C" (नोंदणीकृत नसलेल्या व्यक्तीला केलेला पुरवठा) व्यवहाराच्या बाबतीत पुरवठ्याच्या स्थानासाठी वेगळे नियम असण्याची गरज काय ?

उत्तर:- "B2B"व्यवहारात, अदा केलेल्या करांवरील इनपूट टॅक्स क्रेडिटचा लाभ प्राप्तकर्त्याला मिळतो त्यामुळे असे व्यवहार सहज प्रवाहित होतात. "B2B" पुरवठ्यांवरील GST संकलन परिणामकारकरित्या सरकारसाठी / शासनासाठी दायित्व निर्माण करते आणि सदर पुरवठ्याच्या प्राप्तीकर्त्यासाठी "मत्ता" निर्माण होते, असे असता, प्राप्तकर्त्याला भविष्यकालीन कर अदा करण्यासाठी इनपूट टॅक्स क्रेडिट वापरण्याचा हक्क प्राप्त होतो. "B2B" व्यवहारात प्राप्तकर्त्याचे ठिकाण/स्थान/स्थळ, सर्व परिस्थितीत, प्राप्तकर्त्याला

अधिक इनपूट टॅक्स क्रेडिट मिळण्याकरिता जबाबदार ठरते. प्राप्तकर्ता प्रायः अन्य ग्राहकाला पुरवठा देत असतो. जेव्हा "B2B" व्यवहार "B2C" व्यवहारात परिवर्तित होतो, तेव्हा पुरवठ्याचा वापर केला जातो. "B2C" व्यवहारात, पुरवठा अंतिमतः वापरला जातो आणि अदा केलेले कर प्रत्यक्षपणे सरकार/शासनाकडे जमा होतात.

प्र.५.:- वस्तू/माल काढल्यावर पुरवठ्याचे स्थान कोणते असेल?

उत्तर:- प्राप्तकर्त्याला मालाची पोच देण्यासाठी वस्तू/मालाचे संचलन जेथे थांबेल, त्यावेळी जे वस्तू/मालाचे ठिकाण असेल, ते वस्तू/माल पुरवठ्याचे स्थान असेल. (IGST अधिनियम कलम १०)

प्र.६.:- एका व्यक्तीला जेव्हां त्रयस्थ व्यक्तीच्या सांगण्यावरून पुरवठादार मालाची पोच देतो तेव्हां पुरवठ्याचे स्थान कोणते असेल?

उत्तर:- असे मानले जाईल की त्रयस्थ व्यक्तीला माल मिळाला आहे आणि अशा मालाच्या पुरवठ्याचे स्थान सदर व्यक्तीच्या व्यवसायाचे मुख्य स्थान असेल. (IGST अधिनियम कलम १०)

प्र.७.:- जेथे वस्तू/माल किंवा सेवांचा पुरवठा वाहतूकीच्या साधनांद्वारे केला जातो, जसे, जहाज, विमान, मालगाडी किंवा मोटरवाहन इत्यादी द्वारे, तर पुरवठ्याचे स्थान कोणते असेल?

उत्तर:- वस्तू/मालाच्या बाबतीत, ज्या ठिकाणी वस्तू/माल वाहतूकीच्या साधनांवर लादला गेला, ते ठिकाण, सदर मालाच्या पुरवठ्याचे स्थान असेल. (IGST अधिनियम कलम १०)

सेवांच्या बाबतीत, वाहतूकीच्या साधनांद्वारे करण्यात येणाऱ्या प्रवासाचे प्रथम निर्गमन ठिकाण, सेवांचे पुरवठा स्थान असेल. (IGST अधिनियम कलम १२ व कलम १३)

प्र.८.:- "B2B" सेवांच्या पुरवठ्यांबाबत पुरवठा स्थानासाठी मूलभूत अनुमान काय आहे?

उत्तर:- IGST अधिनियमात "नोंदणीकृत करदाते आणि नोंदणीकृत नसलेले करदाते" अशा संज्ञा वापरल्या आहेत. नोंदणीकृत व्यक्तीला केलेल्या पुरवठ्याच्या बाबतीत त्या व्यक्तीचे ठिकाण हेच पुरवठ्याचे स्थान असे अनुमान करण्यात येते. प्राप्तीकर्ता नोंदणीकृत असल्याने, प्राप्तकर्त्याचा पत्ता नेहमीच उपलब्ध असतो आणि त्यामुळे पुरवठ्याच्या जागेसाठी तो प्रातिनिधीक पत्ता म्हणून घेता येतो.

प्र.९:- नोंदणीकृत नसलेल्या प्राप्तकर्त्यांच्या बाबतीत पुरवठा स्थानासाठी मूलभूत अनुमान काय ?

उत्तर :- नोंदणीकृत नसलेल्या प्राप्तकर्त्यांच्या बाबतीत, नेहमीचे पुरवठ्याचे स्थान हे प्राप्तकर्त्याचे स्थान आहे. तथापि बऱ्याच प्रकरणामध्ये, प्राप्तकर्त्याचा पत्ता उपलब्ध नसतो, अशा प्रकरणांमध्ये, सेवांच्या पुरवठादाराचे स्थान पुरवठ्याच्या जागेसाठी प्रातिनिधीक स्थान म्हणून घेता येईल.

प्र.१०:- स्थावर मालमत्तेच्या बाबतीत पुरवठ्याची जागा स्थावर मालमत्तेचे ठिकाण/स्थान/स्थळ असते. समजा अनेक राज्ये व्यापलेला एक रस्ता दिल्लीपासून मुंबईपर्यंत बनवला आहे. तर पुरवठ्याचे स्थान काय असेल ?

उत्तर:- जेथे स्थावर मालमत्तेचे ठिकाण/स्थान/स्थळ एकापेक्षा जास्त राज्यात असते, तेथे पुरवठा संविदा किंवा मान्यता करारांच्या अटीनुसार, स्वतंत्रपणे संकलित करण्यात आलेल्या किंवा निश्चित करण्यात आलेल्या सदर सेवांच्या मूल्याच्या समप्रमाणात, प्रत्येक राज्यात सदर सेवेचा पुरवठा झाल्याचे मानण्यात येईल, किंवा सदर संविदा कराराचा अभाव असल्यास, याबाबत विहित केलेल्या इतर संयुक्तिक आधारावर सेवेचा पुरवठा झाल्याचे अनुमान करता येईल. (देशान्तर्गत पुरवठ्यांसाठी IGST अधिनियम कलम १२(३) मधील स्पष्टीकरण पोटकलम)

प्र.११:- कार्यक्रम आयोजित करण्यासाठी उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या सेवांच्या पुरवठ्याचे स्थान कोणते असेल? उदा. अनेक राज्यांत आयोजित केली जाणारी IPL क्रिकेट मालिका.

उत्तर:- कार्यक्रमाच्या बाबतीत, जर सेवा प्राप्तकर्ता नोंदणीकृत असल्यास, कार्यक्रम आयोजित करण्यासाठी उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या सेवांच्या पुरवठ्याचे ठिकाण, सदर व्यक्तीचे स्थान असेल.

तथापि जर प्राप्तकर्ता नोंदणीकृत नसेल, तर पुरवठ्याचे ठिकाण जेथे कार्यक्रम आयोजित केला जातो ते ठिकाण असेल. सदर कार्यक्रम अनेक राज्यांत आयोजित करण्यात येतात आणि अशा प्रकारच्या सेवांना एकत्रित रक्कम अदा केली जाते, प्रत्येक राज्यात या बाबत उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या सेवांच्या मूल्याच्या प्रमाणात प्रत्येक राज्यातील पुरवठ्याचे स्थान गृहित धरले जाईल. (IGST अधिनियम कलम १२(७) मधील स्पष्टीकरण पोटकलम)

प्र.१२.:- कुरीअर मार्फत परिवहनाने वस्तू/माल पाठविल्यास, याबाबत वस्तू/माल पुरवठ्याचे स्थान कोणते असेल?

उत्तर:- देशान्तर्गत पुरवठ्यासाठी : प्राप्तकर्ता नोंदणीकृत असल्यास, प्राप्तकर्त्याचे स्थान पुरवठ्याचे स्थान असेल.

प्राप्तकर्ता नोंदणीकृत नसल्यास, जेथे माल परिवहनासाठी सुपूर्द केला, ते पुरवठ्याचे स्थान असेल. (IGST अधिनियम कलम १२)

आंतरराष्ट्रीय पुरवठ्यासाठी : वाहतूक सेवांच्या पुरवठ्याचे स्थान, कुरीअर सेवांच्या खेरीज, वस्तू/मालाचे इष्ट/इच्छित (destination) स्थान असेल. कुरीअर सेवांसाठी, जेथे वस्तू/माल कुरीअरला सोपविण्यात आला, ते सेवांच्या पुरवठ्याचे ठिकाण/स्थान/स्थळ असेल. तथापि कुरीअर सेवा अंशतः जरी भारतात पुरविली गेली असेल तरीही, पुरवठ्याचे ठिकाण/स्थान/स्थळ "भारत" हेच मानले जाईल. (IGST अधिनियम कलम १३(३), १३(६) आणि १३(९))

प्र.१३.:- जर एखादी व्यक्ती मुंबई ते दिल्ली आणि परत मुंबई असा प्रवास करित असल्यास प्रवासी वाहतूक सेवेचे पुरवठ्याचे स्थान कोणते असेल?

उत्तर:- जर व्यक्ती नोंदणीकृत असल्यास, प्राप्तकर्त्याचे स्थळ पुरवठ्याचे स्थान असेल. व्यक्ती नोंदणीकृत नसल्यास, मुंबई ते दिल्ली दरम्यानच्या पुढील प्रवासासाठी पुरवठ्याचे स्थान मुंबई असेल, म्हणजेच जेथून प्रवासाला सुरुवात

झाली ते ठिकाण. तथापि परतीच्या प्रवासासाठी, "दिल्ली" पुरवठ्याचे स्थान असेल, कारण परतीचा प्रवास हा एक अलग प्रवास मानला पाहिजे. (IGST अधिनियम कलम १२(९) मधील स्पष्टीकरण पोटकलम)

प्र.१४.:- समजा मे.एअर इंडियाने एका व्यक्तीला भारतात कोठेही प्रवास करण्यासाठी तिकिट/पास निर्गमित केले, तर पुरवठ्याचे स्थान कोणते असेल?

उत्तर:- उपरोक्त बाबतीत, बीजक निर्गमित करतेवेळी प्रवासाचा हक्क भविष्यकाळात वापरला जाणार असल्यामुळे, प्रवास सुरू करण्याचे ठिकाण मिळणार नाही. तसेच पुरवठ्याचे स्थान प्रवास सुरू करण्याचे ठिकाण असू शकणार नाही. अशा प्रकरणांमध्ये मूलभूत नियम लागू होतात. (IGST अधिनियम कलम १२(९) मधील अटी व शर्ती पोटकलम)

प्र.१५.:- मोबाईल कनेक्शन (भ्रमणध्वनी जोडणी) बाबत पुरवठ्याचे ठिकाण कोणते असेल? ते पुरवठादाराचे स्थान असू शकेल कां ?

उत्तर:- देशान्तर्गत पुरवठ्यांसाठी : मोबाईल सेवांच्या पुरवठादाराचे स्थान पुरवठ्याचे ठिकाण होऊ शकत नाही, कारण मोबाईल कंपनी अनेक राज्यांमध्ये सेवा पुरवितात आणि त्यातील बऱ्याच सेवा आंतर-राज्य आहेत. पुरवठादाराचे स्थान पुरवठ्याचे ठिकाण म्हणून गृहित धरल्यास, उपभोग तत्वांचा भंग होईल आणि त्यामुळे सर्व महसूल फक्त काही राज्यांना मिळेल जेथे पुरवठादारांचे वास्तव्य आहे.

मोबाईल कनेक्शन बाबत पुरवठ्याचे स्थान, मोबाईल कनेक्शन पोस्ट-पेड किंवा प्री-पेड आहे यावर अवलंबून असेल. पोस्ट-पेड कनेक्शनच्या बाबतीत, सेवा प्राप्तकर्त्याच्या बिलावरील पत्ता मोबाईल सेवा पुरवठ्याचे स्थान असेल.

प्री-पेड कनेक्शनच्या बाबतीत, जेथे अशा कनेक्शनसाठी रक्कम घेतली जाते किंवा प्री-पेड व्हाउचर्सची विक्री केली जाते, ते सेवा पुरवठ्याचे स्थान असेल. तथापि, रिचार्ज इंटरनेट/ई-पेमेंट द्वारे करण्यात आलेले असेल, तर सेवा प्राप्तकर्त्याचे रेकॉर्डवर असलेले स्थान, सेवा पुरवठ्याचे स्थान म्हणून गृहित धरले जाईल.

आंतरराष्ट्रीय पुरवठ्यांसाठी : सेवा प्राप्तकर्त्याचे स्थान, दूरसंचरण सेवेच्या पुरवठ्याचे स्थान असते.

प्र.१६.:- गोव्यात वास्तव्यास असलेल्या व्यक्तीने NSE वरील दिल्लीच्या ब्रोकरकडून शेअर्स विकत घेतल्यास, पुरवठ्याचे स्थान कोणते असेल?

उत्तर:- पुरवठ्याचे स्थान सेवा पुरवठादाराच्या लेखी नोंदीत असलेले सेवा प्राप्तकर्त्याचे स्थळ असेल. म्हणून गोवा हे पुरवठ्याचे स्थान होईल.

प्र.१७.:- एक व्यक्ती मुंबईहून कुलू-मनालीला जाते आणि मनाली मधील आयसीआयसीआय बँकेकडून काही सेवा घेते. तर पुरवठ्याचे स्थान कोणते असेल?

उत्तर:- सेवा त्या व्यक्तीच्या बँक खात्याशी जोडलेली नसल्यास, पुरवठ्याची जागा कुलू असेल जे सेवां पुरवठादाराचे स्थान आहे. जर सेवा त्या व्यक्तीच्या बँक खात्याशी जोडलेली असल्यास, पुरवठ्याचे स्थान मुंबई असेल, पुरवठादाराच्या लेखी नोंदीत असलेले प्राप्तकर्त्याचे स्थळ.

प्र.१८.:- गुरगांव येथे वास्तव्यास असलेली व्यक्ती एअर इंडियाच्या विमानाने मुंबई ते दिल्ली प्रवास करते आणि आपला प्रवास विमा मुंबईला काढते, तर पुरवठ्याचे स्थान कोणते असेल?

उत्तर:- विम्याची सेवा देणाऱ्या पुरवठादाराच्या लेखी नोंदीत असलेले सेवा घेणाऱ्या प्राप्तकर्त्याचे ठिकाण पुरवठ्याचे स्थान असेल. म्हणून गुरगांव हे पुरवठा स्थान असेल. (IGST अधिनियम कलम ११(१३) मधील अटी व शर्ती पोटकलम)

*****

२३. GSTN आणि GST पोर्टलवर दृश्यमान व्यवसाय प्रक्रिया :- (Frontend Business Process on GST Portal)

प्र.१.:- GSTN म्हणजे काय?

उत्तर :- "वस्तू/माल आणि सेवा कर नेटवर्क" (GSTN) "विना-नफा" केंद्र सरकार आणि राज्य सरकारे यांचा संयुक्त पाठिंबा असलेली बिन-सरकारी कंपनी आहे. सदर कंपनी केंद्र आणि राज्य सरकार/शासन या दोघांसह करदाते आणि इतर आर्थिक हितसंबंधी व्यक्ती यांना सामाईक माहिती तंत्रज्ञानाच्या पायाभूत सुविधा आणि सेवा उपलब्ध करून देईल. सर्व करदात्यांसाठी नोंदणी, विवरण आणि अधिदान इत्यादी दृश्यमान सेवा (Frontend Services) GSTN उपलब्ध करून देईल. सरकार/शासन आणि करदाते यामध्ये संपर्क दुव्याचे (interface) कार्य करील.

प्र.२.:- GSTN निर्माण करण्याची गरज काय होती?

उत्तर:- GST प्रणाली एक वैशिष्टपूर्ण आणि संकिर्ण/सर्वसमावेशक माहिती तंत्रज्ञानाचा उपक्रम आहे. प्रथमच करदात्यासाठी नियमित संपर्क आणि माहिती तंत्रज्ञानाच्या समान आणि सामाईक पायाभूत सुविधा केंद्र शासन आणि राज्य शासन यामध्ये स्थापित करण्याचा प्रयत्न करणारा वैशिष्टपूर्ण उपक्रम आहे. सद्यःस्थितीत, केंद्र शासन आणि राज्य शासन यांचे अप्रत्यक्ष कर प्रशासन (administrations) भिन्न कायदे, अधिनियम, पद्धती आणि संरचना यांचा अवलंब करत आहे, आणि परिणामतः माहिती तंत्रज्ञान प्रणाली देखील स्वतंत्रपणे कार्यरत आहे. या सर्वांना GSTच्या अंमलबजावणीसाठी एकत्रित करणे क्लिष्ट आहे, कारण सर्व कर प्रशासनांना (केंद्र, राज्य आणि केंद्रशासित प्रदेश) समान विहित नमूने, आणि करदाते आणि इतर आर्थिक हितसंबंधी व्यक्ती यांच्याकरीता समान संपर्क साधने इत्यादींसह माहिती तंत्रज्ञानाच्या प्रगल्भतेच्या समान स्तरावर आणण्यासाठी संपूर्ण अप्रत्यक्ष कर इको-सिस्टम एकत्रित करावी लागेल. याखेरीज, GST "इच्छित स्थान/स्थळ" आधारित करप्रणाली असल्याने, "वस्तू/माल आणि सेवा यांचा आंतरराज्य व्यापार" (Inter State trade of goods and services) (IGST) यासाठी राज्य शासने आणि केंद्र

शासन यामध्ये सक्षम समेट/समझोता यंत्रणा असणे आवश्यक आहे. ही प्रक्रिया शक्य आहे जेव्हा माहिती तंत्रज्ञानाच्या पायाभूत सुविधा आणि सेवा यांचा आधारस्तंभ मजबूत असेल ज्यायोगे आर्थिक हितसंबंधी व्यक्ती (करदाते, राज्य शासने आणि केंद्र शासन, बँक आणि रिझर्व बँक इत्यादी समाविष्ट) यांच्यात माहितीची देवाण-घेवाण, माहिती मिळविणे आणि प्रक्रिया करणे सुलभ होईल. सदर उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी GSTNची निर्मिती केली.

प्र.३:- GSTN ची उत्पत्ति कशी झाली?

उत्तर :- माहिती तंत्रज्ञानाच्या सक्षम पायाभूत सुविधांची आवश्यकता या विषयावर दिनांक २१.७.२०१० रोजी संपन्न झालेल्या वित्त मंत्र्यांच्या चौथ्या (२०१०) सक्षम समितीच्या (Empowered Committee) बैठकीत विचारविमर्श करण्यात आला होता. डॉ.नंदन निलेकणी यांच्या अध्यक्षतेखाली आयोजित करण्यात आलेल्या, अतिरिक्त सचिव (महसूल), सदस्य (B&C), CBEC, महासंचालक, (सिस्टम), CBEC, वित्त सल्लगार, वित्त मंत्रालय, सदस्य सचिव (EC), आणि पाच राज्यांचे व्यापारी कर आयुक्त (महाराष्ट्र, आसाम, कर्नाटक, पश्चिम बंगाल आणि गुजरात) यांची उपस्थिती असलेल्या सदर बैठकीत "GSTसाठी माहिती तंत्रज्ञान पायाभूत सुविधा बाबत सक्षम गट" (Empowered Group on IT Infrastructure for GST)(ज्याला "EG" असे संबोधित केले जाते) याची निर्मिती करण्यास मान्यता देण्यात आली. सदर बैठकीत "EG" यांना इतर बाबींसह, समान पोर्टल ज्याला GST नेटवर्क (GSTN) असे म्हटले जाईल ते कार्यान्वीत करण्यासाठी "राष्ट्रीय माहिती सार्वजनिक सेवा" (National Information Utility) (NIU/SPV)" उभारण्यासाठी साह्यकारी प्रणाली सुचविण्यास, आणि NIU/SPV संरचना आणि अटी संदर्भात सल्ला देण्यास, तपशीलवार संरचना कृतियोजना आणि त्याच्या निर्मितीसाठी मार्ग आखणे या व्यतिरिक्त प्रशिक्षण आणि याबाबतची माहिती प्रसारित करणे यासाठी आदेशित करण्यात आले.

मार्च २०१० मध्ये, वित्त मंत्रालयाने स्थापन केलेल्या "TAGUP" या संस्थेने सार्वजनिक हेतूने GST सह व्यापक आणि क्लिष्ट सरकारी माहिती तंत्रज्ञान प्रकल्प कार्यान्वित करण्यासाठी "राष्ट्रीय माहिती सार्वजनिक सेवा" एक खाजगी कंपनी म्हणून स्थापन करण्याची शिफारस केली. "TAGUP" संस्थेला

माहिती तंत्रज्ञान प्रकल्प, GST, TIN, NPS इत्यादी संबंधित तांत्रिक आणि प्रणाली अंतर्गत समस्यांची अभ्यासपूर्ण तपासणी करण्याचा आदेश दिला.

EG ने २ऑगस्ट, २०१० ते ८ऑगस्ट, २०११ च्या दरम्यान साह्यकारी प्रणालीवर चर्चा करण्यासाठी सात बैठका आयोजित केल्या. यथायोग्य विचार-विनिमयानंतर, EG ने GST प्रणाली प्रकल्प कार्यान्वित करण्यासाठी एक विशेष उद्देश साधनाच्या (special purpose vehicle) निर्मितीची शिफारस केली. आव्हानात्मक परिस्थितीत सेवांच्या तरतूदी कार्यक्षम आणि विश्वसनीय बनविण्यासाठी, विविध घटक जसे व्यवस्थापनाचे स्वातंत्र्य, सरकारचे योग्य नियंत्रण, नियोजनात्मक संरचनेत लवचिकता, तत्पर निर्णयक्षमता, आणि सक्षम मानवी संसाधनाची नियुक्ती करणे आणि त्यांना आकर्षक वेतन व भत्ते देऊन रोखून ठेवणे, बाबतची क्षमता यांचा विचार करून, EG ने GSTN SPV साठी बिन-सरकारी संरचना निर्माण करण्याची शिफारस केली त्यात सरकारची सममूल्यता ४९% (केंद्र शासन २४.५% आणि राज्य शासने २४.५%) असेल.

GSTN ची संवेदनशील भूमिका आणि त्याबरोबर उपलब्ध असलेली माहिती लक्षांत घेऊन, EG ने सुध्दा GSTN वर सरकारचे नियोजनबद्ध नियंत्रण ठेवण्याचा विषय विचारात घेतला. EG ने शिफारस केली की सरकारचे SPV वर नियोजनबद्ध नियंत्रण सुनिश्चित करण्याकरिता, संचालक मंडळाची रचना, विशेष ठरावाची यंत्रणा आणि भागधारकांचे करार, सरकारी अधिकाऱ्यांची प्रतिनियुक्तीवर नेमणूक करणे, त्यांना प्रशिक्षित करणे आणि GSTN SPV आणि सरकार यामधील करार, इत्यादी उपाय योजले पाहिजेत. त्याचप्रमाणे, भागधारणा रचनासुध्दा हे निश्चित करील की केंद्र व्यक्तिशः आणि राज्ये एकत्रितपणे प्रत्येकी २४.५% प्रमाणे सर्वात मोठे हिस्सेदार असतील. या सर्वांच्या संयोगाने, सरकारची ४९% हिस्सेदारी कुठल्याही एका खाजगी संस्थेच्या मानाने बरीच जास्त आहे.

EG ने सदर कंपनी चालविण्यासाठी तंत्रज्ञान/तांत्रिक सामग्रीची आवश्यकता असल्याचे ध्यानात आणून दिले आहे, ज्यामुळे १००% परताव्याची जुळणी होईल. व्यावहारिक ज्ञान भारत सरकार आणि राज्यांतील अधिकारी वर्गाकडे असते. तथापि, सदर कंपनी स्वतंत्रपणे चालविण्याकरिता अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाची संपूर्ण माहिती असलेल्या उच्च गुणवत्तेच्या व्यावसायिकांची आवश्यकता आहे, NSDL प्रमाणे, जी कंपनी व्यावसायिकरित्या आणि

स्वतंत्रपणे कार्य करते. EG ने सुद्धा बिन-सरकारी कंपनीची शिफारस केली आहे, त्या कंपनीला देखील कार्य करण्याचे स्वातंत्र्य असेल.

या शिफारसी राज्य वित्त मंत्र्यांच्या सक्षम समितीपुढे दिनांक १९ ऑगस्ट, २०११ रोजी झालेल्या २०११च्या तिसऱ्या बैठकीत आणि दिनांक १४ ऑक्टोबर, २०११ रोजी झालेल्या २०११ च्या चौथ्या बैठकीत सादर करण्यात आल्या. EG चा GST साठी GSTN संबंधी माहिती तंत्रज्ञानाच्या पायाभूत सुविधांचा प्रस्ताव आणि कलम २५ अंतर्गत सरकारचे नियोजनबद्ध नियंत्रण असणाऱ्या ना-नफा कंपनीची स्थापना करण्याचा प्रस्ताव राज्य वित्त मंत्र्यांच्या सक्षम समितीच्या (EC) दिनांक १४.१०.२०११ रोजीच्या बैठकीत मंजूर करण्यात आले.

"विशेष उद्देश साधन" (special purpose vehicle) जे "वस्तू/माल आणि सेवा कर नेटवर्क" (GSTN-SPV) म्हणून संबोधण्यात येईल, "ते" उपरोक्त नमूद करण्यात आलेल्या धर्तीवर स्थापन करण्याबाबतच्या महसूल खात्याच्या टिप्पणीला १२ एप्रिल २०१२ रोजी झालेल्या केंद्रीय मंत्रीमंडळाच्या बैठकीत मंजूर करण्यात आले. केंद्रीय मंत्रीमंडळाने निम्नलिखित मुद्देही मंजूर केले आहेत :-

- (i) GSTN-SPVची स्थापना होण्यापूर्वी, योग्य आणि इच्छुक बिन-सरकारी संस्थांना वर्गीकृत करून त्यात रक्कम गुंतवण्यास वित्त मंत्रालय त्यांना प्रवृत्त करील.
- (ii) सरकारचा SPV वरील नियोजनबद्ध नियंत्रण मुद्दा, संचालक मंडळाची रचना, विशेष ठराव यंत्रणा आणि भागधारकांचे करार, प्रतिनियुक्तीवर सरकारी अधिकाऱ्यांची नेमणूक आणि GSTN-SPV आणि सरकारमधील करार इत्यादी उपायांनी सुनिश्चित करता येईल.
- (iii) GSTN SPV च्या संचालक मंडळात १४ संचालकांचा समावेश असेल, त्यापैकी केंद्र शासनाचे ३ संचालक, राज्य शासनांचे ३ संचालक, संचालक मंडळाच्या अध्यक्षीय नेमणूक केंद्र आणि राज्य शासनांच्या संयुक्त मान्यता पध्दतीने केली जाईल, ३ संचालक खाजगी समभाग भागधारकांपैकी, ३ स्वतंत्र संचालक ज्या नामवंत व्यक्ती असतील आणि

मुख्य कार्यकारी अधिकारी (CEO) ज्याची निवड GSTN SPV द्वारे खुल्या निवड प्रक्रियेने केली जाईल.

- (iv) GSTN SPV मध्ये सरकारी अधिकाऱ्यांची प्रतिनियुक्तिवर नेमणूक करून नियोजनबद्ध नियंत्रण सुनिश्चित करण्याकरिता आणि ज्ञानक्षेत्रात आवश्यक कौशल्य आणण्यासाठी संबंधित नियम शिथिल करण्यात येतील.
- (v) GSTN SPV ची स्वतःची स्वयंपूर्ण आधारभूत महसूल पद्धती असेल, ज्यायोगे कंपनीला करदात्यांकडून आणि सेवांचा लाभ घेणाऱ्या कर प्राधिकरणांकडून उपभोक्ता शुल्क आकारता येईल.
- (vi) GSTN SPV केवळ एकमेव राष्ट्रीय कंपनी/एजन्सी असेल, अनेक कर प्राधिकरणांना एकत्रित अप्रत्यक्ष करासंबंधी सेवा उपलब्ध करून देण्यास जबाबदार असेल. त्याप्रमाणे, अन्य सेवा पुरवठादार याचप्रकारची एकत्रित सेवा उपलब्ध करून देण्यास इच्छुक असेल तर त्याला सदर सेवांसाठी GSTN SPV बरोबर औपचारिक करार करणे आवश्यक असेल.
- (vii) स्थापना झाल्यानंतर तीन वर्षांच्या कालावधीसाठी SPV चा कार्यान्वयन खर्च, यासाठी केंद्र सरकारकडून एका हप्त्यात ₹. ३१५.०० कोटी अनावर्ती (non-recurring) अनुदान दिले जाईल.

प्र.४. :- GSTN ची समभाग संरचना आणि महसूल पद्धती कशी आहे?

उत्तर :- (a) समभाग संरचना (Equity Structure) :- केंद्रीय मंत्रीमंडळाने घेतलेल्या निर्णयाच्या अनुपालनासाठी, "जीएसटी नेटवर्क" कंपनी अधिनियम, १९५६ कलम ८ अंतर्गत "ना-नफा" बिन सरकारी खाजगी मर्यादित कंपनी म्हणून खाली दर्शविण्यात आलेल्या समभाग संरचनेसह नोंदणीकृत करण्यात आली.

केंद्र सरकार	२४.५ %
राज्य सरकारे	२४.५ %
HDFC	१० %
HDFC बँक	१० %

ICICI बँक	१० %
NSE Strategic Investment Co.	१०%
LIC Housing Finance Ltd.	११ %

दिर्घ कालावधीपासून सारासार विचार केल्यानंतरच राज्य वित्त मंत्री यांच्या सक्षम समितीच्या आणि केंद्र सरकारच्या मान्यतेने GSTN ची सध्याच्या संरचनेनुसार निर्मिती करण्यात आली आहे.

(b) महसूल पद्धती (Revenue Model):-सन २०१३ मध्ये GSTN-SPV च्या प्रारंभीच्या उभारणीसाठी भारत सरकारने अनुदान म्हणून ₹.३१५ कोटी मंजूर केले. ३१.०३.२०१३ ते ३१.०३.२०१६ या कालावधीत भारत सरकारने मंजूर केलेल्या ₹.३१५ कोटी पैकी ₹.१४३.९६ कोटी एवढी रक्कम GSTNला अनुदान म्हणून उपलब्ध करून देण्यात आली. प्राप्त झालेल्या अनुदानापैकी उपरोक्त कालावधीत कंपनीच्या उभारणीसाठी आणि कंपनीला कार्यान्वीत करण्यासाठी केवळ ₹.६२.११ कोटी खर्च करण्यात आले. भारत सरकारला शेष रक्कम परत करण्यात आली. २०१६-१७ या आर्थिक वर्षात, GST पोर्टलद्वारे केंद्र आणि राज्य शासनांना सेवा उपलब्ध करून देण्यास माहिती तंत्रज्ञान मंच स्थापित करण्यासाठी आणि २७ राज्ये व केंद्रशासित प्रदेश यांच्यासाठी बँकएन्ड विकसित करण्यासाठी, GSTNने कर्माशियल बँकेकडून कर्ज मंजूर करून घेतले. राज्य वित्तमंत्र्यांच्या सक्षम समितीने GSTN साठी महसूल पद्धती मंजूर केली आहे, ज्या अंतर्गत GST पोर्टलद्वारे सेवांचा लाभ घेण्यासाठी करदाते आणि इतर आर्थिक हितसंबंधी व्यक्ती यांच्या वतीने केंद्र आणि राज्ये/केंद्रशासित प्रदेश यांना समान उपभोक्ता शुल्क अदा करावे लागणार. केंद्र आणि राज्ये उपभोक्ता शुल्क समप्रमाणात विभागून घेतील. राज्यातील नोंदणीकृत करदात्यांच्या संख्येनुसार राज्यांमध्ये उपभोक्ता शुल्क विभागले जाईल.

प्र.५.:- GSTN कोणत्या सेवा देणार?

उत्तर :- GSTN सामाईक GST पोर्टलद्वारे खालीलप्रमाणे सेवा देईल.

- नोंदणी (विद्यमान करदाता स्थलांतर (migration), प्रक्रिया ८ नोव्हेंबर, २०१६ रोजी सुरू झाली);
- अधिदान व्यवस्थापनासह अधिदान सुविधा केंद्र आणि बँकिंग प्रणालीशी एकत्रिकरण;

- (c) विवरण दाखल करणे आणि विवरणाचे विश्लेषण करणे;
- (d) करदाता व्यवस्थापन याच्यासह लेखा व्यवस्थापन, अधिसूचना निर्गमित करणे, माहिती उपलब्ध करणे आणि सद्यःस्थितीचा मागोवा घेणे;
- (e) कर प्राधिकरणाचे लेखे आणि खातेवही व्यवस्थापन;
- (f) केंद्र शासन आणि राज्य शासनांमध्ये समेट/समझोत्याची संगणना करणे (IGST Settlement सह); IGST साठी क्लियरिंग हाऊसचे कार्य;
- (g) आयातीवरील GSTचे विश्लेषण करणे व जुळवणी करणे, आणि सीमाशुल्काच्या EDI प्रणालीशी एकत्रिकरण;
- (h) MIS सहित आवश्यकतेवर आधारित माहिती आणि व्यावसायिक बुद्धीमत्ता/माहिती;
- (i) सामाईक GST पोर्टल आणि कर व्यवस्थापन प्रणाली मधील संपर्क साधने सुस्थितीत ठेवणे;
- (j) आर्थिक हितसंबंधी व्यक्तींना प्रशिक्षण देणे;
- (k) कर प्राधिकाऱ्यांना विश्लेषणात्मक आणि व्यावसायिक माहिती /कौशल्य उपलब्ध करून देणे आणि;
- (l) संशोधन करणे आणि उत्तम सरावांचा अभ्यास.

प्र.६.- GSTN आणि राज्ये/CBEC यामधील संपर्क प्रणाली (interfaces system) काय आहे?

उत्तर :- GST करप्रणालीत, करदातादर्शी महत्वाच्या सेवा जसे नोंदणीसाठी अर्ज करणे, बीजक संगणकावर अपलोड करणे, विवरण दाखल करणे, कर भरणे इत्यादी सेवा GST करप्रणालीद्वारे आयोजित केल्या जातात, परंतु सर्व कायदेशीर कार्ये (जसे नोंदणीची मान्यता, विवरणाचे मूल्यांकन, चौकशीचे आयोजन, लेखापरीक्षण इत्यादी) राज्य शासन आणि केंद्र शासन यांची कर प्राधिकरणे आयोजित करतील.

अशारितीने, GSTN फ्रंट-एन्ड पद्धती (GST पोर्टल सेवा) उपलब्ध करून देईल आणि बॅक-एन्ड पद्धती राज्य शासने आणि केंद्र शासन स्वतः विकसित करतील. तथापि, २४ राज्यांनी (मॉडेल-२ राज्ये म्हणून संज्ञा दिलेली) GSTN ला त्यांची बॅक-एन्ड पद्धती विकसित करण्यास सांगितले आहे. CBEC आणि उर्वरित नऊ (९) राज्यांनी (मॉडेल-१ राज्ये) स्वतः बॅक-एन्ड पद्धती विकसित तसेच आयोजित करण्याचे ठरविले आहे. मॉडेल-१ राज्ये/CBEC साठी करदात्यांनी सादर केलेली पूर्ण माहिती (नोंदणी, विवरण, अधिदान (payment) इत्यादी) त्यांना योग्य वाटेल तसे विश्लेषणाकरिता आणि माहितीकरिता, त्यांच्याबरोबर देवाण-घेवाण करता येईल.

प्र.७.:- GSTN ची नोंदणी प्रक्रियेतील भूमिका काय असेल?

उत्तर :- GST पोर्टलवर नोंदणीसाठी अर्ज ऑनलाईन दाखल करता येईल. काही महत्वाची संगणकीय माहिती जसे PAN, व्यापार/व्यवसाय घटना (Business Constitution) आधार क्रमांक, CIN/DIN (लागू असेल तसे) इत्यादी GST पोर्टल द्वारे CBDT, UID, MCA अशा संबंधित एजन्सी बरोबर ऑनलाईन प्रमाणित केले जातील, त्यायोगे कमीत कमी दस्तऐवज सादर करावे लागतील.

अर्जातील संगणकीय माहिती आधारभूत स्कॅन्ड दस्तऐवजासह GSTN राज्य शासने/केंद्र शासन यांना पाठवून देईल, राज्य शासने/केंद्र शासन यानंतर अन्य काही शंका किंवा प्रश्न असल्यास किंवा मान्यतेच्या किंवा अमान्यतेच्या सूचना GSTN कडे अग्रेषित करतील आणि डिजिटल स्वाक्षरी केलेली नोंदणी प्रमाणपत्रे सरतेशेवटी करदात्यांना डाऊनलोड करता यावे यासाठी GSTN कडे पाठवून देतील.

प्र.८.:- GSTN मध्ये इनफोसिसची भूमिका काय आहे?

उत्तर :- GSTN यांनी मे.इनफोसिसला एकेरी "व्यवस्थापन सेवा पुरवठादार" (Managed Service Provider - MSP) म्हणून GST प्रणालीची संरचना, विकास आणि कार्यान्वयन यासाठी नियुक्त केले आहे. तसेच मे.इनफोसिसला सर्व ॲप्लिकेशन सॉफ्टवेअर व टूल्स, आणि पायाभूत सुविधा

आणि कार्यान्वयन केल्यानंतर प्रारंभीच्या पाच वर्षासाठी प्रणाली कार्यरत ठेवणे आणि देखभाल करणे इत्यादी करिता देखील नियुक्त केले आहे.

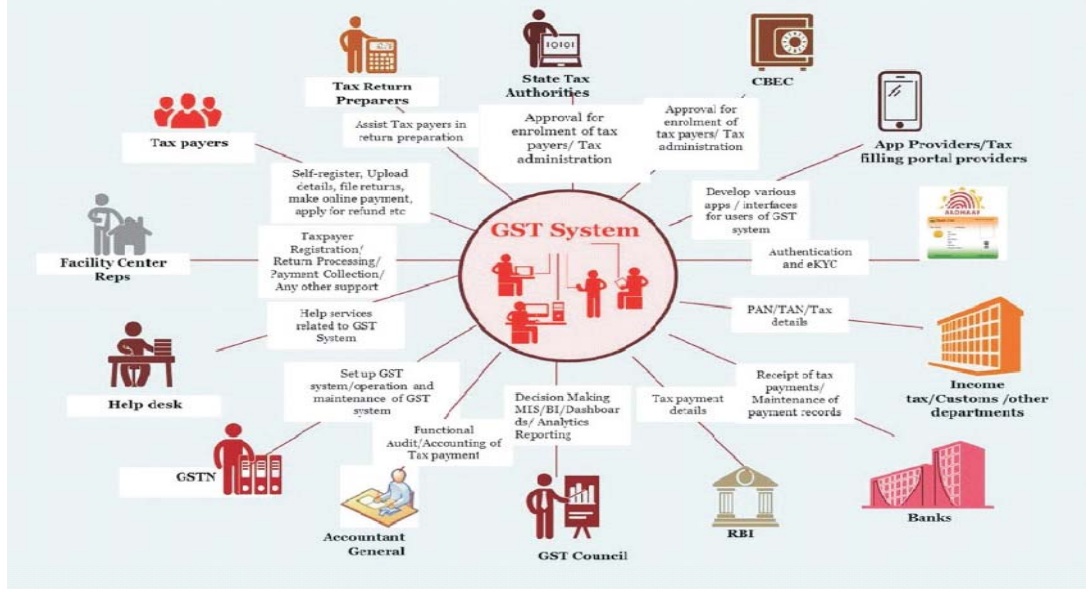
प्र.९.:- GST सामाईक पोर्टलची मूलभूत वैशिष्टे काय आहेत?

उत्तर :- GST पोर्टल (www.gst.gov.in) वापरासाठी इंटरनेटवर उपलब्ध असणार (करपात्र व्यक्ती आणि त्यांचे सनदी लेखापाल/कर सल्लागार इत्यादींसाठी) आणि कर प्राधिकाऱ्यांसाठी इंटरनेटवर उपलब्ध आहे. सदर पोर्टल सर्व GST संबंधित सेवांसाठी एकच सामाईक पोर्टल आहे उदा.:-

- (i) करदात्याची नोंदणी (नवीन, प्रत्यार्पित, रद्द, सुधारणा इत्यादी);
- (ii) बीजक अपलोड, खरीददाराची स्वयंचलीत खरेदी खातेवही, विहित दिनांकाला प्रत्येक प्रकारचे जीएसटी विवरण दाखल करणे (GSTR-१,२,३,५,९ इत्यादी);
- (iii) कर अधिदान - चलन निर्मिती करून आणि प्रातिनिधीक बँकांच्या एकत्रिकरणासह;
- (iv) ITC आणि रोख खातेवही आणि दायित्व नोंदवही;
- (v) कर दाते, कर अधिकारी आणि इतर आर्थिक हित संबंधी व्यक्ती यांच्यासाठी MIS अहवाल;
- (vi) BI/विश्लेषण - कर अधिकाऱ्यांसाठी;

प्र.१०.:- GST इको-प्रणालीची संकल्पना काय आहे?

उत्तर :- सामाईक GST प्रणाली सर्व राज्ये/केंद्रशासित प्रदेश, व्यावसायिक कर विभाग, केंद्रीय कर प्राधिकरणे, करदाते, बँक्स आणि इतर आर्थिक हित संबंधी व्यक्ती यांना जोडण्याचे साधन उपलब्ध करून देईल. इको-प्रणालीत सर्व आर्थिक हित संबंधी व्यक्ती - करदाता ते कर व्यावसायिक ते कर अधिकारी ते GST पोर्टल ते बँका ते लेखा प्राधिकारी या सर्वांचा समावेश आहे. खाली दर्शविण्यात आलेली आकृती संपूर्ण GST इको-प्रणालीचे वर्णन करते :-

प्र.११.- GSP (GST सुविधा पुरवठादार) म्हणजे काय ?

उत्तर :- GST प्रणाली करदात्यांसाठी GST प्रणालीचा वापर सुलभ होण्याकरिता आणि GST अनुपालन कार्ये पार पाडण्याकरिता GST पोर्टल उपलब्ध करून देईल. परंतु विविध प्रकारचे करदाते असतील (लघु आणि मध्यम उपक्रम (SME), मोठे उपक्रम (Large Enterprise), अतिलघु उपक्रम (Micro Enterprise)), प्रत्येकाला भिन्न प्रकारच्या सुविधांची आवश्यकता असेल, जसे त्यांचे खरेदी/विक्री नोंदवहीतील माहिती GST सुसंगत नमुन्यात रूपांतरित करणे, त्यांच्या लेखांकन पद्धतीचे (Accounting Package)/ERP GST प्रणाली बरोबर एकीकरण इत्यादी, जुळलेले/न जुळलेले इनपूट टॅक्स दावे, कर दायित्व, दाखल करण्यात आलेल्या दस्तऐवजांची सद्यःस्थिती पाहण्याकरिता विविध प्रकारचे डॅशबोर्ड इत्यादी. बीजके दाखल करणे आवश्यक असल्याने, या स्तरावर मोठ्या उपक्रमांना GST प्रणालीशी देवाण-घेवाण करण्याकरिता स्वयंचलित पद्धतीची गरज भासेल, कारण वेब पोर्टलद्वारे मोठ्या संख्येने बीजके अपलोड करणे त्यांच्यासाठी जवळजवळ अशक्य आहे. त्यामुळे इको-प्रणालीची आवश्यकता आहे, जी अशा करदात्यांना GSTचे अनुपालन करण्याकरिता उपयुक्त होईल.

करदात्यांच्या सोयीसुविधा GST प्रणालीच्या यशाची किल्ली असेल, म्हणून इको-प्रणाली करदात्यांसाठी त्रयस्थ पक्ष ॲप्लिकेशन्सचा वापर करण्याचा पर्याय उपलब्ध करून देईल, जो त्यांना GSTचे अनुपालन

करण्यासाठी डेक्सटॉप/मोबाईलवर विविध प्रकारची संपर्क साधने उपलब्ध करून देईल.

उपरोक्त सर्व कारणांसाठी त्रयस्थ पक्ष सेवा पुरवठादाराच्या इको-प्रणालीची आवश्यकता आहे, ज्या प्रणालीला GST प्रणालीचा वापर करता येईल आणि ज्या प्रणालीत अशा प्रकारची ॲप्लिकेशन्स विकसित करण्याची क्षमता आहे. या सेवा पुरवठादारांना त्याच्या प्रकारानुसार नांव देण्यात आले आहे "GST सुविधा प्रोव्हायडर्स" किंवा "GSP."

प्र.१२.:- GST सुविधा पुरवठादारांची (GSP) भूमिका काय असेल ?

उत्तर :- GSP विशेष बाबींचा समावेश असलेली ॲप्लिकेशन्स विकसित करतील जसे विवरण दाखल करणे, मान्य/अमान्य/बदल इत्यादी करण्यासाठी खरेदी नोंदवहीतील माहिती व स्वयंचलित माहिती यांचा मेळ घालणे, GST अनुपालन कार्याचे जलदगती निरीक्षणासाठी करदात्यांना डॅशबोर्ड उपलब्ध करणे इत्यादी. कंपनीतील भिन्न-भिन्न वापरकर्त्यांमध्ये GST संबंधित विविध कार्यांचे विभाजन करण्यासाठी, जसे बीजके अपलोड करणे, विवरणे दाखल करणे इत्यादी करिता GSP कार्याधारित (role based) पध्दत उपलब्ध करून देतील (मध्यम किंवा मोठ्या कंपन्यांना याची आवश्यकता असेल). तसेच कर व्यावसायिकांसाठी त्यांच्या ग्राहकाच्या GST अनुपालन कार्याचे व्यवस्थापन, अस्तित्वात असलेल्या लेखांकन पद्धती/ERP यांचे GST प्रणालीसह एकीकरण इत्यादी साठी GSP ॲप्लिकेशन्स उपलब्ध करून देतील.

प्र.१३.:- GSPs वापराचे करदात्यांना काय फायदे आहेत?

उत्तर:- प्रारंभीच असे स्पष्ट करण्यात येते की GST अंतर्गत आवश्यक असलेली सर्व कार्ये करदात्याला GST पोर्टलवर करता येतील. यातील काही कार्ये करण्याकरिता उपलब्ध करून देण्यात येत असलेला GSP हा एक अतिरिक्त मार्ग आहे आणि त्यांच्या सेवांचा लाभ घेणे ऐच्छिक आहे. GST अनुपालनार्थ करदात्यांच्या काही विशिष्ट गरजांची पूर्तता करण्यासाठी काही विशिष्ट उपाय/तोडगे (solutions) GSP देऊ शकतात, ते खालीलप्रमाणे आहेत.

- (१) csv, pdf, excel, word format इत्यादी स्वरूपात असलेल्या सांप्रत लेखांकन सॉफ्टवेअरद्वारे निर्माण होत असलेला करदात्यांच्या बीजकाचा नमुना GST सुसंगत (compliant) नमुन्यात रूपांतरित करणे.
- (२) GST पोर्टल मधील स्वयंचलित माहितीचा करदात्यांच्या खरेदी नोंदवहीतील माहिती बरोबर मेळ घालणे, जेथे खरेदी नोंदवहीतील माहिती excel, csv किंवा कोणत्याही स्वमालकीच्या डेटाबेसमध्ये असू शकते आणि GST नमुन्यातून अपलोड केलेली माहिती json/csv मध्ये असू शकते.
- (३) अनेक शाखा असलेल्या उपक्रमाला शाखानिहाय बीजके अपलोड करण्यासाठी एखाद्या उपायाची गरज भासेल, कारण GST प्रणालीत प्रवेश करण्याकरिता GST प्रणाली केवळ एक यूझर्स-आयडी/पासवर्ड उपलब्ध करून देईल. कार्याधारित प्रवेश आणि विभिन्न शाखांसाठी विभिन्न दर्शक (view) उपलब्ध करून देणाऱ्या ॲप्लिकेशनची आवश्यकता असेल.
- (४) अनेक राज्यांमध्ये नोंदणीकृत असलेल्या कंपनीला सर्व शाखांची एकत्रित माहिती एकाच स्क्रिनवर दर्शविणाऱ्या पद्धतीची आवश्यकता असेल.
- (५) GST कर व्यावसायिकांना एकाच डॅशबोर्डच्या साहाय्याने त्यांच्या ग्राहक करदात्यांसाठी GST अनुपालन व्यवस्थापन आणि कार्याची जबाबदारी पार पाडण्यासाठी काही विशिष्ट ॲप्लिकेशनची जरूरी असेल.

काही थोडी उदाहरणे वर देण्यात आलेली आहेत. विविध करदात्यांच्या यापेक्षा अधिक आवश्यकता असतील. या सर्व आवश्यकतांची पूर्तता GSP करू शकतात.

प्र.१४.:- GSTN विकसित करित असलेल्या आणि नियंत्रित करित असलेल्या GST सामाईक पोर्टल द्वारे करदात्याला कोणती कार्ये करता येतील?

उत्तर:- GST अंतर्गत करदात्यांसाठी GST सामाईक पोर्टल एकाच ठिकाणी सर्व आवश्यकतांची पूर्तता या विचाराने तयार करण्यात आलेले आहे. GSTN नियंत्रित करित असलेल्या GST पोर्टलद्वारे करदात्यांना करता येणाऱ्या कार्यांची स्पष्टीकरणात्मक सूची खालीलप्रमाणे :-

- नोंदणीसाठी अर्ज, तसेच नोंदणीमध्ये सुधारणा, नोंदणी रद्दबातल करणे आणि व्यक्तिगत माहितीचे व्यवस्थापन;

- भुर्दंड, दंड, व्याज इत्यादीसह कर अधिदान (चलन निर्मिती अनुसार बँकेच्या पोर्टलवर अधिदान केले जाईल किंवा प्रत्यक्ष बँकेत);
- करदात्याच्या "स्थितीत" (status) बदल - नियमित ते संयुक्त किंवा उलटपक्षी;
- बीजकांचा तपशील अपलोड करणे आणि विविध कायदेशीर विवरणे आणि वार्षिक तक्ते दाखल करणे;
- GST पोर्टल निर्मित विशिष्ट Application Reference Number (ARN) वापरून विवरण/कर खातेवही / रोख खातेवही यांच्या सद्यःस्थितीचा मागोवा घेणे;
- परताव्यासाठी अर्ज दाखल करणे;
- विवरण/कर खातेवही/रोख खातेवही इत्यादींचे सद्यःस्थितीचे परीक्षण.

प्र.१५.:- GSTN द्वारे विकसित करण्यात येणाऱ्या GST प्रणालीबाबत राज्य आणि केंद्र शासनांच्या कर अधिकाऱ्यांची भूमिका काय असेल?

उत्तर:- अधिकारी GST पोर्टलवर करदात्यांनी सादर केलेल्या माहितीचा / अर्जाचा वापर खालील कायदेशीर कार्याची पूर्तता करण्यासाठी करतील.

- करदात्यांची नावे दाखल करण्यासाठी/नोंदविण्यासाठी मान्यता/नामंजूरी;
- करांचे व्यवस्थापन (निर्धारण / लेखापरीक्षण / परतावा/ याचिका / तपास इत्यादी);
- व्यवसाय विश्लेषण, MIS आणि इतर कायदेशीर कार्ये.

प्र.१६.:- GSTN प्रणालीत GSTN प्रत्येक बीजकातील ओळीसाठी विशिष्ट ओळखसंज्ञा निर्माण करणार का?

उत्तर:- नाही. GSTN कोणतीही नवीन ओळखसंज्ञा निर्माण करणार नाही. पुरवठादाराचा GSTIN, बीजक क्रमांक आणि आर्थिक वर्ष यांच्या संयोजनामुळे प्रत्येक बीजक विशिष्ट असेल.

प्र.१७.:- प्रतिदिन आधारावर बीजकाची माहिती/data अपलोड करता येईल का?

उत्तर :- होय. करदात्यांना बीजकाची माहिती कोणत्याही वेळेच्या आधारावर (on any time basis) अपलोड करता येईल अशी कार्यक्षमता GST पोर्टल मध्ये असेल. पुरवठाकर्ता करदात्याने लवकर अपलोड केलेल्या बीजकांमुळे, प्राप्तकर्ता करदात्याला बीजकांतील माहितीची लवकर जुळवणी करण्यास मदत होईल, तसेच पुरवठाकर्ता करदात्याला अंतिम दिवशी विवरण अपलोड करण्यासाठी अंतिम क्षणी होणारी धावपळ टाळण्यास मदत होईल.

प्र.१८.:- बीजकांची माहिती GST पोर्टलवर अपलोड करण्यासाठी GSTN साधने (Tools) उपलब्ध करून देणार का?

उत्तर:- होय. GSTN स्प्रेडशीट (Microsoft Excel सारखी) सारखी साधने विनाशुल्क करदात्याला उपलब्ध करून देईल, ज्यामध्ये बीजकांची माहिती/data एकत्रित करणे आणि फाईल्स निर्माण करणे शक्य होईल, नंतर सदर बीजकांची माहिती/data तात्काळ GST पोर्टलवर अपलोड करता येईल. हे एक ऑफ-लाईन साधन आहे, ज्याचा वापर बीजकाची माहिती/data ऑन-लाईन वर न जाताही भरण्यासाठी/मिळविण्यासाठी करता येईल आणि त्यानंतर GST पोर्टलवर अपलोड करण्यासाठी सुसंगत नमुन्यात अंतिम फाईल्स निर्माण करता येतील.

प्र.१९.:- खातेवह्या आणि इतर लेखे पाहण्यासाठी GSTN मोबाईल आधारित ॲप्स उपलब्ध करून देईल का?

उत्तर:- GST पोर्टलची रचना अशा प्रकारे करण्यात येत आहे ज्यामुळे पोर्टल कोणत्याही स्मार्ट मोबाईलवर पाहता येईल. त्यामुळे खातेवह्या जसे रोख खातेवही, दायित्व खातेवही, ITC खातेवही इत्यादी सुसंगत मार्गनिर्देशक (compatible browsers) वापरून मोबाईलवर पाहता येतील.

प्र.२०.:- GST कर व्यावसायिकांना, त्यांच्या ग्राहकांच्या (Taxpayers) वतीने काम करण्यासाठी, आजमितीस चालत असलेल्या रितीनुसार त्यांच्या ग्राहकांचा "यूजर आयडी" आणि "पासवर्ड" वापरण्याऐवजी, त्यांना स्वतंत्र "यूजर आयडी" आणि "पासवर्ड" GSTN उपलब्ध करून देणार का?

उत्तर :- होय. GST कर व्यावसायिकांना स्वतंत्र यूजर आयडी आणि पासवर्ड GSTN उपलब्ध करून देणार आहे, ज्यायोगे कर व्यावसायिकांना आपल्या ग्राहकांच्या वतीने काम करण्यासाठी, ग्राहकांचा यूजर आयडी आणि पासवर्ड मागण्याची गरज भासणार नाही. कर व्यावसायिकांना आपल्या करदात्याच्या वतीने GST अधिनियम अंतर्गत अनुमती असलेले सर्व काम करता येईल.

प्र.२१.:- उपरोक्त तरतुदीप्रमाणे एकदा निवडलेला GST कर व्यावसायिक करदात्याला बदलता येतो का ?

उत्तर:- होय. जीएसटीएन पोर्टलवर पहिल्या कर व्यावसायिकाचे नाव "अनसिलेक्ट" करून आणि नवीन कर व्यावसायिकाची निवड करून, करदाता वेगळा कर व्यावसायिक निवडू शकतो.

प्र.२२.:- केंद्रीय उत्पादन किंवा सेवा कर किंवा राज्य मूल्यवर्धित कर(State VAT) अंतर्गत असलेल्या करदात्यांना GST अंतर्गत नोंदणीसाठी नवीन अर्ज करण्याची आवश्यकता आहे का?

उत्तर:- नाही, GST मध्ये अंतर्भूत करण्यात येणाऱ्या करांतर्गत अस्तित्वात असलेल्या करदात्यांना आणि ज्यांचा PAN क्रमांक CBDT च्या डेटाबेस मध्ये वैधताप्राप्त असल्यास त्यांना नवीन अर्ज करण्याची आवश्यकता नाही. GST पोर्टलद्वारे त्यांना तात्पुरता GSTIN देण्यात येईल, जो सहा महिन्यांपर्यंत वैध असेल. सदर करदात्यांना GST पोर्टलवर ऑनलाईन GST नोंदणी नमुन्यानुसार (enrollment form) संबंधित माहिती उपलब्ध करून देणे आवश्यक असेल. माहिती दाखल केल्यानंतर करदात्याचे स्थलांतरित केले जाईल. नियोजित दिवशी करदात्याची "स्थिती" "क्रियाशील"(Active) मध्ये परिवर्तित केली जाईल आणि GST पोर्टलवर कर अधिदान, विवरण दाखल करणे इत्यादी GST करप्रणालीच्या आवश्यक बाबींचे अनुपालन करदात्याला करता येईल.

GSTNने अशा सर्व करदात्यांना तात्पुरते ओळख क्रमांक (ID) आणि पासवर्ड निर्गमित केले आहेत आणि करदात्यांना सूचित करण्यासाठी सदर ओळख क्रमांक आणि पासवर्ड कर प्राधिकरणांनाही देण्यात आलेले आहेत. अस्तित्वात असलेल्या करदात्यांची GST साठी नोंदणी प्रक्रिया GST पोर्टलवर दिनांक ८ नोव्हेंबर, २०१६ रोजी सुरू झालेली आहे आणि मार्च २०१७ पर्यंत

मोठ्या संख्येने करदात्यांनी तात्पुरते ओळख क्रमांक (Provisional ID) कार्यान्वित करून घेतलेले आहेत आणि कित्येक करदात्यांनी स्थलांतरित प्रक्रिया पूर्ण केलेली आहे. अधिक तपशील या वेब साईटवर उपलब्ध आहे - <https://www.gst.gov.in/help>

प्र.२३.:- करदात्यांच्या उपयोगितेसाठी GST पोर्टलसंबंधित कामाच्या विविध पैलूंची माहिती देणारी कोणती सामग्री GSTN उपलब्ध करून देणार?

उत्तर:- GSTN संगणकावर आधारित प्रशिक्षण सामग्री (Computer Based Training materials - CBTs) तयार करित आहे, ज्यात GST पोर्टलद्वारे करण्यात येणाऱ्या प्रत्येक प्रक्रियेसंबंधीचे videos अंतर्भूत केलेले आहेत. सदर सामग्री GST पोर्टलवर त्याचप्रमाणे सर्व कर प्राधिकरणांच्या वेबसाईटवर प्रदर्शित करण्यात येईल. CBT खेरीज विविध वापरकर्त्यांसाठी माहितीपत्रके (User Manuals), वारंवार विचारले जाणारे प्रश्न (FAQs), करदात्यांच्या माहिती व GSTचे आकलन होण्यासाठी GST पोर्टलवर ठेवण्यात आलेले आहेत. याखेरीज करदात्यांना ई-मेल (helpdesk@gst.gov.in) किंवा दूरध्वनी (०१२४-४६८८९९९) द्वारे त्यांचा विशिष्ट क्रमांक (tickets) देण्याकरिता मदतकक्षाची स्थापना केली आहे. नोंदणी प्रक्रियेसाठी CBT, FAQ आणि यूझर्स मॅन्युअल्स पुढील वेब साईटवर उपलब्ध आहेत - <https://www.gst.gov.in/help>.

प्र.२४.:- GST सामाईक पोर्टलवर करदात्यांनी दाखल केलेले विवरण आणि सादर केलेली नोंदणीसंबंधित माहिती/data बाबत गुप्तता राखली जाईल का?

उत्तर :- होय. GST सामाईक पोर्टलवर करदात्यांनी पाठविलेली व्यक्तिगत आणि व्यवसाय संबंधित असलेली माहिती बाबत गुप्तता राखण्याची GSTN द्वारे सर्व खबरदारी घेण्यात येत आहे. यासाठी "कार्य आधारित प्रवेश नियंत्रण/Role Based Access Control (RBAC)" यंत्रणा वापरली जाईल आणि करदात्यांच्या महत्वाच्या माहितीचे संचलन किंवा संचय करताना ती माहिती सांकेतिक लिपीबद्ध केली जाईल याची पूर्ण खबरदारी घेण्यात येत आहे. फक्त प्राधिकृत कर प्राधिकरणांना ही माहिती/data पाहता किंवा वाचता येईल.

प्र.२५.:- GST प्रणालीच्या सुरक्षिततेच्या हमीसाठी GSTN द्वारे कोणते सुरक्षा उपाय योजण्यात आले आहेत?

उत्तर:- GST प्रणाली प्रकल्पात माहिती/data आणि सेवा यांच्या सुरक्षेसाठी अत्याधुनिक सुरक्षा संरचनेचा अंतर्भाव केला आहे. याखेरीज उच्चप्रतीचे firewalls, अवैध प्रवेश शोध, संचलित किंवा संचित माहिती सांकेतिकरित्या लिपीबद्ध करणे, लेखापरीक्षणाचा पूर्णपणे मागोवा, अनधिकृत बदल न करता येण्याजोगी संचालन प्रणाली/OS, (consistent hashing algorithms) and host hardening etc. इत्यादी सुरक्षेचे उपायही योजण्यात आले आहेत. प्राथमिक आणि दुय्यम सुरक्षा कार्य उपविभाग आणि नियंत्रण केंद्र याची GSTN द्वारे स्थापना करण्यात येत आहे, real time बेसिस अनुसार विद्वेषपूर्ण प्रयत्नांपासून GSTN यंत्रणेला स्वयंप्रेरितपणे नियंत्रण आणि सुरक्षा प्रदान करतील. GSTN त्यांच्या प्रणालीला ज्ञात आणि अज्ञात धोक्यापासून संरक्षित करण्यासाठी स्रोत सांकेतिक लिपीच्या आणि GST प्रणालीत वापरल्या जाणाऱ्या अंकीय दस्तऐवजांच्या संग्रहाच्या (Library) सातत्याने केलेल्या छाननीद्वारे सुरक्षित सांकेतिक पध्दतीची खबरदारी घेत आहे.

*****

२४. अंतरीम तरतूदी (Transitional Provisions)

प्र.१.:- GST अस्तित्वात येण्यापूर्वी अगोदरच्या कायद्यांतर्गत अंतिम विवरणात पुढे नेलेले (carried forward) CENVAT क्रेडिट (किंवा व्हॅट क्रेडिट) GST अंतर्गत ITC चा लाभ म्हणून मिळू शकतील कां?

उत्तर:- नोंदणीकृत व्यक्ती, संयुक्त योजनेंतर्गत कर अदा करण्याचा पर्याय निवडलेल्या व्यक्ती खेरीज, CGST/SGST अधिनियम कलम १४० (१) मध्ये नमूद करण्यात आलेल्या अटीच्या अधीन राहून नियत दिवसापूर्वी मागील कालावधीच्या विवरणात पुढे नेलेले CENVAT क्रेडिटची (किंवा व्हॅट क्रेडिट) रक्कम त्याच्या इलेक्ट्रॉनिक क्रेडिट लेजरमध्ये क्रेडिट म्हणून घेण्यास पात्र असेल.

प्र.२. :- त्या अटी काय आहेत?

उत्तर :- अटी खालीलप्रमाणे आहेत -

- (i) या अधिनियमांतर्गत क्रेडिटची कथित रक्कम इनपूट टॅक्स क्रेडिट म्हणून ग्राह्य असेल;
- (ii) नोंदणीकृत व्यक्तीने अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत (म्हणजेच Central Excise and VAT) नियत दिनांकापूर्वी तात्काळ सहा महिन्यांच्या कालावधीची सर्व विवरणे सादर केलेली आहेत;
- (iii) कथित क्रेडिट रकमेचा अधिसूचना क्रमांक ..... अंतर्गत विक्री केलेल्या वस्तू/मालाशी संबंध नाही आणि त्यावर अदा केलेल्या VATच्या परताव्याचा दावा केलेला नाही.

SGST कायद्यांतर्गत खालीलप्रमाणे आणखी एक अट असेल :-

- (i) कथित क्रेडिटची जी रक्कम, केंद्रीय विक्री कर अधिनियम, १९५६ कलम ३, कलम ५ (३), कलम ६, कलम ६(अ), किंवा कलम ८ (८) संबंधित कोणत्याही दाव्याशी संबंधित आहे, सदर दावा Central Sales Tax (Registration and Turnover) Rules, १९५७ च्या नियम १२ मध्ये विहित केलेल्या पद्धतीने आणि कालावधीत सिद्ध झालेला नसेल तर, सदर रक्कम इलेक्ट्रॉनिक क्रेडिट लेजर मध्ये जमा करण्यास पात्र होणार नाही.

तथापि, Central Sales Tax (Registration and Turnover) Rules, १९५७ च्या नियम १२ मध्ये विहित केलेल्या पद्धतीने जेव्हा सदर दावे सिद्ध होतील, तेव्हा अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत उपरोक्त निर्देशित क्रेडिटच्या समप्रमाणात रक्कम परत केली जाईल.

प्र.३.:- समजा, एक नोंदणीकृत करपात्र व्यक्ती भांडवली वस्तू/माल अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत (Central Excise) २०१७-१८ च्या अंतिम तिमाहीत खरेदी करते. बीजक ३० जूनच्या आत प्राप्त झालेले आहे, परंतु भांडवली वस्तू/माल ५ जुलै २०१७ रोजी प्राप्त झाल्या आहेत (म्हणजेच GST करप्रणालीचा आरंभ झाल्यावर). तर अशा व्यक्तीला GST करप्रणालीत CENVAT चा पूर्ण लाभ मिळेल का?

उत्तर:- होय, सदर व्यक्ती २०१७-१८ मध्ये क्रेडिटसाठी पात्र असेल जर सदर क्रेडिट अस्तित्वात असलेल्या कायद्यात CENVAT क्रेडिट म्हणून ग्राह्य होते आणि CGST अधिनियम कलम १४०(२) अंतर्गत CGSTचे क्रेडिट म्हणूनही ग्राह्य आहे.

प्र.४.:- VAT चा लाभ "एक्स(X)" आणि "वाय(Y)" या बाबींवर भांडवली वस्तू म्हणून अस्तित्वात असलेल्या कायद्यात (Central Excise) मिळत नव्हता. त्यांना GST मध्ये समाविष्ट करण्यात आले आहे, तर आता नोंदणीकृत करपात्र व्यक्ती सदर करदेयतेच्या लाभाची (ITC) मागणी करू शकते का?

उत्तर:- त्या व्यक्तीला लाभ मिळण्याचा हक्क असेल जेव्हा अशा प्रकारच्या वस्तू/मालावर अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत इनपूट टॅक्स क्रेडिट ग्राह्य आहे आणि आता GST मध्येही ग्राह्य आहे. या दोन बाबींवर (एक्स आणि वाय) अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत लाभ (ITC) ग्राह्य नसल्याने, सदर व्यक्तीला उपरोक्त लाभाची (ITC) GST मध्ये मागणी करता येणार नाही. (SGST अधिनियम कलम १४०(२) मधील अटी व शर्तीनुसार).

प्र.५.:- समजा नोंदणीकृत व्यक्तीने चुकीच्या पद्धतीने अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत लाभ (ITC) उपभोगला (संदर्भ प्रश्न क्रमांक ४),

त्याची वसुली GST कायद्यांतर्गत करण्यात येईल की अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत करण्यात येईल?

उत्तर:- चुकीच्या पद्धतीने उपभोगलेल्या आयटीसी बाबतची वसुली जर अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत केलेली नसेल तर GST अंतर्गत कराची थकबाकी म्हणून वसुली केली जाईल.

प्र.६.:- नोंदणीकृत करपात्र व्यक्तींची दोन उदाहरणे द्या, ज्या अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत (Central Excise/VAT) नोंदणीसाठी पात्र नव्हत्या, पण GST अधिनियमांतर्गत त्यांना नोंदणी प्राप्त करून घेणे आवश्यक आहे?

उत्तर:- ₹.६० लाख उलाढाल असलेला एक उत्पादक, अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत एसएसआयच्या (SSI) सूटीचा लाभ घेत आहे, परंतु सदर उलाढाल GST मध्ये विहित करण्यात आलेल्या ₹.२० लाख सीमित मर्यादेपेक्षा जास्त असल्याने, त्या उत्पादकाला GST अधिनियमांतर्गत नोंदणी प्राप्त करून घेणे आवश्यक आहे (कलम २२).

एक व्यापारी ज्याची उलाढाल VAT मधील विहित मर्यादेपेक्षा कमी आहे आणि सदर व्यापारी ई-कॉमर्स चालकामार्फत विक्री करित असल्यास, त्याला GST अधिनियमांतर्गत नोंदणी प्राप्त करून घ्यावी लागेल. अशा व्यक्तींसाठी सीमित मर्यादा नाही.(कलम २४).

प्र.७.:- सेवा पुरवठादाराला नियत दिवशी ज्यावर व्हॅट अदा केला आहे अशा ताब्यात असलेल्या कच्च्या मालाच्या साठ्यावर ITC चा लाभ घेता येईल का?

उत्तर:- होय, कलम १४०(३) मधील तरतुदीनुसार ताब्यात असलेल्या कच्च्या मालाच्या साठ्यावरील ITC च्या लाभास सेवा पुरवठादार पात्र असेल.

प्र.८.:- एका नोंदणीकृत व्यक्तीकडे नियत दिवसापूर्वी लगतच्या कालावधीच्या अंतिम VAT विवरणात ₹.१००००/- इतक्या रकमेचे जादा इनपूट टॅक्स क्रेडिट आहे. त्याने GST अधिनियमांतर्गत संयुक्त कर

योजनेचा (composition scheme) पर्याय निवडलेला आहे, तर सदर व्यक्तीला उपरोक्त जादा इनपूट टॅक्स क्रेडिट GST मध्ये पुढे नेता येईल का?

उत्तर:- नाही. नोंदणीकृत व्यक्तीने संयुक्त कर योजनेचा (composition scheme) पर्याय निवडलेला असल्यास, नोंदणीकृत व्यक्तीला VATचे जादा इनपूट टॅक्स क्रेडिट GST मध्ये पुढे नेता येणार नाही. (कलम १४० (१))

प्र.९.:- CST (केंद्रीय विक्री कर कायदा) अंतर्गत विकलेला माल सहा महिन्यांच्या आत परत आल्यास सदर मालाची वजावट अनुज्ञेय आहे का? आहे. जर होय असे आहे, तर GST मध्ये माल विक्री झाल्यानंतर खरीददाराकडून नियत दिवसापासून सहा महिन्यांच्या आत परत आल्यास, सदर माल GST मध्ये करपात्र होईल का?

उत्तर :- जेथे अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत (या प्रकरणात CST) नियत दिवसापूर्वी सहा महिन्यापेक्षा अगोदर नसलेल्या विक्रीच्या वेळी कोणत्याही वस्तू/मालावर कर अदा केलेला आहे, आणि सदर वस्तू/माल खरीददाराने नियत दिवसानंतर परत केला, तर GST मध्ये परत करण्यात आलेला विक्रीमाल सदर खरीददाराचा पुरवठा मानला जाईल आणि अशा पुरवठ्यावर कर अदा करावा लागेल, जर --

- (i) वस्तू/माल GST कायद्यांतर्गत करयोग्य आहेत; आणि
- (ii) GST कायद्यांतर्गत खरीददार नोंदणीकृत आहे.

तथापि विक्रेता अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत (या प्रकरणात CST) अदा करण्यात आलेल्या अशा कराच्या परताव्यासाठी पात्र असतो, जर उपरोक्त खरीददार GST अंतर्गत नोंदणीकृत नसलेली व्यक्ती असेल आणि नियत दिवसापासून वस्तू/माल सहा महिन्यांच्या आत परत केलेला असेल (किंवा कमाल दोन महिन्यांच्या वाढीव कालावधीच्या आत) आणि वस्तू/मालाची ओळख पटली असेल. (कलम १४२(१))

प्र.१०.:- अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत जर कच्चा माल (Input) किंवा अर्ध-तयार माल (Semi-finished goods) जॉब वर्कसाठी पाठविलेला असल्यास आणि नियत दिवसानंतर जॉब वर्क पूर्ण झाल्यानंतर परत

पाठविण्यात आल्यास, उत्पादक की जॉब वर्कर यापैकी कोणावर कर अदा करण्याची जबाबदार असेल?

उत्तर.:- खालील परिस्थिती अंतर्गत उत्पादक किंवा जॉब वर्कर या दोघांनाही कर अदा करावा लागणार नाही :-

- (i) अस्तित्वात असलेल्या कायद्याच्या तरतुदीनुसार नियत दिवसापूर्वी कच्चा माल/अर्ध-तयार माल जॉब वर्करकडे पाठविण्यात आला आहे;
- (ii) नियत दिवसापासून ६० दिवसांच्या आंत जॉब वर्करने माल परत केला आहे (किंवा कमाल २ महिन्यांच्या वाढीव कालावधीत);
- (iii) नियत दिवशी उत्पादक आणि जॉब वर्कर या दोघांनीही साठ्या/stock मध्ये असलेल्या कच्च्या मालाचे (inputs) विहित नमुन्यात तपशील जाहीर केले आहेत. (संबंधित कलम १४१(१), १४१(२), आणि १४१(४) आहेत.)

तथापि जर कथित कच्चा माल/अर्ध-तयार माल सहा महिन्यांच्या आत परत केलेला नसेल (किंवा कमाल दोन महिन्यांच्या वाढीव कालावधीच्या आत), उपभोगलेले इनपूट टॅक्स क्रेडिट वसुलीस पात्र होईल.

प्र.११.:- जॉब वर्करने विहित मुदतीच्या आंत माल परत न केल्यास काय होईल?

उत्तर:- नियत दिवसापासून सहा महिन्यांच्या आत (किंवा कमाल दोन महिन्यांच्या वाढीव कालावधीच्या आत) सदर वस्तू/माल उत्पादकाच्या व्यवसाय स्थानी परत केले नाही तर जॉब वर्करला सदर वस्तू/मालावर कर अदा करावा लागेल. (कलम १४१(१), १४१(२))

प्र.१२.:- उत्पादकाला तपासणीसाठी पाठविण्यात आलेल्या तयार मालाचे कोणत्याही अन्य करपात्र व्यक्तीच्या जागेत हस्तांतरण करता येते का?

उत्तर :- होय, अन्य नोंदणीकृत व्यक्तीच्या जागेत तपासणीसाठी पाठविलेला तयार वस्तू/मालाचे उत्पादकाला भारतात कर अदा करून किंवा निर्यातीसाठी

कर अदा न करता, सहा महिन्याच्या आत (किंवा कमाल दोन महिन्याच्या वाढीव कालावधीच्या आत) हस्तांतरण करता येते. (कलम १४१ (३))

प्र.१३.:- अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत काही विशिष्ट प्रक्रिया करण्यासाठी कारखान्यातून बाहेर काढलेला तयार माल जर नियत दिवशी किंवा नंतर परत आल्यास, GST अदा करावा लागेल का?

उत्तर:- जर काही विशिष्ट प्रक्रिया करण्याकरिता तयार माल कारखान्यातून नियत दिवसापूर्वी अन्य कोणत्याही जागेत हलविण्यात आल्यास, आणि तपासणी किंवा प्रक्रिया केल्यानंतर सदर कारखान्यात नियत दिवसापासून सहा महिन्याच्या आत (किंवा कमाल दोन महिन्याच्या वाढीव कालावधीच्या आत) परत पाठविण्यात आला, तर GST अंतर्गत कर अदा करावा लागणार नाही. (कलम १४१(३))

प्र.१४.:- अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत जॉब वर्करकडे तपासणीसाठी किंवा जे उत्पादन मानले जात नाही अशा अन्य प्रक्रियेसाठी पाठविण्यात आलेल्या उत्पादित वस्तू/मालावर GST अंतर्गत कर देय कधी होईल?

उत्तर :- अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत नियत दिवसापूर्वी जॉब वर्करकडे तपासणीसाठी किंवा जे उत्पादन मानले जात नाही अशा अन्य प्रक्रियेसाठी पाठविण्यात आलेल्या उत्पादित वस्तू/मालावर, जर सदर वस्तू/माल उत्पादकाकडे नियत दिवसापासून सहा महिन्याच्या आत परत केला गेला नाही तर (किंवा कमाल दोन महिन्याच्या वाढीव कालावधीच्या आत), GST अंतर्गत कर अदा करावा लागेल. तसेच उपरोक्त माल नियत दिवसापासून सहा महिन्याच्या आत परत केला गेला नाही तर, उत्पादकाने उपभोगलेल्या इनपूट टॅक्स क्रेडिटची वसूली करण्यात येईल. (कलम १४१(३))

प्र.१५.:- कलम १४१ मध्ये चर्चिलेली दोन महिन्याची वाढीव मुदत आपोआप लागू होते का?

उत्तर :- नाही, ही तरतूद/सवलत आपोआप लागू होत नाही. फक्त पुरेशी कारणे सादर केल्यावर आयुक्तांद्वारे कालावधीत वाढ केली जाते.

प्र.१६.:- किंमती पुनरिक्षित (Revision) करण्यासाठी डेबिट नोट/क्रेडिट नोट निर्गमित करण्याचा कालावधी काय आहे?

उत्तर:- किंमती पुनरिक्षित केल्यानंतर ३० दिवसांच्या आत करपात्र व्यक्तीला डेबिट नोट/क्रेडिट नोट किंवा पुरवणी बीजक निर्गमित करता येईल.

जेथे किंमती कमी करून पुनरिक्षित करण्यात आलेल्या आहेत, तेथे करपात्र व्यक्तीला त्याचे कर दायित्व कमी करण्याची अनुमती मिळते, जर बीजक किंवा क्रेडिट नोट प्राप्तकर्त्याने कर दायित्वामध्ये झालेल्या घटीच्या अनुषंगाने त्याचा ITC कमी केला तरच. (कलम १४२(२)).

प्र.१७.:- अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत प्रलंबित असलेल्या कर किंवा व्याज परताव्यांचे भवितव्य काय असेल?

उत्तर:- अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतील तरतुदीनुसार प्रलंबित असलेले कर किंवा व्याज यांचे परतावे निकालात काढण्यात येतील. (कलम १४२ (३))

प्र.१८.:- अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत प्रलंबित असलेल्या CENVAT/VAT यांच्या ITCच्या दाव्यांशी संबंधित अपील किंवा पुनरिक्षण (revision) यांचे भवितव्य काय असेल? समजा, ते उत्पादनाच्या दायित्वाशी संबंधित असल्यास?

उत्तर:- अपील, पुनरिक्षण (revision), पुनर्विलोकन (review) यांची प्रत्येक कार्यवाही किंवा CENVAT/इनपूट टॅक्स क्रेडिटच्या दाव्याशी संबंधित संदर्भ किंवा कोणतेही उत्पादन कर दायित्व, नियत दिवसापूर्वी, नियत दिवशी, किंवा नियत दिवसानंतर सुरू झालेले असल्यास अस्तित्वात असलेल्या कायदानुसार निकाली काढले जाईल आणि CENVATच्या लाभाची रक्कम/इनपूट टॅक्स क्रेडिट किंवा उत्पादनावरील कर परताव्यासाठी ग्राह्य असतील तर अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत परत केले जातील. तथापि कोणतीही रक्कम

वसुलीयोग्य झाल्यास, GST कायद्यांतर्गत सदर रक्कम कराची थकबाकी म्हणून वसूल केली जाईल. (कलम १४२(६)/१४२(७))

प्र.१९.:- अपील किंवा पुनरिक्षण (revision) आदेश करदात्याच्या पक्षात असल्यास, जीएसटी मध्ये त्याचा परतावा मिळेल का? करदात्याच्या विरूद्ध निकाल लागल्यास काय होईल?

उत्तर:- अस्तित्वात असलेल्या कायद्याच्या तरतुदीनुसारच परतावा देण्यात येईल. जर एखादी वसुली करावी लागल्यास, अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत वसुली केलेली नसल्यास, सदर रक्कमेची "कराची थकबाकी" म्हणून GST अंतर्गत वसुली करण्यात येईल. (कलम १४२(६) आणि १४२ (७))

प्र.२०.:- अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत दाखल केलेल्या विवरणाच्या पुनरिक्षणामुळे (Revision) उद्भवलेला परतावा GST मध्ये कशाप्रकारे हाताळला जाईल?

उत्तर:- अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत कोणतीही रक्कम कोणत्याही विवरणाच्या पुनरिक्षणाच्या परिणामस्वरूप परत मिळण्यासयोग्य असल्याचे नियत दिवसानंतर समजल्यास, अस्तित्वात असलेल्या कायद्याच्या तरतुदीनुसार सदर रक्कम रोख स्वरूपात (in cash) परत केली जाईल. (कलम १४२ (९)(बी))

प्र.२१.:- अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत केलेल्या कराराच्या अनुषंगाने जर कोणत्याही वस्तू/माल किंवा सेवा GST अंतर्गत पुरविण्यात आल्या तर कोणता कर भरावा लागेल ?

उत्तर :- अशाप्रकारच्या पुरवठ्यांवर GST अदा करावा लागेल. (CGST अधिनियम कलम १४२ (१०))

प्र.२२.:- अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत वस्तू/सेवांच्या एखाद्या विशिष्ट पुरवठ्यावर कर आकारण्यायोग्य आहे. परंतु पुरवठा GST

करप्रणालीत झाला असल्यास, त्यावर GST सुध्दा भरणे आवश्यक आहे का?

उत्तर:- अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत कर आकारण्यायोग्य असलेल्या मर्यादेपर्यंत, वस्तू/सेवांच्या सदर पुरवठ्यांवर GST अंतर्गत कर अदा करावा लागणार नाही. (कलम १४२ (११))

प्र.२३:- सुरू करण्यात आलेल्या कोणत्याही कर निर्धारण किंवा न्यायालयीन कार्यवाहीच्या अनुषंगाने, अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत नियत दिवसानंतर कर, व्याज, दंड किंवा भुर्दंड बाबत कोणतीही रक्कम परतावा देण्यास योग्य झाल्यास, सदर रक्कम GST कायद्यांतर्गत परत केली जाईल का?

उत्तर :- अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत सदर रकमेचा परतावा रोख स्वरूपात दिला जाणार नाही. (CGST अधिनियम कलम १४२ (८)(बी))

प्र.२४:- अस्तित्वात असलेल्या कायद्यांतर्गत ISDला सेवा प्राप्त झालेल्या आहेत, तर त्यासंबंधीत इनपूट टॅक्स क्रेडिट GST च्या करप्रणालीत वितरित करण्यात येईल का?

उत्तर :- होय, ह्या सेवांच्या संबंधीत असलेली बीजके नियत दिवशी किंवा त्यानंतर मिळाली याचा विचार न करता, त्यासंबंधीत इनपूट टॅक्स क्रेडिट GST करप्रणालीत वितरित करण्यात येईल. (CGST अधिनियम कलम १४०(७))

प्र.२५:- जेथे कोणत्याही वस्तू/मालाची विक्री केली आहे, ज्यावर राज्य मूल्यवर्धित कर कायद्यांतर्गत (State VAT Law) स्रोतातून कराची वजात करणे आवश्यक होते, आणि नियत दिवसापूर्वी बीजकही (invoice) निर्गमित केले होते, जर नियत दिवसानंतर रक्कम अदा केल्यास, या अधिनियमांतर्गत स्रोतातून कराची वजात केली जाईल का?

उत्तर :- नाही, अशा प्रकरणात GST अंतर्गत स्रोतातून कराची वजात केली जाणार नाही.

प्र.२६.:- वस्तू/माल मान्यतेसाठी सहा महिन्यापेक्षा अगोदर नसलेल्या नियत दिवसापूर्वी पाठविला होता, पण तो विक्रेत्याकडे नियत दिवसानंतर सहा महिन्याने परत केला गेला, तर GST अंतर्गत कर अदा करावा लागेल का?

उत्तर :- होय. सदर माल GST अंतर्गत करपात्र असल्यास आणि ज्या व्यक्तीने तो माल नाकारला किंवा नामंजूर केला आहे, त्या व्यक्तीने सदर माल नियत दिवसापासून सहा महिन्यानंतर (किंवा कमाल दोन महिन्यांच्या वाढीव कालावधीनंतर) परत केला आहे. या प्रकरणात ज्या व्यक्तीने वस्तू/माल मान्यतेसाठी पाठविला होता, त्या व्यक्तीला देखील कर अदा करावा लागेल. (कलम १४२ (१२))

*****